OSMANLI

700 yıl.

AHMET RASİM

7

AHMET RASİM

OSMANLI

EMİR

AHMED RASİM ve OSMANLI TARİHİ VII

Düzenleyen
Metin Hasırcı

Emir Basın Yayın Elek. Ltd.Şti.
Suterazisi Sokak No 31/1
Sultanahmet, **İstanbul**

Tel: (090) (212) 518 99 01
517 86 65
Fax: (090) (212) 517 87 15

İçindekiler 7

Otuzbirinci Bölüm

Sultan Abdülmecid

-1-

1255 (1839) senesinde babası 2. Mahmud'un yerine Sultan Abdülmecit Osmanlı tahtına geçmiştir. Sultan 2. Mahmud'un büyük oğludur. Sadrazam Hüsrev Paşa, 2. Mahmud'un vefatının hemen akabinde, serasker Damat Said Paş'yı inzibati tedbirleri almak üzere İstanbul'a yolladıktan sonra, civarında bulunan Valide Sultan'ın köşkünde ikamet buyurmakta olan veliaht Abdülmecid Han'a tahta geçmeye hazırlanmaları hususunda haber verdi. Paşa, hem ilk biatı kendi yapmak istiyor, hem de sadaret makamını ele geçirmek arzusunu taşımaktaydı. Buna muvaffak da oldu.

2. Mahmud'un son sadrazamı Rauf Paşa, cenazeyi Divanyolu üzerinde bulunan Köprülü kütüphanesinde beklemekteydi.

Yeni padişah Çamlıca köşkünden araba ile çıkıp, Harem iskelesine oradan da saltanat kayığına binerek Topkapı Sarayı'na geçti. Bu sırada toplar gürlemekte Osmanlı tahtına 16 yaşında olduğu halde Abdülmecit Han'ın geçtiğini ilan etmekteydi.

Padişahın Hüsrev Paşa'yı sadarete getirmesinden sonra, Damad Halil Paşa seraskerliğe, eski sadrazam Rauf Paşa Ahkam-ı Adliye'ye, Damad Said Paşa Ticaret nazırlığına, Sultan Mahmud'un kurenasından Rıza Bey, rütbe verilerek vezir yapılıp, Mabeyn Müşiri Mühimmat-ı Harbiye Nazırı Ali Necib Bey valide kethüdası, Deavi nazırı Necip Efendi Mühimmat-ı Harbiye nazırı, Hacı Saib Efendi. Deavi nazırı, maruzat-ı dahileye katibi Şekip Efendi Beylikçi, Maruzat-ı hariciye katibi Mahir Bey Amedçi tayin olundular.

Makam-ı sadaretin Hüsrev Paşa'ya verildiğini bildiren hattı hümayunda: "Umur-u dahiliye ve hariciye ve mesalih-i maliye ve askeriye velhasıl Kafe-i nezaret-i şamile ile sadaret-i uzma ve vekalet-i Kübra makam-ı celiline bila istiklal intihap ve tayin" edilmiş bulunduğu yazılıdır.

Sultan Abdülmecid, bu sıralarda Mısır meselesi üzerinde mesai sarfi düşüncesini taşıdığı halde, cülusunun vesilesiyle ortadan kalmasını gaye haline getirmişti. Hüsrev Paşa'ya ulaştırılan nutkunun bir fıkrasında: "Zat-ı şahanem ibad ve biladın asayişine halelden vikayeten ve mücerred sefki dame-i müslimini siyaneten levazım-ı tabiiyyet-i ve ferazzi ubudiyyeti kamilen icra olunmak üzre vukuat-ı mezküre kain ül miken nisyanen mensiya ve mazi-i mamazi hükmüne konularak, Mehmed Ali paşa hakkında afv-u cemil ve seffah-ı bi adil-i padişahanem erzan buyrulmağın bu

ahsen ve inayet-i mülükanemin vali-i müşarileyhe tebliğ ve tebşirine müsaraat olunsun" demişti.

Şimdi bu ağdalı Osmanlıca tabiiki bizim neslimizin anlaması çok zor, hele bizden sonrakilerin abdi habeş gibi bakacağını düşünürsek, ifadenin mealini vermekle iktifa edelim.

"Ben, kulların ve beldelerin asayişinin herhangi bir surette bozulmasından ve müslümanlara zarar verecek kötülüklerden korumağa gayret tabii vazifem olduğundan, bundan böyle geçmiş ve üzüntü verici olayları unutma yoluna gidip, bizim valilerimizden olan Mehmet Ali Paşa'ya af ihsan ettiğimi bildirin"

Padişahın bu iradesi Babıali katibi Akif Efendi'ye verilip, kendileri Peyk-i Şevket vapuru ile Mısır'a gönderildi. Orduyu hümayun komutanı Hafız Paşa'ya da, düşmanca tavırlardan çıkılması bildirildiği gibi, Akdeniz'e çıkarılmış bulunan donanmaya da, ileri gitmemesi için Kaptan-ı derya Fevzi Ahmed Paşa'ya emirler ulaştırıldı.

Halbuki bu sıralarda Hafız Paşa, Nizip'te meydana gelen savaşta ağır bir yenilgi almıştı. Ne var ki bu mağlubiyet haberi tahta geçişten 4 gün sonra Babıali'ye ulaştı. Donanmayı hümayunda durmayıp, Mısır'a doğru gitti. Sebep? Can korkusu, Hüsrev Paşa ile arasındaki düşmanlığa ihanet işleyerek mukabele etmek alçaklağındandı.

Hüsrev Paşa Çamlıca Kasrında ilk biatı yaparak sadareti ele geçirme fikriyle bulunduğu yerde kendisini hapis eylemiş olduğu sırada Sultan 2. Mahmud'un irtihalinden üç gün evvel, vukubulacak tahta geçme münasebetiyle donanmanın hızla geri gelmesini nasılsa kaptan-ı derya Fevzi Ahmed Paşaya yazmıştı. Aynı zamanda da Ahmed Paşanın dostluğunu kazanmış olduğu Sultan Mahmud'un iyileşmekte olduğuna dair bir mektup almıştı. ahmed Paşa bu iki haber arasında bulunan farklılık yüzünden derin bir şüpheye düşmekten kendini alamadı. Eline geçen mektup ve alınış olduğu emri, yazmış olduğu bir istidaya ekleyerek Sultan Mahmud'a gönderdi. Tabii bu mektupta Hüsrev Paşa aleyhine bir sürü ifade vardı. Kaptan Paşa'nın bu mektubu Sultan Mahmud'un vefatının akabinde geldi. Böylece padişaha gönderilen ariza Hüsrev Paşa'nın eline geçmiş oldu. Ahmet Paşa, Hüsrev Paşa'yı gözde olduğu zamanlar Sultan Mahmud'a kötülemiş ve onu gözden düşürüp, mevkiinden etmişti.

Hüsrev Paşa gönderildiği yeni bir emirde donanma ile İstanbul'a dönmesini, dönmediği taktirde vasifesini de, rütbesini de kaybedeceğini bildirdi (1). Bunun üzerine Ahmed Paşa (1) "Hatt-ı hümayunun mealini havi yazıyı sadaret penahiyi Mısır'a götürmekte vazifeli Akif Efendi binmiş olduğu vapur ile giderken yol üstünde bulunan donamayı hümayuna uğrayıp, Fevzi Paşa'ya, Sultan Mahmud'un vefatını, Abdülmecid

Han'ın cülusunu bildirip, Hüsrev Paşanın sadaret makamına geçtiğini açıklamasından sonra yeni padişahın Mehmed Ali Paşa'ya af ihsan ettiğini bildirip, donanmanın da artık daha ileri gitmesine lüzum olmadığını bildirmeklede vazifeli olduğunu Fevzi Paşa'ya açıkladı (Tarih-i Lütfî).

İstanbul'a gelecek olursa perişan olacağına kani olarak sırdaşı Osman Bey'e vaziyeti açtı. O da, Mısır'a gidip iltica etmekten başka çare olmadığını ve halihazırdaki meseleler sebebiyle Mısır'da iyi karşılanabileceğini ikna edici bir tarzda anlattı. Hakikaten donanma boğazdan çıkarak Beşike limanına girdi.

Fransa'nın Lui Filip hükümeti doğuda nüfuzunu genişletmek için yeni bir politika açmıştı. Bunun neticesi olarak da, özel bir memur göndererek İbrahim Paşa'nın (Nizip vakasından sonra) ilerlemesini tavsiye ve Amiral Lalend kumandasındaki Fransız donanmasının Çanakkale boğazının önünü tıkayarak emrine verceğini bildirmişti. Diğer taraftan Mehmed Ali Paşa, yeni ve genç padişah ile uyuşacağını umarak Rusya'nın müdehalesine sebep bırakmayacak ve Avrupa devletlerini işe karıştırınamak istiyordu. Bu sebeple de muhkem duruyordu. Nihayet Fransa'nın yardım ve müzaharatta bulunacağından emindi.

İngiliz donanması ise Malta'daydı. Yalnız Vanguard isimli bir fırkateyn bir çok İngiliz subayı ve bahriyesiyle beraber donanmayı hümayun refakatinde bulunmaktaydı. Bunlar donanmanın Mısır donanma-

sını tahrib, Mehmed Ali Paşa'yı yenmek için yürüyor zannetmekteydiler. Bu sırada Boğça ada önlerinde Amiral Laland, İyena gemisiyle meydana çıktı. Doğrudan doğruya Kaptan Paşa gemisine yöneldi. Durmasını emretti. Yapılan davet üzerine Amiral Lalend maiyeti erkanından bazı kimselerle Kaptan Paşa gemisine geldi. Piyale Osman bey tarafından kabul edilerek odasına alındı. Kapılar kapatılıp, yavaş sesle "Ahmed Paşanın donanmayı Mısır Valisine teslim etmeye karar verdiği (1) ve kumandasındaki gemilerden birinin ayrılması gerektiği bildirildi. Bunun (1) Akif Efendi vapuruna binip İskenderiye tarafına açılır açılmaz, Ahmed Paşa bazı sırdaşlarıyla müşavere edip, Sultan Mahmud Han'ın vefatı üzerine Amiral çekildi. Donanmanın önünde Vanfuar gemisi olduğu halde yola devam olundu. Nereye gittiği bilinmemekteydi.

Burada Tarih-i Siyasi diyor ki:

"Ahmed Paşa yaptığı haince harekatıyla artık ne yapacağını şaşırmış halde iken düşüncesinde İskenderiye limanına gidip, donanmayı Mısır valisine şartsız teslim edip, Mehmed Ali Paşa'yı kendisine veli nimet bilmek geçiyordu. Ancak, paşanın bu düşünceden haberdar olmaması hasebiyle İskenderiye limanına yaklaştığı esnada kalelerden donanmaya ateş edilmesinden çekindiğinden Rodos civarında Kuş Ada'sına ve Sultan Abdül mecit Han'ın tahta geçmesi üzerine İstanbul tarafından

üzerlerine emniyet kalmadığından donanmayı doğru Mısır'a giderek Mehmed Ali ile birleşip daha sonra büyük bir kuvvetle İstanbul'a gelip, hasımlarını yani Hüsrev ve Halil paşalar gibilerinin haklarından gelmek ve bu vesile ile Mehmed Ali Paşa gailesinin bertaraf edilebileceğini mütalaasından başka yolu olmadığına karar verilerek, ilk önce, donanma müsteşarı ricalden Muhsin Efendi'yi padişahın tahta çıkışını tebrik bahanesiyle İstanbul'a göndermek, o zaman donanmada bulunan komutanlar arasında en tesirli kimse olan Ferik Mustafa Paşa ile buna benzer bir kaç ileri gelen de, Paşa gemisine getirilerek göz hapsine alınıp, derhal gemilerin tamamına İskenderiye sularına hareket etmesi işareti verilip, yola revan oldular...

Kaptan Paşa gemisine vardıklarında Riyale Bey tarafından kabul olunup, ikramlardan sonra Osman Bey, söz alarak velinimetlerinin vefatından dolayı büyük bir teessür görüntüsü vererek: "Hüsrev Paşa ile Damad Halil Paşa, zat-ı şahaneye kendi görüşlerini kabul ettirerek henüz pek genç ve dermansız olan Sultan Mecid Han'ı tahta çıkarıp böylece saltanatın nüfuzunu kendi arzu ve ihtilasları içinde maksatlarına varışında yanında bulunan Osman Bey'in yardımıyla kendi kethüdası Hacı Şerif Ağa'yı bir korvete bindirerek vaziyeti anlatmak için Mehmed Ali Paşa'nın yanına gönderdi. İstanbul'dan gönderilmiş bulunan Fransız vapuru burada Muhsin Efendi'yi kaptan paşa gemisine ulaştırmış ve Muhsin Efendi de hamil olduğu

hatt-ı hümayunu büyük bir hürmet ile açıp: Mehmed Ali Paşa ile antlaşma yapıldı, diyerek cebine soktuktan sonra soğuk bir hattı hareket içinde yarım saat kadar dereden tepeden konuşulduktan sonra Fransız kaptan kendi gemisine binerek İskenderiye'ye gitmek üzere hareket, Ahmed Paşa da, bunun üzerine Fransız kaptanını gemisinin izi üzerine takip etmeye başlamıştır. Bu konuşmada, Nizip Savaşı'na dair bilgi alınmakla Ahmed Paşa, Muhsin Efendiyi aleyhinde olanları idam edip, kendileride o maksatlara muhalif olanlardan olduklarından, zulumlarından kaçabilmek ile gerçi kendileri bir ecnebi gemi ile iltica yolunu seçip nefslerini kurtarma imkanı bulmuşlarsa da, Rusların azad kabul etmez dostu Hüsrev Paşa'nın, Osmanlı devletinin hem kara hem de deniz kuvvetlerini bu dost olduğu ülkeye teslime müsaid olmasından dolayı, bari donanmayı hümayunu Sultan Mecid Han için muhafaza etmek azmi ve düşüncesiyle payitahtta olanlardan başkasına getirdiklerini tercüman Avadik Efendi vasıtasıyla Ahmed Paşa tarafından hikaye edilmesi üzerine bunda bir doğru olmayan bir taraf var, düşüncesine saplanan amiral: Mademki kaptan paşa düşmanın korkusundan kaçınıyor, Mısır filosuna tesadüf olunursa çarpışma olması için yanlarına bir gemi katarak bağlı olduğu devletinin talimatına uygun düşeceğini beyan ile....... veda edip, Baba Burnu'na döndü. Kaptan Paşa da Sakız açıklarından kendi gitmek istediği tarafa doğru hareket etti. Böylece Amiral

Loland bir gemi vererek donanmayı hümayunun hareketini kendi nezareti altına almış oldu. Öte taraftan İstanbul'a bir vapur çıkararak durumu Babıalice malum kılmak için Fransa elçiliğine tafsilatlı bir rapor gönderilmesi yoluna da gidilmiştir. (Tarih-i Siyasi)

Diğer kimselerden ayrı tutarak, kendi düşüncesine uydurmuş bulunduğu komutan ve subaylar ile istişareye lüzum görmeden yola devam etmiştir.

Mehmed Ali Paşa, Nizip vakasını haber almış, elçilikleri haberdar etmiş, Ahmed Paşa'nın yolladığı Hacı Şerif Ağa'nın donanmanın himayesine girmek üzere geleceğini anlamış ve hemen duyurmuştur. Yazdığı cevabı kendi vapurlarından biriyle yollayıp gelen korveti alıkoymuş, Hüsrev Paşa'nın gönderdiği Akif Efendi'yi verasetin yalnız Mısır için olması yönünden derhal geriye döndürmüştü. Bu sırada da Ahmed Paşa kumandasındaki 8 kapak, 12 fırkateyn, iki beriyk ve etrafında manevraler yaparak gelen 28 Mısır gemisiyle geldi. Karaya çıkarak Mehmed Ali Paşa'nın sarayına gitti. Ayağına kapanırcasına tabasbuslarda bulundu. Mehmed Ali Paşa, bu adama izzet ve ikram gösterdikten sonra ikametgahına yolladı.

Mehmed Ali Paşa oturduğu yerde Nizip Vakasını, Ahmed Paşanın kendine sığınmasını Hüsrev Paşa'nın kötülüğüne dayandırıyor, Hüsrev Paşayı düşürmek üzere yaymaya çalışıyordu. Hatta durumu Valide Sultana, Damad Halil Paşa'ya kadar duyurdu. Fakat mesele esasinde çok mühim olduğundan, büyük dev-

letlerin nazarı dikkatini çekti. Osmanlı devleti, ordusuz, donanmasız kalmıştı. Defalarca toplanan meclis-i vükelada Suriye'ninde veraset yoluyla verilmesi kararı alınmak üzereydi.

Babıali bu düşünce yapısındayken, Fransa ve İngiltere elçileri baş tercümanları gelerek; "Hep beraber olan beş devletin teklif ve aracılığının beklenmeksizin son kararı vermemelerini" beyan ettiler. Bu haber karşısında gerek babıalinin gerekse Hüsrev Paşa'nın yüreklerine su serpildi. Hakikaten Avusturya hariciye nazırı Prens Meternih'in teşebbüsüyle kaleme alınan bir nota ertesi gün tercümanlar vasıtasıyla Babıaliye tebliğ edildi. Notanın meali şöyleydi.:

> Aşağıda imzası olan bizler, bağlı oldukları hükümetlerimizden aldıkları talimata uygun olarak, beş büyük devletin şark meselesinde müttehid ve reyleri aynı olup, iyi niyetlerinin yerine geleceğine inanarak yardımları olmaksızın, adı geçen mesele üzerinde katiyyen her türlü karar almaktan içtinab eylenmesini Babıaliye haber vermekle şeref duyduğumuzu belirtiriz.

Alınan bu nota neticesinde Osmanlı Devleti, beş büyük devletin vesayeti altına girmiş, padişah ile bir Osmanlı valisi olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa arasında doğrudan doğruya bir antlaşma yapılması artık hayal olmuştu. Ayrıca meselenin hal şekli de değişmişti.

Yine bu notanın getirmiş olduğu bir başka netice de, İstanbul'da Rusya'nın nüfuzunun tesirinden korkusu kalmayan İngiltere'nin, Mısır üzerine dönmek ve Mehmed Ali diye Fransa'ya yüklenmek oldu. Palmerston Mısır hükümetini küçültmek istiyor ve yazılmış bulunan hattın, veraset olarak Mehmed Ali Paşa uhdesine verilmesini dahi şöyle böyle kabul etmekteydi.

Bu bakımdan ve bu düşünce yapısından kaynaklanarak bir ultimatom gönderilmesini ve kabul etmediği taktirde aleyhine cebri vasıtaların kullanılacağını anlatan bir teflifde bulundu. Bu teklife Rusya, Prusya, Avusturya muhalefet etmediler. Fransız kabinesinin reisi makamında bulunan Solet, sade muhalefet etmeyip, Mısır'dan başka, diğer vilayetlerin de veraset olarak Mehmed Ali Paşa'ya verilmesi lazım geldiğini beyan etti. Londra ile Paris'in bu meseleden dolayı arası açıldı.

Rusya, bu uzaklaşma siyasetinden memnun oluyordu. Bu uzaklaşma politikasından istifade ederek Burnof isimli diplomatını Londra'ya gönderdi. Bu diplomat, Çar'ın İngiltere hükümeti ile Mehmed Ali Paşaya sonradan kabul ettirilecek şartlar hakkında aynı görüşte olduğunu ve müddetin sona ermesine iki sene kalan "Hünkar İskelesi" antlaşmasını yenileyip, yalnız babıali müracaat ettiği taktirde Karadeniz ve boğazlarda yardım etmekte yalnız olarak kabul olunmasını ve diğer devletlerin de icab ettiğinde donan-

malarıyla korumalarını ve Çar, Sultan lehine silahlı müdahaleye girişecek olursa, bunun bütün Avrupa adına ve ona vekaleten yerine getirmiş şeklinde itibar edilmesini teklif ettiyse de, kabul ettiremedi. İngiltere de bulunan Melburn kabinesi Mısır ve Akka paşalağının verese olarak verilmesini isteme niyetinde bulunuyorlardı. Prusya ve Avusturya da Fransa'ya aynı teklifde bulunmuşlardı. Fakat ne Lui Filip, ne de, bakanları bu yöne yanaşmadılar. Fransızlar, İngilizlerin, İspanya'ya müdahale etmesinden ve Cezayir'de Abdülkadir'e yardımlarından dolayı son derece kızmaktaydı. Bilhassa İngiliz Rus işbirliği umuyorlardı. Bir taraftan da Avusturya ve Prusya'nın dostluklarına güveniyorlar, bu taraftan da İngilizlere karşı dayanıyorlardı. Meşhur Tiyero İngilizlerle uyuşmak taraftarı olmakla beraber, Mehmed Ali gayretini destekliyordu. Fransızlar ya hep, ya hiç diyorlar, bu sebeble biraz yumuşak davranan Londra sefiri Sebastiyani'yi azil edip, yerine rey sahibi olup, büyük saydıkları Mösyö Gizu'yu sefir olarak gönderdiler. Maksat ise, malum; Mehmed Ali Paşanın isteğini şiddet yoluyla yerine getirmek. Fakat Mareşal Solet iktidarda kalamadı. 1840 senesi Martının 1. günü Tiyers başvekil oldu.

Bu seneler içinde Fransa'nın gerek Cezayir'i zapt etmek, gerek Mehmed Ali'ye (Fransanın yaptığı koruyucu yardım ve bu yardımın aleniyeti) Osmanlılar aleyhindeki siyasetlerini gittikçe şiddetlendirdiklerini

gösterir. Siyaset alanında dostluktan daha çok menfaat gözetilir. Bu görüş her hükümette vardır.

Tiyers 1815'de Viyana'da Fransanın hissiyatına vurulan darbelerin acısını çıkarmak için, Cezayirle olan savaşına şiddet yükledi. İspanya üzerinde dahi Fransız nüfuzunu ileriye sürmeye muvvaffak oldu. Bu arada Tiyers efkarı umumiyeyi bazı meşguliyet veren siyasetlerden çevirmek maksadıyla Sent Helen adasından, Napolyon'un gemilerini getirtti. Bu teşebbüs Tiyers'in en yaldızlı politik bir hatası oldu. Fransızların hoppalığı coştu. 1815 senesi darbeleri unutuldu. Fakat Avrupa, Fransa'yı göz hapsine aldı. Napolyon'un gemilerini almak hususunda Fransanın yaptığı müracaata Palmerston'un büyük bir nezaketle baş eğınesi, onun siyasetine vurduğu yeni bir darbe oldu. Bu vaziyette iki siyaset ustası birbirine oyun oynamak için gülümser tarz-ı yalanı içinde, birbirinin gözüne bakmaktaydılar. Tiyers dört devletten ayrılacağını açıkladığı zaman, Palmerston, Rusya ile esasa ait noktalarda hemen aynı düşündüğünü ortaya koydu. Berlin, Viyana ve Paris kabinelerini Londra'da Mısır Meselesini müzakereye davet ettiğini açıkladı. Fransa; Gizu'yi tayin etmiş, Tiyers, Londra müzakerelerinin mehmed Ali Paşa için hayırlı alamayacağını kestirmişti. Böylece Avrupayı bir emr-i vaki karşısında bulundurmak için müzakereleri sürüncemede bıraktırmaya çalıştı. Gizu"nun bulabildiği, ancak geciken vasıtalar ve bir de Osmanlı murahhaslarının müzake-

rede olmasıydı. Velhasıl Osmanlı murahhası Nuri Efendi, 1256 (1840) senesi Nisan ayında Londra'ya vardı. Derhal müzakerelerin tamamlanması için çalışan Avusturya ve Prusya murahhasları bir taraftan Fransa, diğer taraftan İngiltere ve Rusya arasında tavassutta bulunabileceklerini aralarındaki meseleleri düzeltmeye yardımcı olmayı teklif ettiler. Mehmed Ali Paşa'ya Mısır'ın veraseten, Suriye'nin ise yaşadığı sürece verilmesini, Fransaya bildirdiler. Tiyers; Mösyö Gizu'ya açılmamasını emretti. Esas maksadı kendi adamları vasıtasıyla; Mehmed Ali ve babıali arasında gizli olarak yürütülmekte olan müzakerelerin sonucunu almak istiyordu. Aynı zamanda Londra sefaretinde bulunan hariciye nazırı Mustafa Reşid Paşa ile Paris sefiri Fethi Paşa, tahta çıkışı tebrik için İstanbul'a gelmişlerdi. Reşid Paşa; Osmanlı Devletinin en müşkül döneminde hariciye bakanlarına düşen işlere daldı. Fethi Paşa da Ahkam-ı Adliye azalığına tayin olundu.

Reşid Paşa; bu esnada Osmanlı Devletinin hariciyesini düzeltmeğe çalıştığı gib, diğer taraftan da Tanzimat-ı Hayriye'nin ilanı hazırlıklarını bitirmiş 1255 (1839) senesi Şaban ayının 26. günü (benim yaptığım hesaplamaya göre Miladi Kasım ayının 5. gününe rastlamaktadır ki, muteber tarihlerde tanzimat fermanının okunması 2 Kasım olarak geçer, dolayısıyla Şaban ayının 26. günü kavsifinde bir yanlış olabilir. s.n) Gülhane Meydanına bakan kasırda, Gülhane

Hattı Hümayununu okudu. Başda Sultan Abdülmecid bulunduğu halde, vekiller, ulema, devlet adamları ve ecnebi sefirler bir çadırda ağırlanırken sayıları binlere varan ahali de bulunmaktaydı. Reşid Paşa çok yükseğe kurulu bir kürsüye çıkıp, tanzimat fermanını anlatan yazıyı yüksek sesle hazıruna okudu. Tanzimat fermani yed-i vahid yani tekel olarak angaryayı kaldırmış bulunduğundan Mehmed Ali Paşa'nın idare usulüne karşı yeni bir darbe olmuştur.

Hakikaten Gizu cevap vermiyordu. Aradan iki ay geçmesine rağmen müzakereler bir adım dahi ilerlemedi. Palmerston, son teklifini bildirdi: Mısır valiliğinin ve Akka Paşalığının yaşadığı müddetçe Mehmet Ali Paşaya verilmesi Bunun da cevabının ya evet ya da hayır olmasını istedi. Bunlar olurken de Hüsrev Paşa azlolundu.

Hüsrev Paşa makamı sadaretten düşünce ve yerine gelen Rauf Paşa'nın makam-ı sadarete tayini hakkında çıkan hattı hümayunda: "Selefin Hüsrev Paşanın ihtiyarlığı münasebetiyle devlet işlerine layikiyle bakamadığı açık olup" kaydı vardır. Tarih-i Lütfi diyor ki:

Hüsrev Paşanın sadaretten infisaline sebeb, Tanzimatı Hayriye aleyhinde bulunması imiş. Tanzimat, eski usulü istibdadiye'yi imha etmek için bir kanundu. Hüsrev Paşa gibi eski tarz düşünceyi savunanlar bu teklifin aleyhinde idiler. Azledildikten sonra yalısında oturması söylenerek ihtilattan men edilmişti. Bir müddet geçince

besbelliki muhalifi bulunanlar, kendisinden emin olamadıklarından ve Kırcalı takımından yalısında asker ve top(!) bulunduğu dedikodusu dikkati çekmiş bulunduğundan, bir gece sahilhanesi nizamiye askeri ile kuşatmaya alındı. Yalısının önüne getirilen bir vapura bindirilerek, sürgün muamelesi uygulanıp Tekirdağı'na gönderildi. Rüşvet maddesinden dolayı Ahkam-ı Adliye Meclisinden verilen kararda bundan böyle, devlet hizmetinde bulundurulmamak, tekaüde ebediyen sevk olunarak, vezirliği kaldırılmak, iki sene müddet için karakol altında tutulmak (emniyet-i umumiye nezareti gibi) ihtiyacı olmadığından almakta olduğu ayda 60 bin kuruşunun kesilmesi, alınan akçaların yani rüşvetlerin yerli yerine geri ödenmesi, rüşveti verenlerinde cezalandırılmaları kararlaştırıldı.

Tiyer's vaziyet kimsenin vakıf olmadığını düşünüyordu. Fakat İstanbul'da bulunan İngiliz Elçisi Pönsonbi ve Paris sefiri Aponi, müzakerelerin esrarını anlamakta güçlük çekmediler. Bu cihetle Palmerston hazır sayılırdı.

Suriye'de altun saçarak Mehmed Ali Paşa'nın aleyhinde olmak üzere ihtilal çıkardı. Londra da dahi Fransa aleyhine çalışarak Rusya, Avusturya ve Prusya'yı bütün bütün kendi anlayışına ortak kıldı. Meclisi vükelada verdirdiği karar üzerine Fransa'yı açıkta bırakarak kaleme alınan antlaşmalar 15 Temmuz'da murahhaslar tarafından imza edildi. Bu antlaşmaların tanziminde Beylikçi Şekip Efendi murahhas idi.

Yukarıda söylediğimiz antlaşma beş maddeden teşekkül etmişti. Fakat Bu antlaşmaya bir de senedi münferid ne ilave olunmuştu. Bu senedi münferide adeta bir ultimatom kılığı taşımaktaydı:

İlk maddesi: Mısır valiliğinin Mehmed Ali Paşaya ve onun kendi sulbünden gelen evlatlarına miras olmak üzere, Akka valiliği ve komutanlığı ve Beriyetüş Şam bölgesinin güney tarafının, yaşadığı müddetçe verilmesini hudud tehdidi ile gösterdikten başka, Mehmed Ali Paşaya Osmanlı devletinin bir memuru vasıtasıyla bildirildiği günden itibaren, on gün mühlet verildiği, Cidde eyaleti ile dahilinde bulunan mukaddes yerlerden, Girid adasından, Mısır ve Akka Paşalığına olan hududa dahil olmayan, bütün Osmanlı beldelerinden çekilmelerini bildiren, gerek kara gerekse deniz güçleri subaylarına verilen talimatı, gönderilen Osmanlı memuruna teslim eylemesi şartlarını amirdi.

İkinci madde ise; Mehmed Ali Paşa on gün içinde Tanzimatın getirdiklerini kabul etmediği taktirde, Akka Paşalığı idaresinin ölümüne kadar kendisine verilmesinden vazgeçileceği,

3. maddesi: Osmanlı devletine ödenmesi gereken vergilerin yazılacağı şekilde kararlaştırılacağı.

4. madde: Her iki şekli kabulde de Mehmed Ali Paşa'nın, on günden yirmi güne kadar müddetin tamamlanmasından evvel donanmayı hümayunu, müttefik devletler donanması kumandanları huzurunda Osmanlı devleti memuruna teslim etmesi.

5. maddesi; Osmanlı devletinin anlaşma hükümlerinin bütününün Mısır ve Akka eyaletlerinde geçerli olup, her iki eyalette padişah namına vergi ve teklif antlaşma tarihiyle kendi ve haleflerinin adı geçen eyalete masarif-i askeri, ve diğer hususları idare eylemleri gibi hususları içine almıştır.

Tarihi Siyasiye göre: Her ne kadar Rauf Paşa, makam-ı sadarette bulunuyorsa da içişleri hariciye nazırı Mustafa Reşid Paşa, hariciye işleri ise, İngiltere sefiri Lord Ponsonbi'nin hikmetleriyle idare olunmaktaydı. Hüsrev Paşanın azli ve Fransa başvekili Mösyö Tyers's in gizli talimatı üzerine Mehmed Ali Paşa, Fatma Sultan'ın doğumunun tebriki bahanesiyle özel katibi Sami Bey'i İstanbul'a yollayarak, Fransa sefiri Pontova'nın sevk etmesi ile doğrudan doğruya sulha yanaşmak istemişse de Reşid Paşa tarafından Osmanlı devletinin beş ortak devlete bu hususta taahhüdü olduğu bildirilerek Sami Bey'e yol gösterildi. Dört devletin kararını Mehmed Ali Paşa'ya tebliğ için gönderilen hariciye müsteşarı Sadık Rıfak Bey'in tebliğ esnasında paşadan aldığı cevap şöyleydi: "Vallah, billah ve tallahı sahip olduğum araziden bir kariş yer terk etmem, Eğer bana ilan-ı harp ederlerse, Osmanlı topraklarını alt üst ederek harabesi üzerine kendimi defin ederim."

Bu sözlerden sonra dört devletin konsolosları tarafından önce sözlü olarak, daha sonra da, yazılı olarak

yapılan tebligatın tehdit içeren yazıyı cevaplamada, Fransa'nın yardım vaadine aldanarak gecikme yaptı. Konsoloslar ilk müddetin sona erdiğinde; Rıfat Bey ile beraber gittiklerinde "Mülkü Allah verir. Allah alır, ben Cenab-ı Hakk'a mütevekkilim" dedi. İkinci müddetin hitamını bildirmeye gittiklerinde de, sinirli ve kızgınlıkla, ilk düşmanlıkta İstanbul üzerine yürüyeceğini, konsoloslara emniyeti olmaması hasebiyle, Rıfat Bey ile beraber çekilip gitmelerini beyan ettiyse de, konsoloslar daha on gün mühletleri olduklarını cevaben bildirdiler.

Sonunda Rıfat Bey İstanbul'a gelerek vaziyetleri anlatıp, Mehmed Ali Paşanın iki gün sonra kendisini davet edip verdiği özel sulh antlaşması suretini de babıaliye arz etti. Önceleri; İstanbul'da şeyhülislamlık kapısında yapılan genel istişare toplantısında, Mehmet Ali Paşa isteklerinden olanların reddine karar verilmiş hatta, Akka eyaletinin verilmesinden bile vazgeçilmiş, Sayda ve Beyrut sancakları ilhakıyla, Akka Eyaleti Akdeniz boğazı (Çanakkale) Muhafızı eski sadrazam İzzet Mehmed, Kudüs, Nablus ve Gazze sancaklarının ilhakıyla Şam Eyaleti Konya Müşiri Hacı Ali, Halep Eyaleti Sivas Müşiri Es'ad, Tarsus sancağıyla eyaleti Ferik İzzet, rütbe verilerek Girid eyaleti ve etrafındaki yerlerde beraber Girid Muhafızı Mirmiran Mustafa, Cidde Eyaleti, Bağdad'a katılarak, Bağdad valisi Ali Rıza Paşalara verilmişti. Mehmed Ali Paşa'nın ikinci mühleti gecikmiş olması-

na uygun olarak, 3. defa azliyle Mısır Eyaleti, Akka valiliği yeniden İzzet Mehmed paşaya verildi. Dört devletin konsolosları da, vaki olan kararı tebliğ eder etmez İskenderiyeyi tark ettiler.

Beriyetiş Şam'da bulunan İngiliz konsolosu ile memurları "Mısırda asker alınıyormuş" diyerek Cebeli Lübnan Marunileri ile Dürzi'leri ayağa kaldırmışlardı.

Mösyö Tiyer's, Lord Palmerston'un mağlubu idi. Müttefik devletler donanmaları harekat-ı harbiye ve tazyikiye'ye başladılar. İzzet Mehmed Paşa kumandasında yeterli sayıda asker bulunduğu halde Kıbrıs sularına girilerek, Beriyetüş Şam sahillerinde bulunan İngiliz ve Avusturya harp gemilerinin müştereken Beyrut'a yakın bulunan Cünye mevkiine asker çıkardılar. İngiliz ve Avusturya gemilerinden birer bölük asker, binbeşyüz İngiliz piyadesi 7-8 bin civarında Osmanlı askeri çıkarıldı. Beyrut topa tutuldu.

Bu esnada Mösyö Tiyer's kabineside, harbçi niyetinin kurbanı olarak düştü. Londra sefiri MösyöGizu, bakanlar kuruluna başkan oldu.

Diğer taraftan ise, Suriye ihtilali şiddetini arttırmış, İbrahim Paşa'yı müşkül duruma sokmuştu. Cebeli Lübnan hakimi Mir Beşir'de bütün arzusunun hayatının tamamını lezzetlerle dolu ve dokunulmazlık bakımından teminat altına alacağını umduğu Osmanlı devletine ve onun hükümetine iltici etmeyi seçti. Ancak; bir zamanlar ordugaha gelmemesi, İbrahim Pa-

şanın yolunu kapamış olduğu bahanesine dayanarak iki oğlunu yollaması, İngiliz amiral Estopford tarafından, yapmış olduğu dehalet rededildi. Cebeldeki mal ve mülkü satılıp Mir Beşir'e verilmesinden sonra kendisine Malta'da ikamet izni verilmiş olup, onun boşalttığı hakimlik makamına oğlu Mir Beşir Kasım tayin edildi. Mir Kasım; daha önce müttefikler ordusuna gelmiş ve Marabe denilen bölgede, Cebel isyanına kumanda etmişti. Suriye'de meydana gelmekte olan vakalar ve bunlara bağlı savaşlar, Mısır askerinin guruplar halinde mağlubiyete uğrayıp, bozulmalarına sebeb olurken, adı geçen savaşlarda başarılı ile dikkat çeken İngiliz gemilerinden birinin komutanı Sir Oharles Napier, İbrahim Paşa'nın Şam yolundan Baalbek'e hatt-ı ricatını temin maksadıyla, Beyrut'un iki saat ötesinde bulunan Halas adlı bölgedeki kuvvetlerini, Mir Kasım'ın maiyeti ve Osmanlı askerinin meydana getirdiği kuvvetle 4 saat zarfında perişan edip, 800 esir aldı. İbrahim Paşa büyük zorluklar içinde kaçmaya muvaffak oldu. Bu savaştan sonra Beyrut'ta bulunan Fransız Süleyman Paşa, evvelce İbrahim Paşanın talep ettiği imdat askerlerini götürmek isterken, mağlup olduğunu işitmiş bulunduğundan kendisini aramak için, şehirde bulunan askerin yarısını alarak yola çıkmıştı. İngiliz amirali, Beyrut ahalisinin ateş yakarak yapmış olduğu Miralay Sadık Bey'in korkak hareketleri üzerine şehri zapt etti. Sadık Bey; alayı ile birlikte amirale dehalet etti. Bunun ar-

kasından, vaziyetten haberdar olan Süleyman Paşa hücum ettiyse de mağlubiyetten kurtulmadı. Bununda neticesi olarak Sayda, Sur şehirleri de ufak tefek savunmalara rağmen teslim oldular. Mısırlı kuvvetlerin elinde yalnız, Trablus Şam ve Akka kalmıştı. Akka'ya yapılan dehşetli bir bombardıman neticesinden sonra, şehrin içinde bulunan cephaneliğin patlaması da meydana gelince, savunan kalmadı ve teslim oldu. Üçyüz top, bol erzak ve üçbin kişi esir alındı. Bu ana kadar Mehmed Ali paşa reyinde bulunan Fransız kabinesinin düşmesi, ve bu ana kadar Mösyö Tiyer's tarafından, önce harekat almak üzere gönderilmiş olan Valeski'nin haberiyle beraber Amiral Napier'in İskenderiye önüne gelerek bu şehri topa tutmasını bizzat beyan etmesi, hatta Napier'in büyük cesaretle gemiye binerek limana gidip, Mehmed Ali Paşa ile görüştükten sonra geri dönüşü esnasında, Mısır askeriyesinin savunma toplarından beş altı tanesini çivilemeleri, bir aydan beri cephede olan, oğlu İbrahim Paşa'dan bir haber gelmemesi üzerine Suriye cephesinin günden güne vahim bir hal almasına kaydığını, bilhassa Fransa'dan aldığı son cevapta gelinen yeri, Tarih-i Siyasi adlı eserin anlatımı ile nakledelim.

Fransa'nın kendisini liemane (alçakça) terk ettiğinin tahakkuk etmesi üzerine, Amiral Stapford'un ikinci yazısını alınca hakiki bir müslüman saffetiyle başını eğip teslimiyet gösterdi. Bu kabulleniş üzerine tebliğin ya-

pılması için, Meclis-i Ahkam-ı Adliye azasından Bahriye eski müsteşarlarından Mazlum Bey ile Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan İngiliz kaptan Valker, yaver paşa ünvanıyla amiral tayin olunup, teslim-i donanmaya memuren Mısır'a gönderdiler. Mehmed Ali Paşa, donanınayı teslim etti. Bu vaziyet karşısında müttefik devletler tarafındanda kabul ve tasdik edilen imtiyaz fermanı verildi. (Faide 286)

İmtiyaz fermanı Deavi Nazırı (Adalet bakanlığı) Said Mehib Efendi eli ile Mehmed Ali Paşa'ya gönderildi (1257-1841).

Beriyütüş Şam'da bulunan İbrahim Paşa; Halas bozgunu, üzerine toparlanıp uğraşa devam etmek istediyse de, Akka ile gerek haberleşmesi gerekse ricat hattı kesilmişti. Zahle mevkii, Emir Kasım tarafından zapt edilip Havran ahalisi de, aleyhine yürümekteydi. İbrahim Paşa; Havran isyancılarının aleyhine Havran ovasında kazandığı savaşta pek kan dökücü davranışlar sergilemiş, hatta esir aldıklarını bile idam ettirmiştir.

Daha sonra Şam'da taplanabilen Mısır ordusunun sayısı 25 bin nizamiye, 35 bin başı bozuk ile 200 top, 3 bin süvariydi. Paşa, bu kadar asker ile görebileceğini biliyoridiyse de ahalinin isyanı, teşkilat-ı askeriyenin noksanı, bilhassa kaçış yolunun Akka tarafından kesilmiş olması, zahire azlığı, hayretleri içindeyken çok geçmeden babasından dönmesi hususunda emir

almıştır. Dönüşü esnasındaysa Süveyş yolu ile karmakarışık bir halde ve haritasız hareket ettiğinden kuvvetinin dörtte birini kaybetme vaziyetine geldi.

Mısır meselesinin sona ermesi münasebetiyle hariciye nazırı Reşit Paşa'ya imtiyaz nişanının bir kıta murassasası verildi. Donanma İstanbul'a dönerek, Çengeloğlu Tahir Paşa Kaptan-ı Derya tayin olundu. Tarihi Lütfi'ye göre:

"Devlet-i Aleyide diploması usulunu koyup, kurmaya çalışan Reşit Paşa, Avrupa devletleri arasında bir ittifak hasıl edip de Mısır meselesini hal ve düzeltmeye mesai sarfetmekteydi. Fakat; bunu tanzimat-ı hayriyenin yapılmasına bağlayarak iki işi birlikte becermek isterdi. Kabinede yer almış bulunan vekillerin çoğu, Reşit Paşa'nın koymak istediği tarzdan hoşnud olmayıp, ancak Mısır meselesinden sonra muvafakat etmişlerdi. Reşid Paşa tanzimat fermanını kaleme alıp Gülhane meydanında okudu. Arkasından Avrupa devletleriyle yaptığı ticaret anlaşmasında Mısır Valiliğinini diğer eyaletlerden fazla hiç bir imtiyaz taşamadığını yazdırmıştı. O sıralarda Osmanlı ülkesinde yed-i vahid usulü geçerli olduğundan, bundan hazine tarafına senede büyük varidat meydana gelecekti. Adı geçen ticaret antlaşmasının ortaya koyduğu serbesti ticaret, hasebiyle maliye kasası bu gelirden mahrum olduysa da, Mısır'ın üzüntüsü daha fazlaydı.

Reşid Paşa bu sıralarda yine azledildi. Sadaret yani veziriazam müsteşarı Rıfat Bey, vezaret verilerek hariciye nazırlığına tayın olundu. Fakat bir kaç gün sonra babıaliye gelen hattı hümayunda Tanzimat-ı hayriye'nin yerine getirilmesi maksadıyla seçilmiş memurlar meselesine ariz olan karışıklığın derecesini şundan çıkarmak mümkündür ki: "Bir vali veya memur, bir memlekete vardığı günden beri, İstanbul'dan gelen yazıların zarflarına dikkatle "Sabık" lafzı olup olmadığına muttali olmadıkça içine bakamaz idi. İşte böyle bir hal üzre yaşayan memur, göçebe kılıklı ve misafir geçinerek memleket ve ahalinin idareleri, oranın ayan ve sözü geçen kimselerin elinde kalırdı.

Reşit Paşanın düşmesi yine Mısır meselesi dolayısıyla oldu. İmtiyaz femanı, Mısır valiliğini adeta diğer valiliklerdan aşağı mertebeye indirmiş ve Mehmed Ali Paşa'nın evladları içinde halef tayin olunacak olanın, padişah tarafından seçilmesi, gelirin gereken kısmının verilmesi gibi maddeler Mehmed Ali Paşa'nın itirazlarına maruz kalmıştı. Hafifletilmiş olduğunu gösteren şartların hali, duruma uygun görülmediği halbuki, Londra konferansından düzenlenen protokolun imzası Mehmet Ali Paşa tarafından imtiyaz fermanının kabuluna bağlı bulunması yönünden dolayı meselenin tekrar keşmekeşe uğraması ihtimali doğmuştu. Rıfat Paşa hariciye nazırlığına geçince iki ay içinde değişiklikleri yaparak Mısır valiliği verasetinin büyükten, büyüğe intikali askeri rütbenin mira-

laylığa kadar vali tarafından verilebileceği, verginin seneliğinin 40 milyon kuruş olması taktir edilmiş, fakat hükümranlık haklarına ait olan şartlar daha ziyade ağılaştırılarak her yeni vali tayininde ferman çıkarılması, teşrifat merasimleri için valinin İstanbul'a gelmesi - Mısır ordusunun 18 bin kişiden ibaret olup, ancak savaş esnasında irade ile çoğaltılabileceği, gerek elbise gerekse paranın Osmanlı devletinin elbise-i askeriye ve parasına benzer ve uygun olması, deniz harp gemilerinin yapılmasının meni, Haremeyn'e yani Mekke ve Medine'ye eskisi gibi zahirenin vilayetten gönderilmesi şart olarak kararlaştırılmıştır (1).

Reşid Paşa, Avrupalılarla bir araya gelmekten çok hoşlanıp, karantina usulünü desteklemekteydi. Bu gibi yeniliklere eğilimi bazı mutaasıb kimselerde bu davranışlarından hoşnud olmadıklarından ona "Mübalatsız" (kelime olarak manası dikkatsiz gibi bir manaya geliyorsa da, burada kullanılmasında maksat "Dine dikkatsizdi" demek anlayışını belirtmek içindir. Halbuki, Merhum Ahmed Cevdet Paşa, Reşid Paşa'nın bir Ramazan günü akşama kadar beraber olduktan sonra iftar yapar yapmaz, akşam namazını eda ettikten sonra evradını çıkarıp okuduğunu görünce üstelik ehl-i tarik olduğunu, kızı Fatma Aliye hanıma anlatmıştır. Biz Fatma Aliye hanımın kaleme aldığı "Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı" adlı eserini hazırlayıp neşre sunduğumuzda bunu adı geçen eserde bulmuştuk. s.n) olarak bakarlardı. Padişahın da-

madı Fethi Paşa onunla hem fikir olduğundan o da, halk arasında ayıplananlardandı. Ülkenin her tarafında başına buyruk gezmeye alışan memurlar da, tanzimat-ı hayriye bağları ile bağlanmış bulunduklarından hoşnut değillerdi. Bir de, Mısır'da eyaletinin varis tesbitine dair, Reşid Paşa'nın kaleme aldığı ferman-ı ali-i mesudesinde senede 80 bin kese devlet hazinesine verilmesi ve Mısır'da Osmanlı devleti tarafından vazifeli bir defterdar bulundurulur gelirleri devlet namına alarak, asker ve memurların maaşlarını padişah adına vermek şartları yazılıydı. Bu defterdar maddesinden Mehmed Ali Paşa çok fazla şikayetçiydi. Bunun değişmesi için Reşid Paşaya fevkalade ikramiye arzetmişse de, Reşid Paşa buna asla meyil göstermeyip, düşüncesinde israrlı olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Mehmed Ali Paşa, bu işin başka şekilde yolunu buldu. Reşid Paşayı hariciye nazırlığından azlettirip, Edirne valisi tayin ettirdiği vakidir (Tarih-i Lütfi).

1257 (1841) tarihinde Yunanlılar Girid'de ihtilal yapma teşebbüsünde bulunmaları üzerine Kaptan-ı derya Çengel Tahir Paşa adayı abluka etmek üzere donanma ile harekete geçti. Girid valimiz Mustafa Paşaydı. Alınan geçici tedbirler neticesinde ihtilali çıkaramadılar. Bu arada da, Rum Eterya'sının yani Etniki Eterya cemiyetinin fesatı; Rumelide, Memleketeyn yani Romanya'da kurulan komitelerin teşvikiyle Sırplar ve Bulgarlar ile bazı köşe bucak yerlerde isyan

görüldü. Ancak bastırıldı. Bu sırada da, Diyarıbekir taraflarında ortaya çıkan karışıklık bastırıldı.

Artık Osmanlı devleti merkezinde; Rıza Paşa ve Reşid Paşa ismi ile anılmakta bulunan, iki parti ortaya çıkmıştı. Reşid Paşa azlinden sonra, tayin olunduğu Edirne valiliğine gitmemek için ağır davranırken, Paris elçisi Nuri Bey'in yerine, büyükelçi ünvanıyla Paris'e kapağı attı. Halihazırdaki Sadrazam Rauf Paşa da, Rıza Paşa'nın tesirine baş eğmekteydi. Rauf Paşa'nın yerine sadarete geçen İzzet Mehmed Paşa, eski sadaretindeki gücünü göstermek istediyse de, muvaffak olamadı. Paşa Babıali'ye gelir gelmez; hariciye nazırı Rıfat Paşayı azl ile yerine Reşit Paşa aleytarlarından Sarım Efendi'yi tayin ettirdi. Bu değişiklik, eski usulü beğenenleri memnun ettiği gibi, İhtisab nezaretinde (belediye dairesinde) meydana getirdiği değişiklik ahalinin de hoşuna gitti.

Her ne kadar Hassa müşiri Rıza Paşa; askerlerin nizamı usulde talime alışmalarına çalışıyorduysa da, lazım gelen disiplin henüz tamam olmamıştı. Hatta Yemen tarafına sevk olunan Kütahya ve Karahisar redif askeri, isyan ederek bir kısmı silahları elinde olduğu halde memleketlerine kaçma yolunu seçmişlerdi. Ancak bu firariler yakalanıp mahkemeye verildiler ve çeşitli cezalara tabi tutuldular. Cebel'de (Dürzi) de meydana çıkan karışıklıklar Mir Kasım'ın azli ve yerine Macarlı Ömer Paşa'nın, Mir Cebel tayini yapılınca bu isyanda söndü.

Tanzimat-ı hayriye'nin tatbiki yönünde duyulan iyi niyete dayalı davranışlar mutaassıpların çatmasına değil, gayrimüslimlerinde çekememezliğine uğruyordu. Hattı hümayunda söylendiği gibi, kanun önünde eşitlik bir nev'i şımarıklık vermek üzereydi. Avrupa tarihçilerininde şahadet ettikleri gibi Hristiyan kavimler daha çok heyacanlanıyordu. İmtiyazları arttıkça daha fazlasını istemekten geri kalmıyorlardı. Bilhassa Rusya imparatoru Nikola Ortodoksları sahiplenme yolu ile kendi emeline uygun bir siyaset güdüyordu. Garib şekilde tecelli eden bir ıslahat olmak üzere ortodokslar Rusya'ya, Katolikler Fransa'ya yeni türeyen Protestanlarda İngiltere'ye müracaat ediyorlardı. Bu meselelerden dolayı büyük devletler arasında Doğu'da yeni ve acaib rekabetler meydana geldi. Müdahele etmek için gedikler açıldı. Ruslar 1255'de (1839) sırbistan beyi Kenzi, Miloş'dan memnun olmadıkları için onu istifaya mecbur ederek yerine Mihal namında birinin Kenz olarak gelmesinde başarılı olmuşlardı. Mihal'de 1257'de (1841) devrildi. Sırplar Mihal'in yaptığı cinayet ve zalimlikleri ileri sürerek uzaklaştırıldılar. Meşhur Kara Yorgi sülalesinden, Aleksandr'ın Kenz'liğini temin ettiler. Bu olanlar sonunda Sırbistanda Obronoviç ve Kara Yorgi aileleri arasında sadece o beldeye mahsus birbirine muhalif iki parti çıktı. Böylece de, Rusya ile Avusturya arasında yeni bir rekabet kapısı açılmış oldu.

Sırplılar içinde bulundukları vaziyete rağmen Bulgarları da tahrik etmeden duramıyorlardı. Ruslar ise Niş ve diğer bazı yerlerde meydana gelen şiddetli tenkil hareketlerinden dolayı müdahele etmek istiyordu. 1260'da (1844) Arnavutluğun Gegalık tarafından bir isyan belirdi. Bu isyanı bastırmaya memur olanlar eşkiyayı tarümar edip, yakaladıklarının elini kolunu bağlayıp, İstanbul'a gönderdiler.

Tanzimatın ilanından bu tarafa geçen beş-altı yıl sonunda askeriyede yapılan tensikattan başka hiç bir yer ve yönde umulan ilerleme eseri görülmedi. Erbab-ı Daniş yani bilim adamları, memleketin ve bilhassa anasır-ı islamın cahilliğini her türlü hayırlı tatbikatın engeli olarak görülüyorlardı. 1261 (1845) senesinde Sultan Mecid'in Babıali'de yapmış olduğu tarihi nutkunda bu cihet açıkça gösterildi: "Menba-ı ilim ve funun ve mehaz-ı sanalia-i maarife numune olan mekatib-i lazime icad ve inşaası indi şahanemizde ikdamı umur addolunmakla memalikin münasib mahallerine iktiza eden mekteblerin tanzimiyle terbiye-i ammenin çaresine bakılsın" denilmişti. Tanzimat yavaş yavaş yayılıyordu. Diğer taraftan ise, gerek İstanbul gerekse ülkenin her tarafından muteber ve tanınmış kimselerin ve dirayet sahibi bulunanlar davet olunup, meclis-i valada memleketin imarı hussundaki fikirleri alındı. Meclis-i İmariye adıyla Rumeli ve Anadolu'nun bazı vilayetlerine mülkiye, askeriye ve ilmiye vazifelerinden meydana getirilmiş birer ko-

misyon kurularak yollandı. Bu komüsyonlar, yollar limanlar inşaası gibi faydalı işleri yapmak için tanzim ettikleri raporları, Babıaliye yolladılardı. Babıali birtakım hızlı girişimden sonra kısa zamanda bu işten de soğudu. Trabzon, Erzurum, Bursa, Gemlik yolları gibi, büyük masraf gerektiren yapımlar tamamlanamadı.

İç işlerde siyaset, asker ve mabeyn müşiri Rıza Paşanın eline geçmişti. Valilikler ve diğer görevlerin verilmesi onun işareti ile gerçekleşiyordu. Arada; mahalle mekteblerinin islahı işine başlandığı gibi uygun tedbirlerde bir bir yerine getiriliyordu. Yine aynı bakışla, Mekteb-i Harbiye'ye talebe yetiştirmek için Mekteb-i İdadiye açıldı. Bu mekteblerde talebenin Arabça ve Farsça ile Türkçe lisanlarını öğrenmeğe önem veriliyordu. Ne varki; Hasan Rıza Paşa ile arkadaşı Maliye nazırı Safveti paşalar görevlerinden azledildiler. Rıza Paşa, Seraskeri diye tanınmaktaydı.

Yükselmiş olduğu mertebe o kadar büyümüşki, azil haberini duyanlar gayet ihtiyatla birbirlerinin kulaklarına "haberiniz var mı? Serasker azil olmuş, sakın benden duymuş olmayınız" sözünü fısıldamışlar. Kibir ve azameti o kadarmış ki; alaylarda yani resmi geçitlerde müşirleri arkasından yürütüyor ve yerinden kımıldamaksızın mülkiyenin tanınmış kimselerine ve askeriyeye ayağını öpdürürmüş. Bu iki makbulun azledilmesi onların adamlarınıda üzüntülere sevk etti.

Hariciye Nazırı Şekip Efendi; Cebel-i Dürzi ailesinin defi maksadıyla Beyrut'a giderek, vekaleti, meclisi vala azasından Londra sefiri sabık yani eski sefiri Ali Efendi'ye (sonradan paşa) ihale kılındı. Fakat; Şekip Efendi azledilerek Paris elçiliğinde bulunan Mustafa Reşid Paşa hariciye nazırlığına tayin olundu.

Cebel-i Lübnan Meselesi

Mısır meselesinin sonlarına doğru İngilizler Cebel hakimi Mir Beşir'in kendilerine sığınmasına rağmen hoş görmiyerek adı geçeni Malta'ya sevk etmişlerdi. Yerine hakim olarak geçen Mir Beşir Kasım, iktidar sahibi olmadığından, gereği gibi Lübnan'ı idare edemediğinden karışıklıklar çıkmasına sebep oldu. Bu sırada Akka'ya vali yapılan mehmed Selim Paşa, Tanzimat-ı Hayriyye nizamına uygun olarak Cebel'de mukim olan cemaatlerin büyüklerinden bir meclis teşkil etti. Hakim bu divan'ın reisi oldu. Mısırlılar Cebel-i Lübnan'ı çok ağır şekilde cezalandırmışlardı. Cebel ahalisi 1257'de (1841) vergilerde tenzilat yani indirim yapılmasını istediler. Ancak devlet hazinesindeki sıkıntı büyük olduğundan arzuları yerine getirilemedi. Dürziler çeteler kurarak, Hristiyan köylerini yağma edip, bir bir yaktılar. İnsanları toplu halde öldürmeye başladılar. Mir Beşir Kasım'ı Dayrülkamer de bulunan ikametgahından kaldırıp sokaklarda sürüklediler.

Vali Selim Paşa ise, önce nasihat yolunu denedi kar etmeyince cezri muamaleye başlamıştıki, Fransa, İngiltere, arasındaki rekabet alevlendi. Diğer konsoloslarda işe karıştılar. Sonunda beş devletin tavastusu geldi. Serasker Başkatibi Mustafa Nuri Paşa, Lübnan'a gönderildi.

Nuri Paşa, Mir Beşir Kasım'ı azledip, mirliva Macarlı Ömer Paşayı getirtip, oraya emir nasb eyledi. Fakat fayda çıkmadı. Son çare olarak Sayda valisi tarafından tayin edilecek, vergiler maktuen verilmek üzere biri Dürzi, diğeri Maruni iki kaimmakam tayinine karar verildi. Bu da netice vermedi, çünkü Dürziler, yeniden tecavüzlere başlamışlardı. Maruniler Fransa'ya, Dürziler İngilizlere dayanıyorlardı. 1259 ve 1260 (1843 ve 1844) senelerinde Cebeli'lerin azgınlıklarını arttırdıkları dönemdir. Hristiyanların mal ve mülkünü yağma ettiler. İki Fransız manastırı basılıp, bir papası öldürdüler. Bu olaylar üzerine yine beş devlet elçisi Babıali'nin kapısını çalıp, sıkıştırma metoduna başvurdular. Bütün bunlar olurken hariciye nazırı Şekip Efendi Beyrut'a gitmek mecburiyetinde kaldı.

Şekip Efendi 1261 (1845) Ramazanında Beyrut'a gelmiş oldu. İlk tedbirlerden olmak üzere Cebel'de bulunan ve oradaki karışıklıkları engellemede kullanılan kuvvetleri, ecnebi teba mensuplarına bir zarar gelir endişesiyle Beyrut'a getirtme çalışmalarını başlattı.

Ancak Cebeli'lerin itiraz etmesi beklenirken umulmadık yerden ses geldi. Fransız konsolosu Poje sesini yükseltmiş, itirazlar sıralamaktaydı. Onun uzantısı olan Babıalideki Fransız büyükelçisi Borquney de ağzını açmaya hazırlanıyordu. Poje, hariciye nazırımız Şekip Efendiye yapmış olduğu teklif dolayısıyla, ikametgah ve işyerlerinden uzak kalacak olan Fransız tabiyetinde bulunan kimselere tazminat verilmesini, öldürülen Rahip Şarl'ın katili olan şeyh Hamud Nekid'in derhal cezaye çarptırılması, yağma edilmiş bulunan iki manastırın uğradığı zararların tazminini gündeme getirdi. Fransa sefiri Babıaliye verdiği yazılı talebdi, aynı şeyleri istemekteydi. Hatta daha sonra elçi sefaret tercümanını Babıaliye göndererek, Fransız tebanın uğradığı zararların tazmini taahhüd edilmeyecek olunursa hemen elçiliği terk edip, boğaz içinde bulunan ikametgaha geçip, devletinin vereceği talimatı bekleyeceğini bildiren bilgiler göndererek anarşik davranışlara kalkıştı.

Biz, Babıaliyi bırakıp, Cebel'in merkezi durumunda bulunan ve Şekip Efendinin gitmiş olduğu Deyrül Kamer'de yapılanlara gelelim: Şekip Efendi, Arabistan ordusu kumandanı Namık Paşa ile istişarelerde bulundu. Verilen emir, ahalinin elinde bulunan silahlarının toplanması oldu. 1260 (1844) yılına kadar karışıklıklarda rolü ve eli bulunanlar, bir affı umumi ilan olunarak ceza durumu ortadan kaldırıldı. 1257 (1842) karışıklıklarında yağmaya uğraşmış olanların

zararlarının tazminine bundan böyle her taifenin gelirlerinin kendi vekilleri ile idare edilmesine karar verildi. Bu karar derhal Arabça olarakta kaleme alınıp, neşr ve tamim olundu.

Ahalide mevcut ruhi sıkıntı ve konsolosların müdahalede bulunacakları emri katiydi. İşin gösterdiği hassaslık Şekip Efendi tarafından iyice idrak olunmuş, ıslahatın çabucak yapılması noktasında gayret gösteriyordu. Bu bakımdan hemen 24 tabur ve bir miktar başı bozuk suvariden meydana gelmiş olan askeri lazım gelen bölgeye yerleştirdi. Tahmin edildiği gibi ahali silahlarını teslimden kaçındı. Her iki taraf reis ve ruhanileri zorluklar çıkardılar. Bunun üzerine kaimmakamların her ikisi ile beraber reislcrinden ve ruhanilerinden bir çok sayıda insan tevkif olundu. Silah toplama muamelelerinde alaylı subaylardan bazıları sert davranışlar gösterdiler. Darp ve hapis, silah aramaları esnasında başka eşyaları almak gibi istenmeyen durumlar vukubuldu. Kesrevan tarafında bir kolağası (yüzbaşı), içeride silah var diye bir manastırın kapısını kırdı, papaslarını sürükleyip, götürüp hapse koydu. Ancak Namık Paşa; bu yanlış ve haksız davranış sahibi kimseleri tesbit edip, Divan-ı Harbe verdi.

Ne çare ki, Avrupa'da iftiralar, yalanlara dayalı propogandalar kıyametler koparılmasına yetti. Diğer taraftan Zuk bölgesinde ahaliyi silah tesliminden men etmeye çalışan Halil Medver isimli biride tevkif edil-

di. Meğer bu herif Fransız konsolosluğu tercümanının kardeşi olup, Arapça katibi imiş: Bu elemanının taht-ı tevkif altına alınmasını öğrenen Fransız konsolos, derhal Beyrut limanına yakın yerde bulunan bir Fransız fırkateynini adı geçen Halil'in hapse konduğu bölge olan Cünye mevkiine getirtip, topa tutmak ve karaya asker çıkarmaya çalışan bir gayrete girdi. Bunlar alışıla gelmiş bulunan Fransız hoppalıklarıydı. Bazı Fransız diplamatlarının bu davranışı uygun bulmadığını itiraf ettiklerini de satırlarımıza alalım.

Hariciye nazırı Şekip Efendi; sağlam karakterli bir zat olduğundan böyle patırtılara pabuç bırakmadı. Ancak ne denilebilir ki, Avrupa cephisende aleyhimize ters bir rüzgar esmeye başladı. Hatta meşhur Avusturyalı diplomat ve Devlet-i Avusturya'nın hariciye nazırı Prens Meternich lehimizde düşünen grubtan olmalarına rağmen, elçimiz Nafi Efendi'ye; Halil Medver'in tevkifinin, Fransız konsolosunun tevkifi gibi yayıldığından dolayı: "Ne yapıyorsunuz? Fransa'nın Beyrut konsolosunu hapsetmişsiniz" diye sorduğu bilinir. Bu işin çaresi olarak en sonunda hariciye nazırı Şekip Efendinin görevden alınması görüldü. Tabiiki bu bir zaaf olmuştu. Şekip Efendi ise Paris sefaretine nakledildi. Bu da garip değil mi? Mustafa Reşid Paşa ise, hariciye nezareti görevine davet edildi. Çak geçmemiştiki Şekip Efendi'ye silahların alınması maddesini olduğu yerde bırakması, hapsedilmiş

kaimmakamların tahliyesini sağlaması ve işleri tatlıya bağlaması hakkında İstanbul'dan direktif geldi.

1262 (1846) senesinin en önemli olaylarından birisi, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın İstanbul'a gelmesidir. Mısır valisi Kavalalı Paşa, Feriye Sarayında misafir edildi. Bu vaka, o zamanın çok önemli bir olayı olarak kabul edildi. Aynı senenin önemli bir olayı da, Mustafa Reşid Paşa'nin makamı sadarete getirilmesidir. Bu tayinle Rauf Paşa sadaretten infisal etmiş bulunuyordu. Hariciye nazırlığı görevinede yeni kurulan rütbe-i bala ile mükafatlanan müsteşar Ali Efendi (Paşa) tayin olundu.

Ayasofya yakınında bulunan eski mehterhane mevkii ile, Sultan Sarayı arsası üzerine ilk defa olmak üzere bir Darül Fünün yani yüksek tahsil müessesi inşaatı başlatıldı. Ahmed Rasim Bey merhum bu hususta bir istidrad koymuşlar. Onu nakl edip, esere devam edelim. İstidrad: "Bu inşaat seneler sürdü. Hatta o kadar uzadı ki, Avrupadan kontrat yapılarak getirtilmiş bulunan mimarına ödenen para ile yekün edersek bir kaç tane bina yapmak mümkün olurdu. Nihayet tamamlandı. Fakat arzu edilen yerde kullanılmayıp, bir çok işlere tahsis olundu. Yalnız ismi, Darulfünun olarak kaldı. Hatta kavaim-i nakdiyenin ilgası (kağıd paranın kaldırılması) arada gerçekleştirildiğinden bu muameleye (Dar ul Fünun Kaidesi) ismi verilmiştir."

Musul vilayeti, içlerinde Cizre kazası mütesellimi olduğu halde o taraflarda nüfuz ve söz sahibi Bedirhan Bey'in tasallutunu önleme için Anadolu ordusu Müşiri Osman Paşa'ya özel emirler verildi. Osman Paşa, Bedirhan Bey'i Orak kalesinde sıkıştırdı. Sonunda aman dilemeleri üzerine iki oğlu ile birlikte İstanbul'a gönderildiler. Sarım Paşa 1262 (1846) yılında Mustafa Reşid Paşanın infisalini müteakip makamı sadarete getirildi. Ali Paşa'da hariciye nezaretinden azl olundu. Hariciye nezaret, Maliye nazırlığından alınan Rıfat Paşa'ya verildi. çok geçmeden her ikisi de eski makamlarına döndüler.

Cezayirde uzun zamandır istiklal uğruna, Fransızlarla döğüşen ve büyük kahramanlıklar göstermiş bulunan Abdülkadir bu sene içinde Fransızlardan aman diledi.

Macaristan İhtilali - Memleketyn Meselesi

1264 (1848) senesinde yine bir ucu bize dokunacak olan ve Avusturya'da meydana gelen Macar ihtilali, dünya siyasasına ağırlığını koydu. Bu ihtilal; Fransa kralı Lui Filip'in Cezayiri istila etmek suretiyle Fransız müstemleke imparatorluğunu kurmak arzu ve emelinde olan zatı tahtından düşüren 1848 ihtilalinin bir nevi aksi tesiriydi. Mısır valiliğinin verasetle Mehmet Ali Paşa uhdesine verilmesi mesele-i mühimmesinde, gördüğümüz gibi Mösyö Tiyers' si-

yasetinin mağlubiyeti üzerine istifa etmiş, Lui Filip, Londra elçisi Mösyö Gizu'yu başvekilliğe getirmişti. Gizu, Afrika savaşlarının devamında bulunmakla beraber, Fransa demiryollarının inşaası, yeni, iki ticaret kapısı açmakla beraber, fabrikaların kurulmasıyla geçimi kazanmaya ariz olan sektenin, mamulat ve mahsulatı sanayiinin çoğalması sevdasıyla biz, onlara hasıl olan ihtiyaç ile geri çekilip yedi sene görünüşte sessiz sedasız bir idare yolu seçti. Gizu, çok kişiye yüksek maaşlı memuriyetler vererek, mubuslar meclisinde lazım gelen ekseriyeti temin etmeyi bilmiş, böylece mebusların önemini azaltmıştı. Adeta, "bendeganı hükümdaran kamarısı" olmuştu. Muhalefette olanlar genel hüriyete vurulan bu darbeye karşı "La Reformü" yani İslahat adlı büyük bir gazete çıkardılar. Bu gazete bütün gayretiyle parlamento ve seçimlerin islahatı gerektiğini ileriye sürdü. Mebusların devlette memur olmamalarını, ferdleri rey vermeye selahiyettar kılan verginin 200 Frankdan 100 Franga indirilmesini istiyordu. Muhalifler; memleketin her tarafında ziyafetler usulünü kurup ve bu münasebetlerle nutuklar atarak, demokrasi yani hükümeti halkın seçmesini zihinlere yerleştirmek istiyordu. 1265 Rebiülevvelin 18. (1848 Şubatının 22.) günü Paris'te bir "reformistler ziyafeti" ilan edildi. Hükümet ve ziyafeti yasak ilan etti. Halk konkordiya caddesinde toplanarak, Fransız milli marşı olan Marseyyez'i söylediler. Hep birlikte yaşasın Cumhuriyet diye bağırdılar. Erte-

si gün, umumi heyacan daha da çoğaldı. O zamanlar Kapisyun Bulvarında bulunan hariciye nezareti önünden geçmekte olan kalabalğın arasından bir tabacanın ateşlenmesi üzerine, nezareti yani bakanlığı muhafazaya vazifeli askerin komutanı halkın üzerine ateş açtırdı. Bu kalabalıkta 23 ölü, otuz kişi de yaralandı. Halk bu cenazeleri omuzlarına alıp, meşaleler yakıp bütün gece Paris cadde ve sokaklarında dolaştı. "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırmaktaydılar. Sabah olunca, Paris büsbütün ayaklanmıştı. Gizu istifa etti. Halk ise Tuiller sarayına hücum edip, muhasara altına aldı. Kral Lui Filip kapalı bir arabaya binerek kaçtı.

Avusturya'da Prens Meternich Napolyon'un kati mağlubiyetinden sonra ve Viyana konferansının arkasından, ülkesi içinde sıkı bir istibdad idaresi tesis etmişti. Bu idare tarzı ile her tarafta kendi aleyhine fikirler doğmasina sebeb olmaktaydı. 1848 Şubatında Pariste husule gelen ihtilali müteakip Mart ayının 3. günü de Viyana dehşetli bir galeyana şahid oldu. Meternich ancak bir çamaşır arabasına binerek soluğu Londra'da alabildi. Avusturya imparatoru 1. Ferdinand, ihtilal gürültüleri arasında büyük bir meclis topladı. Ancak bu arada harbiye nazırı öldürüldü. İmparator da Riveraya'da Olmutz'a çekildi. Fakat Viyana'da ihtilal devam edemedi. Asker şehri topa tuttu. İhtilalciler teslim olmaktan başka çare bulamadılar. Halbuki bu buhran, bu sıkıntı Avusturya'yı meydana getiren unsurların arasında ayrılık emarelerinin ço-

ğaldığını gösterdi. Avusturyalılar, İtalya'dan kovuldular. Milanlılar, Peyemonlar ile birleştiler. Almanlar birleşmek üzere Prusya kralına imparatorluk tacını teklif ettiler. İslavlar, bağımsız bir Çek devleti teşkil etmek maksadıyla Prag şehrinde bir kongre topladılar. Burası da topa tutuldu. Macarlar ilk anlarda hususi bir vekiller heyetine sahib oldularsa da, sonra bütün bütün ayrılarak Lui Kossut isimli bir ihtilalcinin liderliğinde müstakil bir Cumhuriyet ilan eylediler. Böylece Avusturya hükümeti büyük bir tehlike karşısında kalmıştı. Ancak Rusya imparatoru Nikola 100 bin asker ile imdad eyledi. Macarlar mağlup oldular. Avusturya imparatorluğu ve Macar krallığı meydana gelmiş oldu. İtalya'daki Milan ve Venedik şehirlerini aldı.

Avrupa'da bir takım değişiklikler yapan bu ihtilallerin tesiri, Eflak ve Buğdan'da da hissedildi. Bir taraftan Osmanlı askeri öte taraftan Rus askeri Memleketeyn'e girdi (Bu isim ikisine kinayen öyle söylenir) Divan-ı Hümayun Amedçisi Fuad Efe'nindi (Paşa) fevkalade memuriyetle ve Macarlı Ömer Paşa kumandanlıkta gönderildiler. Bu sıralarda ise Macar milliyetçilerinden pek çok kimse Osmanlı Devletinin koruyucu kanatlarına sığınmaktaydı. Avusturya ve Rus devleti yetkilileri bu mültecileri ısrarla geri istedilerse de, Sadrazam Mustafa Reşid Paşa Osmanlı şan ve şeref sahibi bir devlettir, böyle aşağılık bir iş yapmaz diyerek herkesin beğendiği tarzda cevap verdi.

Daha sonra Fuad Efendi (Paşa) Petersburg'a gönderilip, bu reddin sebeblerini mukni bir lisan ile beyan etti.

Memleketyn'deki ihtilalciler, Bükreş'te kilisede sandık içinde bulunan senetleri ve şartları yakmışlar. Metropolid vasıtasıyla gönderilen nasihatnameyi elinden kapmışlardı. Bunun üzerine Bükreş'e asker sokulup, asayiş iade edilmeye muvaffak olundu.

1265 (1849) senesinde vilayetlerin idaresi adına bir karar alındı. Mevcut eyaletlerin bölümlere taksimleri yapılarak merkezlerinde birer meclis kurulması ilk önce de, Rumeli'de Edirne, Anadolu'da Hüdavendigar (Bursa), Suriye'de ise Sayda Eyaletlerinde tatbike geçildi.

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, bunamış olduğundan yerine 1. defa olmak üzere büyük oğlu İbrahim Paşa tayin olunmuştu. Ancak İbrahim Paşa 71 gün sonra vefat etti. Yerine Abbas Paşa rütbe-i vezaretle tayin edildi. Paşa; vezaret menşurunu bizzat almak üzere İstanbul'a geldi. Bu münasebetle Mısır valiliği paşanın diğer vezirlerden imtiyazı için uhdesine sadaret rütbesi tevcih olundu. Aradan çok geçmemişti ki Mehmed Ali Paşa'da bu dünyadaki kavgasını tamamlayıp, irtihal eyledi.

1270 (1853) senesine kadar mazbut olan mühim vakalar meyanında icraatı faydalı olan ve Osmanlı memleketinin iktisadi teşebbüslerinden ilk olarak Şirket-i Hayriyye'nin kuruluş 1267 (1851), Vidin ta-

raflarında Ağa Hüseyin Paşanın vefatından sonra Mora ihtilalinden örnek alan Bulgarların coşkunluklarını tanzimatın Bosna'da tatbikine me'mur olan Rumeli Ordusu kumandanı Macarlı Müşir Ömer Paşa'nın gayretlerine evvelce ses çıkarmayan Bosna sergerdelerinin kışın gelmesi ile askeri hareketinin yavaşlaması üzerine İzvomik ve Moskar bölgelerinde kıyama kalkmaları, nizamiye taburlarına asker almak için şer'i kura usulü aleyhine olarak Şam'da Herpuş Bey namında birinin kışkırmalarıyla Baalbek ve Havran kazalarında, isyan hareketleri görüldüğünde tenkil edilmesi, Haleb'de da bir ihtilal teskini, eşkiyadan Abdi BEy ve diğer şahısların çıkardığı karışıklıklar, yeni tanzimin icrasını temin maksadıyla Rumeli ve Anadolu içlerine müfettişler tayini, İstanbul'da bir danışma meclisi olan Encümen-i Daniş tertip olundu. Sadaret değişikliği, Abdülmecid Han'ın adıyla Mecidiye nişanı olarak ihdası yapıldı. Tarihlerimiz H. 1270 /M. 1853 senesini gösterirken, bu işler oluyor, İngiltere ve Fransa devletleri ülkemize gönderdikleri elçilerine büyük elçi payesi rütbesi vermeye başlıyorlardı.

-2-

1269 (1853) Kırım Savaşı

Bilhassa Hünkar İskelesi antlaşmasından sonra Rusların, devlet-i Osmaniye karşı göstermeye başladığı

koruyucu tavır, Avrupa büyük devletlerinin dikkat nazarlarını doğu'ya doğru çevirmelerine yol açtı. 1231 (1815) tarihinde, Fransa aleyhine gerçekleştirilen ittifaka 1257 (1841) senesinde Rusya aleyhine kurulan bir başka ittifak mukabele olacakmış gibi sinyallar beliriyordu.

Şurasını asla hatırdan çıkarmamak icab eder ki, Osmanlı Devleti bu ittifakların içinde gizli bulunan, taksim ve bölünmesine ait emeller arasında bir hasta olarak yatıyordu. Mustafa Reşid Paşa'nın siyasi tedbir olarak ortaya koyup yayımladığı tanzimat-ı hayriye bu hasta halimizin gerek iç işlerimizde gerekse dış meselelerimizde ölümlü rahatsızlığımızın ortadan kalkmasına yarayacak davalardan biriydi. Fakat faydasını görmek, tatbikata devamda ve uzun zamana ihtiyaç göstermekte idi.

Tanzimat-ı hayriye; vilayetlerin idaresinde islahatı, adli işlerde teşkilatın kuvvetlendirilmesi, kanun önünde eşitlik, vergi ve askerlik hizmetlerinin düzenleneceği müjdelediği için hasta'nın ifakata yani iyileşmeye başlaması kolaylaşıyor, genç, yeni bir Osmanlı hükümetinin kendi kendisini kurabileceğini vaad etmekteydi.

İşte, Ruslar ve yenilikten hiç ama hiç hoşlanmadı. Rusların başında bulunan Çar 1. Nikola, hala Çariçe Katerine'nın planlarının takipçisi idi. Tarih eserlerine göz atılınca anlaşılırki, Nikola doğrudan doğruya İstanbul'u yine Kostantinopole yapmak fikrini bir kena-

ra bırakmış ve Lehistan'da vaktiyle kurmuş bulunduğu himaye usulüne benzer bir te'sir ile Osmanlı ülkesinde yaşamakta bulunan Hristiyanlara hami (koruyucu) sıfatını takınarak, Osmanlı devletini yapmış olduğu yeni siyasetine, boyun eğmiş şeklinde göstermeye karar vermişti. Bu yüzden, Osmanlı devletinin Tanzimat'ın getirmiş bulunduğu esaslardan faydalanmasını istemiyor, bu esasları uygulatma fırsatı bırakmak istemiyordu.

İngiltere devletinin, Kavalalı Mehmed Ali Paşa meselesinde, Fransa politikası karşısında elde ettiği başarı ile Osmanlı devletini Ruslar ile yapmış olduğu, Hünkar iskelesi anlaşmasının getirmiş olduğu Rus nüfuz ve tesirinden kurtarırken, ne çareki kendi yani İngiliz nüfuz ve tesirini Osmanlının boynuna geçirmişti. İstanbul'da İngiliz elçisi olarak bulunan Sir Starat Ford dö Redklif siyasi işlerimize hakim olmuş duruma gelmişti. Ruslar, Fransızlar bir tarafta apışmış kalmışlar idi.

Bunun üzerine Ruslar, tanzimatın tatbik şeklini bozup geciktirmek için, Hristiyan tebayı teşvik etmekten geri durmuyordu. Şüphesizki bu teşvikler Osmanlı devleti aleyhine olmakla beraber toplumdan ilgide görmekteydi. Öte yandanda artık, Osmanlı devletinin şifa bulmaz bir rahatsızlığa tutulduğunu ilan ediyorlardı. Hatta Çar Nikola 1260 (1844) senesinde Osmanlı ülkesinin takımı meselesini İngiliz

devletine teklif eyledi. (1) Ancak İngiltere bu teklife kulak vermedi.

1270 senesi Rebiülevvel'in 7. günü (Miladi 1853 senesi Ocak ayının 9. günü) Petersburg kış sarayında verilen bir müsamerede Çar Nikola, İngiliz elçisi Sir Hamilton Seymur'a yaklaşıp, bir tarafa çekmiş ve Osmanlı devletinin hali hazırdaki durumu üzerine konuşmaya başladı. "Türkiye buhrana düşmüş bir halde bulunuyor. Bize de fazla sıkıntı verebilir." dedikten sonra: "kollarımız arasında ağırca hasta bir adam var. Lazım gelen tertibatı almamızdan evvel elimizden kaçıracak olursak büyük bir felakettir." sözlerini ekledi. İngiliz elçi asla böyle bir söz beklemediğinden hazırlıklı değildi. Ancak hazır cevaplılığı imdadına yetişti. "Zat-ı haşmetmeabları adamın hasta olduğunu beyan buyuruyor musunuz. O halde zat-ı imparatorilerine hasta bir adamın korunması, kerim ve kuvvetli olan adama vacibdir, demekliğimi lütfen mazur görünüz" sözüyle mukabele edebildi.

İngiliz sefir, Çar'ın maksadının tamamını anlamak için geçen zaman zarfında Çar ile bu mevzuda konuşmalar yaptı. Çar'ın beyanına göre de, Fransızlar hariç tutulmak üzere, İngiltere Mısır'ı, Girid'i alacak, Rusya kendi himayesi altında olmak üzere Eflak, Buğdan, Sırbiye, Bulgaristan prensliklerini teşkil edecekti. Bunun yanında İstanbul'u almakta gözü olmadığına dair sözler söylemekle beraber ancak adı geçen şehrin bir müddet vedia alarak bir müddet elinde kal-

ması lüzümunda muhakkak olduğunu itiraf etmekten çekinmemişti.

Esasında Sırbistanda Obrenoviç sülalesinin yerine Karayorgi sülalesinden Aleksandr'ı tercih edişini, Eflak ve Buğdan ihtilalinde Bükreş'e asker göndererek, Rusların asker sevkiyatını durdurmaya çalışmamız, Macar milliyetçilerini Rusya ve Avusturyanın tehdidlerine karşı dahi iade etmememiz, hatta Rus ordusu Prut Nehri'nin öte yakasına geçme mecburiyetinde bırakışımız, Bosna isyancılarına Tanzimat-ı Hayriyye'yi silahla kabul ettirişimiz, Mısır vâlisi Abbas Paşa'nın muhalefetine rağmen yapılan hatalarda dahi tazyikine çalışmak ve gayretimiz Rusları bütün bütün kuşkulandırıyordu. Bununla beraber tanzimatı hayriyye ileri gidiyor muydu? Ne garip tecellidir ki, Bu defa da Hristiyanlar istemiyorlar, vazifeyi yapamıyoruz. Cahillik ve tutuculuk yapan millet karşı geliyor, eski, yeni fikir birbirine girerek, hükümet idaresi yine sığırından çıkıyordu. Diğer taraftan bilinen nakit yetersizliği, bu geçidi zorlaştırıyordu. İşte bu nokta 1. Nikola'yı hızlı harekata sevk ediyordu. "Ağaç henüz fidan halindeyken kırılması iyidir" diyordu. Bu durum, 1269 (1852) senesine kadar böylece devam etti.

Fransa'da 2. cumhuriyet sukût etmiş yerine reis Lois Napolyon Bonaparte ünvanı ile 3. Napolyon'u alarak Fransa imparatorluk tahtına oturdu. Böylece Avrupa'da merkezde Alman ittihadı (Almanların bir-

leşmesi) gibi mühim bir mesele çıkması, 1. Nikola'yı Osmanlı devleti üzerine ayrı bir yolda hücum etme noktasında meydan bulmasını açtı.

İlk önce, Karadağ'ı tahrik etti. Maksadının Rumeli bölgesindeki Hristiyanları ayağa kaldırmaktı. Karadağ, ismen bize tabiydi. Vladika adı ile tanınan Karadağ reisleri, ruhban sıfatı da taşımaktaydılar. Bunlar Petersburg San-Sinod meclisinde ruhaniyetlerine dair ferman alırlar idi. Bu sıralarda makam-ı riyasette bulunan Danilo, genzelkini yani prensliğini ilan ederek, Petersburg'a gitti. İmparator Nikola, kendisini Karadağ Prensi olarak kabul ve çocuklarının da bu şerefe varis olabilmeleri hususunda yardım edeceğini vaad etti. Para ve nişanlar hediye etti. Her bakımdan kendisini destekleyip, teşviklerde bulundu.

Danilo Çetine'ye döner dönmez isyan bayrağını açtı. Tabii ki Osmanlı hükümeti derhal bu isyandan haberdar oldu. Macarlı Ömer Paşa kumandasında olarak, 35 bin kişilik bir ordu Karadağ topraklarına yürüdü. Meydana gelen savaş şiddetli oldu. Yunanistan ve Cezayir'e yakınlığı hasebiyle ilk önce İngiltere'nin dikkatini üzerine çekti. Avusturya dahi fazlaca üzüldü. Çünkü Rusya'nın Osmanlı devleti idaresinde bulunan ıslavları kendi emri altında bulundurması Avusturya devletinin siyasi menfaatlerinde tamamen aykırı idi. Serdar-ı ekrem Ömer Paşa, devam eden muzafferiyyetleriyle Karadağ'ı ezip geçiyordu. Avusturya ise görünüşte ıslavları korumayadönük ni-

yetle babıâli nezdinde kati teşebbüslerde bulundu. Fakat, Avusturya'nın bu teşebbüsleri Rusya'nın arzu ve emellerine bir nevi muhalefet olmuştu. Çar Nikola, bu muhalefeti his etmekle birlikte Avusturya'nın uzun zaman kendinden ayrı bulunmayacağı düşüncesini gütmekteydi.

Bu sıralarda yine, Avusturya'dan daha çetin, daha azimkâr bir siyasi hasım karşısında kaldı. Fransa ile beraber bütün Avrupa'nın 100 yıldır unuttuğu bir mesele ortaya çıkıyordu. İşte bu meselenin çıkışı müthiş bir savaşın çıkmasına sebep oldu.

Fransız tarihlerinin bildirdiğine göre 11531 (1740) tarihinde (1) elde edilen (1) 860 tarihinde Kudüs-ü Şerif Patriki İstanbul'da bizzat Hz. Ömer (R.A)ın mezhebine müsaade ettiğini bildiren bir hatt-ı mübarekini ibraz etmiş, mezhebine müsaade teyid olunduğu gibi insanlara da gark edilmiştir.

923 (1517) tarihinde Yavuz Sultan Selim devrinde Rumlar, gerek Ermeniler mübarek makamlarda ki hukuklarının korunmasını istida edip, netice müsbet olarak kabul cevabı verilmiştir.

Kabul edilen kapitülasyonlarla Fransa, Osmanlı toprakları içinde yerleşmiş lâtinlerin koruyucusu vaziyetini elde etmişti. Osmanlı padişahlarından gerek Kudüs-ü Şerif içinde gerekse dışında bulunan bütün ziyaret yerlerini kesin olarak kendi emri ve muhafazasına almıştır. Hatta Kudüs-ü Şerif'de Hz. Meryem validemizin kabri ile Beytül Ham'daki Hz. İsa'nın

doğduğu yer ve Kamame klisesi (1'in devamı) 932'de (1525) Sultan Kanuni'nin müsaadesiyle haklar te'yid edilmiş hatta bazı istekler de yerine getirilmiştir.

Lâtinler, mübarek makamlarda yabancı değil idiler. Onlar da Ortodokslar gibi eskiydiler. 4. Sultan Murad 1047 (1637) ve 4. Mehmed (Avcı) 1067 (1656) senesinde lâtinlerle, Rumlar ve Ermeniler arasında çıkan ihtilafta, babıâli tarafından başlarında bizzat Şeyhülislâmın bulunduğu vezirler, kadı askerlerden teşkil olunmuş bir heyet tarafından murafaları yapılmıştır. (Kırım muharebesi tarih-i siyasî)

1188 (1774) senesinde Fransızlarla yapılan bir antlaşmada: "Françeludan Kudüs-ü şerif ziyaretine gelip gidenlere, rahiplere asla taarruz edilmeye" denildiği gibi, bir yerinde de "Önce Fransa padişahı meâblarına mektup gönderip harbiler ticaret'den men olundukları takdirince Kudüs-ü şerif ziyaretine evvelden vara geldikleri üzere varup gelup rencide olunmayalar" ve lâtin krallarının mezarları, lâtin papazların tasarrufunda bulunması da yazılı antlaşmanın üçüncü maddesinde yer almıştır.

Lâtin rahipleri dolayısıyla Fransa'ya hediye edilen hakkı vermek, 18. asr-ı milâdide Katolik mezhebi saliklerinin Kudüs-ü şerif'i ziyarete artık itibar etmemeleri yüzünden unutulmuş hale gelmişti. Ancak Rum Ortodoks mezhebinde olanlar ziyaretlerini sıklaştırmışlardı. Bilhassa Kaynarca "Fermân-ı âli şanım mucibince cümleden biri Franceye tabi olan pisko-

posların ve diğer frenk mezhebinde olan rahip taifesi her ne cinsten olur ise, memalik-i padişahîde (benim ülkemde) kadimden (eskiden) beri oldukları yerlerde kendi hallerinde olup, ayinlerini icra eylediklerinde kimesne mani olmaya ve Kudüs-ü şerif dahilinde ve haricinde ve Kamame nam kilisede kadimden ola geldikleri üzerek temekkün eyleyen frenk rahiplerinin hala sakin olup, ellerinde olan ziyaretgahlar, yine kemakane frenk rahiplerinin ellerinde olup kimesne dahl (karışma) etmeye. Ve tekalif-i talebiyle rencide eylemeyeler ve davaları zuhur eyledikde mahallinde fasl olmaz ise Asitane-i Saadete havale oluna."

Miladi 1740 senesinde Sultan 1. Mahmud'un devrinde mesadif olan 1153'de (1741) sadrazam elhac Mehmed Paşa ile Fransa kralı 15. Lui zamanında elçi Marki Dövilnof memuriyetleriyle yapılan muahede namede bu madde aynen tasdik olunmuştur.

Antlaşmanın 7. maddesi (1) Rusya'ya Ortodoks mezhebinin himayesini, mensuplarına serbestçe bulunmaları hakkını vermişti.

Diğer taraftan Fransa'da Lui-Napolyon Bonapart imparatorluk tahtına varmış olmak için ruhban sınıfının kuvvet ve yardımına ihtiyaç görüyor idi. Hatta, papalık lehine olarak Roma'ya kadar sefer ettiği gibi Fransızların doğuda eskiden beri elde etmiş bulundukları hukuku muhafaza için azimkâr kararlar aldı. Adı geçen hukuka göre 1. Napolyon ve Lui Filip zamanlarında ihmal edilmişti. İşte bu sıradaydı ki, Or-

todokslar babıâli'den Kudüs'teki bazı mukaddes yerlerin tamiri için izin almışlardı. Lâtinlere mahsus olan bazı yerlere de, tecavüz eylemişlerdi.

Lui-Napolyon 2. cumhuriyetin başındayken Katoliklerin himayesini meselesini göz önüne aldı (1). Kaynarca antlaşmasının 7. Maddesi şöyledir:

> Devlet-i aliyemiz taahhüd eder ki, Hristiyan diyanetinin ve kliselerine kaviyyen siyanet ede. Rusya devletinin elçilerine ruhsat vermeye her ihtiyaçda gerek 14. maddede zikr olunup, mahrise-i Kostantiniyye'de beyan olunan kliseyi mezküre ve gerek hademesinin siyanete (korunma) ibraz-ı tefhimat ile elçi-i mumileyhin devlet-i âliyyenin dostu safa ve hem sivarı olan devlete müteallik adem-i matemedi tarafından arz ve tebliğ olunmakla devlet-i âliyyemiz tarafından kabul eylemelerini devlet-i aliyyemiz taahhüt eder.

Fransa sefiri La Valette vasıtası ile eski antlaşmanın tamamen uygulanması hakkında hızlı teşebbüslere başvurdu. Bu teşebbüslerin bir mana da, lâtinlerin, ıslavlara karşı bir rekabeti idi. Böylece artık İstanbul'da Rus ve Fransız tesirleri çarpışmaları başlatılmıştı. Bu mücadele-i müsademe Lui Napolyon'un Fransa imparatorluğuna yükselmesi ile daha da şiddet kazandı.

Meselenin öncesine dayanan bir safhasını 1268 (1852) tarihinde M. Reşid Paşa'nın, sadaret makamın-

dan düşmesiyle Rauf Paşa'nın getirilmesini icab ettiren vakayı (1) burada zikredelim: (1) "Kırım Savaşı siyasası" adlı eserden "Devletçe teşkil edilen komisyon-u mahsusa tarafından bir daha yapılan müzakereler neticesinde: Evvelâ; Lâtinlerin yalnız kendilerini inhisarını iddia ettikleri ziyaretgâhların onlara iadesi cihetine gidilmeyip, bu mevzuudaki iddialarının red olunması, ikinci olarak; Kamame (Ahmed Rasim Bey merhum burada bir istidrad yapmış. Biz ona uyuyor ve buraya aynen alıyoruz: "Hz. İsa'nın güya selbinden (idâmından) sonra defn edildiği klise ki, buradan Semavata urucu mutekıdat-ı nasraniyedendir. Nâmının; Kamame yâni mezbele (süprüntülük) olmayıp, Kıyame olduğu hakkında iddialar vardır, demektedir.) klisesi büyük kubbesinin her iki mezhebin aziz saydığı bir mahal olduğundan yalnız bir tarafa hasr ve tashihi caiz olmayıp, müşterek tutulması ve küçük kubbesinin memafissabık (eskiden olduğu gibi) Ortodokslara da kalması. Üçüncü olarak ta; Merkadi Hz. Betül 'Meryem validemizin lakabı) de bütün mezheplerin ashabı müşterek olduğu halde, yalnız lâtinlerin haricde kalması münasip görünmediğinden, bunların dâhi haiz oldukları ferman-ı hümayunlar mezmun-u âlisine tevfikan endan müstefid edilmesi. 4. olarak; Beytül Ham klisesi, asırlardan beri Ortodoksların ellerinde olup, gerçi lâtinler dahi bunun eskiden beri kendi taraflarından inşa olunduğunu iddia ediyorlarsa da, çünkü klise derununda 'içinde)

veladetgah (doğum yeri) mevcut, bu da, müştcrck bir ziyaret mahalli sayıldığından klise kapılarının birer anahtarı mezheplere iki anahtarının lâtinlere verilmekte beraber bunların klise derununda (içinde) geçmekten başka bir hakları olamaması. 5. olarak ta; Hz. Meryem merkadi içinde bulunan Mescid-i Uruc'da bundan böyle Ortodokslarında ayin icra etmeleri, kararlaştırıldı. Bu karar bilhassa Fransa sefiri Lavalet tarafından red edilerek, M. Reşid Paşa'nın muvazaadan ibaret olan düşmesi vukua geldi. Diğer taraftan Ortodokslarda, Rusya'nın tahrikiyle ayaklanıyorlardı. Neticeten; klise meselesi daha sonraları İstanbul boğazında bir nüfuz-u siyasiye meselesine dönüştü. Fransızların ittifak teklif ettikleri gibi, Ruslarda Kaynarca ve Edirne antlaşmaları hükümlerini ileri sürerek, Ortodoks kilisesine bağlı olup, Osmanlı topraklarında bulunan Hristiyan kimselerin hâmisi (koruyucusu) olduklarını ilân eylediler. Böyle olunca Fransa hükümeti, elçisi Lavallet'i geri çekti. Rusya ile Kudüs meselesi hakkında Petersburg'da doğrudan doğruya müzakerelere hazır olduğunu bildirdi. Çar Nikola bu vaziyyeten son derece memnun ve neşe doluydu. Yapılan karşılıklı konuşmaların hâl noktasına ercceği şeklinde ümidler uyanırken h. 1266/m. 1853 şubatında Ruslar tarafından Prens Mençikof adlı fevkaalade bir elçi İstanbul'a yollandı.

Mençikof, Rusya'nın Finlandiya eyalcti umumi valisi, Baltık Denizi filoları kumandanı olmakla bir-

likte aynı zamanda Bahriye nâzırı idi. Rusya'dan gelirken Karadeniz donanması ile Beserabya'da bulunan Rus kuvvetlerini teftiş etti. Alafranga mart ayının 1. günü İstanbul'a geldi. Yanında bulunan Rusya devlet adamlarının meşhurlarından Prens Galiçyin Kont Dimitri Neselrod, Karadeniz filosu major generali amiral Hornilof, Resarabya ordusu erkân-ı harbiye reisi general Nika Puçinski vardı.

Mart ayının 2. Günü, sokak elbisesiyle babıâli'de mutad ziyarette bulundu. O sırada Osmanlı hariciye nâzırı olan Fuad Efendi'yi göremedi. Mençikof; Dr. Mehmed Fuad Paşa'yı rusya düşmanı olarak gösterdi. Sultan Mecid, Fransız ve İngiliz elçilerinin ortadan kaybolması dolayısıyla şaşaladı. Yabancı tarihçi ve onların kitablarının rivayetlerine göre, Fuad Efendi (Paşa)yı azil edip, yerine Rıfat Paşa'yı tayin etti.

Prens Mençikof'un sergilediği davranışlar, siyaset mahfillerinde endişeler meydana getirdi. Kendisine memuriyetinin maksadı soruldukça: "Sultanın kızını Rusya Prenslerinden birine almağa geldim" gibi kaba şakalar ile mukabele de bulunmaktaydı. Bu davranışlar ve hallerden İngiliz sefiri bütün bütün kuşkulanarak, amiral Dundas'ın komutasındaki gemileri çağırdı. Yine aynı mart ayının 20. günü Tulon limanından bir Fransız filosu kalkış yaptı.

Mençikof'un, mukaddes yerlerdeki meseleler hakkında özür dileyen tavır takınmamızı temin için geldiği anlaşılınca Fransızlar, sulhun devamını ve

akibetini korumak gayesiyle Ortodoksların Kudüs'te talep ettikleri imtiyazlardan bazılarına ses çıkarmamayı tercih ettiler. İngiltere elçisi Lord Stratford, Fransa ve Avusturya kabinelerinin fikirlerini yoklayarak Londra'dan dönmüş ve Fransa'nın yeni sefiri Mösyö Dö Lakor'da

Staratford'un müsvette olarak hazırladığı yazıya uygun 1269 senesi 1 Heceb (1853 senesi 10 Nisanına) rastlayan gün, iki tane ferman çıkarıldı. Bu fermanlarda biri olan ve Kudüs mutasarrıflığına tebliğ olanda: "Beytülham klisesiyle büyük kubbesinin anahtarı, lâtinlere verilmiş ise de, eskiden beri mağaraya geçiş hakkını haiz olup, derununda ayin yapamayacakları, tasarrufta Rumlarla müşterek olmadıkları, mağarada mevcudken 1847 senesinde kaybolan yıldıza mutabık (uygun) ve (Burada Ahmed Rasim Bey önemine binaen bir alıntı yapmış. Tabii bizde kendisine iktida edip, sayfamızı süslüyoruz. "Âli Paşa makam-ı sadaretten iken 1269'da (1852) Mösyö Teytov, gizli bir ferman vermişti ki, lâtinlerin Kudüs'te nâil oldukları imtiyazları kaldırıyordu. Çar bundan memnun kalmış, fakat Fransa elçisi Lavalet tabii ki memnun olmayacağından gitmiş idi. Bu iki yüzlü siyasetin mahcubiyeti Afif Efendi isminde bir komiserin Kudüs'e yollandığı sırada ortaya çıktı. Çünkü lâtinler de, ortodokslar da bahsi kazanmış biliyorlardı. Afif efendi, bir iki tarafın gösterdiği sevinç naralarından şaşırdı. Elbette buradan verilmiş olan bir emir üzerine

lâtinlere mahsus olan fermandan başka ferman tanımadığını bildirdi. Lâtinler kabardıkça kabardılar. Rum patriki ile Rusya'nın Yafa konsolosu işi azıttılar. Afif efendi, onlara da, belli sayıda dinleyicinin bulunduğu bir mecliste ortodokslara verilmiş olan fermanı okumağa mecbur oldu. Çar, tebâsı karşısında küçük düşmüştü. Bu sebepten Nikola hali hazırın devamından vaz geçerek uğradığı küçüklüğü tamir etmek istedi. Mukaddes yerler meselesini geriye bırakarak, Kaynarca antlaşmasının 7. maddesini ele alarak işin yönünü değiştirdi. Osmanlı topraklarında bulunan Rumların himayelerini üzerine alacağı teklifini ortaya atmaya karar verdi. Böyle yaparak ta Edirne antlaşmasını bu işe hizmet edecek noktaya getirmeye çalıştı. Çar, 1852 senesini bu işleri hal düşüncesiyle geçirdi. Diğer taraftan Avusturyalılar da, Karadağ savaşından endişedeydiler. Rusya'nın müttefiki olmaları sebebiyle Kont Laningen vasıtasıyla 30 ocakta bir ültimatom verdiler. "Harekât-ı askeriye tatil edilmediği takdirde ilân-ı harp edileceğini" bildiriyorlardı. (Hülasa-Emil Burjuva)

Taraf-ı şahaneden Hz. İsa ümmetine yadigar olarak bir yıldız koydurduğu Hz. Meryem'in kabrine güneşin doğuşundan itibaren her sabah Rumların sonra Ermenilerin ve onlardan sonra da lâtinlerin bir buçuk saat ayin yapabilecekleri, Beytül hamdaki frenk manastırına bitişik iki tane bahçenin eski gibi Rus ve lâtin cemaatleri tarafından nezaret altında olarak hiç kim-

senin bu hakkı bozmağa hakkı olmadığı yeter açıklıktadır.

Mençikof, mukaddes beldelerdeki meseleleri hal etmek üzere geldiğini söylerken, asıl maksadın başka olduğu babıâli'nin ve onun ifşasıyla hem İngiliz hem de Fransız elçilerinin malumatı içine girmişti. Böylece 1. Nikola'yı köşeye sıkıştırmak kolaylaşmıştı.

Çünkü Karadağ meselesi Avusturya'nın müdahale etmesiyle kapandığı gibi mukaddes mahaller meselesi de, yukarıda görüldüğü gibi Fransızların gösterdiği uyum ile düzelme yoluna girmişti. Böylece Mençikof'un İstanbul'dan ayrılması veya hakiki talimat neyse onu meydana sürmesi lâzım geldi. Hakikaten de ortaya çıkardı. 1270 senesi Şabanının 3. günü (1853 senesinin Mayıs ayının 5. Günü) babıâli'ye bir ültimatom verdi. Bu resmi vesika büyüklük kompleksi içinde yazılmış ve Çar Nikola'nın gizli maksadının açıklığa kavuşmasıydı. Çar, padişaha bir daimi ittifak teklif etmekle beraber, kendisini Osmanlı topraklarındaki Rum kliselerinin meşru koruyucusu tanımasını ısrarla taleb etmekteydi.

Bu talebin kabul edilmesinin ortaya koyacağı mâna'ya Sultan Mecid istifa edecek veyahud doğrudan doğruya Rusya'nın himayesine girmeyi kabul demekti. Çünkü Ruslara verilecek böyle bir muvafakat, Osmanlı topraklarında bulunan Rumların, umur-u cismaniyesi yani bütün işlerini eline almış olması

demekti. Bu; sözü geçen ültimatomun ınüddeti beş gün idi. Ültimatom Kudüs meselesinde Rusya'nın uğradığı hacil durumu siyasiyeyi doğuda büyük bir te'sir kazanmak suretiyle def etme hizmeti görmesine matuftu. Babıâli İngiltere ve Fransa'dan aldığı cesaret üzerine 10 Mayıs'ta red cevabını verdi. Cevab mealen aşağı alındı: "Rusya'nın askeri taarruz hazırlıklarına başlamış olması ve tersanelerinde büyük bir faaliyet görülmesi, Paris'de doğu savaş'ı gibi addedilip, bu hal Osmanlı devletinin mülkiyet-i tammesine ve ona kefil olan devletlere meydan okumak şeklinde tefsir olunuyordu. Fakat bir savaş çıktığı takdirde Osmanlı devletini müdafaa etmek yalnız Fransa'nın uhdesinde mi kalacak? Napolyon, beş hükümetinde kefil olduğunu haber veren bir nasihata uymakla sefir Dö Vilafor'u yolladı. Lâtinlerle Ortodokslara verilen fermanların okunmasını taleb etti. Bunun üzerine yukarıda 1 Recep 1269 (10 Nisan 1853) tarihli fermanı kaleme alınıp, her iki fermandaki tezadlar kaldırıldı. Sadrazam Paşa ile Mençikof arasında yapılan müzakerelerde mahalli mukadese ait yerlerdeki ihtilaf halledildikten sonra zat-ı şahanenin Kaynarca antlaşmasından Rusya'ya tanınmış hakların geçerliliği ve Ortodoksların Osmanlı ülkesinde büyük bir serbestiyete mazhar olduklarını açıkça beyan etmesi yani, Rusların, Rus mezheb işlerine ve diniyelerine koruma göstermesine muktedir olduğunun Ruslar tarafından anlaşılacak surette bildirilmesi esası kabul edilir gibi olmuştu.

Mençikof, birden bire müzakereyi kesti. Sebebi şu imiş: Laffet Arastaki Bey isimli Babıâli adamlarından bir Rum, Rusya sefareti 1. Tercümanı Argiripulo Bey, Rusya'ya ihanetle devlet-i aliyeye hizmet ettiğini ve bir takım ve bir takım faydası olmayan imtiyazlar alınmağa sevketmekte bulunduğunu, hatta Türkler tarafından Büyükdere'de rüşvet olarak bir bina verildiğini, sadrazam paşayı azlettirecek ve Reşid Paşa ile müzakerelere girişecek olursa menfaati büyük olacağını telkin eylemişlermiş. Mençikof, bu sözlere kanmış ve padişahdan paşanın azlini istemiştir. Fakat Mençikof, bu defa karşısında bulunduğu zâtın evvelkinden daha zor ikna olunacak cinsten olduğunu görünce şaşırdı. Hatta Reşid Paşa eski sadrazamın razı olduğu notaya, hukuk-u hükümderanî padişahinin Osmanlı ülkesi içinde bütünüyle ve tamamen geçerli esasgir olduğunu apaçık bildiren bir kayıta dökülmesini istedi. Mençikof, aldanmış, aldatılmıştı. Çar Nikola, bu olay üzerine "Sultanın baş parmağının izi hala yüzümde" demiş olduğu yaygındır. Bu hilenin İngiliz elçisi Sir İstardford tarafından düzenlendiği daha sonraları açığa kavuşmuştur.

"Emil Burjuva diyor ki:

Tarih 13 Mayısı gösterdiğinde Avrupa'da her şeyin sulh yoluyla düzelmiş bulunduğu görüntüsü vardı. İngiltere donanmasını Malta'da durdurmuş, kendisininkini Salameyne gönderen Fransa bu nümayişle iktifa edip, mu-

kaddes mahaller meselesinde geri çekilmiş, katolik engelinden kurtulmuş bulunan Türkiye, şöyle böyle memnun kalmış. Rusya Çarına Rumlar hakkında teveccühkâr teminat Kaynarca antlaşması

Ahmed Rasim Bey merhum burada bir izahat koymuş. Biz de kendisine uyup aynen alıyoruz:

Böyle bir vak'a Şark Meselesi tarihinde yeni değildi. 1256 (1840) senesinde İngiltere'nin Fransa ve Mehmet Ali Paşa aleyhine kazandığı büyük siyasi mesele, İstanbul sefiri Ponsönbi'nin kendi teşebbüs ve gayretleri ile kazanılmıştı. Haziran ayında zât-ı şahane düşmanlarıyla antlaşma yapmaya hazırlanmaktayken Ponsönbi, Suriye'yi ayağa kaldırmış ve Londra'dan hiç bir talimat almadığı halde Türkleri harbe sevk etmişti. Bunun yerine gelen Sir Startford Dö Raklif ülkesine yeni yeni menfaatler temin edecek bu üçlü teşebbüs önünden geri çekilecek adam değildi. Mesleğinin bütün mesaisini geçirdiği Şark'da 1809 senesinden beri büyük işlere karışmıştı. Geçmiş tecrübeleri, İstanbul'daki İngiltere elçiliğine verdiği hakimiyet ve te'sir. 1841 antlaşmalarıyla Rusya'nın vesayetinden kurtulmuş olan yeni Türkiye'nin tanzimi, tanzimatı hayriyyenin gerçek müellifi, Rusların büyük hasmı olan Reşid Paşa ile ortak çalışmada gösterdikleri samimiyet, metin bir siyasi ve korkusuz bir adam imiş, hizmet etmekten çok efendi kılmıştı. Ona İngiliz sultanı diyorlardı. Fırsatını buldumu daha çok kazanmak için, ilk kazandığı zemini muhafaza etmeği bilirdi.

Mukaddes yerler meselesindeki ihtilaf önceleri onu mütebessim kılmıştı. Sonra Rusya ve 3. Napolyon'un ihtilafıyla bulanık sularda avlanmak için, bir çare görür gibi oldu. 1852 senesi mayısından itibaren her iki taraf arasında olan çekişmeyi tahrike gayret gösterdi. Fransa elçisi Lavalet'in yokluğu sırasında Fransa ortaelçisi Sabatiye'ye Rusların ihanetlerinden ve Fransa ile İngiltere'nin anlaşarak onları mahrum-u Mençikof, Mustafa Reşid Paşa ile yaptığı müzakerelerden sonra yumuşamış ve devlet-i aliyyenin Rusya'ya adi bir nota vererek taleblerini yerine getirmeyi taahhüt eder. (....) maksad etmek gerektiğinden bahsederdi. Mençikof'un babıâli'den taleblerini duyar duymaz 6 ay izinli bulunduğu Londra'dan ayrıldı. 5 nisanda İstanbul'a vardı. Türkler, kendisine Rusların ısrarla ileri sürdükleri talebi naklettiklerinde tavsiye ettiği "mukavemet ediniz"di. Rusya'nın doğu da bulunan Rumların, üzerine almak istediği himaye usulünün, hasta imparatorluğun damarlarına Rus zehirinin zerk edilmesinin kötülüklerini İngiliz kabinesine bildirdi. Mayıs ayının başlangıcında Ali Paşa ile Mençikof arasında yapılan müzakerelerden sonra meydana gelen ve iki tarafın hazım ve ihtiyatlı davranışlarından meydana gelen sükundan hoşlanmadı. 8 Mayısta Mençikof'a bir nota verdi ki adeta meydan okur bir haldi. Ertesi günü zât-ı şahaneye Rus isteklerini red ettiği takdirde Malta'da bulunan İngiliz donanmasını çağıracağı vaadinde bulunuyordu. Bütün arzusu görüşmelerin kesilmesini temin etmek hesabına bağlanmıştı. 13 Mayısta iki taraf arasında antlaşma olur gibi göründü ise de, netice alınamamıştı. Staratford bir an

bile tereddüt etmedi. Öyle güzel bir manevra yaptı ki, Abdülmecid, Mençikof'un talebi üzerine sulh tarafları olan vekillerini azil etti. Mustafa Reşid Paşa harp mesuliyetini üzerine aldı. Mençikof'un büyük bir kızgınlık ve hiddet içinde Petersburg'a gittiği gün Staradford tarafından davet olunan amiral Dundas'ın gemileri, Fransız gemilerine katılmak üzere Malta'dan demir aldı. İngiltere bilmeyerek tahrik etmiş olduğu Türklerin, savaşa meyillerini devam ettirmeyi üzerine almış oluyordu."

Hariciye nezaretinden verilen notada istiklâl-i ve hakimiyet-i padişahî teeyyiden beyan olunmuş olduğundan, Mençikof: "Palto ile gelmiş idim. Fakat ankarip (yakın zamanda) gömlek ile geleceğim" diyerek, sefaret armalarını indirip gitti. Tarih-i Lütfi'ye göre: Mençikof'un gitmesinden sonra bu meseleden dolayı iki devlet arasında hasımlık kapılarının açılmaması hususuna dair teminat-ı akredite görülmemiş olduğundan, Osmanlı devleti mecburen bazı tedarik-i harbiye hususunda Tuna taraflarına ve Karadeniz boğazına icab eden takviyeleri yapmaya başlayacağını ilan etti. Rus devleti hakkında bilinen hürmet ve riayet-i lazimeye bağlı olarak Osmanlı ülkesinde ikamet eden Rusya tebası tücarlar konsolosları hakkında kötü bir muamele asla yapılmayıp, yine eskisi gibi usul-ü serbestliklerinde işlerine bakmaları bildirildi. İşte harp meselesinin başlangıcı budur. Mençikof gittiği gibi sağlam zannedilen münasebetler kof çıktı."

Bu mevzuda yayımlanan resmi beyannamede şöyle denmektedir:

Rusya devletiyle yapılan didişmenin ve çekişmenin sebebi hakikisi Rum kliselerinin ve ruhbanlarının ve mezheplerinin imtiyazlarını adı geçen devlet, bir nevi taahhüde bağlamak istemeyip Osmanlı devletinin dahi tamamiyle razı olmaması davasıdır. Halbuki mezhebin imtiyazı, ta Cennetmekân Fatih Sultan Mehmed Han hazretleri tarafından ihsan buyurulup, büyük mazimizde değişen padişahlarımız dahi bu imtiyazları ibka edip, yazı ile de ilan etmişlerdir. Taraf-ı padişahiden de geçmiş-i izamlarının yüksek eserlerine uyarak yine tasdik ve te'yid buyrulmuş olduğundan, saltanat-ı seniyyenin böyle kendiliğinden icad ve ihdas buyurmuş olduğu usul-ü imtiyazatı bozmaklık hiç bir zaman kimsenin hatırına gelmediğinden böyle kararlaştırılmış bir maddeden dolayı Osmanlı devletinin bütün dünyaya teminat verebileceği gibi, Rusya devletinin mevzubahis edilen şüphelerden temizlemeye yeterli usulü temin etmeye de istinkâf buyurmamış olduğu ve bir devletin tebasından olup, bunca milyon nüfusu toplamış olan bir milletin mezhebinin imtiyazı üstüne başka bir devletle anlaşmasında veyahut kuvvetinde bir suret-i tanzimiye icra eylemek, taahhüd eden devletin istiklâline ve hukuk-u hükümetine ait meşruluğa dokunacağı cihetiyle böyle bir şeyin yapılamayacağı defalarca, dostane ve ihlasla beyan olunduğu halde, bu madde üzerinde bu kadar ısrarlı olmak icab etmezken, Rusya devleti yine davasından feragat etmeyerek, hatta bu defa Eflak ve Buğdan

memleketlerini zapt ve istila etmek üzere, Rusya askerinin Prut Nehrine geçmiş olup, saltanatı seniyye'ye hayretlere düşmesi neticesini getirmiştir. Yani antlaşmalara aykırı olarak meydana gelen böyle bir olay, Osmanlı devleti tarafından kabul olunamayacağından, bütün devletlere resmi bir şekilde ve açıkça ilân edilerek bildirilmiştir. Çünkü devletler arasında birbirinin istiklali tâmmesi hususunda yapılan anlaşmalar gereğince bir çeşit kefalet-i mütekabile-i müteselsile bulunmuş olduğundan, buna benzer büyük davalar çıktığında hepsinin inzimam-ı rey ve muvafakat-ı usul-u cariyeden olarak, Rusya devleti tarafından da asl olan hedef Osmanlı devleti ile muharebe sureti olmayarak arzusu yerine gelene kadar Eflak ve Buğdan memleketlerini rehin tutmak yoluyla ilan. Olunup devleti aliye tarafından bütün devletler bil istisna derece derece düşüncesini açıklaması ile beraber içlerinden İngiltere ve Fransa devletleri ise denizci devletlerden olduklarından Osmanlı devletine kuvve-i istinadiye ve itimadiye olacağı vecihle dostluk ve hayırhahlıklarının fiili davranışını dahi göstermiş olduklarına binaen Osmanlı devleti de diğer devletlerle usul gereği haberleşmiş olup, her nasıl olursa olsun Osmanlı devleti istiklaliyesini ve hukuk-u hükümranisini ihlale dönük bir teklifi kabul edemeyeceğinden, işlerin alacağı renge vakıf olununcaya kadar, Osmanlı devleti kendini savunmak ve muhafaza için Tuna sahillerinde ve Anadolu hududlarında silahlı güçler bulundurmaya hep birlikte karar vermişlerdir.

Esas ihtilafı toplamış olan bu beyannamenin hatimesi (sonu) devletin bu babda seçtiği tarz-ı siyaseti de içine almaktadır. Bu sebeple büyük bir dikkatle okunmalıdır: "Rusya devletinin davası, her ne kadar Rum milleti reislerinin ve gerekse ferdlerinin katiyyen dahl ve malumatları olmayarak hatta kendilerinin devlet-i metbualarından 'yani Osmanlıdan) memnuniyet ve şükraniyetleri devam ederken böyle bir davanın meydana çıkarılmasından dolayı Rum milletinin herkesten çok müteessir oldukları da, nezd-i saltanat-ı seniyye'de tahkikde olmakla bu madde münasebetiyle onlara asla düşmanca bakışlarla bakılmayıp, Ermeni, Katolik, Protestan ve Yahudi taifeleri nasıl sadık tebalar ise Rumlar da, aynen onlar gibi olduğundan herkes birbirleriyle güzel geçinmek velhasıl hiç kimse vazifesinden hariç sözlere karışmayıp, rızaya aykırı davranışlarda bulunmayıp, kendi işine gücüne bakması lazım gelecektir. İşbu açıklama ve beyanat-ı tedbir ile karar, tenbih, şeyhülislâm, sudur ve ulema, serasker ve bütün askeri hizmeti memur vezirler ve sadrazam, diğer vükela ve devlet adamları hazır bulundukları halde ve sadrazamın başkanlığında toplanan meclis-i umuminin neticede vardığı düşüncenin emr-i fermanı padişahi de bu merkezde şeref sudur buyrulmuş olduğundan her kim, bu kararı beğenmeyecek ve karalaştırılmış tenbihlerin hilafına hareket edecek olursa, itiatsizlik manasına geleceğinden şediden cezalanacaktır."

Altmış kişiden meydana gelmiş bulunan meclis-i umuminin tasdik ettiği siyaset usulü dahiliyesinin özeti bundan ibarettir. Bundan sonra batılı devletler ile yapılan ittifaklar ve Anadolu ile Rumeli'de ordular kurulmasına ve donanmayı hümayunun müttefik devletler donanmalarıyla Karadeniz'e çıkmalarına gayret ve Mısır'dan tertip olunan 2 kapak, 4 firkateyn, 2 vapurla 9.500 asker-i berriye yâni kara askeri getirdildi. Anadolu Ordusuna Kırımîzâde Reşid, Rumeli Ordusuna Halep Nakibizâde Abdullah Efendi Kadı ve her iki orduya da müsteşarlar tayin edildi.

Rusların umumi efkarı heyecanlandırmak gayesiyle: Osmanlı devletinin Kudüs-ü şerifi musevilere satmış olduğu dedikodusunu yaymaya çalıştığı duyulmaktaydı. Harp, savaş laflarının kuvvetli olarak telaffuz olunduğu bir sırada çıkarılan bir hatt-ı hümayunda son tarafında "Bu harbin sebeb-i aslisi devlet-i aliyemizin hukuk-u mukadesesini ve istiklâlini muhafaza kaziye-i hayriyyesi olduğundan Cenab-ı Hallak'ın Cihanın tevfikatı samedaniyesinden ve ruhaniyet-i celile-i hazret-i risalet penahiden müstemend olduğu halde böyle bir farizanın icrasında bizzat bulunmak maksadıyla Bimennihi teala ilkbahar girişinde azimete azm ve niyet eylediğine binsen mevakib-i hümayunumuzun iptidaki merkezi Edirne şehri olacağından maiyetimizde bulunacak askere muktezi olacak şeylerin orada istihzar kılınması icab-ı halden olmakla..."

-3-

Savaş

Muteber kaynaklarda harbin ilk günleri şöyle anlatılmaktadır: Rus orduları kuzey yönünden, Fransız ve İngiliz müşterek donanması güney yönünden yürüdükleri, Tuna'da ise Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa kumandasında bir savunma hattı meydana getirilerek harekât planlanmıştı. Bir yandan da Avrupa devletleri hükümetlerine mensup vekiller, savaşın gerçekleşmemesi için diplomatik faaliyetleri hummalı şekilde sürdürmekteydiler. Rusya başvekili Nesilrod, İngiliz sefiri Sir Hamilton Seymur'a, İstanbul'daki İngiliz sefirinin her çeşit anlaşma teşebbüsünü men ve yok ettiğini ve Mençikof ise, resmi bir antlaşma imzalamakla işe giriştiği halde yavaş yavaş konuşma tarzını değiştirerek, önce bir taahhüde, sonra adi bir nota istediğini bildirmişti. İngiliz kabinesi sulhu ister bir görüntü çizerek haziran ayı boyunca donanmasını boğaz dışında Beşike limanında bekletmiş. Ruslar 3 Temmuzda askerlerini Prut nehrinden geçirip hazırlanırken, öte yandan yavaş bir surette müzakereler eğilim göstermişti. Fransa'da 3. Napolyon ve onun hariciye nâzırı Droin dö Lovnis, Ruslar ile Harp etmek için İngiltere ile ittifak imzaladıklarına dair söylentilerin asılsız olduğunu ilân etmişti. Londra'daki elçisine bu mevzuuda kesin talimat verildiği halde Viyana

sefiri tarafından dahi Avusturya başvekili Kont Bool'a, Fransa'nın niyet ve arzusunun sulh olduğunu bildirmiş, Napulyon'un hükümeti 1841 tarihli antlaşmalarla Osmanlı devletinin istiklâli tammesini savunmadan başka bir emel taşımadığını bildirmişti. Avusturya'ya, adı geçen antlaşmanın metni üzerine Çar nezdinde teşebbüse geçilecek olursa, harbin önlenmesinin kabil olduğu anlatılmıştı.

İngiltere'de, efkâr-ı umumiye, tehdit altında bulunan Türkiye lehine ve boğazların ise savunulması noktasında heyecanlı gösteriler yapıyordu. Palmerston ve partisi Rusya aleyhine tahrikler yapmaktaydı. İstanbul'da ise, resmi veyannamenin son fıkrasında görüldüğü, üzere, hükümet kararına uymaktan başka çare kalmamış ve ahali daima harp lehine yönlendirilmiştir.

Bu sıralarda Viktor Hügo, Quint gibi cumhuriyet taraftarı kişiler kalemleri ile Rusya aleyhinde ifadelerde bulundular. Hele katolik cereyanı mukaddes yerlerle ilgili Fransa politikasını hızla lehimize yönlendirmekteydi. Yalnız Avusturya başvekili Boul, Rusya ile Avusturya arasına dostane yaklaşımlar emeli taşıyordu. 1 temmuzda Viyana'da bulunan bütün elçileri davet ederek, Avrupa'yı tatmin, Çar Nikola'yı temin için, Mençikof ile Osmanlı devleti arasında kararlaştırılıp, İstartford'un karşı çıkması ile bozulan nota'nın aslını, büyük devletlere tebliğini gerektiğini

ileri sürdü. Çar, buna razı oluyor ve böylece harp geriye kalıyordu.

Fakat Startford Rdaklif, İstanbul'da sefirlerin kabulünden sonra M. Reşid Paşa ile gizlice görüşerek, Viyana'da düzenlenen nota'nın, Rus hükümetinin arzularından doğmuş olduğunu ve Rusya'nın Viyana sefirinin, Vikont Boul'un kaimbiraderi olan Mayendorf'un teşvikiyle Osmanlıları sulhe feda etmek üzere kaleme alındığını anlatıp, Paşayı ikna etti. Mustafa Reşid Paşa; on seneden beri İngiltere'nin nasihatları ile Ruslardan bir intikam almak üzere Osmanlı ordusunu ve mâliyesini tanzim etmiş olduğu gibi, iki aydan beri de, hazırlıklara başlamıştı. Maksadına devama karar verdi.

Neselirod; Kaynarca ve Edirne antlaşmalarının iptali suretiyle Viyana notasının değiştirilmesini, padişahın Hristiyan mezhebleri babıâli'nin himayesinde olmak üzere Kaynarca ve Edirne antlaşmaları hükümlerine sadık kalacağı tarzında islahını istedi. Rusları üçüncü defa olmak üzere iddialarında boşa çıkarıyorlardı. Hal böyle olunca savaş artık kaçınılmaz olmaya başladı. Palmerston'un teşvikiyle, İngiliz halkının heyecanı, Rusların Buğdan'a tecavüzleri harbin ilânını kesinleştirdi. (1)

Viyana notasının değiştirilmesi ve savaş hakkında biz de, şöyle bir kayıt vardır; "Devlet-i âliye ile Rusya devleti arasında ortaya çıkan münazara ve anlaşmazlıktan dolayı ıslah-ı Devletin şu sıradaki vaziyetin

Mösyö Debidor, Tarih-i Siyasasında şöyle tarif ediyor: Rusya, Avusturya ve Prusya'nın hayırhahane davranışına itimat ettiğinden (1), "zatülbeyn (iki devlet arasında olan düzelme) niyetiyle taraf-ı saltanat-ı seniyyeye arz olunan suret-i tanzimiyenin bazı mahalleri devlet-i âliyenin matlubu istikametinde düzeltilmedikçe, diğer devletler tarafından istenilen teminat verilmedikçe muvakafat olunamayacağı, kararlaşmıştı. İlk dönemde gelmiş olan müsvetteye, Osmanlı devleti tarafından yapılan değişiklik ve tashihatın, Rusya devleti tarafından kabulüne, Osmanlı devletinin dostu olan 4 büyük devlet tarafından büyük gayret gösterilmişse de, tesir olunamamıştır. Velhasıl, sulh içinde şu antlaşmazlığın bertaraf edilmesi kabil olmayacağı anlaşıldığından, Rus askerinin tecavüzü ise, antlaşlmayı nakz etmesi bütün devletlerin malumu olduğundan bu halin devamı olamayacağı 1269 zilihccenin 22. ve 23. günleri (1853 Eylül 27 ve 28 günlerine tesadüf eder ki) yapılan genel meclis toplantısında bütün azanın oylarıyla Rusya devletine harp ilanı hususunda verilen kararı ve yine o mevzuuda alınan fetvâ-i şerife tarafından te'yid edilince, meclis mazbatası padişahı şahaneye arz olunup, hattı hümayun elde edilmiştir. Uzun uzun anlatıldığı icabına iki devletin harbi tahakkuk eylemekle, Eflâk ve Buğdan memleketlerinin tahliyesi hakkında Rusya askerinin kumandanına usul gereği gönderilen mektup tarihinden itibaren 15 gün içinde tahliye emri ve-

rilmediği takdirde düşmanca harekata başlanması hususunda, Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'ya ve diğer devlet memurlarına devletimiz tarafından gereken talimat verildi." başka Fransa ile İngiltere'nin harp için aralarında anlaşacaklarına bir türlü inanamıyordu. Bundan başka Balkan yarımadasında bulunan Hristiyan ahalinin de ayaklanacakları hakkında çok büyük ümitler taşımaktaydı. Gerek Teselya, gerekse Epir taraflarında büyük heyecanlar kendini göstermekteydi. Atina'da bulunan çok sayıda ve tesir gücü fazla olan Rus memurlar, bu iki bölge üzerine atılması için, Yunanistan'ı teşvik ediyorlardı. Kral Othon ile haris karası kraliçe Amelya açıktan açığa, Moskova politikasını tercih ederek, Napist yâni Rus hükümeti taraftarları partisini kışkırtıyorlardı. Osmanlı topraklarına geçip, ihtilal çıkartmak için yunan subay ve askerlerine müsaid davranıyorlardı. Aynı zamanda Çar, İran hükümetini de Osmanlı devleti aleyhine davranışa imale ediyor. Hatta Baltık denizinde emniyet içinde görmek için Danimarka kralını bile ortaklığa çağırmaktan usanmıyor, para azlığı yüzünden Osmanlı devletinin ilkbaharda sulh yapma eyilimine koşacağını ümit ediyordu. Bu sebeble harekat-ı tecavüzüye de bulunmayıp, harekat-ı müdafaada bulunacağını ve buna da sebeb, savaş ilanının kendi tarafından olmadığı, sulh severlikte halis niyetini ortaya koymaktan ileri geldiğini bildirdi. Bu vaziyet üzerine Avusturya başvekili Boul, Rusya başvekilin-

den aldığı kabul haberi üzerine 5 Aralıkta Viyana konferansını açtı. Dört devlet arasında müzakereler başladı. Babıâli'ye gönderilen hülasa-i protokol şu idi:

1. Osmanlı devletinin tamme-ı mülkiyesi,
2. Zât-ı şahanenin Hristiyan tebanın rahat yaşamasını sağlaması şartıyla istiklâl-i tammesi,

Bu protokole katılmış notada, babıâli'nin, Rusya ile müzakerelere girişmek için ileri süreceği şartların çok çabuk bildirilmesi rica ediliyordu. Fakat savaşın başlangıcı Rusya'yı da elde ettiği vaziyetten ayıracak hale getirdi.

Vidin mevkiinde bulunan Ferik Sâlim Paşa, yeterli kuvvet ile Kalafat adasına geçmiş ve Rumeli ordusu erkân-ı reisi İsmail Paşa bile Rahova tarafından gelerek Kalafat ile iskelesi hududa yakın Şekvetil kalesi muhasara edilip bütün silahlarıyla birlikte zabtolundu.

Rumeli ordusu müşiri Macarlı Ömer Paşa tarafından dahi Tutrakan önündeki ada'ya askeri kuvvet gönderilmesiyle istihkamlar inşaasına başlanmış ve karşıdaki taş binalar karantina haline getirilerek bir kaç tabur ve cephane sevk edilmiştir. Rusla 29 tabur piyade, 3 alay suvari, 1 alay kazak süvarisi 32 piyade ve suvari toplarıyla hücum ettiler. Dört saat devam eden bu savaşta Ruslar bin ölü ve iki misli yaralı bıraktılar ki, bu savaşın ismi "Çetine Muzafeeriyeti" adı

ile anıldı. Bunun sonunda Rusların, Sırplarla birleşme ümitleri ortadan kalkmış oldu.

Yine bu sırada; İngiltere ve Fransa'nın, Beşike limanında bulunan harp gemilerinden 12 kıtası ferman ile Çanakkale boğazından geçerek Büyükdere önlerine geldi (1). Rusya donanmasının Osmanlı devletinin Karadeniz'deki sahillerine tecavüzünü men etmek maksadıyla Bahriye Paşası Kayserili Ahmed Paşa kumandasında harp gemileri gönderildi. Bu donanma irili ufaklı, 12 parçadan ibaret olup, bin on sekiz tane topa sahipti (1).

Fransa ve İngiltere donanmalarının Beşike'ye gelmesi Çar Nikola'nın son derece gazablanmasına sebep oldu. Babıâli'den aldığı cevap üzerine Rusya ahalisine hitaben bir beyanname neşretti. Bu neşredilen beyanname adeta bir haçlı seferi teşvikiydi. Başvekil Neselrod, efendisinin yalnız Türkiye tarafından değil, Fransa ve İngiltere taraflarından dahi tahrik edildiğini, haysiyet ve şerefini ve hakkı olan menfaatını gözetmek için ileri harekata mecbur olduğunu Avrupa'ya bildirmeye çalıştı. Rus Çarı ve başvekili bu mevzuuda kısır bir davranıştaydı. Zira Rus askerinin memleketine tecavüzü, donanmaların Beşike'ye gelmelerinden evvel idi. Bahasus Avrupa devletleri donanmalarını Beşike limanına yollamakla hiç bir antlaşmayı ayak altına alamadıkları gibi Rusya, memleketyn'e tecavüzle gayrimeşru bir harekat-ı tecüvüzkârane-de bulunmuş oluyordu. Neselrod'un beyanına

göre Çar Nikola, Türkiye ile harp etmekten ziyade kendini taht-ı emniyette hissetmek istiyordu. Bu yönüyle arzusu kabul edildiği takdirde topraklarını iade edecekti. Fakat bu tarz harekat pek sert ve haysiyet-i kırıcı idi. Bahasus geleceği kim temin edebilir?

Tarih-i Lütfi diyor ki:

> Berveçhi muharrer (yukarıda yazıldığı gibi) devleti âliye mecburiyet-i meşruası cihetiyle muharebeye şur'u eylemiş ve asar-ı fev-u zafer zuhure başlamış olduğundan nam-ı şevket-i itsam-ı padişahî gazi'lik ünvanı celiliyle cevami-i şerife minaberinde ilan kılındu. Yemen eski vâlisi Sarım Paşa ile Reşid Paşa

Bu işlerin sonunda Avusturya ve Macaristan müşkül bir mevkie düşmüş idi, 1849 ve (1'in devamı) 1850'deki Avusturya ihtilalinde Ruslar, Fransuva Jozef'e yardım ederek adeta Avusturya'nın yeniden dirilişine sebep olmuşlardı. Bundan başka Ruslar; gerek Bohemya'da ve gerek Sava nehri taraflarındaki Slavları ayaklandırabilirdi. Bu bakımdan Avusturya devleti ve onun hükümeti, Rusya aleyhine davranışa geçemedi. Fakat Osmanlı devletinin yıkılmasına da, seyirci kalamazdı. Çünkü böyle bir vaziyet gerçekleştiği zaman Avusturya ne olacaktı? Diğer taraftan da Fransa ile İngiltere'ye yardımcı olmaz ise bunlarda başına bir ihtilal çorabı örmezler mi? İtalya'ya, Macaristan'a, Polonya'ya kalkın demezler mi? Velhasıl

Avusturya hükümeti şöyle veya böyle Osmanlı devletinin tarafını tercihe mecbur oldu.

Bunun için her iki hükümet arasında müphem, meşkük, zavallıca bir rol oynamağa iki tarafı da bir noktaya getirme vazifesini yapmak için her tarafa sallanmağa mecbur oldu. Viyana'da kaleme alınıp, Osmanlı devleti tarafından değişiklik gerektiği lüzumunu gösterilen nota, işte böyle bir mecburiyet üzerine yapılmış kaçak işlerdendi. Fransa ve İngiltere donanmasının, Çanakkale'den geçişleri de Rusların her türlü antlaşmayı yasak hale getiren tarz anlaması üzerine vukubuldu.

Mühürdar Behçet Efendi, livalıktan mütekaid Ali ve Çerkez kumandanlardan Sefer Paşa ve bazıları Batum Ordusuna gönderildiler. Çerkez Paşanın Çerkezistan'a münasebetlerde istifadeler umulan kimselerin gönderilmeleri bir şeye yaramadı. Belki sulhden sonra Çerkez kabilelerinden vatana uğramalarını sağlamış olabilir.

Bilhassa Fransa sulha alakadar bulunuyordu. Hatta İstanbul'a Barakey Di'liye isimli sert ve Staratford Reaktifle boy ölçüşecek vasıfta bir diplomat gönderdi. Fakat İngiliz Startford maksadını temin etmekteydi. 21 Eylülde Palmerston, İngiltere harbiye nezareti müşteşarına: "Rusya'nın Lehistan ile Kafkasya, Gürcistan gibi zayıf damarları vardır." Demişti. Istratford bunu bir plân haline koyarak Rusya'yı tehdit maksadı ile akın etmekliğimizi tavsiye etti.

Sinop Vakası: Doğu Anadolu'da Osmanlı Ordusu, Rus arazisine tecüvüz etmiş, hatta Ayanikola denilen kaleyi de ele geçirmişti. Çar, büyük kızgınlık içinde savunmada kalacağı hakkında evvelki beyanatını unutarak donanmasının Anadolu sahilinde harekat-ı harbiyede bulunması hakkında emirler verdi. Tarih-i Lütfi'ye göre: "Sinop limanında Taif vapurundan başka 7 kıta fırkateyn ile 3 korvet ve 1'de vapur bulunmaktaydı (1). Rus donanması amirali Nahimof havadaki sisten istifade ederek limanın ağzını tuttu. Donanmamıza teslim olmalarını işaretle bildirdiyse de, topla mukabele Kasım ayının 21. günü, 3 kapak, 4 fırkateyn ve 1 Beriyk'dan ibaret olan rus donanması Sinop'a inip Osmanlıların demir atma mevkilerini, hal ve hareketlerini keşif için ayın 30. gününe kadar fırtınalı havada liman haricinde abluka vaziyeti almıştı.

1170'de 1853) Patrona Mustafa Paşa kumandasındaki filo, Batum ve harp mühimmatı sevkine ve Patrona Osman Paşa kumandasındaki filo da Sinop limanına vazifeli olarak denize çıkarıldı. Teşrini sâni'nin yâni kasım ayının 13. günü Osman Paşa filosu Sinop limanına demir atmıştır. Sinop limanında vazifelendirilen gemiler şunlardı:

Top sayısı	Gemilerin İsmi	Gemilerin cinsi
50	Avnullah	Fırkateyn Patrona Osman Paşa

64 Nizamiye 3 " Piyale Hüseyin Paşa
22 Kaid-i Zafer "
48 Nesim-i Zafer "
48 Fazlullah "
42 Navik-i Bahri "
42 Dimyat "
22 Necm-i efşan Korvet
22 Feyyaz-ı Mabud "
22 Gül Sefid "
10 Ereğli vapuru "
06 Pervazi Bahri vapuru "

Rus amirali Nakimof, Sinop'ta keşif yaparken Sivaştopol'dan imdad taleb etmiş ve 4 gün liman haricinde durup imdad gelmesini beklemişti. Ayın 30. günü beklenen imdad gelerek kuvvetlenmiş olup, üç anbarlı üç kapak, iki fırkateyn ile müsaid olan rüzgarı kullanarak limana inmiş ve mevcud olan 4 vapuru da Osmanlı gemilerinin kaçmasına fırsat vermemek için, dışarıda karakol bırakmıştı. Sahil bataryalarının ateşinden kurtuluncaya kadar ilerleyip bir yerde mesafeye kadar sokularak demirledi:

Osman Paşa işaret çekip, savaşa girişip, padişah uğrunda fedayı can edinceye kadar gayret ve çalışmak dinin hamiyyetinden olduğunu ilan edip akabinde Nizamiye fırkateyninden ateşe başlandı. Rus donanması Osmanlı donanmasıyla mukayese edildiğinde bizim için teslim ya da mahvolmak görünüyordu. İki

buçuk saat fedakârane ve cesurca savaşa devam olundu. Navik-i Bahri isimli fırkateyn, karşısındaki kapağın borda ateşiyle büyük yaralar aldı. Kaptan Ali Bey, mukavemete ve savaşa devama imkan kalmadığını gördüğünde gemiyi düşmanın eline teslim etmemek için cephaneliğin ateşe verilmesini emretmişti. Bu emrin yerine getirilmediğini görünce yanmakta olan meş'aleyi cephane içine atarak gemiyi berhava etmiştir. İşte bu vaka Osmanlıların sebat ve metanetlerini ihlal eylemişti. Fırkateynin her bir parçasının bir tarafa dağılmasının ve şehidlerin parça parça olan cesedlerinin kanı ile kıpkırmızı olan denize yağmur gibi yağması, görenlere korku ve dehşed ve maalesef ümitsizlik getirdi. Sonunda geminin bir kısmı, Rusların humbaraları ile yakılıp berhava olmuş, bir kısmı sahillere düşüp, deniz üzerinde iki fırkateyn kalmıştı. Ruslar şiddetle ateşe devamdaydılar. Aramaya asker çıkarıp zaferlerini duyurmak için hurra diye bağırmakta iken, deniz üzerinde kalan fırkateynlerin zaman zaman gayri muntazam aralıklarla patlattıkları topların sadası yaralı arslanların feryad ve figanını andırmaktaydı.

Rusların yapmış olduğu tahribat o derecedeydi ki, şehir ve gemiler harab olduktan başka defalarca isabet alıp, çeşitli yaralar almış olan denizin dalgası üzerinde başıboş selâmet arayanların üzerine ölüm yağdırarak bir kişi yaşayan kalmamasına çalıştılar. Sonunda da deniz üzerinde kalan fırkateynlere hücum edip

girdiler. Aşağından yaralı olduğu halde Osman Paşa ile iki firkateynin kumandası ve 125 askerini esir ettiler. Bu fırkateynlerin bordaları düşmanların mermileriyle dağılıp, güverteleri top anbarları üzerine çökmüş oldukları halde ertesi günü Ruslar tarafın yakılmışlardır. Piyale Hüseyin Paşa ise, savaş sırasında başına isabet eden bir gülle ile şehitler kervanına katıldı. Savaştan sonra cesedi denizde bulunup, Seyyid Bilâl türbesi civarına defn edilmiştir.

Vakanüvis-donanma reislerinin karada, hamamlarda halvet halinde bulunduklarını kaydediyor. Liman vakasından dolayı Kaptan-ı Derya Mahmud Paşa itham edilerek azil olundu (1'in devamı) İşbu melhame-i kübrada (kanlı savaşta) donanmayı hümayunda 4 bin askerin yarısından fazlası şehid olmuş, Ruslarda pek çok telefat ve hasara uğramışlardır. Dört kapağın direkleri tamamen kırıldığından alabandaları dağılarak hareketsiz kaldıklarından aralık ayının 2. gününe kadar limanda bekleyip mümkün olan tamiratı daha sonra hareketsiz kalan gemileri vapurlara bağlayarak, İngiliz ve Fransız gemilerinin gelmesinden önce Sivastopol'a hareket etmişlerdi. Sinop şehrinin yarısı humara ile yakılmış, diğer yarısı tahrib edilerek viran edilmişti.

Savaşın başlangıcında Taif vapuru demirini bırakıp firar etmiş ve bu haberi İstanbul'a ulaştırmıştı. Bunun üzerine boğazda bulunan İngiliz donanmasından Detre Boşin ve Fransız donanmasından Magador i-

simli vapurlar Sinop'a gelip, tahkikat yapmış, yaralıları alıp tedavi edilenleri etmiş ve İstanbul'a getirmiştiler. Amiral Nakimof, Çar'a gönderdiği yazıda: "Sohum'u işgal ile Kafkasya ahalisini iğfal için denize çıkarılan 7 fırkateyn, 3 korvet ve 2 vapurdan ibaret olan Osmanlı donanmasından ancak bir vapur kurtulabilmiş ve bizim taraftan ise bir subay ile 33 asker ölmüş 130 er yaralanmıştır." diyor. "Muharebat-ı Bahriye-i Osmaniye" Hanri, Tebral-Eskavir'den tercüme

Eski serasker Hasan Rıza Paşa Kaptan-ı Deryalığa tayin olundu.

Fakat Karadeniz'deki harekatımızın hepsi durdu. İstanbul'un savunulması bile güçleşti. Bu vaziyet karşısında İngiliz ve Fransız donanmalarına kesin müracaata kara verildi. İngilizlerin başında bulunduğu Sir Aberdeen tereddüt etmekteydi. Bu vaziyet karşısında İngiliz halkında heyecan çoğaldı. Lord Palmerston istifa etti. Böyle olunca Aberdeen, Palmerston'un programını kabul etmeye mecbur oldu. Fransa'da, Sinop donanmasının ve şehrinin tahrip haberi Rusların her türlü devletler hukukunu hiçe sayarak şiddet dolu davranışlar sergilemeye başladıkları manzarası görülmektedir. Bilhassa Avrupa donanmasının burnunun dibinde Osmanlı devletinin tahribi, efkâr-ı umumiyeyi, kamu vicdanını bütün yaraladı. Fransız başvekili Rerviyn Dölayir'in teklifi üzerine İngiltere ile müştereken Rusya'ya Memleketeyini (Eflak ve

Buğdan) tahliye edinceye kadar savaş gemilerinin, bundan böyle Kara denizde seyir ve harekat yapmaması bildirildi. Bu muamelenin manası deniz devletine harp ilan edilmesinin kararlaştığı demekti.

Bu seferde Avusturya batılı devletler ile Rusya arasına girdi. Babıâli'nin sulh şartlarını ileriye sürdü. Yazılı şartlar aşağıdaki maddelerden ibaretti:

1. Osmanlı devletinin temamiyet-i mülkiyesinin devamı ve kefilliğinin kabulü.
2. Memleketyn'in tahliyesi.
3. 1841 senesinde Avrupa tarafından babıâli'ye verilen teminat-ı taahhüdün yenilenmesi.
4. Zât-ı şahanenin idaresinin istiklâliyetinin tanınması zât-ı şahane tam serbesti ile hristiyan tebaya yeni imtiyazlar ihsanla kail olarak

Vaziyetlerin vahamet göstermesi, Avusturya baş vekiline bu şartları kabul ettirdi. 1854 senesi Ocak ayında konferans bu programın Rusya Çar'ına verilmesini kararlaştırdı. Tabii ki Çar buna eğilim göstermedi. İngiltere ve Fransa 1854 senesi mart ayının başlarında parlamentolarında harp ilan edildiğini bildirdiler. Çar Nikola ahalisini mukaddes yerleri tahkir edenler aleyhine olarak savaşa çağırdı.

İstanbul'da büyük bir hamiyyet gösterisi meydana gelmişti. Gerek madden gerekse bedenen pek çok

yardım ve hizmet gayretleri gösteriliyordu. Hatta bu mevzuuda hisselerine düşen hizmetin hızla yerine getirilmesine hazır ve saltanat-ı seniye'nin haklarında şayancı olan lûtuf ve ihsanınan müteşekkir olduklarına dair Rum ve Ermeni ile diğer milletler reisleri tarafından babıâli'ye tebriknameler yazıldı. Rum Patriği cemaati Metropoliden ile beraber ilkbaharda harekatı kararlaştırılmış olan yıldızın maiyetinde bulunmağa karar verilmiş olduğunu ayrıca sundular.

Osmanlı hükümeti ile İngiliz ve Fransa hükümetleri arasında tanzim olunan ittifak antlaşmasının tasdiknâmeleri mübadele edilerek, resmen ilân edildi.

Savaş masraflarına yardım olmak üzere bir nevi imtiyazlı senetler tertip edildiği gibi, vükelâ, devlet adamları, alimler ve devlet memurları tarafından dahi nakdi bağışlar birbirini takip etti. (1) Parantez içinde gördüğünüz 1 numarası bir dip not olarak merhum Ahmed Rasim Bey tarafından ayrı olarak eklenmiş, Biz, işin ehemmiyetini idrak ederek bunu metnin için alma yolunu seçtik. Kusurumuz varsa af edile.

Bağış Yapanın Adı	Miktarı
Sadrazam Mustafa Nail Pş.	300 bin
Maliye Nazırı Safveti Pş.	100 bin
Şeyhülislâm Arif Efendi	25 bin
Hasip Paşa	75 bin
Eski sadrazam Rauf Pş.	50 bin
Mısırlı Kamil Paşa	150 bin

Mustafa Reşid Paşa	300 bin
Müst. Sadaret Mahmud Nedim	25 bin
Serasker Hasan Rıza Paşa	200 bin
İhtisap nazırı Hüseyin Bey	50 bin
Fethi Paşa	150 bin
Damad Halil Paşa	75 bin
Şekip Paşa	50 bin
Ali Galip Paşa	100 bin
Kıbrıslı Mehmed Paşa	100 bin

"Bu rakamlar tamamiyle alındı mı? Orasını defter-i maliye erkânı bilir. (Tarih-i Lütfi)

Harp meselesi üzerine toplanan umumi mecliste verilen karar fazilet sahiplerini anlamak için bahane edilerek talebe-i ûlum tarafından Askerlik dairesi kapısında bir nümayiş yapıldıysa da hemen yakalanıp Girid'e sürüldüler. Güya bunları eski serasker Mehmet Ali Paşa tahrik etmişmiş. Tabii Paşa'yı da Kastamonu'ya sürdüler. Bunun Reşid Paşa aleyhine olduğu mervi yani rivayettendir. "Hakikaten burada meseleye bir bakmak lâzım. Mehmet Ali Paşa ile Mustafa Reşit Paşa arasında daima bir çekişme olmuştur. Bu bakımdan rivayetler pek boşuna değildir (sadeleştiren)

Muayyen ve belli kişilere fırınların münhasır kılınıp, ekmek çıkarma usulü kaldırılarak nasıl olduysa serbestlik verildi. Tanzimat-ı hayriyyeden önce fırınlar idaresi hükümet elinde bulunuyor, fiatın inip, çık-

ması ve tad ve şekli hükümetçe tayin olunuyordu. Faideler başlığı altında yaptığımız izahlardan "mübaayat" başlıklı bahiste bilgi verilmiştir.

Sırbistan'a mahsus olan imtiyaz fermanı yollandığı gibi, Mısır vâlisi Abbas Paşazâde (Kavalalı) Said Paşa vezaret ile Mısır vâlisi nasb olundu. Said Paşa, İstanbul'a gelerek huzurda kendisine vezaret rütbesi ve dönüşü esnasında 1. rütbeden Mecidiye murassa nişanı imtiyazatı verildi.

Bu arada da Giridî Mustafa Nâil Paşa makam-ı sadaretten infisal edip, yerine Kıbrıslı Mehmed Paşa getirildi (1270 -1854)

Yunanistan ise tahriklere ve ifsatlara kapılıp, Osmanlı hududlarına tecavüzlere baş vurmuş ve böyle olduğu tahakkuk etmişti. Atina'da bulunan Osmanlı devleti maslhatgüzarı heyet-i sefareti İstanbul'a çağrılıp, İstanbul'daki Yunan sefaretinin pasaportları verilerek, Osmanlı topraklarında bulunan Yunan konsoloslar ile bütün Yunan tebaalı tüccarlarda memleketlerine gönderildi. Yunanistan hududlarında mülki, siyasi ve askeri işlere selamiyetli olmak üzere Fuad Efendi Paşa'lık rütbesi ile tayin olundu. O bölgede büyük başarılar ortaya koydu. Yunanlılar ise, yapmış oldukları tecavüz ve saldırılarda daima mağlup oldular. Pire limanı ise abluka altına alındı. Yunanistan kralı Othom, hudud boylarında gezinen çetelerini geri çağırmaya mecbur kaldı. Tarihler bu sırada 1271 Cemaziyelahir (1854 Şubat) ayını gösteriyordu.

1855 yılında toplanan Viyana Kongresi sırasında toplantıda Arif Efendi isimli bir zat bulunmaktaydı. Bu kongrede batılı devletlerin hariciye nâzırları murahhaslık yapmaktaydı. Buna bağlı olarak da, hariciye nâzırımız Ali Paşa'nın orda olması icab ediyordu. Bu vesika diyor ki: "Babıâli, batılı devletlerin ısrarı üzerine Avusturya askerinin Eflâk ve Buğdan'a geçmesi için bir mukavele imzalanmasına rıza göstermişse de, endişeliydi.

İşin bu tarafıyla Ali Paşa'nın Viyana'da bulunması lâzımdı. Bilhassa Arif Efendi lisana aşina olmadığı gibi o zamanın konferanslarında tam selahiyeti haiz ricalin bulunması kaideden idi. Bu vaziyet karşısında Ali Paşa fevkalade memuriyet ve büyük elçilik payesi ile yollandı. Paşaya 500 bin kuruş harcırah ve 7500 filorin muvakkat maaş tahsis olundu. Kongre sulhu değil, büyük bir galebeyi kararlaştırmış gibi iki buçuk ay sonra dağıldı. Bu sırada Ali Paşa, Mustafa Reşid Paşa'nın yerine makam-ı sadarete geçti (1270 -1854).

Lütfi Tarihi diyor ki: "Sadrazam Reşid Paşa ile Ahkâm-ı Adliye reisi Mısırlı Kâmil Paşa'nın istifaları üzerine, özel memuriyetle Viyana'da bulunan Ali Paşa'ya sadrazamlık verilmiş ve kaimmakamlığı ise Maliye nâzırı Şefik Paşa'ya bırakılmış, Meclis-i vâla siyaseti de uhdesindeydi. Fuad Paşa ise, rütbe-i vezaretle birlikte Tanzimat Meclisi reisliğine ve hariciye nezaretine, Tophane nâzırı Muhtar Bey de

vezaretle Maliye nâzırı, masarifat (giderler) nezareti nâzırı Tevfik Bey Tophane nâzırlığına tayin olundular. İşte bu değişikliklerden sonra Mustafa Reşid Paşa'nın iki kanadı makamında bulunan Ali ve Fuad Paşa'lar arasında artık rekabet başladı.

Bu icraatı müteakip, Viyana'da bulunan Ali Paşa İstanbul'a dönüp Babıâli'ye geldi. Viyana kongresi de tatil olduğundan o meclise tayin edilen Reşid Paşa'nın gitmesinden sarf-ı nazar olundu.

Rusya devleti hükümeti, evvelce Kont Orlof'u Viyana'ya, Baron Budberg'ide Berlin'e göndermişti. Bunların vazifesi, Rusya devleti lehine bitaraflık temin ettirmek ve sonra doğuda siyasi bir denge meydana getirip, uyuşma müzakerelerini temin idi. Yâni Rusya, Osmanlı devletini devirmeyi temin için Viyana dolayısıyla Avusturya tarafsız kalmaya razı olamadı. Cevap olarak, harekat-ı serbesti içinde olacağını bildirdi. Baron ise, Berlin'de halkın düşüncesinin, Rusya aleyhinde olması yüzünden başarılı olamadı.

Böylece Rusya yalnız başına kaldı. Batılı devletler bu vaziyetten istifade ederek, Avusturya'yı kendi ittifakları içine almaya çalıştı. Çünkü Avusturya aralarına katılmadıkça Rusya'ya taarruz sadece denizden mümkün oluyordu. Avusturya başvekili sonradan ortaya çıkacak entrikaların kurbanı olmamak için ittifak halinde olan devletlerden Rus Çar'ına bir ültimatom vermelerini şart olarak ileri sürdü. Memleketyn'in tahliyesi ve olmadığı takdirde savaşa hazır olunması

bu ültimatomun açık beyanıydı. Fakat Avusturya orduları, Fransız ve İngiliz orduları harbe girişmeyince kımıldamayacaktı.

Bunlar Avrupa'da olurken İstanbul 2. derecede işler ile meşguldü. Tuna boyunda Silistre'de bir savunma noktası çıkmıştı. 1270 Ramazan'ında (1854 Mayısı) Mareşal Sen Arno komutasında bulunan 50 bin Fransız ve Lord Rağlan komutasında bulunan 25 bin İngiliz askeri Gelibolu'ya gelmişti.

Rus Çar'ı tebasını hakiki bir haçlı seferine davet ettiği gibi kliselerden tasvir-i İsa'yı çıkartıp taassubu alevlendiriyordu. Yukarıda bir nebze bahsettiğimiz Yunanlılar gibi diğer Hristiyanlarda kıyam etmiş olsalardı, müttefik devletler müşkil mevkide kalacaklardı.

Ruslar Oltaniçe'de 1270 Safer ayının 8. günü (1853 Kasım'ının 5. Günü) Çetine'de uğradıkları hezimet ile beraber Silistre'de de, daha sonra şehid olan Müşir Musa Paşa ve onun yerine geçen Ferik Rıfat Paşaların sebatkârane mertlikleri karşısında aciz kaldıklarını gördükleri halde, Tuna'dan geçme gayretinden vazgeçmiyorlardı.

Silistre savunması; Osmanlı tarihinin harp safhalarından fevkalade önemi haiz ve şöhretli bir levhasıdır.

Müşir Gürcü İsmail Paşa Tutrakan'da fevkalade olan cesaretini düşmanın tasdikine sunmuş, bu cesaret düşmana parmak ısırtmıştı. Bu taraf böyleyken, düş-

manın sol tarafını tehdid altına sokmak için mareşal Sen Arno ile Lord Rağlan'ın kumandasında olarak Gelibolu'daki müttefik kuvvetleri Varna'ya sevk olundu. Fakat bir müddet Rusların ittifak devletlerinin ordusuna rağmen İstanbul'a yürümelerinde korkuldu.

Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın Şumnu'da tuttuğu mevkii, pek de arzuya şayan değildi. Müteffik devletler ordusu, Rusların sol tarafına geçti. Ruslar burada önemli bir plân uyguladılar. Silistre kuşatmasını kaldırarak kuzey yönünde çekilmek istediler. Bundan maksatları bir taraftan Memleketyn'i tahliye ile Avusturya'nın isteklerine uygun davranışa geldiklerini göstermek, öte taraftan da 1227 (1812) tarihinde büyük Napolyon'u Rusya'nın içlerine çekerek büyük bir hezimete uğrattıkları gibi birleşik devletler askerlerine de aynı acıyı tattırmaktı.

Prusya kralı 4. Fredrik Gilyom'un tereddüdleri Avusturya'ya 6 hafta kaybettirmişti. Avusturya bu 6 hafta içinde Rusya'yı tehdit edici niyetini tatbik alanına geçiremedi. Prusya Rusların Tuna'nın güneyinde bir galebe çalmalarını Ve bilhassa müttefik devletler ordusu gelmeden evvel Silistre'yi harb yaparak almalarını kolaylaştırmak istiyordu. Bunu başaramadı.

Viyana ancak 3 Haziran geldiğinde tehdidnamesini gönderebildi. Rus başkomutanı Goçakof'da Silistre'yi alamadı. Muhasarayı kaldırdılar. Rus askerleri Tuna'nın gerisine geçmeye acele ederek, Memleketyn arasında ricata başladı. Avusturya ordusu 24 Haziran-

da babıâli ile yaptığı antlaşma üzerine buraları işgale başladı. Bu antlaşmanın manası şu idi: Avusturya harp sonuna kadar Eflak ile Buğdan'ı işgal ve her bir hücuma karşı yürüyen ittifak devletleri askerlerinin harekât-ı ve muamelatına karışmayacak. Fakat Avusturya bu antlaşma hükümlerini yerine getirmek hususunda Prusya ve müttefiki Cermenya heyetlerinden gelen itirazlarla karşılaştı. Bunun üzerine Müttefik devletlere, Memleketyn içlerine girmemeleri ricasında bulundu ve ancak bu şekilde bunu sağlayabildi. Bu sırada da karargâhları Varna'da bulunan müttefik devletler plânlarını aniden değiştirdiler. Öbür taraftan da Ruslar, Avusturya'nın tehdid beyannamesine cevap verdiler. Bu cevap; Avusturya asayiş hususunda teminat veremedikçe, yâni Rus düşmanlarıyla ittifaka devam ettikçe, onların Eflak ve Buğdan'da yaptıkları askeri harekata mani olmadıkça her hangi bir tahliyede bulunmayacağını bildirmek oldu. Ruslar aynı zamanda da Cermanya heyet-i müttefikasına bir selam yollamış oldu. Diğer taraftan da deniyor ki: "Avusturya, Rusya ile birleşmedi. Fakat müttefik devletlere de iltihak etmedi. Yalnız geçici olarak, Buğdan ile Eflak'ı işgal etmeği üzerine aldı. Bu mevzuuda babıâli ile 14 Haziran da bir mukavele yapıldı. Böylece muvakkaten hem Rusya'ya hem de müttefiklere karşı Tuna'nın müdafaa vaziyetini aldı. Hakim vazifesini yerine getirebilecek bir ciddiyet ve fiili bir emniyet kazandı. Bu vaziyeti ile Ruslara faydası dokunuyordu.

Çünkü Tuna'nın aşağı taraflarında Avusturya'nın yardımı olmaksızın müttefik devletler Rusya ile harp edemez olmuştu.

Avusturyalılar, Edirne antlaşmasından beri Rusların memleketinde kurmuş oldukları himaye usulünden dolayı Tuna aşağılarını kendilerine kapalı görüyorlardı. Prusya'lılarda, Fransızların Ren Nehri tarafından kendilerine hücum edeceklerinden korkuyorlardı. Avusturya imparatoru Fransuva Jozef 4. Fredrik Gilyom'a müracaatla 1854 senesi Nisan'ının 20'sinde Berlin'de bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşlma mucibince Almanya'nın asayişi nokta-i nazarından tehlikeli olan adayı hücum edecek olursa her ikisi de yekdiğerinin müdafaasında birleşecekti. Bundan başka Rus ordularının Eflak ve Buğdan'da bulunması da bir tehlike olmak üzere muahedenin metninde dahildi. Böylece Prusya şöyle böyle Avusturya'ya yardımcı olmaya muvakat gösterdi. Fakat kuzeyden Finlandiya'yı gözetleyen İsveç'te harekâta iştirak edecek olursa Avrupa'da bir umumi savaş çıkacaktı. Bu sıralardaydı ki, Prusya'da Bismark, İtalya'da Kavur siyasi mesleklerine başlamışlardı. Bismark 20 Nisan antlaşması aleyhine geçti. Prusya'nın üstünlüğü altında olmak üzere Almanya imparatorluğunun esasını kurmaya başladı. Kont Kavur biraz sonra Sardunya hükümetinin Avrupa'daki devletlerin dengesine dahil olması sebeplerini ileri sürdü. Bu devir Avrupa'da

diplomatlar devridir. Biz de bile, Mustafa Reşid Paşa, Ali Paşa yetişmişti.

Müttefik devletleri Rusları can evinden vuramayınca yan taraflarından vurmaya karar verdiler. 1854 Ağustos 16'da Fransız bahriyesi Baltık denizindeki Aland adalarından Bomarsund'ı zap etti. Fakat Varna'da Fransız birlikleri büyük zahmet çekiyordu.

Dobruca'da kazak müfrezelerini takibe memur olan general Kan Robert tek tük ve görünür görünmez kaybolan süvari askerine rastlıyor. Diğer taraftan kolera ve tifo hastalıkları da, büyük telefata sebep oluyordu. Fransız ordusu Temmuz ve Ağustos ayları içinde mevcudunun dörtte birini kayıp etti.

Barışı yapmak icab ediyordu. İngilizler Sivastopol askeri limanını tahrib etmeği teklif ettiler ki, Sivastopol bu hale uğrayınca, Rusya'da uzunca zaman Karadeniz'de taarruz hareketleri yapmaktan uzak düşecekti. Bunun için Rusları kuzey taraflarına atmakla hem Karadeniz'in tarafsızlığı temin olunmuş, hem de İstanbul tehlikeden kurtarılmış olacaktı.

Sivastopol Muharebesi: 1854 Eylül ayının 14. günü (1) (burada Ahmed Rasim Bey merhum bir not koymuş aynen alıyoruz: "Patrona Ahmed Paşa kumandasında olarak müttefik devletleri donanmasıyla birlikte Karadeniz'e çıkan donanmayı hümayun:

Top Sayısı	Gemi Adı	Top Sayısı	Gemi Adı

92 Mahmudiye 3 anbarlı
93 92 Teşnife-i kapak
72 Peyk-i meserret 64 Nusretiye fırkateyn
42 Muhbir-i Surur fırkateyn 12 Feyz-i bârî vapuru
12 Mecidiye vapuru 12 Taif vapuru
12 Sâik-i Şâdi 16 Şehper vapuru
22 Ferahnüma Korveti 22 Ceyran Korveti

"30 bin Fransız, 20 bin İngiliz ve 7 bin Osmanlı askerinden meydana gelen karışık bir ittifak ordusu 400 pare gemi ile Sivaptopol'un kuzey yönünde bulunan Opatorya bölgesine

Ahmed Rasim Bey'in notu devam ediyor: Visamiral Dundas komutasındaki İngiliz donanması 7 tane üçanbarlı 3 kapak, 3 fırkateyn, 7 korvet ve on tane seret, Visamiral Hamlin kumandasındaki Fransız donanması da iki tane 3 anbarlı, 15 kapak, 21 fırkateyn ve bir kaç tane vapurdan ibaretti. H. 1271 Saferi 16. günü 1854 Kasım'ın 10. günü olup, Odesa topa tutuldu. Limanda bulunan gemiler ile harp malzemelerinin bulunduğu mahzenler zapt edilip, yakıldı. Eylül ayında müttefik devletler orduları 400 pare gemi ile Varna'dan Kırım'a nakil edildiği gibi, böyle büyük bir donanına hiç bir yerde bir araya gelmemişti. Sivastopol limanında bulunan 3 anbarlı, 11 kapak, 4

fırkateyn, 6 korvet, bir takım vapurlardan ibaret olan Rusya donanmasının çoğu Sinop'ta yaralanıp henüz tamir olunmamış ve Rusya amirali böyle perişan hâl ile denize çıkmağa cesaret edemeyip, limanı örtmek üzere bütün gemileri liman ağzında toplamıştı. Elma ve Gözle ve zaferlerinden Sivas topol üzerine hareket olunmuş Ekim ayının 17. günü limana giren müttefik devletler donanması Fevka mayensur bahadırlık göstermişlerdir. Şöyle ki: Fransız amiralinin binmiş olduğu Veli Düpari isimli üç anbarlı ile İngiliz amiralinin içinde bulunduğu Britanya isimli üç anbarlı, istihkâmların önüne bin yarda mesafeye demirlemiş ve Fransız harp çıkarıldı. 20 Eylülde Alma savaşı vukubuldu. Tarih-i Lütfi diyor ki: Müttefik devletler donanması ile Osmanlı donanmasının Karadeniz'e çıkıp, Kırım sularına gitmeğe karar verdikleri sırada Şumnu'da bulunan Serdar-ı ekrem Ömer Paşa'nın da Kırım yakasına geçmesi hakkında çıkarılan hatt-ı hümayun ile padişah tarafından yapılan tavsiye ve yüksek emirlerini tebliğe memur olunan hariciye müsteşarı Mahmud Nedim (Paşa) Bey, Saik-i Şâdi vapuruyla Varna'ya geldi. Ömer Paşa, Varna'da idi. Bol cephane mükemmel asker ile Kırım'a hareket etti. Ömer Paşa'nın yerine Rumeli ordu kumandanlığı uhdesine Anadolu ordu müşirliği verilen İsmail Paşa'ya ve Anadolu ordu kumandanlığı İstanbul (Dersaadet) ordu müşirliği ilavesiyle Arabistan müşiri sabık-ı Vasıf Paşa'ya verildi."

Ahmed Rasim Bey'in notu devam ediyor: gemileri kuzeye, İngilizlerinki ise güney istikametinde iki hat şeklinde olmak üzere mevkii alıp, Mahmudiye ile Peyk-i Meserret gemilerimizde bu gemiler civarında bulunmuştur. O günün akşamına kadar, devam eden karşılıklı topçu savaşı her iki tarafa da büyük zararlar vermişti. Bu mevkii müstahkemin kuşatılması 1271 Zilhicce (1855 senesi ağustosuna) kadar devam etti. Zilhiccenin 7. Ağustosun 5. günü aralıksız üç gün gerek denizden gerekse karadan topa tutulduktan sonra hücum edilip Malukof tabyası ele geçmiş ve ertesi gün Henub tabyası da zapt edildi. Bu zafer Avusturyalıların ilan-ı harb etmelerine ve Rusların ise sulh kapısını çalmaya mecbur olmalarını sağladı. Müttefik askerleri Mareşal Sen Arno ile Lord Rağlan komutasındaydılar. Rus kumandanı Prens Mençikof, Fransız ordusunun sağ tarafına hücum etmemek gibi yanlış bir harekatta bulundu. Fransız ordusu, Rusların savaş mevziini muhafaza eden yamaçlardan tırmanıp, derelerden geçerek hücum etti. General Buskee komutasında bulunan bu asker Ruslarla müthip bir savaşa tutuştu. Bu hücum general Kan Rober ve Do'rell komutasında bulunan fırkaların Alme yaylasına vermelerini temin etti. Daha sonra İngilizlerde kendilerine tayin edilen yere bin müşkülat ile gelebildiler. Bu vaziyet Rusların feci mağlubiyetini intaç etti. Savaşın bu safhası Alme ırmağı sailinin zaptını ve Sivastopol yolunun açılmasını kolaylaştırdı. Sivastopol'un giriş

yeri dar olmakla beraber epeyi uzun bir kara parçasının güney sahilindedir. Müttefik ordusu bu yeri dolaşarak gelebildi. Karadeniz'i de Kırım'ın denize doğru çıkıntı yapmış olan köşesi Kersünez yaylasında, yâni şehrin güneyinde birleştiler.

Şehrin istihkam ve savunma mevkii yetersiz olduğu halde bir hücumla kolayca zapt olunabilirdi. Fakat mütfikler cesaret edemediler. Sen Arno Eylül ayının 29'unda öldü. Onun yerine geçen Kan Rober azimkâr bir kimse değildi. Bu sebeple zaman kayıb edildi.

Ruslar amiral Nahimof ve Kornilof gibi kimselerin azimkârane kumandaları ve kaimmakam Totleben gibi son derece usta bir askerin bakışı ve idaresi altında en mükemmel savunma vaziyetini aldı. İçlerine taş doldurarak, Rus donanmasını deniz kolunun girişine batırdılar. Telmiyan'ın sonunda bulunan Sivastopol'da bu sebepten müttefik gemileri top ateşinden kurtuldu. Bundan başka şehrin güneyinde istihkamlar vücuda getirdiler. Malirof ve Yeşil tepe tabyaları sağlamlıkları ile kısa bir zaman zarfında şöhret oldu. Zaten İngiliz ve Fransız deniz gücü Sivastopol'u tamamen muhasara edemezdi. Şehrin kuzey tarafı dışarı ile münasebetlerine devam edecek durumdaydı.

Prens Mençikof, kesintisiz imdad alan bir ordunun kumandanı olarak gayet serbest hareketlerde bulunuyor ve muhasara eden güçleri taciz ediyordu. 20 Ekimde Balaklova savaşı meydana geldi. Bu bölge

Osmanlı komutanlarından Rüstem Paşa tarafından muhafaza altında tutuluyordu.

Balaklova, Sivastopol'un 9 kilometre güneyinde ve Karadeniz üzerinde bir limandır. Bu savaşta Kont dö Kardigan'ın kumandasında bulunan İngiliz hafif suvari alayı kahramanca yaptığı bir hücum sonunda tamamen mahvoldu. Mençikof; Kasım ayında Ikerman'a İngilizleri ansızın bastırmak istedi. Fakat Osmanlı askeriyle general Buske'in komutasındaki zihaf askerlerinin imdadlarına gelmesi üzerine kurtuldular. Ancak büyük zaiyat verdiler. Bir çok hücum karşısında kalan Salhihane bataryasının bulunduğu istihkam büyük şöhret oldu. Eğer, birleşik devletler deniz tarafında hakim olmasalardı kendileri muhasara altına düşeceklerdi. Gerek durumun gerekse şartların ağırlığı muhasaranın uzun süreceğini gösteriyordu. Bu mevkiin ele geçirilmesi pek çok gayret ve çalışma gerektiriyordu. Artık kışın Sivastopol önlerinde geçirilmesi kanaatına varıldığından lâzım gelen levazımın temini icab etti. O sene kışta pek çok şiddetli oldu. Kasım ayının 13. günü çıkan bir kasırga Kırım askeri arasında büyük bir telefata sebebe oldu. Hatta Sivastopol önünde bulunan 4. Hanri isimli Fransız harp gemisi Opatorya'da karaya oturdu. Hasta sayısı büyük rakamlara ulaştı. Bunlardan bir kısmı askere öte beri satanların toplanmasıyla adeta bir şehir haline giren Kamyeş karargâhı umumisinde alıkonulduysa da çoğu İstanbul hastanelerine yollandı. İstanbul'da Avru-

palıların sayısı çok arttı. Hatta ahali; Fransızlar, Sivastopol yerine İstanbul'u işgal ettiler diye söylenmeye başladılar. İstanbul da, Fransızların çoğalması 1833 senesinde Rusların boğazda yerleştikleri hatırasını ihya ediyorlardı. Bu şark meselesine arız olan yeni vaziyetin dıştan görünüşüydü. Türkler henüz kendi mallarının sahibi değillerdi. Osmanlı devleti Rusların değil Avrupa'nın müşterek himayeleri altında duruyordu.

Bu kış mevsiminde diplomatlar dünyasında çok büyük bir faaliyet görüldü. Sivastopol kuşatmasından çıkacak neticenin ne olacağı hususunda bir hayli mütereddid olan Fransa ile İngiltere, Avusturya hükümeti nezdinde aralarına katılması için tekliflerini yenilediler. Bu sıralarda Memleketyn'in sahibi olan Avusturya'da müzakereler yapmak için vesileler aramaktaydı. Elinde bulundurduğu rehineyi muhafaza etmek için ihtimal ki, müttefik devletlere az çok ciddi bir askeri kuvvet tedarikine yahud Avusturya dahilinden Fransız ordusunun geçmesine razı olabilirdi. Prusya'nın Bismarkı'n gösterdiği tavır ve açık vaziyet üzerine zaten mütereddid bulunduğu, bu yolda duraklamağa mecbur kaldı. Prusya, Rusya hakkında duyduğu temayülü hislerini göstermeğe, hatta Renan Prusya'da pek çok askeri yığınak yapmağa başlamıştı. Almanya'daki durgunluk ve tesir planını ele almak için üst üste gelen bahaneyi iğtişaşaatı şark'iye yâni doğu bölgesindeki karışıklıklarda aramaya hazırlan-

mıştı. Bunun için Avusturya bitaraf bulundu. Hiç bir şey kazanmadığı halde, Çar Nikola aleyhine yaptığı küfürlerin hicabı altında kaldı.

Bu vaziyet içinde iken Peyemon hükümeti İtalya meselesi üzerine Avrupa'nın dikkatini üzerine çekmek için İngiltere ile Fransa'ya ittifak teklifini yaptı. Avusturya'nın da katılmasını hızlandırır düşüncesiyle ilk teklifte kabul etme yolunu seçtiler. H. 1271 senesi Ceraziyelevvelinin 6. gününe rastlayan 1855 senesi 26 Ocak günü yapılan bir antlaşma mucibince Piyemonte hükümetinin de Kırım'a 15 bin asker göndermesi sağlandı. Bu yardım kati bir netice meydana getirme hususunda elbette yetersizdi. Sivastopol muhasarasını sona erdirmek için alınmış ve lâzım gelen tedbirlerden olduğunu gösteriyordu. İngilizler olsun Fransızlar olsun bu mevki önünde kendilerini hezimete uğramış görünmeğe rızaları yoktu. Zira yalnız şark meselesinin hâli değil, Avrupa'daki haysiyetleri de burada bahse konuydu. Fransızlar yeni bir borç alma antlaşması yaptılar. (1) Cezayir'den asker (burada Ahmed Rasim Bey merhum bir dipnot almış. Biz okuyucunun dikkatinin dağılmasını önlemek maksadıyla hemen buraya rabt ederek merhum muharririn meramını sunmayı uygun bulduk.) Osmanlı hükümeti Kırım savaşından önce hiç bir taraftan, hiç bir yerle borç alma antlaşması yapmamıştı. Önceki sayfalarımızda faide adı altında verdiğimiz malumatta görülür ki, Sultan 1. Abdülhamid'in devrinde Fas'tan, İspan-

ya'dan ve Felemenk'ten borç alınma fikirleri ileri sürülmüş ancak, antlaşma yapılmamıştı. Reşid Paşa'nın sadareti esnasında M. 1850 yılında 55 milyon Franklık bir borç alma işi Paris'de Toma ve şerikleri ve Beşe bankalarıyla, Londra'daki Devo ve şerikleri isimle bankadan antlaşma yapılmış ise de Reşid Paşa'nın sadaretten bu sırada düşmüş bulunması ve yapılan antlaşma padişah tarafından tasdik edilmemiş bulunduğundan resmiyet kazanamamış, 100 bin Frank tazminat verilmesine mecburiyet hasıl olmuştur. 1854 ve 1855 yıllarında 5'er milyonluk borçlanmalar yapıldı. 1855'te alınan borç paranın tamamı doğrudan doğruya Kırım savaşına tahsis olundu (290. Faideye müracaat) gönderildi. Muhasara yapan kuvvetlerin sayısı Osmanlı askeri ile beraber sayıldığında 130 bin kişiyi bulmaktaydı. Meşhur general Niel özel selahiyeyle yaklaşma işlemini yapma faaliyetine memur edildi. Cezayir vâlisi general Pelissier sağlam ve azimkâr biriydi. General Kan Rober'in yerine kumandan tayin edildi.

3. Napolyon bu uzun kuşatmanın sonucu çabuklaştırmak için bizzat Kırım'a gitme niyetini açıkladı. Avrupa'nın yüksek mahafillerinde Napolyon'un bu düşüncesi epeyi zaman dedikodu sermayesi oldu.

Merhum Ahmed Rasim Bey (1) numara ile bir mülahazat koymuş. Tabii biz de merhumun usulü üzre yol takip ettiğimizden hemen sayfamızı süslüyoruz: "Paris sefiri Veliyüddin Paşa görevden düşme-

sinden önce Napolyon'un bu kararını babıâli'ye yazmış olacaktır. Fransa hariciye nâzırı Derviyn Dolvis İstanbul'daki elçiliğe bir şey yazmak istemediği halde ikameti için alınacak tertibata bakmak üzere İstanbul'a yollamıştır. Bevil, İstanbul'a gelmiş sefaret tercümanı Şefer'le beraber bir kaç defa huzura kabul edilmiştir. Bevil'in tebligatı imparatorun hanımı ile birlikte İstanbul'a geleceğini ve kendisinin harp sahasına gideceğinin, imparatoriçenin İstanbul'da misafir etme kalarak imparatoru bekleyeceğini bildirınekteydi. Hatta Mösyö Bevil, ikametgah olarak Balta limanında bulunan kasrı tercih eylemiştir. Sultan Mecid tedarik ve hazırlıklara şahsen nezaret etmekteydi. İmparatoriçe Öjen'in yatağına konulacak cibinlik, tamamen zor bulunur kıymette incilerle donanmıştı. İmparator ve imparatoriçe taidelerine ta 1. Murad'dan kalma, saray mensuplarına bile meçhul kalmış kıymetli ve nadide eşyalar konmuştu. (Vesaik-i Tarihi-yi ve Siyasiye)

Prusya hükümeti korktu. Bismark, 3. Napolyon'un İstanbul'u zapt edip orada bir lâtin devleti meydana getirmek niyeti taşıdığını ileri sürüyordu. Diyordu ki: "Teşübbüs biraz biçimsizce de o yüzden pek doğru görünemiyor."

İngiliz hükümeti (Napolyon 16 Nisan 1855 tarihinde Londra'ya gitmişti) Napolyon'u bu fikrinden vaz geçirdi. İngilizler, şark'da isbat-ı vücud edecek olan Napolyon'un, Fransa'ya çok fayda sağlayacağı,

Sivastopol önünde bulunan İngiliz askerlerinin ehemmiyetini azaltacağını düşünmekteydi. Hakikatta ise askerlere pek güzel davranıyorlardı. Fakat Fransız askerinden az, cesaret ve şecaatleri müttefiklerininkinden aşağı kalmıştı. 3. Napolyon'un müşavirleri ona, Fransa'dan uzaklaşmadaki tehlikeleri, henüz yenilmiş olan fark-ı muhalefenin bu seyahetten dolayı elde edecekleri yeni emniyet, yalan ihtimali bile olan Paris'te Kırım'a dair bir mağlubiyet haberi imparatorun vefatına ilişkili olarak yayılacak bir yalancının ortaya koyacağı netice vahimeyi, henüz kurulmuş olan iki aile imparatorluğunun bile geleceği tehlikeye düşebileceğini anlattılar. İmparatorda bunun üzerine seyahatten vazgeçti.

Sivastopol'un Zaptı: Ecnebi tarihlerinden biri diyor ki: "22 Mart 1855 tarihinde Çar Nikola öldü. Çok kötü faaliyetler gösterdiği halde elde edilen neticesi asgari hadde kalmış olan tatsızlıkları eksik olmayan eli açık bir devr-i hükümetten yorulmuş, ancak Rusya'nın hazimetiyle sona ereceği anlaşılan hali hazır savaş güç ve kudretini bitirmişti. Sulh yapmak zamanının geldiğini biliyor, fakat buna bir türlü rıza göstermiyordu. Demir Çar eğilemezdi. Kırıldı. Vücudu humma ateşleri içinde, dışardaki suhunet 23 dereceye inmiş olduğu halde, Kırım'a giden bir alaya resmi geçit yaptırmak için dışarıya çıktı. Tabii ki bu yaptığını engellemek için atının önüne atılıp: "Haşmetlim, bu

ölüm değil, intihar," dedilerse de, Nikola: "Siz vazifenizi yaptınız, bırakınız, bende benim vazifemi yapayım" şeklinde cevap verdi. Arkasından hastalığı şiddetlendi. Bir kaç gün sonra da öldü. Son anlarında tebeasına "İmparator ölüyor" şeklinde bir telgraf yazdı. Halefi 2. Aleksandr, sulh taraftarlığına eğilimliydi. Harp arzusu gütmemişti. Ama müttefik devletlerin Sivastopol'u mutlaka almaları lazım geliyordu. General Pelises haftalarca ameliyat-ı takarübiye yani yaklaşma çalışması yaptığı halde ancak 6 Haziranda bombardımana başladı. Ertesi gün hücum emrini verdi. Yeşiltepe alındı. Fakat Malakof tabyası üzerine yapılan hücumlar karşı tarafça red olundu. Haziran ayında müthiş bir savaşı müteakip Malikof'da ele geçirildi. Fakat Ruslar büyük telefat verdirerek yeniden aldılar. Bu mağlubiyet haberi Paris'te büyük bir heyecana sebep oldu. İmparator bile bir ara Peleseeseye azil haberi gönderip göndermemekte düşüncelere daldı. Fakat muhasara edilenler de son dereceye gelmişlerdi. Kornilof, Nahimof savaşta ölmüşlerdi. Totleben ağır yaralanmış, şehrin büyük kısmı harabeye dönmüş, Ruslardaki savaş gayreti zaafa uğramağa başlamıştı. Ricat çarelerini düşünüyorlardı. Çar, imdad ordusu kumandanı Mençikof'un halefi Gorçakof'a müttefikler üzerine hücum etmesi emrini verdi. Gorçakof, Çarnapa Çayı üzerindeki Taraktesir köprüsünde mağlup oldu. Piyemonte yâni Sardunya askerleri bu savaşta pek cesurca davrandılar.

Gözleve'de Osmanlı askerinin de parmak ısırtan mukavemeti görüldü. Sivastopol'u 17 Ağustostan, aynı ayın 21. gününe kadar müthiş bir bombardıman ile allak bullak etti. Ruslardan her gün bin kişi ölüyor ve bir o kadar da yaralı yerlere seriliyordu. Muhasara kuvvetlerinin şehre yaklaştıkları görüldü. Eylül ayının 5. günü yeni bir bombardıman daha tertiplendi. Ertesi günde bu atışlar devam etti. Eylül ayının 8. günü top atışları iki misline çıkarıldı. Şehrin bir çok yerinde yangınlar zuhur etmeye başladı. Limanda içi barut dolu iki fırkateyn berhava oldu. Gökyüzünü kaplayan alevler, surların içinde büyük velvelelerle atılan lağımlar arasında Plessese hücum emrini verdi. Harp bir kaç saat çok şiddetli boğuşmalara sahne oldu. Netice uzun zaman meçhul bir durum arzetti. Akşam üstü, Rus istihkâmlarına girmek ve zapt etmek kabil oldu. Ertesi gün general Gorçakof, daha fazla müdafaa etmenin beyhude olduğu kanaatine gelerek, savunmacılara Sivastopol'u terk etmeleri hususunda izinli saydı. Osten Sakken vali olmuş bulunduğundan şehirden en son çıkan oldu. Ruslar ise, teslim olmadı. 322 gün seri olarak süren savaştan, üç tane çok kanlı muharebeden yine dereler gibi kanın aktığı çok şiddetli üç hücumdan sonra Eylül ayının 19. günü general Plessese Fransız bayrağını, Sivastopol'un boşalmış ve harabe haline gelmiş yerlerinin üzerine dikebildi. General Plessese mareşalliğe yükselirken Dük Dö

Malikof ünvanı sahibi de oldu. Lord Reglan'ın ise 28 Haziranda hayat ile ilişkisi son bulmuştu.

Pek pahalıya mâl olan bu başarı üzerine, Ordesa'nın karşısında bulunan Kılburun'da düşmüştü. Fakat Ruslarında kazançları vardı. Kafkasya'nın güneyinde Bayındır, Ahlacık ve Başgedikler'de başarılar elde ettiler. 1855 senesi Eylül ayının 27. günü Osmanlı askeri tarafından gösterilen şiddetli savunma gayretine rağmen, Kars'a girdiler. Anadolu'da yaptığımız harekât-ı askeriyyemiz faydalı neticeler vermiyordu. Rus generali, Osmanlı ordusundaki üzücü hallerden dolayı başarı elde ediyordu. Osmanlı hükümeti de bu halin durumuna vakıf olur gibi olmuştu. Hatta 1271 (1854) senesinde Ahıska ve Gümrü'deki savaşlarda meydana gelen uygunsuzluğa sebep oldukları sabit olan Müşir Ahmed Paşa (1) ile Ferik Rıza Paşa'nın rütbeleri sökülerek, kendileri de beşer sene Kıbrıs'ta bulunan Magosa'ya sürgün edildiler. Artık müzakerelere sulh arzusuyla girişilebilirdi (1).

Ahmed Rasim Bey merhum bir dip notla bazı açıklamalara girmiş. Biz de eserin başından beri yaptığımız gibi usulüne riayet ediyoruz:

"Bir Yabancının Şahitliği: 1856 senesinde İngiltere parlamentosunda takdim edilen resmi vesika mecmuası 1853-54 ve 55 senelerinde Osmanlının Asya kıtasındaki topraklarında toplanan orduların hal ve davranışlarına ait general Vilyams, Lord Klarendon, Satrdford Radolif ile bazı konsolosların aralarında

yazılmış 390 tane telgrafını içermektedir. 1860 yılında Mösyö Sen Perset isimli bir zat bunları tanzim etmiştir. Bazılarını aşağıya alıyoruz:

Generâl Vilyams diyor ki: "Bu mütehammil ve kanaatkâr Asya ırkının her memlekette daima isyanlara sebep olacağı şüphesiz bulunan elem ve ızdırabata büyük bir sabırla karşı koyacağını hayretle görüyorum. Askerin tayinatı pek fenadır. En basit kaide bile meçhuldür. Hummaların, tifüsün şiddetle hüküm sürmesinin sebebi budur. Çeşitli kıtalara göre, 18, 20, 22 aylık olanlar bile içiçedir. Yeni gün, rızk-ı cedide tevfikan yaşanılıyor. Subaylar hizmet, inzibat ve talim hususunda fena sebeplerden utanılacak derecede müsamaha gösteriyorlar. Bunların tamamına yakını komutanlığa layık değildir. Eskinden beri alıştıkları için sarhoşturlar. Askerin parasını çalmaktan başka bir şey düşünmüyorlar. Müşir, irtikâp ve ihtilasta diğerlerine numune teşkil ediyor, paşalar, miralaylar, muhasebe memurlarıyla ortak olduklarından topladıkları mahsulü ihtilasları bunlarla paylaştıktan sonra İstanbul'a gönderdikleri evrak ve cedveller yâni listeler büyük sahtekârlıklarla maluldur. Hükümet 33 bin kişi hesabıyla tayın veriyor, halbuki silah altında ancak 18 bin asker vardır. Başıbozukların maaş ve tayınını, böyle askerin intizamsızlığından dolayı müşir ile bu çeteler reisleri için gayet geniş bir ihtilas menbasıdır. Kâğıt üzerinde 3500 kişi görüldüğü halde adı geçen adamların elinin altında ancak 800 başıbozuk var. Müşir, en

küçük istifadelere bile istihfaf dolu nazarlarla bakmıyor. Kış mevsiminde hastanede vefat eden 12 bin askerin eşyasını sattırdı. Oraya tahsis olunan meblağ kısmen nakit bir kısmı da kaime olarak gönderildiğinden, Müşir nakit olan kısmı kendine ayırıyor, kaime ile ödemeleri yapıyordu. Bu sebepten tahmini olarak % 20 nispetinde zarar meydana geliyordu.

Paşalar ile miralaylar irtikap ve ihtilas için daha bir çok vasıtalar buluyorlar. Muhasebe memurları ile uyuşarak pirinç ve et tayınları karşılığında para alıyorlar. Yahud bunları aynen almağa mecbur olurlarsa kendi hesaplarına sattırıyorlar. Civardaki mahsulat olan zirai ürünleri biçmek, köylerdeki evleri yıkıp, buralarda pek pahalı olan odun ve tahta tedarik etmek için angarya suretiyle askeri çalıştırıyorlar. Herkes bu yağmadan istifade etmek için çeşitli çareler, vasıtalar buluyor.

Osmanlı idaresinin bütün fenalıklarını meydana koyan Bayandori, Ahelçiyeh, Başgedikli hezimetlerinin ve nihayet Anadolu istilasının hakiki sebeplerini bu istişahadatı kısa keserek neticeye geçiyorum. Ahlak ve eski usul olarak muhafaza edilen adetten, müşirler, ferikler, livalar, İstanbul veya ecnebi memleketlerdeki harbiye mekteplerinden mezun olmuş subayları, inad dolu bir düşmanlık içinde, maiyetlerinde bulundurmaktan uzak tutuyorlardı."

Esasen İngilizler savaşın devamından yanaydılar. Lord Palmeston iktidar mevkiine yeni gelmiş, İngiliz

ahalisinin fikri umumisi şevk içinde mühimme-i tedarikata başlamıştı. İngilizler Baltık Denizi'nde yeni bir harp çıkmasını Kurunştad mevki-i müstahkeminin de Sivastopol gibi tahrip olmasını, Petersburg'un bombardıman edilmesini elhasıl Rusya'nın bir hayli zaman kalkışmayacak hale gelmesini istiyorlardı. Bu maksada bağlı olarak 1854 senesi Kasım ayında Finlandiya kendisine iade edilmek vaadiyle İsveç ile bir antlaşma imzaladılar. İtalyan liberal partisini aleyhine teşvik etmek tehdidinde bulunarak Avusturya'nın da harp ilan etmesini taleb ediyorlar, Kafkasya'da Ruslarla çarpışan Şeyh Şâmil'e yardımda bulunuyorlardı (1). Ahmed Rasim Bey merhumun dip notunu metnin hemen için alıp, sizlere sunuyoruz: "Şeyh Şâmil yahud Şemuel, islamın meşhur bir gazisi olup, 1212'de (1797) Dağıstan'da doğmuş, ilk önce bu memlekette Kadı Molla'nın maiyetinde on sene kadar, Ruslarla savaştıktan sonra Çerkezlerin başına geçip 20 sene devamlı Rus askerlerine mukavemet etmiş, bir avuç dağlılarayla, en meşhur generallerin kumandası altında bulunan Rusya'nın nice ordularını perişan etmeğe muvaffak olmuştur. Askerlikteki yüksek iktidarı metanet ve mertliği âlemi hayrette bırakmıştı. Sonunda 1277'de (1861) Rus birliklerinin bir kaçı tarafından kuşatılarak teslime mecbur edilmişti. Petersburg'a sevk olunarak 1288 (1871) yılında vefat etmişlerdir. Oğlu Mehmed Paşa adlı zât Osmanlı feriklerindendi. (Kamus-ül Âlem-Sami Bey)

İngiltere Çar aleyhine olarak Rusya'da kurulmuş ve Çar Nikola'nın istibdadçı davranışlarını son haddine kadar coşmuş olan ihtilal fırkasını kaldırmağa kalkışacaklarını söylüyorlardı. 2. Aleksandr bu fırkanın maksatlarından men edilmesi için, Rusya'da köylülerin esaretini kaldırmak ve vilayetlerde hürriyeti tesis etmek gibi daha sonra dahilde icraat yaparak Rusların faal hayatlarında canlılık ortaya koymaya muvaffak olmuştur. Fakat 3. Napolyon, savaş olmasından artık bıkmış, dövüşmeyi istemiyordu. Çünkü pahalıya mal olup, iktisadi sıkıntılar ortaya koyuyordu. İngiltere'nin ısrarı üzerine, vesait-i katiye'ye müracaat etmek lâzım gelir, cevabını verdiği, bundan da maksadının Avrupa'daki bütün milletleri İngiltere'nin ısrarı karşısında tamamen ayağa kaldırmak Lehistan'ı Rusya, Macaristan ile İtalya'yı, Avusturya üzerine kıyam ettirerek 1815 senesinde Viyana'da yapılan antlaşma hükümlerine son ve Avrupa haritasını değiştirmekti.

Napolyon, bu karışıklıklar arasında Ren nehrinin sol sahiliyle, Belçika'yı ülkesine ilave etmezse pek büyük ehliyetsizlik göstermiş olacağını da söylemişti. İngilizler korktular. Bu düşünce hayat bulmadan, Rusya ile hatta yetersiz şartlar içinde dahi olsa bir antlaşma yapma yolunu seçtiler. Kerhen de olsa bu müzakerelerin açılmasına razı oldular. Zaten Viyana'da defalarca müzakereler yapılmıştı. Bu sefer 1272 (1855) senesi Rebiülahir, ayına rastlayan aralık ayında başladı. Avusturya devleti şimdi Rusya'nın düşma-

nı olmakla pek çok sıkışmıştı. Almanya tarafında Prusya, İtalya cihetinde Fransa tarafından sıkıştırılmış bulunduğundan pek çok tehlikelerle yakınlaşmış olan bu vaziyetin sıkıntısından çıkmak için acele etmekteydi. Batılı devletler sefirleriyle bir dizi müzakereden sonra 19 aralıkta bir ültimatom imzalayıp Çar'a yolladı. Bu ültimatomda 1856 senesinin 17 Ocağına kadar yazılan hükümleri kabul etmeyecek olursa Fransa ve İngiltere ile anlaşacağını bildiriyordu.

Bu ültimatom, dört maddeden meydana gelmiştir:

1. Tuna beylikleri büyük devletlerin himayesi içine alınacak, bunların dahili teşkilatları büyük devletler tarafından kefalet altına alınacak. Osmanlı devleti beylikleri himayesi altına almış devletlere evvelce muvafakatı olmaksızın silahlı müdahalede bulunmayacak, Berarabya tarafından hudud düzeltilmesi yapılacak.
2. Antlaşmış devletlerin kontrolü altında olarak Tuna nehrinde gemiler serbestçe geçme usulü konacaktır.
3. Karadeniz'de tarafsızlık ilkesi hakim kılınacak. Bu mevzuuda babıâli ile Rusya arasında uygun bulduklarına dair bir muvafakat imzalanacak. Bu antlaşma asıl muahedeye ilave edilip, büyük devletler tarafından kefâlet altına alınacak. Türkiye, Avrupa devletleri ahengi içine kabul olunacak. Osmanlı devleti ile beş büyük devletin arasında çıkacak her bir ihtilaf diğer dört büyük devlet arasında tebliğ edilecek, velhasıl boğazların kapalı bulunması usulü yeniden ilân olunacak.

4. Türkiye'de bulunan hristiyan ahalisinin hukuḳu padişahın hukuk-u şahanesine asla dokunulmamak şartıyla tasdik olunacak. Padişah bu hususta Rusya'nın razı geleceği bir taahhüd'de bulunacak. Savaşan taraflar bahsolunan şartlardan başka Avrupa'nın menfaati açısından lâzım görülen diğer şartları koyabileceklerdir.

Çar, ufak tefek itirazlarda bulunduysa da mezkür şartların tamamına muvafakatını verdi.

Bunun üzerine o sene şubat ayının 25. günü muahede-i katiyye-i sulhiyenin imzası için Paris'te bir kongre toplandı. Bu kongre Viyana kongresinden sonra en önemli ve en muhteşem bir kongre oldu.

Kongre heyetini aşağıda isimleri yazılı zevat teşkil etmekteydi. Fransa hariciye nâzırı Kont Valfevski, Ali Paşa, maiyetine Beylikçi Afif Bey'i, Divan tercümanı Nureddin Bey, ba sırkâtibi Amedi hulafüsından Arifî, Meclsi-i Tanzimat katiplerinden Celal Beylerle, Fransızca kitâbet için tercüme odası memurlarından Kostaki Efendi, Girid eski valisi Abdullalı Seydi Paşa tayin edildiler. Ali Paşa, İstanbul'dan harekâtı esnasında ıslahat fermanı ve ecnebilerin 1856 fermanı adıyla meşhur olan bir ferman neşredildi. Nâide 291'deki, Reşid Paşa merhum işbu fermanın söylediklerine itirazı havi bir layiha-i mufassala yazmıştır. Babıâli ilk defa olarak böyle bir kongreye kabul edilmekteydi. Antlaşma 1856 senesi Mart 30'da imza edildi.

Paris antlaşmasının şayan-ı dikkat olan maddeleri 7, 8, 9, 10, 11 ve 14, 15, 19, 20 ile 21. Maddeleridir. Yazılan antlaşmanın özeti şudur:

1. Her iki tarafta savaşta zapt ettikleri yerleri iade edeceklerdi. (2 ve 4. maddeler)
2. Osmanlı devleti Avrupa devletleri hukuku umumisi ve cemiyeti menfaatlerinden hissedar olmaya dahildir. Anlaşmış devletler hükümdarlarının her biri ayrı ayrı Osmanlı devletinin istiklâl-i tâmmesini tanımayı taahhüd ederler. İşbu taahhüdlerinin tamamının yerine getirilmesine müştereken kefildirler. Bu anlayışı ihlal edecek her bir hareket Avrupa umumi menfaatine dokunan bir mesele nazarıyla bakılacaktır. (7. madde)
3. Osmanlı devleti ile anlaşmış devletlerden biri veya bir kaçı arasında münasebetlerin ihlalini gerektirecek bir ihtilaf meydana geldiği takdirde, Osmanlı devleti diğer devletlerin her biri zor kullanarak harekete geçmeden evvel iş bu ihtilafı tavassut yoluyla hal için muahedenin diğer devletlerine fırsat ve meydan verecektir. (8. madde)
4. Osmanlı devleti padişahı, hristiyan ahali hakkında iyi niyetlerini te'yid eder bir tarzda bir fermân-ı âli 1856 senesinde Ali Paşa'nın sadareti esnasında yayımlanan fermandır ki, keenlemyekün hükmünde kalmıştır, yâni yok sayılmıştır. 291. faide ihsan buyurmuş olduklarından ve bu mevzuda düşünce-i şahanelerini bir delil cedid olarak göstermek istediklerinden irade-i müstekale-i şahane'lerinden çıkmış olan iş bu ferman-ı âlinin anlaşma devletlerine tebliğini tensib buyurmuş-

lardır. Anlaşma devletleri iş bu tebliğin yüksek kıymetini isbat ve te'yid ederler. Şurası kuvvetle karar altına alınmıştır ki, bu tebliğ zât-ı hz. padişahî'nin ne kendi tebasıyla olan muameleleri şahanelerine ve nede, saltanat-ı seniyelerinin idare-i dahiliyesine, gerek yalnız olarak, gerekse müştereken müdahale etmek için hiç bir halde anlaşmış devletlere bir hak ve selahiyet vermeyecektir. (9. madde)

5. Boğazların vaziyetine ait olan 1841 antlaşması yenilendi. Karadeniz bitaraf hale getirildi. Bu denizin sahili üzerinde hiç bir tersane bulundurulmayacak, Osmanlı hükümeti ile Rusya sahillerinin hizmetine lâzım gelen kadar Karadeniz'de bulundurulacak hafif gemilerin kuvvet ve sayılarını tayin etmek hususunda, aralarında özel antlaşmalar yaptıklarından adı geçen antlaşmaya göre sened, iş bu antlaşmaya rapt olunacak ve antlaşmanın tamamlayıcısı gibi kıymet ve kuvvet sahibi olacak. İş bu sened, antlaşmaya imza koymuş devletlerin muvafakatları inzimam etmedikçe, ne imza olunacak ne de, değiştirilme yönüne gidilecek. "10, 11, 12, 13 ve 14. maddeler."
6. Tuna su yolunda serbestiyet bulunduğundan Viyana kongresi kararları tatbik olunacak. Antlaşmış devletlerin her biri tarafından birer memur tayin olunarak, teşkil olunacak komisyonun Tuna nehri boğazlarıyla ve bunların civarındaki denizi tıkamakta olan kumlar ve saire engellerden kurtaracak şeylerle onları gemilerin gelip geçişine uygun kılacak vasıta ile yapmaya ve diğer nizamatı mahsusaya tatbik edip yerine getirecek. "15, 16, 17, 18 ve 19. maddeler"

7. Besarabya hudunun tashihi ve Eflak ve Buğdan ile Sırp beylerinin iç teşkilatlarına dair alınmış kararlar.
8. Anadolu hudunun tashihi "13. madde" güya devlet-i âliye 1815'te Viyana'da yapılan kongreye iştirak ettirilmeyerek, devletler hukuk-u umumiyesinden mahrumiyeti acısını çıkardığı gibi Fransa dahi aynı kongrede bulunduğu vaziyeti başşehrinde anlaşmış devletler ve eski mukaddes ittifak erkânı sefirlerini toplanmış görmekle izzet-i nefsine açılmış olan yarayı kapıyordu.

Avusturyalılar, Rusya'nın Eflak ve Buğdan ve Tuna civarından uzaklaştığını görmekle memnun, İtalyanlar kendi meselelerinin Avrupa'nın genel işleri dahiline girdiğinden dolayı ümidvardılar.

İngilizlerle beraber devlet-i âliyede, Rus Karadeniz donanmasının mahvolmasından teselli bulmuş, memnun olduğu görülüyordu. Fakat, Rusya, Fransız ve Alman savaşından önce ve sonra yine Karadeniz'i benimsedi. Yâni Paris antlaşmasının Karadeniz'le ilgili maddelerini tanımayacağını bildirdi.

Bu meyanda 1272 (1856) fermanı meselesi şayan-ı dikkat araştırmalara sebebiyet vermiştir. Osmanlı devletinin ıslahat politikasını açıklamaya sebep olan bu ferman "Türkiye ve Tanzimat" adlı eserin yazarı Mösyö Engelhard'ın dediği gibi Gülhane hattı hümayununun asliyesini yani esarını te'yid ve tekrar et-

mekle beraber ondan daha genişti. Çünkü maddelerde bulunanlar: mal ve canın emniyet altında olması, namus ve ırzın mahfuziyeti yâni koruma altında olması, böyle imtiyaz ve ruhanilerin muafiyetinin korunması ve bunun gözetilip, muayenesi için patrikhanelerde meclisler kurulup, patrik seçme usulünün ıslahı ve patriklerin yaşadıkları müddetçe nasb ve tayinleri, patrik ve metropolitik, murahhas piskoposlarla, hahamların nasb ve tayinlerinde yeminleri avaid-i ruhbaniyenin meni, patriklerle cemaatbaşılara ve Ruhbaniyelere maaşlar tahsisi, rahiblerin mal ve mevkilerine, mülklerine dokunulmaması, Hristiyan ve diğer teba-i gayri müslimenin milletlerince olan işlerinin azay-i müntehibiden yapılmış bir meclise havalesi, cümleten bir mezhebde bulunan şehir ve kasabat ve kırlıklarda mabed, mekteb, hastahane, mezarlık gibi yerlerin asıl hallerine dokunulmaksızın tamir ve termimlerine engel olunmaması, yeniden inşa olunacaklar için resmi ve suret inşaatlarının patrik veya rcisler tarafından babıâliye arz edilerek irade-i seniyeye iktiranı sairleriyle karışık olmayarak bir yerde bulunan bir mezhep efradının alenen icrayı ayin edebilmeleri, bir mezhebe olanların sayısı ne miktar olur ise olsun kemal-i serbesti ile icrasını temin edecek kuvvetli tedbirler alınması, mezhep, lisan, cinsiyet cihetleriyle, sınıfı tebadan birinin diğerinden aşağı tutulmasını ortaya koyan tabirlerin kullanılmaması, hatta ahali olsun, memurlar olsun, bunlar tarafından

yapılacak aşağılayıcı, ar ve namusa tecavüz sayılacak her türlü tarif ve bunları içeren kelimatları kanunen yasaklamak icab ediyor. Din ve mezhep değiştirmekte kimseye zorlama yapılmaması, devlet hizmet ve memuriyetlerinin Osmanlı devletinin vatandaşlarının her birine verilebilmesi, şartları içinde olarak gayri müslimlerin de askeri mektebe ve mülkiye'ye kabulü, her bir cemaatin mamarifi, sanayie ait mektepler açmaya izin verip ancak bunlar umumi mekteplerin ders usullerine uygun, öğretmenlerinin seçimlerinde devletçe tertip olunmuş bir maarif meclisinin gözetimi ve teftişi altında bulunması, iltizam usulünün kaldırılması, verginin doğrudan doğruya cibayete (tahsildara)ödenmesi, mahkemelerde şahitlik esnasında eşitlik, idam ve afvun selahiyeti hukuk-u padişahiden olması, duruşmaların açık yapılması, kararın yayımlanması, suç sahiplerinin malının zapt ve müsadere edilememesi, işkence ve cezaların bedeni olanlarının kaldırılması, hapishanelerin kaidelerinin insaniyete uygun tarzda düzenlenmesi usulü, ticari davalarda, ceza davalarında ve cinayet davalarında ihtisas mahkemeleri kurulması, hukuk kanunlarının ve ceza usul muhakematının tanzimi, cemaat-i gayr-i müslime-den vilayet meclisleri idaresinde, nahiyeler ve meclis-i ahkâm-ı adliyede aza tayini, rüşvet ihtilasın kaldırılıp ve menini sağlamak için kanun hükümlerinin şiddetle tatbiki. Askerliğin tamimi, bedeli şahsi ve bedeli

nakdiyenin kabulü, maaşların tanzimi ve düzeltilmesi ile diğer maddelerden ibarettir.

Fakat, ecnebi tarihçilerin bile şahitliği vaad edilen ıslahattan en çok rahatsız olan gayri müslimler oldu. Tanzimat-ı hayriye'de aynı şekilde muarızlıklara, itirazlara maruz kalmıştı.

Mösyö Engelhard bu konuda diyor ki:

> Ferman, İstanbul ve merkezi vilayetlerde büyük bir tesir husule getirdi. Osmanlı devletinin mühim bir ıslahata teşübbüs ettiği umumiyetle tasdik ediliyordu.
>
> Resmi dairelerde çalışan müslümanlar zamanın değişip terakki-i hal ile yapılması zaruri olan bu yeniliği teessüf etmiyorlar, ecnebi devletlerin teveccüh ve sevgilerini kazanacakları ümitlerini taşıyorlardı. Bu düşünce sahiplerinin gözünde bu ferman ile Osmanlı devleti batılı devletler ile artık ittifak yapma delilini elde etmişti.

En çok itiraz eden gayri müslim teba, gerekse müslümanlar içinde muhafazakâr bir fırka vardı ki, temelleri yıkılmış eski tarz idareyi daha hoş görüyordu. Rum heyeti ruhbanları ve bunların reisleri, Ermeni sarrafları sosyal durumlarının değişmesine hiç bir şekilde ihtiyaç duymamaktaydılar. Bunlar millet-i galibe ile birlikte avamı kendi hesaplarına işletiyorlar, adeta soyuyorlardı. Patrikhanenin Sen-Sinod meclisini teşkil eden patrik ile metropolitler üzüntü ve kor-

kularını adeta saklama ihtiyacı duymuyorlardı. Ruhban heyeti özel aidat ve gelirlerin kaldırılması hakkındaki fıkradan o kadar telaşa düşmüşlerdi ki, hatt-ı hümayunun diğer maddelerinde yazılanların kıymet ve ehemmiyetini anlayamamışlardı."

Halbuki ileride gelişecek olaylar hristiyan teba'nin ıslahat aleyhine yaptıkları teşebbüslerin ne kadar yersiz olduğunu gösterecektir.

-4-

Çeşitli Vakalar

1272 (1856) tarihine ait çeşitli vakaların mühimleri özetle şöyledir: Tunus vâlisi Ahmed Paşa vefat edince yerine akrabalarından olan Mehmed Paşa vezaret rütbesi ile tayin olundu. Birinci rütbeden Mecidiye nişanı ile taltif olunup, bir kılıçta gönderildi.

Paris antlaşmasının imzalanması münasebetiyle münasip mevkilerden beşer növbet top atışları yapıldığı gibi donanmalar da yapıldı. Vükela ve vüzera vesaire teşekkür için huzur-i padişahiye girdiler.

Tarih-i Lütfi: hükümetin kendi işlerinden halkı en dereceye kadar haberdar etmek azminde bulunduğunu anlatarak diyor ki: "Sulhun ilânı ile birlikte imzalanan muahede ferman ile neşr ve ilân olundu. İşte o vakit ki, Takvim-i Vekayi ile bu kadarcık malumat verilmişti. Meselenin başı ve sonu mazbut olmadığından

iç yüzü dahi bütün bütün alem-i ama (yalnızlık dünyası)da kalmıştır. Bizim murahhaslar ne vakit gitmişler, vazifeleri ne idi? Kimler idi? Takvim-i Vekayi'de bunlardan ne bahsolunmuş ve nede o vaktin tutanakları vukuatı ele geçmiş, bu sebeplerle kalem ehli hayret ve lisân-ı beyanı tutulmuş şaşkınlık onuruyla..."

Bu ana kadar evkaf ve üstü kapalı gelir getiren ve arazi-i sairenin ikinci derecede intikalatı vakıf odalarında görülmekte iken böyle ayrı yerlerde muamelat yapılmasında meydana gelmesi tabii olan uygunsuzlukların meniyle hukuk-u vakfiye ve şahsiyenin temini için evkafı hümayun hazinesinde senedat odası adıyla bir memuriyet kuruldu. Böylece ferağ ve intikal harçlarının zammına mecburiyet hasıl olarak mütevelli ve tahsildarlar bu vesile ile vazifelerini vakıf hazinesine yüklettiler. Adı geçen oda, daha sonra defter-i hakanî'ye nakil olunmuştur.

Anadolu ordusu erkânından Ferik İngiliz Wilyams Paşa'ya vezirlik verildi. Bu zât, Anadolu ordumuz hakkında defalarca raporlar vermiştir.

Denizci devletlerin sahillerinde mevcud fenerler gibi, Osmanlı sahillerinde de fenerler kullanılması yerine getirildi. İlk fenerler boğazın Anadolu ve Rumeli sahillerinin sonuna, Gelibolu, Yılan adası kale-i sultaniye'nin Anadolu fenerleridir.

1273'de (1857) vakanüvis diyor ki: "Rusya devletinin yaptığı ve açtığı çığır gibi tecrübeyle malum

olan noksan levazım sulhun arkasından gelen zamanda tamamlanmalı.

Bedeli uzunca bir hastalıktan kurtulup ta hasta yastığından başını kaldırmasını müteakip, perhizi bozan hasta gibi israf ve hesabsız borçlanmalar ile meşgul olunduğuna üzülünmemesi kabil değildi. Hatta o vakit durumlari bilen bir büyük zât: "sulh olacağı söyleniyor, buna memnun olmayalım, zira sulhtan sonra bu günleri ararız" şeklindeki sözlerle ileriye doğru yapılacak işlerden ümitsizce görüntü çizdi.

Bu arada M. Reşid Paşa 5. defa makamı sadarete geldi. Hariciye nazırı Fuad Paşa'nın yerine nasb olunan Ali Paşa görevi istinkâf etti. Bu nâzırlığa rütbe-i vezaret inzimamıyla Ferik Edhem Paşa (eski sadrazamlardan merhum) ya verildi. Meclis-i âliye memuriyeti Fuad Paşa'ya tevcih olundu.

Vapur kumpanyası Mecidiye kumpanyası adı ile Kızıldeniz sahilinde bulunan Hicaz ve Yemen benderleri ile Mesva, Sevakim, Kasyir ve Basra taraflarına gidip gelmek için bir şubesi de Akdeniz'de işlettirilmek üzere 160 bin kese (800 bin altın) sermayeli ve bir hissesi yüzer riyalden 40 bin hisse itibariyle 30 sene için imtiyazlı, Mısır'da bir vapur şirketi kuruldu. Vâlilerin sık sık değiştirilmeleri modası bu sıralarda pek çok zengin ortaya çıkardı. Bir halde ki: "idare-i memleket erkânı vilayet kalıyordu." Meşhur Osmanlı Tarih-i yazarı Avusturyalı Baron Hammer,

seksen yaşında bulunduğu halde öldü. Bu adamın vefatı Takvim-i Vekayi'de ilân edildi.

Maarif nezaretinin teşi kilise de bir göz atalım: İkinci defa olarak bir maarif nezareti kurularak Tanzimat Meclisi azasından Mısırlı Sâmi Paşa, nâzır tayin edildi. Mustafa Reşid Paşa'nın sadaretten düşmesi ve yerine Giridî Mustafa Nail Paşa'nın 2. defa getirilmesi husule geldi. Bu arada Ali Paşa'da hariciye nezaretine getirildi. Matbaaların serbestçe açılıp, çalışmasına imkan veren nizamnâme yayımlanıp ilân olundu. 1265 (1849) senesinde hariciye nezaretinden ecnebi devletler sefirlerine tebliğ olunan bir yazıda "sanat-ı tabaitin ticaret-i saireye mikyas olmayıp öyle ruhsat verilmeden matbaa açılması ve içinde kitaplar ve gazeteler basılıp, neşredilmesi nizamat-ı meri'yi devlet-i âliye'ye dokunur. Böyle tecviz olunamaz maddeler olmasıyla bundan böyle bu sanatla meşgul olmak isteyen olursa ilk önce hükümet-i beldeye müracaat ederek din ve devlete dokunur bir şey basmayacağına dair teminat ve ruhsat olmadıkça matbaa açmaması, tab edeceği kitapların basılmasından evvel nüshalarını memleketin vâlisi tarafından müsaade olunur ise, basılıp neşrolunması ve bu taraftan yâni babıâli'den özel izin olmadıkça gazete basılmaması kayıtlarıyla iptidai bir sansür usulünün getirilmiş olduğu yazılıydı. 1274 (1857) tarihinde Mustafa Reşid Paşa'nın 6. Sadaretinde vefatı vukua gelmiştir. (Faide 292'ye müracaat) Mustafa Reşid Paşa, Emirgân'daki

yalısında bir hafta kadar zatürrie'den mustarip olarak yatağa düşmüştü. Vefatından sonra Ali Paşa sadarete, hariciye nezareti Dr. Mehmed Fuad Paşa'ya, Tanzimat Meclisi başkanlığı da Kıbrıslı Mehmed Paşa'ya tevcih buyruldu.

Tesisat-ı medeniyeden olarak Üsküdar'dan Bağdat'a kadar bir telgraf hattı döşenmesine başlandığı gibi İstanbul üç beldeye taksim olunup, resmi daireler alanı Galata ile Beyoğlu 6. daire olarak ilan olundu. Buraya ilk tayin edilen müdür. Hariciye teşrifatçısı Kamil Bey olmuştur.

Memleketyn meselesi ise; bu sene içinde hariciye nazırı Mehmed Fuad Paşa memleketyn meseline çare olarak Paris'te toplanan konferans murahhas tayin edilerek gönderildi. "Eflak ve Buğdan 1857 senesi Mart ayının 30. günü Avusturyalılar tarafından tahliye edilmişti. Paris antlaşması kararlarına göre bu iki beyliğin Osmanlı hükümetine olan vergi bağlılığından ibaret kalmış ve dahili işlerinde, seçilen iki divan tarafından yürütülmesi karar altına alınmıştı. (Paris muahedesi: 22, 23, 24, 25, 26, 27. Maddeleri) Bu sırada da İtalya savaşı tehlikeleri kendini göstermekteydi.

Fransızlar, Rusların Avusturya hakkındaki kötü düşüncelerinden istifade ederek Viyana kabinesini kendi yanlarına çekebilecek düşüncesini taşıyordu. Bilhassa, bilinen ittifak-ı mukaddes taraftarlarından olan Nesilrod, iktidar mevkiinden çekilmiş ve Avus-

turya'ya hasım olan Gorçakof, Osmanlı devleti topraklarında oturmakta bulunan hristiyan kavimler meselesini ele almış, hatta Romanyalıları tek millet haline koymayı düşünmekteydi. Diğer taraftan da Buğdan ve Eflak birleşme arzusunda pek iştahlı bulunuyorlardı. 1855 senesi Viyana konferanslarında ve bilhassa Paris konferansında Fransa bunların birleşmesini ileri sürmüştü. Rusya bu vaziyetten istifade ederek Romanya'yı hükümet-i Osmaniye üzerine yürütmek için öncü karakol hizmetinde bırakmak hülyasıyla bu birleşmeyi tasvip etmekte olduğunu ilân etti. Bundan dolayı Avusturya'da, Transilvanya ve Bukovin kıtaları için endişe doğdu. Viyana kabinesinin endişesi aynı zamanda Prusya ve Sardunya'nın maneviyatına uygun geliyordu. Osmanlı hükümeti bu iki beyliğin birleşmesi, bütün bütün müstakil kalmasını icab eden teşebbüslerin başlangıcı olduğuna vakıftı. Bunun için Avusturya'da arz olunmuş sebeplerden dolayı birleşmeyi hoş karşılamadı. Rusların, bu meseleyi şiddetle arzu edip hararetle olmasını istemelerinden kuşkulanan İngiltere önce Fransa'nın düşüncesini gözetirken devlet-i âliye Avusturya tarafına eğilim gösterdi. Paris antlaşmasının 25. maddesinde yazılı olduğu üzere divanların beyan edecekleri beynelmilel düşünceleri bir komisyon tarafından mütalaa kılınacak ve komisyon tetkikleri neticesinde meclis merkezi olan Paris'e bildirilecekti. Bu komisyon ile divanlar, Memleketeyn'in, Avusturya tarafından boşaltılmasından sonra

kurulup yerinde muameleler yapacaklardı. Tuna'nın karşısında bulunan küçük bir ada ile Besarabya ve Buğdan hudud tehdidi, Tuna ağızlarını reddi meselelerinde çıkan ihtilaf üzerine Avusturya Memleketyn'i ancak bir sene sonra tahliye edebildi. Bunun üzerine milletler arası komisyon Bükreş'e gitti. Osmanlı hükümeti de iki divanın seçilmesi hakkındaki fermanı neşretti.

Ecnebi tarihçilere göre; divan seçiminin Osmanlı devleti ile müttefiklerinin beraberce aldatmalarının neticesi olarak pek karışık gittiği ve bilhassa Buğdan'da kaimmakam Vogorides Konaki'nin tertibi ile doğrudan doğruya maksad-ı milliyeye yâni, dönmeye muhalif azanın taayini suretiyle meydana geldiği anlaşılarak Prusya'nın yardımları ile Fransa ve Rusya hükümetlerinin, intihabat-ı vakıanın hiçliğini anladıkları, babıâli'nin ise Avusturya ve İngiltere yardımıyla buna razı olmadığı kayıtlıdır. 3. Napolyon ile 2. Aleksandr, iddialarından vazgeçtikleri gibi 1857 senesi Temmuz'unda, Stutgard'da mülakat yaptılar. Bu mülakatta konuşulanlar samimi anlayışlarının bir biri açığıydı. Çar; Fransa imparatoruna, İtalya'daki politikasına karşı koymayacağını, Napolyon'da Romanya meselesini bırakmayacağını birbirlerine vaad ettiler. 6 ağustosta Rusya, Fransa, bunları taklid eden Prusya ile Sardunya hükümetleri, İstanbul'daki sefirlerini geri çağırdılar. Bu olay Avrupa'da telaşı gerektirdi. Şarkda

yeni bir Avrupa savaşının patlak vereceği korkuları yayıldı.

Fakat 3. Napolyon, Rusya'nın müttefiki kalmak istemediği gibi bir seneden beri münasebetçe biraz soğuk bulunduğu İngiltere'yi de bütün bütün terk etmek istemediğinden, o tarihte Osborn'a giderek Kraliçe Viktorya ve eşi Prens Albert ile görüştü. Bu görüşmede 3. Napolyon Osmanlı devletinin tedavi kabul etmez bir hasta, hatta parça parça edilecek bir ölü olduğunu, bunun için Akdeniz sahili devletlerinin Kuzey Afrika'yı taksim etmeleri icab ettiğini söylediği gibi, İspanya'nın Fas'ı, Fransa'nın Tunus'u, Sardunya'nın Trablusgarb'ı, İngiltere'nin de Mısır'ı almaları icab ettiğini ifade etti. (Mesel-e i hazıranın başlangıcı, 3. Napolyon Paris antlaşmasından 4 sene sonra böyle söylüyordu. Ahmet Rasim)

İngiltere bu esnada Hindistan'da çıkan büyük bir ihtilal ile meşgul olduğundan 1854 senesinden beri Hive'nin sahibi ve Türkistan'ın yar meliki olan Rusya'yı tamamen kışkırtmak ve Hindistan'da bir takım hareket merkezleri olan Fransa'yı da, gücendirmek istemedi. Napolyon'a Memleketyn meselesinde itilafcuyâne yani anlaşma arayacağı beyanında bulundu. Yeni bir adım gerilemiş oldu. Bunun üzerine Osmanlı devleti ile Avusturya mukavemet gösteremediler. Babıâli Buğdan seçimlerini feshetti. Sefirlerde gittiler. Avrupa hükümdar hanedanından birine mensup bir prensin idaresinde olmak üzere Memleketyn'in

birleşmesine her iki divan tarafından karar verildi. İşte Fuad Paşa bu münasebetler için gidiyordu. 1859 senesinde Paris'te imzalanan ve sefirler tarafından imza kılınan mukavelede Memleketyn'in iki ayrı divanı olmak ve iki taraftan birinin müşterek menafaati iki divandan gönderilen mebuslardan meydana gelmiş 16 azalı bir merkezi komisyon eliyle idare olunması karar altına alınmıştı. Romanyalılar Miralay Koza'yı 1. Aleksandr namıyla kendilerine prens seçtiler.

1275 (1858) senesine Tarih-i Lütfi, şöyle bir giriş yapıyor:

"Sene-i sabıkada yâni geçmiş senede yapılan sur'u hümayunları (Nişantaşı sûr'u hümayunu ki 15 gün devam etti.) ile hususat-ı sairedcn dolayı biriken, çoğalan borçlardan başka dairc-i hümayun halkının bir müddetten beri yapmış, etmiş oldukları israfat ve yolsuz alış veriş, ödemesi zorlaşmış bir çok borca girmeye sebep olmuştu. Bu yazılı borçlar için rehin ve emanet olarak bir takım kağıtlar ve senetlerin çoğu ecnebi tüccar ve bankerlerin kasasına geçmişti. İşte bu israfların çaresine bakılmak için bazı tedbirler alınmasına teşebbüs edildi. Şöyle ki: "Tophane müşirliğinin, seraskerlik makamına eklenmesi, Rıza Paşa maiyetinde Tophanede bir komisyon kuruldu. Bu komisyonda divan defterine tetkik maksadı ile bakılacaktı. Defatir-i Divan-i'yenin baş defterdarı Küçeoğulları Bey, gösterdikleri büyük defterdi ki, bunun mahiyetine girişmek ve hakikatini anlamak yeni hesaplar yapmaya bağlıydı. Çünkü uzun

müddetten beri çoğu senetsiz, sepetsiz alındığı gösterilen mücevherat vesair eşyadan başka çok büyük nakitlerde vardı. Bunların yalnız bahalarını takdir etmekte gösterilecek tereddüd çeşitli delillerle ikna olamayacağı apaçıktı. Artık gelişi güzel topyekününden bir takım tadilat ve tenzilattan kalan meblağın ödenmesi yolunda epeyce alıp verme olmuştur. Hatta boğaz içinde İstinya'da bulunan Hafız Paşa arazisinin ağzı ve dili olsa da ne şekilde alınıp satıldığını söyleme...

Bu meseleden dolayı aşağıda yer alan icraata teşebbüs edildi. Şöyle: Osmanlı devletinin gelir ve giderinin muvazenesi tam olmadığından, her taraftan israflar ve gayri meşru ihtişamlar yüzünden meydana gelen hususlardan olduğu, bundan böyle vekillerin ve memurların daire ve memuriyetleri hakkında mümkün olan tasarrufu gerçekleştirmeleri hatt-ı hümayunla emir ve tenbih edildi. İşbu hattı hümayun gereğince bütün vekiller tedbirlerin gereğine uymasına, mücevher takımlı çubuk kullanılmaması, vazifeli oldukları yere gelenlere, çubuk, kahve getirtilmemesi ve rütbe-i bâla sahipleri ile daha yukarı mertebede olanlar, bundan böyle 2'şer beygirli arabaya binip, fakat yanlarında daha fazla sayıda hayvanlı yakınlar gezdirmeyip, nihayet iki beygir iki kişiyi taşıması ve rütbe-i balâdan aşağı olanlar üç çifte kayığa ve arabaya binmeyip, iki çifte kayığa binmeleri ve bu rütbelerde bulunan memurların haremleri bir beygirlik ara-

baya binip, harem arabaları pek ziynetli ve gösterişli olmayıp, itidal içinde olmasına karar verildi. Vakanüvis; bu tedbirlerin ne kadar değersiz olduğunu bildirdikten sonra: "Asıl tasarruf daire-i dahiliyeleri tertibat ve tezyinatında, mutbak ve kiler, yalı, köşk, bağ masraflarında icra edilmeli idi" diyor.

Rusya imparatorunun kardeşi Grandük Kostantin ile hanımı, İstanbul'a gelerek Emirgân sarayında misafir edildiler.

1276'da (1860) Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın 2. ve 3. sadaretiyle mütercim Rüşdü Paşa'nın 1. sadareti, Erzurum'da olan müthiş zelzele gibi iç olaylardan başka, Çerkezlerin muhaceratı meselesi oldu. Rusların zulmüne dayanamayan bu insanlar, bu müslümanlar, çıplak çıplak geliyorlar, kış bu biçarelerin pek çoğunu helak ettiği gibi kurtulanlardan çoğuda kayd-ı esarete düşüyorlardı. İlk muhacirin komisyonu bu sebeple kurulmuş ve zamanımıza kadar devam etmekte bulunmuştur.

İçişlerimizle ilgili olarak yazdığımız şu satırlar hükümetin, dolayısıyla devletin umumi vaziyetinde harici ve dahili bakımdan çökmemekte olan zulmeti göstermeye yetmez. Memleketyn meselesinin aldığı şekil, kendisine benzeyen diğer grupları da harekete geçirdi. Önce Bosna-Hersek'te bulunan hristiyan tebanın zulüm avazeleri işidildi. 1272 (1856) hatt-ı hümayunun tatbikatında görülen zorluklar ve karşılaşan engeller, devlet adamlarının seçmiş olduğu tehir

politikası, hiç bir zaman boş durmayan Rusya memurlarından gizli hafiyelerinin çalışmalarını kolaylaştırıyordu. Bosna ve Hersek, Bulgaristan ahalisinden gayri müslimlerin gösterdiği coşkunluklar Rus teşvikatından kaynaklanıyordu. Karadağ 1275'de (1858) Hersek toprakları üzerinde tasarruf hakkı iddia ederek silaha sarılmıştı.

Bu arada da Fransa tavrında bütün bütün değişiklikler göstermeye başlamış Balkan yarımadasında bulunan Hristiyan kavimlerin meselesine Ruslara hoş görünmeyi güden ve Avusturya'ya muhalefet etmek istedi. Hatta Adriyatik denizine pek çok gemi, harp gemisi yolladı. Karadağlılara açıktan açığa yardım ve teşviklerde bulundu. Osmanlı Ordusu Grahova'da bozuldu. Bunun üzerine Babıâli Paris ve Petersburg kabinelerinin istemiş olduğu hudud düzeltme işlemini yaptı.

Sırplar da heyecanlanmaktan, coşmaktan uzak durnnuyorlardı. Prens Aleksandr Karayorgiviç, Avusturya ve Osmanlı devletlerine gösterdiği itaat ve riayetten dolayı halkın gözünden düşmüştü. Rus taraftarlarından olan Eskopçiyana meclisi 1272'de (1856) Aleksandr'ın azledilmesini sağlayıp yerine Obronoviç ailesine mensup ihtiyar Miloş'u tayin etti. Miloş 1227'de (1862(öldü. Oğlu Mişel veya Mihail Sırbistan Bey'i oldu.

Bu Mihail 7 sene sonra yani Sultan Abdülaziz devrinde Osmanlı askerinin işgal ettikleri son kaleyi tahliye ettirmeye muvaffak oldu.

Cidde Kıtali: 1275 (1859) senesinin en önemli olaylarından biri de Cidde Kıtali'dir. 1859 senesinin 15 Temmuz'unda kalabalık ve ifsad olunmuş bir grup hristiyan ahalinin üzerine yürüdüler. Fransa konsolosu ile İngiltere vis konsolosu kendi tebalarını korumak isterken öldürüldüler. Bu vakanın 25 Temmuz'da aksülameli görüldü. İngiliz ve Fransız gemilerden meydana gelmiş bir donanma, şehri bombardıman etti. Gemilerin kumandanları bazı kimseleri astılar. Ecnebi tarihler daima bu nevi muameleler yapan kumandanları düşünce mutaassıplığı ile bu yaptıklarına lakayd kalmışlardır. Cidde vakasını, Cebel-i Lübnan ve Şam vakalarının öncüsü olarak telakki eden Avrupa tarihi bu hareket tarzını müslüman ferdlerin Hristiyanlar hakkında fermanlarla belirtilen hukuk-u insaniye ve hürriyet-i mahsusa aleyhine bir geri dönüş hareketi, irtica şeklinde görmektedirler. Avrupa'da büyük üzüntülere sebep olduğu gibi Osmanlı hükümetinin dahi ciddi bir silahlı müdahaleye maruz kalma tehlikesi atlattığını görüyoruz.

Şam Vakası: İçişlerimize müdahale etmeyecek olan Avrupa devletleri hükümetin şekli idaresinde gördüğü zayıflıktan istifadeyle adeta Paris antlaşması hüküm-

lerini hiç hükmünde saymaya kalkması görüldü. Hoş, devletin idare mekanizmasının başında Ali Paşa ve Fuad Paşa gibi iyi niyet sahibi ve ehliyetli zatlar bulunuyor idiyseler de, devlet memurlarının yetersizliği pek açık surette ortadaydı. Bundan başka hükümet sıkı bir merkeziyet usulüne yâni sırf padişahın eline kalmış idi. "Bu tarz hükümet işlerinin umumisini sebat ve sağlam bir kalbden mahrum bir kimsenin keyif ve arzusuna, yakınlarının entrikalarına bırakmak demekti. İşte asıl fenalık buradaydı." vilayetin karışık durumu mali işlerinde aynı karışıklık içinde bulunması her tarafta yabancıların çevirdikleri entrikalarının girmesini kolaylaştırıyordu.

1277 (1860) senesi bu entrikalardan en mühiminin Suriye'ye yapıldığına şahiddir.

Sultan 2. Mahmud devrinde Cebel-i Lübnan meselesinin Fransız konsolosunun çevirdiği entrikalar sayesinde ne şekil aldığını görmüştük. Beyti Miri denilen köy ahalisi arasında bir münakaşa ve kavga çıktı. Bunlardan Maruniler, Dürzi'lere galebe çalmışlardı. Az zaman sonra Yusuf Abdülmelik isimli bir Dürzi şeyhi, bir kaç Hristiyan köyünü yağma edip yaktırmıştı. Beyrut'ta bulunan konsoloslar hemen vilayet vâlisine Hurşid Paşa'ya müracaat edip, müdahale etmesi ısrarında bulundular. Paşa her iki tarafı barıştırdı. Hristiyanlara tazminat verilmesi kararlaştı-

rıldıysa da, bu seferde Hristiyanlar ruhbanlarının teşvikiyle en hızlı ve tesirli şekilde silahlanıyorlardı.

Arası çok geçmemişti ki, kavga ve dövüşler birbirini takip etmeye başladı. Birinci defa olarak Deyrül Kamer'de bir Maruni'yi öldürdüler. Rum manastırının başrahibi de öldürüldü. Hükümete yapılan şikayetler netice vermiyor, cinayetler, cinayetleri takip ediyordu. Sahilde bulunan Trablusşam, Sayda, Lazkiye şehirlerinde pek çok hristiyan öldürüldü. Failleri de cezasız kalıyordu. Bunun üzerine Beyrut'ta rahiplerin idaresinde olmak üzere bir Hristiyan komitesi kurdular. Bunlar Dürzi'lerden adamakıllı intikam almaktaydı.

1277 (1860) senesi 27 Mayısında tahminen 500 kadar Maruni, Beyrut civarında bulunan Baba'da toplandı. Bunlar bizzat kendi şeyhleri aleyhine kıyam etmiş olan Kesrevan ahalisiydi. Vâliye bu içtimaın hayırlı bir toplanma olmadığı haberi verildiyse de, hiç bir ciddi tedbire baş vurmadı. Yalnız bunların etrafına bir miktar asker gönderdi. Bu asker hiç bir şeye müdahale etmiyordu. Bir seneden beri meydana gelen cinayetlerin apaçık bir kanlı kavgaya varması artık kaçınılmazdı. Dürzi'lerde, Marunilerde hazırlanmışlardı. Kırk kadar Maruni, Beyt-i Miri köyüne hücum ettilerse de, Dürziler def ettiler.

Hatta Baabe'deki Maruni cemiyetini de dağıttılar. Ondan sonra yol üzerinde bulunan her şeyi tahrib ve yağmaya başladılar. Osmanlı askeri (malumatı aldı-

ğımız kaynağa göre) yalnız yağmaya iştirak ediyordu. Hristiyanlar Abadiye köyüne hücum ettilerse de, başarılı olamadılar. Bundan sonra her tarafta katliam ve yangın başladı. Raşiya, Hasbiya, Sayda, Cizyin, Zahle, Deyrül Kamer, bilhassa Şam musibetlere uğradı.

1841'den beri, her yapılan katliama iştirak etmiş bulunan Dürzilerin, Canbolat hanedanın Said Bey'in Cezyin Hristiyanlarını soyup soğana çevirdiği görüldü. Bir kaç gün sonra da, tertib ettiği bir katliamı yerine getirdi. Kurtulanlar; Osmanlı askerinin bulunduğu Sayda'ya geldilerse de, adı geçen şehrin islam ahalisi, bir dürzi reisinin yardımıyla kadın, ihtiyar, çocuk, papaz yaralılardan ibaret olan bu hristiyan kafilesini üç gün katliama tabi tuttu? Osmanlı hükümeti aldırmamazlığa geldi. Şam havalisinde bulunan Havran dürzîleri

Rum milletine mensup efrad-ı Hristiyaniyenin ikamet ettikleri Hasbiye ve Raşiya kasabalarını kuşattılar Burada vazifeli olarak Osmanlı askeri vardı. Hasbiye'liler savunmaya çalıştılarsa da, erzak ve cephaneleri tükendi. Bunlar Cebeldeki tertibata dahil değildiler. Mutasarrıf, kaimmakam Osman Bey silahlarını teslim etmek şartıyla bunları himaye ve muhafaza altına edeceğini söyleyip, dediğini de yaptı. Raşiyada bile aynı durum vukubuldu.

Hristiyanların ellerinde Zahle ve Dayrül Kamer gibi iki mühim mevkii vardı. Zahle her bir kıyamda Dürzilere dayanmakta başarılı olmak şöhretini ka-

zanmıştı. Onun için firarilerin çoğu buraya gelmişlerdi. Konsoloslar vali Hurşid Paşa ile Osmanlı askerine emniyet ve itimat etmiyorlardı. Zahle'nin de muhasara altına alındığı duyulunca, konsoloslar, paşaya müracaatla Babede bulunan askerlerin yollanmasını hep birden gelip ihtar ettiler. Vâli, Hristiyanların ileri gelenlerinin isyancıların saldırısını men etme şartıyla ihtarlarını kabul edebileceğini bildirdi. Kesrivan'da şöhret bulmuş olan reislerden Yusuf Kerim, Zahleye yardım için yola çıkmıştı. Konsoloslar adı geçeni durdular. Velhasıl Zahle'ye üç yüz kişilik bir askeri birlik sevk edildi. Kumandanları Nuri Bey, Dürzilerin ileri gelenleri ile defalarca görüştülerse de, bunlar Nuri Bey'in gözleri önünde Zahle'ye yaptıkları hücumla burayı zapt etmeye muvaffak oldular. Ahalinin hemen hemen hepsi firara yol buldular. Fakat Zahle yakınlarında bulunan Maalka'da yerleşmiş olan Papas Pir Biyote ile diğer cizvit papasları ölümden kurtulamadılar.

Sıra eski emîr Beşir Şihab'ın eski başşehri olan, Deyrül Kamer'e gelmişti. Bu şehir asilerin tertibatından hariç kalmıştı. Dürzilerin hücumu üzerine vira ile teslim oldular. Osmanlı kumandanlarından Tahir Paşa isimli biri bu aralıkta yanında bulunan az sayıda askerle görünmüştü. Teslim şeklini üzerine almıştı. Bu taahhüd Hurşid Paşa'nın nezdine döndü. 20 Haziran'da Tahir Paşa'nın vaadi tutuldu. Fakat 21 Haziranda dürziler müfreze müfreze şehre girerek

kendilerine kötülükleri dokunmayacağını söz vererek ele geçirdikleri hristiyanların silahlarını aldılar. Hristiyanlar bunların sözlerine pek de, itimat etmediklerinden kadınları çocukların bir kısmını Dayrül Kamer hükümet konağına diğer kısmını da Beytiddin köyünde bulunan şatoya sakladılar. Bu yerlerin her ikisinde de Osmanlı askeri vardı. Öğle üstü başlayan bir katliam buralara sığınmayanları temizledi. Asker siperleri içinden bu kanlı kavgayı seyrediyordu. (?) Şehirde yapılan katliam sona erince, dürziler hükümet konağına yürümeğe başladılar. Kapılar açıldı. Askerde saldıranlara katıldı. (?) Alafranga saat 4 de sıralarında Hurşid Paşa geldi buna karşılık yağma ve öldürmeler geceye kadar devam etti. Askerler, gasbedilen malın beşte dördünü kendilerine ayırdılar. (?) İki bin kadar kaçak, dağlar arasından yürüyerek sahile gelebildiler. Buradan Avrupa gemilerine bindiler.

Bu haberler üzerine büyük bir heyecan dalgası meydana geldi. Fransa'nın Beyrut konsolosu Mösyö Banto Bağlio, hariciye nâzırı Tovenel'e raporu verdi. Tovenel'de İngiltere'nin Paris sefiri Lord Kalule'ye bir komisyon toplama teklifinde bulundu.

Arası çok geçmeden Şam'da bile aynı vakaların çıktığı haberi alındı. Ahali-i islâmiye bir parolaya uygun davranırcasına Hristiyanlar üzerine hep birlikte hücum ettiler. Hristiyanların 20, müslümanlar 130 bin civarında imişler. Altı gün devam eden katliam esna-

sında meşhur Ahmed Paşa hiç bir tedbir ve engel olma yolunu seçmemişti. Altı bin kişi öldürülmüş, bu sırada bir müslüman müdahale etmeseydi Hristiyanların tamamı öldürülecekmiş. Cezayirli Emir Abdülkadir, ilk coşkunluk anından itibaren Şam'da bulunan 1200 kadar Cezayirliyi yanına toplayıp, silahlandırmış ve evine yalnız kaçanları değil, konsolosları, rahibe ve rahipleri lazarist papazları, yerli ruhbanı korumaya aldı. Cezayirliler manga manga sokaklarda gezerek Hristiyanları topluyorlardı. Bunları tevkif etmek isteyen müslümanları sağa sola bakmayarak vuruyorlardı. Abdülkadir'in evine varacak yolları açıyorlardı. Tersent yâni mukaddes yerler, rahipleri zaviyelerini terk etmedikleri yüzünden tamamen katledildiler. Şehirde bulunan yerli, ecnebi ruhani müesseseler hatta konsoloshaneler bile yağma edildikten sonra yakıldı. Bu feci haberler her taraftan duyuldu. İstanbul ise büyük bir endişeye duçar oldu. Lübnan ile Şam'da yapılan ve her yönü ile Hristiyanların mağdur olmaları ile neticelenmesi şüphe getirmeyen bu katliam hadisesiz Avrupa'ya aksedince ne şekil davranılacağı görülmeden acil tedbirler alınması kararı alındı. Abdülmecid, bizzat 3. Napolyon ile İngiltere kraliçesine üzüntüsünün derecesinin yüksekliğini bildiren mektuplar yazdığı gibi, hariciye nâzırı Fuad Paşa'yı fevkalade komiser vazifesini de ilave ederek, Lübnan'a gönderdi.

Öte taraftan Fransa hariciye nazırı Mösyö Tuvenel ile Napolyon arasında bir sulh müdahalesi teşebbüsü yapılması karar altına alındı.

Paris muahedesinin toplanmasından sonra 4 yıl geçmişti ki, Fransız general Buför dö Vil kumandasında olarak 6 bin askeri Tulon limanından gemilere bindirmeye başlamışlardı.

Fransa hükümeti; İngiliz devletine, bu seferin ancak geçerli olan sulh antlaşmasının hükümlerine uygun olarak Hristiyanlığa hürmet duyulmasını temin için ve bu esasa bağlı olarak ve başka bir çeşit menfaat temini düşünülmediği hususunda teminat vermek lüzumunu hissetmişti. Bu vaziyetler, Rusya'nın öteden beri şark hristiyanlığı hakkındaki hülyalarını okşamaktaydı. Paris antlaşmasının 9. maddesi Memleketyn, Karadağ, birleşik meselesine müdahaleyi sağlayan geçmişteki harekat ile adeta kökünden sallanmış olan durum bu defa enkazdan da öte adeta tarumar edilmiş bir hale gelmişti.

Fuad Paşa'nın geçici vazifesi asayişi yeniden temin ve mesulleri cezalandırmak ile beraber Cebel'e mahsus olmak üzere tanzimatı asmış olanları dinler hale getirmek ve hristiyan ahalinin tazminat-ı maddiye meselelerini hal ve yola koymaktan ibaretti. Paşa, fevkalade selahiyet sahibi olması hasebiyle çalışmalarında hem kuvvetli hem de süratli hareket etme başarısını gösterdi. Beyrut ve yakınlarında bulunan ve maiyetinde olan askerden uygun sayıda bir birlik te-

şekkül ettirip, Cebel-i Lübnan'ın muhafazasını sağlamak için bırakıp, geri kalanını yanına alarak Şam'a gitti. İlk önce şehri muhasara altına aldı. Arkasından ileri gelenleri yanına getirtip, haydut ve isyancıların ve gasp edilmiş malların toplanması vazifesiyle hükümete teslim etmelerini, aksi takdirde kendilerinin de şiddetli cezaya maruz kalacaklarını kesin bir lisanla söyledi. Müteakiben memurlarında gasp olunmuş malların toplanmasına yardım etmelerini tenbih etti. Şam ahalisi, bir kaç gün içinde bir kaç yüz araba dolusu gasp malı getirdiler. Bir çok arabayı da memurların hükmüne teslim ettiler. Askeri kumandanlar ve memurlardan meydana gelen bir komisyon-u mahsus ithamları dörde ayırdı (a) Fesat cemiyeti kuranlar. (b) Karışıklık sırasında katl-i nüfus yapanlar.

Komisyon yapmış olduğu tahkikat sonunda fesat cemiyetini ele verecek bir yolu bulup el atamadı. Ancak idaresizlik anı sırasında yaşanan başıboşluktan istifade edip katliam yapanlardan 56 kişi hakkında cinayet işledikleri hasebiyle asılarak idam olunmalarına karar verildi. Silahlı olarak şakavet olaylarına katılanlar iki gruba ayrılarak, bunların birinci grubuna muvazzaf asker ve avniye ve zabıtaya bağlı olanlardan bulunanlar ki, bunlar memleketin muhafazası ile vazifelendirilmiş oldukları halde, herkesten fazla ve silahlı olarak, çıkan fesad neticesinde hücumlarda bulunarak hükümetin göze yumma yoluyla iştiraki hakkında isnad ve tarizlere sebeb olmaları hasebiyle,

bunların içinde suçları isbat edilenlerin 111'inin idamları kararı çıktı. Bunların 56 tanesi mahkeme kararına uygun olarak Şam sokaklarında asıldı. Diğerleri kurşuna dizildi. Diğer grub ki, ahali içinden silahlı olarak haydutluk meydanında bulunanlar idi. Bunların haklarında müebbeden kürek cezası kararı verildi. Gerek bunlar 4. grubu temsil ve teşkil eden yağmacılar, iplikhanede istihdam olunmak üzere İstanbul'a gönderildiler. Bu mevzuuda yayınlanan bir resmi ilanda diyor ki: Arabistan orduyu hümayunu müşirliği ve Şam valiliği hizmetinde bulunmuş olan Ahmed Paşa vazife yapmamış olduğundan Osmanlı devleti tarafından, resmi vazifesinden alınıp, rütbeleri de sökülerek, İstanbul'da mahkeme edilip Şam'a iade edilmişti. (Rütbe askeri sıfatı mahkeme altına alınmadan alınmış) orada askeri komutanlardan mürekkep olarak özel olarak kurulan divan-ı harbde gerek paşa ve gerek hasbiye, Raşiya, dayrül Kamer olaylarında askerliğe lâyık vazife sayılacak harekatta bulunmamış olan, miralay Ali bey, kaimmakam Osman bey, binbaşı Mehmed ali Ağa, diğer binbaşı Mehmed Ali Bey ve kaimmakam Abdülselam ve binbaşı Ali ve Hafız ağanın soruşturulmaları ve yüzleştirilmeleri yapılmıştır. Ondan sonra bunların itham altında bulunma dereceleri subut bulup, cezalarının hüküm ve kararı ittifak ile ümera ve zabitan ile olmak için miralaylardan, mülazim-i sâni kadar her rütbeden 4'er, diğer bir divan-ı harb-i umumi daha tanzim olunup ve işbu karar

hakkında her biri doğruya söylemek için ilk önce, din ve namusları üzerine yemin ettirilerek önce divan heyeti ile toplanıp nâzır Fuad Paşa hazretlerinin yanında bulundukları halde sorgu zabıtları okunup, sorulan sorulara verdikleri cevapları birer birer ekseri reyler ile birinci toplantıda bakılmış, itham olundukları bulunanlar tarafından birlikte ve kesin hüküm olunarak ayrı ayrı ekseriyet pusulaları atılmaya hazır olunduğu gibi, ikinci toplantıda da Ahmed Ağa, Şam olayı esnasında kumandan ve orduyu hümayun müşiri bulunduğu halde mevcut askerleri yanına alıp Marakeşa gitmiştir.

(Burada Ahmed Rasim Bey, bir hamiş yapmış. Biz kendisine uyuyor, hemen dercediyoruz.)

Fuad Paşa 1277 zilhiccesinde (1861 haziran ayında) babıâliye yazdığı mektupta: Beyrut'ta bulunan Fransa askerini, dönmeleri için limana gelmiş bulunan 8 kapak ve bir takım fırkateynden mürekkep olan donanmaya bindirildiğini, hasar görmüş evleri için hristi-yanlara tazminat bedeli olarak fevkalade vergi müslüman fertlere 90 bin kese ki yarım milyon liraya yakın tahakkuk ettirildiğini, bunun alınması için, Şam tüccarından Şâmiye isimli sarraftan 5'lik olarak on bin kese borç alındığını bildiriyordu. Hükümet bu 10 bin kesenin faizi için İstanbul'da Banker Zarifi ile Kamantobe müracaat etmiş ve adı geçen miktarın Londra'ya bildirilmiş haftada 5 bin 500 lira ödeyerek borç almaya karar vermiştir.

Tebea-i saltanat-ı seniyye-i katl ve idam, mallarını ve eşyalarını yağma, evlerini yakıp yıkmış olan eşkiyanın her ne şekilde olursa olsun, onları def etmesi çalışmasına girmesi lâzım gelirken bu önemli ve şart olan vazifeyi ifa etmemesinden ve miralay Ali Bey, bahse konu hadisede hücum eden eşkiyayı silah kullanarak def etmesi hakkında kendisine verilen emirleri uygulamayıp ve Hasbiya'daki askerin kumandanı bulunan kaimmakam Osman Bey ile Raşiya'da kumandan binbaşı Ali Ağa ve Dayrül Kamer'de bulunan kaimmakam Abdüsselam Bey, adı geçen yere yakın yerde binbaşı Ali Ağa, bahsedilen yerin muhafaza memuru bulundukları halde, muhafazaları altına verilmiş halkın gözleri önünde, öldürüp mallarını yağma eden eşkiyanın üzerine silah ile üstüne gitmemiş olduklarından dolayı bunların idam cezasıyla mücazaat yani cezalandırılmalarına.... bilittifak hüküm edilmiştir. Kurşuna dizilmişlerdir.

Diğer taraftan "şark meselesi" isimli eserin yazarı Deyriyolt diyor ki: "Fransa askerleri Beyrut'a çıktıklarında yapılacak bir şey kalmamış ve asayiş iade olunmamıştı. (1) Asayişin tamamen yerine getirilmesi, itham edilenlerin tevkifi için Fransız askeri Beyrut havalisinde bulunan Osmanlı askeri ile birlikte bulunmaya davet olundu. Birleşen bu askerler en fazla yüksek olan kayalık mahalleri kuşatma altına aldılar. Osmanlı askeri katliam faillerinden bir çoğunun fi-

rarlarını kolaylaştırmak için saflarını aralık tuttular. Hemen hemen hiç kimse tevkif edilemedi. Fransızlar tahrib vakasından dolayı üzüntü ile teessüf edip, hemen yardımları dağıtmaya başladılar. Ancak Osmanlı hakimleri ile birlikte tahkikat yapmakta olan Avrupa konsolosları komisyonu (Ahmed Rasim Bey, az yukarıda koyulan (1) in izahı ehemmiyetine binaen Deyriyolt'un yazısının burasında bu izahı getirmeyi lüzumlu bulmuş. Biz de kendisine uyup aynen dercediyoruz. M. H.) Lübnan Meselesi münasebetiyle Fuad Paşa diyor ki:

> Rabbim herşeyden muhafaza buyursun. Memalik-i şahanenin büyüklüğüne bakarsak her yerde arzuya şayan kıymette memurlar bulunmadığından ve çoğu hükümetin gücünü suistimal ettiğinden, çaresiz bu memurların iktidarı kısılıp, tahdid olunarak, merkezin karar mercii olduğu usulü benimsenmiştir. Bu meselede bazı muhassenat yâni faydalar olduğu bir takım mahzur ve yanlışları ortadan defe başarılı olduğu inkâr edilemezse de bu hal nasılsa başka türlü idareye alışmış olan halkın gözünde hükümet erbabını pek küçültmüş belki hiç yerine koymak derecesine götürmüştür. Bundan başka terhib ve tehdid maddesi bütün bütün sözde mesela bir yerde bir isyan fitnesi çıksa askeri harekat, mahalli meclisin mazbata vermesine bağlı olup, çoklukla o zamanda fitnenin sebebi, mahalli meclis denilen cemaatlerin karışıklığın vahametini anlamak ve hristiyanlardan 6 bin kişinin katli ve yaşamakta olanların milyonlarca

zarar ve ziyana uğramış olduklarını gördüler. Hurşit Paşa ile emrindeki subaylar müebbet hapse mahkum edildiler. İstanbul'a gönderildiler. Şüphesiz bunlar hakkında İstanbul'da o kadar şiddetli muamele edilmemiştir. Diğer itham edilenler Trablusgarb'a sürgün gönderildiler. Para olarak verilen tazminata gelince, bu tazminatın zaten büyük sıkıntılar içinde bulunan hazineye bunları ödeye bilmesi hakkındaki taahhüt hükümlerinin ifa edebilmiş olduğunu gösterir mi? (2) (1'in devamı) azası adına olan reisler olduklarından cezalandırma emri hususunda rey hükmüne bırakılmak, suçlunun cezasını vermeyi kendisine bırakmak gibi olacağından, halkın genellikle korkusu olmadığı gibi, nadiren ele geçen katillerin cezalandırılmaları maktullerin varisleri elinde olarak, diyetle idamdan kurtarıldığı, yol kesenlerin haklarında yaptıkları suçu itiraf etmedikleri taktirde idam cezası icra olunamadığı sebebiyle halkın gözünde ne yapılsa ve ne kadar şekavet edilse ölüm korkusu olmadığı şöyle dursun kürek mahkumu yapılanlar dahi ya kaçacak, veyahut başka bur şekilde kurtulacak zannı bayağı hiç ceza yok zannı hasıl olmuştur. Bu düşünce taşıyan ahali-i akvam yani eşitle kavim ve mezhepteki halkın meydana getirdiği memlekette bu şekil idare, geçmiş senelerde meydana gelen ve devlet ile milleti büyük sıkıntılara koymuş olan halleri getirmiştir...

(2) 1277 29 Zilkade (1861 8 Haziran Cumartesi) günü Babıâli ecnebi sefaretler tarafından tanzim olunun Lübnan nizamnamesinden bazı bölümler: Cebeli Lübnan, babıâli'nin idaresinde icra kuvvetinin bütün

selahiyet ve vazifelerini haiz olmak üzere bir Hristiyan mutasarrıf tarafından idare edilecektir.

Fuad Paşa'nın taşıdığı selahiyeti talimata haiz olan ecnebi komisyonları ekim 5 tarihinde bir komisyon halinde resmen kurdu. Fuad Paşa tarafından yazılıp, ecnebi kalemi müdürü İzmirli Ebro Efendi, Fransız mösyö Bakler, İngiliz Lord Dofrin'e, Avusturyalı mösyö Vekipbekr'e Rus mösyö Novikof'a, Prusya'dan mösyö Defos bu komisyonda yer almışlardı.

Halkı meydana getiren unsurlardan her biri mutasarrıfın yanında bir vekil bulunduracaktır.

Her cemaat tarafından seçilecek 2'şer azadan meydana gelmek üzere bir merkez meclisi idaresi bulunacaktır.

Cebel, 6 kazaya taksim olunarak, her birimde çeşitli cemaatler tarafından tayin olunacak 3 ilâ 6 azadan kurulu bir meclis bulunacaktır.

Kazalar mümkün mertebe aynı unsurlardan teşkil olunarak nahiyelere taksim edilecektir.

Her nâhiyede her mezheb erbabı iin bir sulh hakimi, her kazada 3 ilâ 6 karışık azadan teşkil olunmuş bidayet mahkemesi seviyesinde bir meclis-i adlî, meclis-i liva'da her bir cemaatten 2'şer aza olarak 12 azadan meydana gelen adli bir meclis-i kebir bulunacaktır.

Asayiş ve emniyet yerli ve karışık bir zabıta heyeti vasıtasıyla temin edilecektir.

(Türkiye ve Tanzimat-Engelhard)

Yeni Müdahaleler

Bu dönemin en mühim hâli, vilayet idaresindeki hükümetsizlikti. Her vilayet ayrı ve çeşitli dertlerin sahibiydi. 1272 (1856) fermanı, Engelhard'ın dediği gibi, Hristiyanlar için istekler aleti, müslümanlar için bostan korkuluğu hizmetini görmekti. Böylece muahede de imzası bulunan devletlerin kabineleri, kendilerince karışma luzumunu his etmeğe başladılar. Hatta 1859 Ekim 5'te anlaşmış devletler sefirleri tarafından babıâli'ye verilen bir muhtırada, Osmanlı hükümetinin islahatı yavaş fakat daimi tarzda tatbike teşebbüs eylemesinden ve 1272/1856 fermanının söylediği ....

Ahmed Rasim Bey merhum burda bir hamiş yapmış. Biz de, ona uyuyoruz:

> Cebel mutasarrıflığına önce David Efendi adlı bir ermeni katolik tayin edilmiş ve uhdesine vezaret rütbesi de ihsan olunmuştur. Hristiyan tebaya vezaret verilmesi bu olayla başlar. David Paşa telgraf müdürüydü. Bir ramazan günü sadrazam Ali Paşa'nın konağında iftarda bulunduğu esnada David Efendi "Müslümanlığı pek severim. Mâni olmasalar Ramazanda camilere gitmeyi arzu ederim" demiş. Ali Paşa da "Senin bu günkü itibar ve vezaretin Hristiyanlığın içindir, yoksa müslümanlığa eğilimin için değildir" cevabını vermiştir (Lütfi Tarihi).

... maksadın gerçekleşmesi için yeterli derecede hevesli görülmediğinden dolayı teessüfler bildirilmişti. Bu muhtıra daha sonra bu devletlerin ayrı ayrı müdahale edebileceklerini ima etmekteydi. Hakikaten Rusya bu hususta ilk adımı attı. Doğu'da kaybettiği nüfuzu, başka bir yol ile elde etmek istiyordu. Bunun için Bulgaristan'la, Bosna-Hersek Hristiyan ahalisinin durum ve halleri hakkında beynelmilel tahkikat yapılmasını ve buralarda verici bir usûl-i idare kurulmasını ortaya atarak hem bizi, hem de Avrupa'yı şaşırtmıştı. Babıâli bu ani darbeye, islavlarla dolu vilayete, Osmanlı memurlarından ve gayri müslim mahalli ahalisinden bunların vekillerinden bir komisyon kuracağını ilanla mukabele etmek mecburiyetine düştü. Ruslar ise; bu ilânı kabul etmedile. Fransa'nın teklif ettiği anlaşma şekli üzerinde Ali Paşa'nın yerine geçen, sadrazam Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın fevkalade selahiyetle merkez vilayetlere gitmesi kararlaştırıldı. Mehmed Paşa, 1277/1861'de yanında müslim ve gayri müslim memurlar bulunduğu halde Varna'ya hareket etti.

Mehmed Paşa, Varna'dan Şumnu'ya kadar, oradan da Rusçuk'a gitti. Rusçuk'ta Eflak hariciye nazırı (!) Sırp, İskopçiyana reisinin ve İngiltere'nin Belgrad konsolosunun tebrikatını kabulle Vidin'e geçti. Sofya yoluyla Manastır'a kadar gitti. Ekim ayında Selanik'e gelerek çıkışında olduğu gibi İstanbul'a dönüşünde top atışları ile karşılandı.

Avrupa tarihleri ve onların yazarları Paşa'nın faaliyet ve iffetine olan bağlılığını bildikleri halde, dönüşünden dolayı bu karşılama usulünün verdiği sevinci bir şekle bağlayamıyorlardı. Hakikaten Mehmed Paşa, dolaştığı yerde bir kaç haydudu asmış, bir takım memurları azarlayıp değiştirmiş, Niş eyaletine Rauf Paşa'nın oğlu Osman Paşa'yı tayin etmişti. Yapılacak bir çok işin kayıtlarını tutturmuş, bir kaç Hristiyanı me'sul tutmak gibi hususlardan başka bir şey yapamamış böylece oralar yine eskisi gibi kalmıştı. Vermiş olduğu layihada hristiyan ahalinin her kavim ve fertleri arasında husule gelen bazı kabilelerden başka, müslüman ahalinin ciddi şikayetleri olmadığını idari şubelerden aşarın toplanması, ziraattaki zabıtanın düzenlenmesi, yolların tamiri ve yenilenmesi gibi işlerin çabuk yapılmasına islahatın muhtaç olduğu Rumeli'de bulunan bazı Rum ileri gelenleri ruhaniyesinin kötü anlayış ve davranışına dair hususlar yazmıştı.

Hatta o sırada Niş Bulgarlarının, Sırbistan'a hicret edip, geride kalanlar ise, fesad niyeti içinde bulunduklarından eyaletin her tarafı, her an bir ihtilalin patlamasını bekler hale gelmişti.

Kıbrıslı Mehmed Paşa, daha sonraları Osman Bey'in iktidar-ı idaresinden emin olamadığından daha oralardayken, münasip olan ve iktidar sahibi bir vâli bulup, tayin etmek arzusundaydı. O zaman meclis-i vâkâ başkâtibliğinde bulunan Mithâd Efendinin (pa-

şa) hakkında bilgiler alma yoluna başvurdu. Elde ettiği malumat tecrübeli ve daha önce oralarda iki defa vazife yaptığını gösterdi. Rusçuk ve Vidin'de yaptıkları seyahat esnasında buralardaki başarılarına kendide muttali olmuştu. (1)

Ahmed Rasim Bey burada bir hamiş koymuş. Biz de kendisine uyuyoruz: Silistre vâlisi Mirza Said Paşa ile Vidin vâlisi Muammer Paşa'nın hallerini tahrik ve Tirnova'da Bulgarlar tarafından meydana getirilen hadisenin önlenmesi ve ıslahı, Mehmed Paşa'nın Tırnova tahkikatı esnasında Adliye, Belgradçık ve Lom kazaları Bulgarlarının, iğfalleri ve tahriklerine düştüğü Rus hükümeti ajanlarının saikiyle, devlet ve hükümete muhalefet etmekte olduklarını anlamış ve bir zaptiye neferinin bile giremediği adliye kazasına bizzat girerek köy köy dolaşıp, düşünce ve hareketleri teskin etmeyi bilmiştir.

Bu maksada varmak, dönüşü esnasında bizzat Sultan Mecid'e durumu arz ederek 1277'de (1861) Efendi'ye vezaret rütbesi verilerek Niş valisi olarak tayin edildi. Merhum Mithat Paşa, "Hayat-ı Siyasiyesinde" bu bölge hakkında şöyle diyor:

Niş eyaleti Bulgarlarının fikirleri fena halde bozulmuş olduğundan her ne kadar memurları değiştirilmiş ve Niş bölgesine on tabur kadar asker konularak Sırbistan'a karşı eyalet hududu da birkaç bin muazzaf askerle çevrilmişse de, yine Sırbistan'a hicretin arkası kesilmemiş

ve vilayet içlerinde müslümanlar için (!) emniyet tamamen askıdaydı. Niş'e gittiğinde, eyaletin her tarafı nizami ve başıbozuk askerle çevrili olduğu gibi kasabalar ve köylerde olan Bulgarların yine bir taraftan Sırbistan'a hicret etmekte ve islâmdan silahsız ve yanında arkadaş olmadan, hiç kimsenin kasabadan dışarı çıkamamakta olduğunu ve eyaletin her tarafını haydudlar doldurup, gerek müslüman gerekse Hristiyanlardan kimsede emniyet kalmadığını görmüş olmasıyla..."

Bütün bu itiraflar apaçık şekilde gösteriyor ki, Rumeli tarafında bulunan Osmanlı idaresi büyük bir çöküş yaşamaktaydı. Mithad Paşa'nın çıkışı Niş valiliğinden ve biraz sonra bu valiliğe ilave edilen Prizren ıslahatından başlar. Mithad Paşa'nın buralarda seçtiği usul-i islahiye'yi yine kendisinden dinleyelim: "yazılan durumları davet eden vesile ve sebebler ne ise, başlangıçta onlar bilinip ona göre teşebbüslerde bulunmak lazım geleceğine binaen, kasaba ve köylerde olan Bulgarların ileri gelenlerini ve müslümanların da gerekenlerini yanıma çağırıp, gerek yalnız gerekse cümleten sorguya çekip, alının ifadelerden meydana gelen malumata göre

1. Memleketin hiç bir tarafında araba işleyecek cadde ve yol bulunmayıp mahsulat-ı vakanın naklinden çeşitli zorluklara duçar olduklarından.
2. Bir kaç seneden beri çoğalan yol kesme belalarıyla bütün bütün alış veriş ve muamelata durgunluk gelmiş,

böylece herkes fakir olmuş. Ahalinin bir kaç senelik vergisi tahsil olunamayarak kalmış, bundan başka çiftlik sahiplerine de on milyon kuruştan fazla borçları birikmiş. Böylece ahaliye büyük bir üzüntü ve ümitsizlik çökmüş.

3. Eyaletin bitişiğinde olan Sırbistan'ın ise her tarafı muntazam yollarla imar olunmuş, emniyet ve asayişi de berkemal idi. Bütün Bulgarların, Sırbistan'a hicret etmek veyahut oraya katılmak arzusunun bundan çıktığını gösteriyor.
4. Hükümetçe bunun ıslah çaresi aranılması gerekirken, Bulgarları göçten men etmek için hudud boylarında olan Bulgar köylerine 20-30'ar asker konulmasıyla bunların çoğu Bulgarların evlerine girip sahipleri ortada kaldığından bu vaziyetin dahi onları bir kat daha göçe zorladığı anlaşılmıştır.

Bunun üzerine bütün muteber kimseleri tekrar getirtip, toplanarak her ne arzu ederlerse yapılmak ve iki seneye kadar gerek hazineye gerekse çiftlik sahiplerine olan borçlarından kurtarılmak ve haydutların getirdiği belâları tamamiyle ortadan kaldırmak üzere taahhüd'de bulunarak, fakat bunun karşılığında kendilerine olan teklifler ve hizmetleri yerine getirmeleri şart olduğu bildirildi.

Bir takım ıslahat tedbirlerine ait hususlar anlatıldı. Onlarda bu vaad edilenleri kabul ettikten sonra hemen o köylerde olan muvazzafa askeri kaldırıp, harçlarını kesip mahallerine iade edilmişti. Bir kaç gün sonra

Niş'den Sofya'ya giden yolun Niş yönü tarafından şosenia yapılmasına başlanmıştı. Eyalet içinde bulunan haydud ve eşkiyanın yakalanmaları için her tarafa çeşitli kollar sevk olunarak, yakalananlardan Niş'de bulunan geçici mecliste cezalarına çabucak karar verilmesi ve cinayet suçlularının tehirsiz icrası, diğer taraftan çiftlik sahiplerinin Bulgarlarla olan hesapları tetkik olunmak üzere önce Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın emriyle yapılmış olan komisyonların kararları yerine getirilmeye konulmuş...

Kıbrıslı Mehmed Paşa dört ay içinde ancak Bulgarlarla dolu bölgeyi gezebilmişti. Dönüşü Lübnan ve Şam vakalarının başlarına rastlamıştır. Halbuki Ruslar, paşanın dönüşü üzerine tekrar beynelmilel tahkikat projesini ileriye sürdüler. Velhasıl İngiltere ve onun sefiri Bulvar tarafından konferans toplanması düşünüldü. Osmanlı devleti hükümeti buna şiddetle itiraz etti. 1272/1856 fermanının güya cidden tatbik edilecekmiş gibi nümayişler ortaya çıktı. Kıbrıslı Mehmed Paşa sadaretinde ıslahat tedbirlerinden olmak üzere hasılat öşrünün iltizam şeklinde idaresinde görülen yolsuzluğa ve zürranın mültezisler zimmetlerinde biriken meblağdan dolayı zarara uğraması için ve geçen senelerden beş senelik hasılat-ı öşriye, beş kat hesabı ile beşte birine isabet edecek meblağın senelik bedel itibarıyla istifayı elzem ve iltizam-ı lağv olunmak üzere köy köy ahali-i zürre yâni çiftçiler

vasıtasıyla öşür bedellerinin toplanmasına karar verildi. Nizamnamesi yapılarak yayımlandı.

Şark Ortodoks Klisesi İhtilafı:

1277 (1861) tarihine ait olaylar içinde birde şu vardı: Rum patriki Kiryalos adlı rahibin meydana gelen istifasıyla yerine seçilen Kapudağı metropoliti Yuvakim Efendi, huzur-u şahaneye celb edilip, tayin olundu. Yuvakim Efendi, ermeni patriki Serkiz, katolik başpiskoposu Hasun, katolik patriği Nikogos, hehambaşı Yako Avidor, efendilere 1. rütbeden mecidiye nişanları verildi.

Rum patriki Kiryalos efendinin istifası, şark ortodoks klisesine arız olmuş büyük bir ihtilafın neticesiydi. Bu hususta ecnebi kayıtlardan elde edilen malumat aşağıdadır.

Şu zamana kadar Osmanlı ülkesinde Hristiyanlarla müslümanlar arasında dini ihtilaf varken, şimdi Hristiyanlar arasında da bir takım yeni karışıklıklar ve büyük anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Ortodoks cemaatleri tarafından seçilen ve padişah tarafından vazifesi tasdik edilen İstanbul Rum patriği Osmanlı devleti içindeki Hristiyanların reis-i ruhanisi olarak tanınmıştı. Patrik, eskiden beri Osmanlı hükümeti tarafından gayri müslimleri iç işlerince idare etmeye verilmiş olan muhtariyetten dolayı büyük bir nüfus ve hükme sahipti. Vilayetlerde bizzat büyük bir kuvvet ve iktidara sahip

olan piskoposları kendisi yâni patrik tayin ederdi. Bu münasebetle Rum patriği ile piskoposları, muhtelif ırklara mensup olan ortodoksları Rumlaştırmaya çalışıp gayret gösteriyorlardı. Bilhassa Bulgaristan'da imtiyazlı Rum mektebleri kurulmuş ve ayinlerde Slav dili yerine Rum lisanını kullanıyorlardı. 1244'de (1828) Rusların Rumeliyi işgali sırasında onlarla vukubulan temas neticesinde Bulgarlar kendi milli varlıklarından haberdar olmuşlar ve patrikhanenin takip ettiği politika aleyhine protesto davranışlarına girmişlerdir. Rus hükümeti Bulgaristan İslavlarının ilk önce dindeki muhtariyetlerini kendisi için faydalı olacağına kanaatla bu yolda teşvik ettiğinden çıkan ihtilaf seneden seneyi büyüdü. 1277 (1860) senesi Nisan'ında Bulgar ortodokslarından kurulmuş bir elçi heyeti babıâli'ye gelerek, bundan böyle Rum patrikini tanımayacaklarını arz etti. Patrikhaneden ayrılan bir çok Bulgar, bu müracaattan sonra bir kaç gün geçtiğinde Rus elçiliğinin önüne gelerek Rus Çar'ı şerefine ilahiler ve şarkılar söylediler. İşte patrik Kiryalos önüne geçemediği bu vaziyetten dolayı istifa yolunu seçti. Babıâli kime yardım, kime ve hangi tarafa itiraz etmek lâzım geldiğini bilemediği gibi iki tarafın arasında antlaşmaya sebep olacak bir düzeltme yolu da bulamadı.

1272 (1856) fermanı gereğince patriğin seçimine geçildi. Filibe'de, Vidin'de, Tirnova'da, Niş'de, Samakov'da, Bulgar cemaatleri seçime katılmaktan imtina ettiler. Az geçmeden Bulgarların ikiye ayrıldıkları

görüldü. Rusların tezgahlamış olduğu niyete tamamı ile tarz bir gaye'ye doğru yönelme olmuştu.

Selânik ve Manastır vilayetlerinde yaşayan hristiyanları katolik mezhebine sokmak için çalışmalar yapıldığı anlaşıldı. Tulçe civarında da, bu davranışlar ve isteklere benzer eğilimler göründü. Hatta 1860 senesi sonlarında bir Bulgar piskoposu, yanında selahiyetli olduğunu belirtir azay-ı cismaniye bulunduğu halde, ermeni katolik patrikhanesine giderek, bulgar ruhban heyetinin katolik mezhebine girebilme şartlarını müzakereye koyuldu. Katolik patriği Hasun efendi ile yapılan bu müzakereler sırasında adı geçen heyet, Bulgar kilisesinin Fransa hükümetinin koruması altında bulunmasını temenni ve kendi gözlerinde Yunan-Slav birleşmesi tehlikesine karşı Bulgar milletini ancak katolik mezhebinin muhafaza ve müdafaa edebileceğini belirtti. Fransa bu eğilimlerin haberini aldığında 3. Napolyon'un İtalya meselesi için aldığı vaad üzerine, Rusya'yı darıltmamak için iyilikler isteyen tarafsız pozlarından ayrılmadı. Fakat Ruslar da, bizim gibi, ne yapacaklarını şaşırmışlardı.

Özetlersek, bütün Bulgarlar, Rum patrikhanesinin baskısından, istibdadından kurtulmak, içlerinde biraz aklı erenler Rum ve Rus kiliselerine karşı istiklâllerini temine muvaffak olmak için paşalığa tabi olmak istiyorlardı. Bu sırada babıâli yeni patrik Yuvakin efendinin antlaşmaya eyilimi olduğunu anlayıp, nazarı dikkate alarak, patrikhaneden ayrılmak isteyenlere

önayak olan Bulgar piskoposu Helaryum'un patriği ziyaretle tarziye verip özür dilemesi şartını öne sürdü. Bulgarlar red ettiler. Bir çok olay geçtikten sonra Rusya'ya Bulgar kilisesinin patrikhaneden ayrı, müstakil bir kilise olması için babıâli'ye müracaat eyledi. Bulgarları teşvik ederek, istidalar verdirdi. Babıâli buna mukavemet etti. Ruslar çeşitli entrikalar çevirerek hatta papa tarafından başpiskoposluğa terfi edilmek üzere Roma'ya gitmiş olan katolik Bulgar cemaati reisi Jozef Skoloski, İstanbul'a dönüşünden iki ay geçer geçmez Rusya elçiliğinin vapurunda bir kaç gün kalarak sonra Odesa'ya kaçtı. Bu kaçış Rusların yapmış olduğu bir tertip idi. İşte on sene sonra yâni 1870'te kurulan Bulgar eksgerharzdlığının başlaması böyle olmuştur.

Şark Meselesi adlı eserin sahibi mösyö Diryolet: "Sultanın hristiyan kiliselerinin banisi yâni kurucusu olmasa şaşkınlıkla seyredilecek şeydir." Demektedir.

-5-

Abdülmecid Hân'ın Vefatı

Sultan Abdülmecid bir zamandan beri yakalanmış olduğu vücud zafiyetinden kurtulamayarak kendi yaptırmış olduğu Beşiktaş'taki sarayda vefat etti. 1277 Zilhiccel 17 (186 126 Haziran) tarihinde vefat ettiğinde 31. padişah olarak henüz kırk yaşlarındaydı.

Beşiktaş sarayını yaptırdıktan sonra beş sene daha yaşamıştır. Saltanatının müddeti 20 sene 9 aydır. Kız, erkek otuz kadar evlâdı dünyaya gelmiştir. İlk oğlu 5. Sultan Murad adı ile tahta geçen şehzade Murat'tır. Ancak ondan evvel dünyaya gelen Nalia Sultan ve Neyyire Sultan hanımlar şehzâde Murad'dan büyüktüler. Sultan 2. Abdülhamid ünvanıyla tahta geçecek olan şehzade Hamid efendi 5. evladı olup, yine 5. Mehmed Reşad ünvanı ile tahta çıkacak olan şehzade Reşad efendi 8. evladıdır. Aralarında Refia ve Cemile bultanlar vardır. Veliahd Vahideddin 23. çocuğudur. Abdülmecid Han çok terbiyeli ve nezaketinin yüksekliği ile herkesin takdirini celbetmiştir. Onun zamanında hürriyet fikri hayat bulmaya başlamıştı. Meşrutiyet yolunda ilk kalkışmanın tarihi 1276 (1859) senesidir.

1275 (1856) senesinde şiddetli mali bir sıkıntı husule geldi. Para piyasalardan çekilmiş ve yerine kağıt para gelmişti. Ancak ahali bu işten çok sıkılmıştı. Padişah ahalinin ithamlarına maruz kalıyordu. Zaten bir sene evvel de, Mısır, Tunus, Rumeli ile Bosna'da vergi meseleleri de bir sıkıntı haline gelmişti. "Türkiye ve Tanzimat" isimli ecnebi bir yazarın eserinden şöyle bir tafsilatı sayfamıza alalım:

Sadrazam Ali Paşa padişahdan başka kendisine taan ve teşni yâni kızan ve sözler söyleyenlere karşı hoş görünmek için bazı tedbirler almaya niyet etti. Osmanlı

ülkesinin ıslahatına saray-ı hümayunadan başlamak lâzım geldiğini padişaha art etti.

Abdülmecid, memleketin bulunduğu vahim vaziyetten pek az anlamakla beraber (!) sadrazamın maruzatını kabule şayan buldu. Kendisinin bizzat hazır bulunduğu bir babıâli toplantısı tertip ettiren padişah okuttuğu bir hatt-ı hümayunda (1)

Ahmed Rasim Bey merhum burada bir dip notla padişahın yayımladığı hatt-ı hümayunu vermiş. Biz de ona uyarken, parça haline gelen hatt-ı hümayunu yek sayfa olarak dercetme yolunu seçtik:

Benim Vezir-i Meâlisemirim Hasbel icab sûr-u hümayunlarımızdan dolayı vukubulan ve bundan başka hilaf ve rızay-ı mülükânemiz olarak mütalaakat-ı şahanelerimiz taraflarından tasarrufsuzluk ve kayıtsızlık suret-i gösterilerek bazı mübayanat-ı vuku bulmakta olduğu mesmuumuz olup, bundan böyle kâffe-i mutallakat-ı şahanelerinimizin tahsisatlarıyla idare olunarak ondan fazla bir güna masrafları vuku bulmasına kati rızamız olmadığından, gerek tebea-i devlet-i âliyemizden ve gerekse hariçden hiç bir kimsenin her ne vakit olur ise matlubuma destres olurum mulahazasıyla istenilen şeyleri getirmeye mecburiyetleri olmadığı, başkaca hatt-ı hümayunumuzla ilân olunacak ise de, işbu irade-i seniyyemizi, bilcümle hizmet-i memuriyelerine ifade edip, şayed hilaf-ı harekette bulunanlar olur ise, onun dahi önü kestirilmek ve icabına göre habs ve ted'ib etti-

rilmek ve bunlara dair layenkat'i tahkikat ve tehkikat icra olunmak lâzım geldiğinden Serasker Rıza Paşa'nın bu hususa tayini nezdimizde tensib olunmuş ve binaberin münasebet-i mevkıyesi cihetiyle, Tophane-i âmiremiz müşiri Mehmed Paşa mütehayyizan vükelamızdan bulunduğundan onun dahi meclis-e memuriyeti münasip görülüp, müşariliyhima celb ile memuriyetleri bilicra babıâlimize gönderilmiş olduğundan ve müşarileyh serasker paşa ile maliye ve hazine-i hassa nâzırları paşalar, hemen biliçtima müzakere-i maslahata mübaşeret ederek ve hakka makrun olan ve nice sebeplerden dolayı fahiş bulunan duyün tetkik olunarak, defterlerinin tanzimi ve vakten men bu vukubulmaması esbabıbının mehemehal bulunması dahi irade-i katiyemiz iktizasından bulunduğundan serian icab hale ibtidar olunsun. 8 Muharrem 1275 (10 Ağustos 1858)

Sur-u hümayunları münasebetiyle (yâni düğünler sebebiyle) devletten her sultan için 140 bin kese yâni 70 milyon kuruş tahsis ve rafiyat olmuştur.

Safaret-i ecnebiyeden birinin vermiş olduğu rapora göre, son iki senenin birincisinde 700 milyon, ikincisinde 500 milyon kuruşa baliğ olan duyün-u hususiye hazine-i devlete tahmil olunmuştu (yüklenmişti). Bunun için vükelay-ı devlet 1 milyar 200 milyon kuruşluk konsolide mevki-i tedavüle koymayı ve Tepedelenli Ali Paşa'nın, zat-ı hazret-i padişah namına geçen Yenişehir çiftliklerini satmayı düşünmüştür. Bu emlakın kıymeti tahminen 200 bin kese kadar olacaktır.

(Vesaik-i Tarihiye ve Siyasiye)

Suistimal dolu idareyi tasdik ve itiraf ettiyse de, meydana gelen umumi tehdidi teskin edemedi. Bilakis hükümetin başarısızlığını, memleketin halinin vahametini ve düştüğü zor mevkii resmen ifşa eylediğinden ahalinin nefretini arttırdı. Münevverlerin düşüncesinde başlamış olan fikri muhalefet yavaş yavaş kuvvetlenmeye başladı. Az sonra da hükümet aleyhinde gizli tertipler şeklini aldı.

Saltanatının başlangıcından beri Sultan Abdül mecid'in etrafını alıp, hükümdarın nüfuzunu elde eden ve bunu kendi menfaatleri uğrunda kullanan, padişahı tecrübesiz bir hükümdara çeviren, entrikalara ve irtikap ve rüşvete bilmeyerek suç ortağı haline getiren yakınları aleyhinde bir cereyan husule gelmeye başlamıştı. Orduda başlayan inkılap rüzgarı, ulema arasında ve memurların en yüksek makamında bulunanların arasında da yayılmaya başladı.

Her yerde daha iyi bir istikbal için bir eyilim gayri ihtiyari hisse olunuyordu. O sırada ise Türkiye'de, aynı maksatla olmasa bile aynı ihtiyaç hissi ve arzusu taşıyan bir efkâr-ı umumiye mevcud, bu ihtiyaç ise, değişiklik ve inkılab ihtiyacıydı. "Esasında Kafkasyalı olan askeri komutanlardan Hüseyin Paşa'nın idaresi altında gizli bir cemiyet kurulmuştu. Bu cemiyete dahil olanlar pek çok olduğundan iş uzun zaman gizli kalamadı. Netice başarısızlık oldu. Hükümet aleyhinde tertibatta bulunanların maksatları, programları ne

idi? "şarklı bir hristiyan" imzasıyla yayımlanan bir yazı yazmış olan bir yazara göre: "Bir taraftan namus ve istikametlerini herkesin şüpheden temizlenmiş olan kimselerden meydana gelen mes'ul bir heyet-i vükelâ, diğer taraftan cins ve mezheb ayrımı yapmayan bütün tabi sınıflar arasından seçilmiş bir meclis-i mebusan kurmak maksadıyla hareket ediliyordu."

Hüseyin Paşa, Seraskerlik askeri şurâ reisiydi. Rivayete göre Sultan Mecid'in israf ve suistimallerinden dolayı, padişahı mahv edip, onun yerine Sultan Abdülaziz'i tahta çıkarmayı temin için cemiyeti kurmuştu. Bu cemiyette merhum padişahın içkiye olan iptilası ile para meseleleri bütün efkârı umumiyeyi kendisinden son derecede soğutmuştu.

Engelhard; kitabının diğer bir yerinde de Sultan Mecid'in hükümeti terk ile çekildiğini belirttikten sonra diyor ki: "sağlığı bozuluyor, vefat yakın görünüyordu. Yakınlarının entrikalarına alet olan, kadın gibi zarif ve nâzik bir hükümdarın yerine, mertçe duygular taşıyan Osmanlı devleti kurucularını andıran bir padişah geçeceği için Abdülmecid'in ölümü arzu olunur bir hadise idi. Daha doğrusu veliahd Aziz efendinin İstanbul caddelerinde at ile gezdiğini veya boğaziçi sahillerinde cirid oynadığını gören payitaht ahalisinin müstakbel padişaha karşı saf ve temiz düşünceler beslemekteydi.

Sultan Abdülmecid, mükellef bir ziyafetten sonra istifra etmeye başlamış ve ıhlamur köşküne kapanmıştı. Orada 25 Haziran 1861'de vefat etti.

Tahta çıktığı zaman gerek içte gerek dışta memnuniyetle alkışlanmıştı. Halim yaradılışlı, iyi düşünceler taşıyan bu sayede Avrupa hakkında samimi muhabbet ile mütehassıstı. Uzun zaman sevimli ve sevgili bir hükümdar itibarını muhafaza etti. Müslümanların da, Hristiyanların da kendisine itimat ve emniyetleri vardı. Bir çok hatalara rağmen sevgi ve muhabbeti kayıp etmedi. Mutlak idare isteyenlerin en büyük taraftarlarından olan bir padişahın varisiyken tarihin kayd ettiği en zayıf ve kararsız hükümdarlarından biri oldu. Yine de, Abdülmecid ismi, tanzimat'a ilelebed bağlıdır. Çünkü Tuğray-ı hümayunları ıslahatın en mühim iki ve tıpkısı olan Gülhane ve 1272 (1856) fermanları üzerinde kalmıştır."

1862 senesinde Rumeli'ye seyahat ederek meşhur Edirne fermanını okuttu. Padişahların seyahatleri adeta Osmanlı ülkesinde unutulanlar arasına girmişti. 1266'da (1850) Girid, 1275'de (1859) Akdeniz'e ziyaret vardır. 1850 senesi seyahatinde Taif vapuruna binmiş ve yanında veliahd Abdülaziz ile sonradan 5. Murad adı ile padişah olacak olan şehzade Murad efendi bulunmaktaydı. Bu seyahat esnasında Limni, Girid, Rodos, Marmaris, Sömbeki, İstanköy, Kuşadası, Sakız adaları ile İzmir ziyarette sonra seyahatin 24. günü başşehre döndüler.

Mevsime göre ikametgah değişikliği yapan padişah yazın bir kaç ay Beylerbeyi sahil sarayında vakit geçirir, sonra Çırağan sarayına geçer, Dolmabahçe'ye de gelirdi. Saraydan saraya nakil yaptığı zaman devlet erkân-ı padişahı taşındığı yeni mekânında ziyaret eder tebriklerini sunarlardı. Yıldız mevkiinde Ayastefanos sahilinde iki ufak kasr-ı hümayun vardı. Bunlar gezme ve ava mahsustu.

Ara sıra babıâliye giderek, meclisi-i vükela yani bakanlar kurulu toplantısında müzakerelerde hazır bulunacak ve bazen de emirler verdiği yaptığı şeylerdendi. Kışlaları, tersaneyi, elbise anbarlarını gidip gezer, cami-i şeriflerde icazet merasimlerinde, askeri mekteplerin imtihanlarında bulunurdu. Çoğunlukla Tophane kasrına şeref verirdi. Tarih-i Lütfi'ye göre 1269'da (1853) kabine aşağıdaki isimlerden kurulu idi:

> sadrazam, şeyhülislâm, serasker, kaptan paşa, Tophane müşiri, meclis-i vâla reisi, hariciye, maliye, hazine-i hassa, evkafı hümayun, ticaret nazırlıkları, zaptiye müşiri, sadaret müsteşarı, meclis-i vükela yâni bakanlar kurulu azasından sayılırlardı. Babıâli ricalinden deavi nazırı, beylikçi, amedçi, teşrifatçı bulunanlar, rütbe-i ulâ sınıf-ı evveli'yi sadaret, hariciye, mektupçularıyla, divân-ı hümayun tercümesi, dahiliye ve hariciye kâtipleri, meclis-i vâla tahrirat (yazı işleri) müdürü, devai nazır muavinleri, evrak müdürü bulunanlar rütbe-i sâniye yâni ikinci rütbeden olan kişilerden yirmi tane

hulefası (kalem memurları) vardı. Ayda 2500'er kuruş maaş alırlardı.

Mekânı cennet olsun, asla kan dökmeği sevmezdi. Bu sebeple de savaş istemezdi. Reşid Paşa'da meseleleri kalemle hal edip düzenlemeye çalışırdı. Zamanın kavaim-i nakdiyeler siyakat yazısı dediğimiz usul ile el yazısı olarak adi bir kâğıt parçasına yazılıydı. Ceride-i Osmaniyenin yâni Takvim-i Vekayii'den sonra ilki olan Ceride-i Havadis 1256 (1840-1841) yılında yayımlandığı gibi, Rüşdiye mekteplerinin açılması 1263 (1847), Osmanlı ülkesinde telgraf 1271'de (1860) başlanmıştır. Medine-i Münevvere de, gerek Mescid-i Saadedin gerek gücre-i mutaharranın yenilenip, sağlamlaştırılması hiç bir noktası ihmale uğratılmaksızın restore edilmiştir. Vefatında nâşı Yavuz Sultan Selim Camii yanındaki türbesine konmuştur.

Telgrafın ilk kullanılışı: 1271 (1854) senesinde Osmanlı topraklarında telgraf hattı kurulmasına başlanarak ilk önce İstanbul'dan Edirne, Edirne'den Şumnu'ya dara inşa olunmaya başlandı. Bunun gerçekleşmesi için kurulan bir daireye tercüme odası hulefasından Ali Paşa mühürdarı Billurizâde Mehmed Efendi müdür olarak tayin edildi. 1271'de (1854) Viyana'dan İstanbul'a doğrudan doğruya telgraf yoktu. Son merkez Zemlin yakınlarındaydı. Osmanlı sefirleri Belgrad

muhafızına yazarlar, o da, aldığı telgrafnameleri posta ile İstanbul'a gönderirdi.

Bütçe: Maliye hazinesinde varidat yani gelir ile masarifat, gider gibi vakıanın her seneye dengelemesini şamil olarak tanzimi usulü kararlaşmış olan muvazene defteri muntazam şekilde yapılıp, tanzimat meclisinden kaleme alınan nizamname hatt-ı hümayun düstürul emel tutuldu. İlk zamana kadar bu tip defterlere bab-ı defterice (defterdarlık kapısı), muvazene defteri ve muvazene usulü tâbir olunurdu. Besbelli ki, muvazene kelimesi mana itibarıyla arzuya uygun ve mutabık olmamış ki, lisanımızda münasebeti bulunmaya "bütçe" kelimesi, ecnebi lugatlardan alınmışsa da, bir sürü mütalaat ve çekişmeli müzakerelerden sonra kullanılmaya başlandı.

Otuzikinci Bölüm

Sultan Abdülaziz

1277 (1861) senesinde Osmanlı tahtına culus etmiştir. 24 yaşlarındaydı. Sultan 2. Mahmud'un oğlu olup, Abdülmecid Han merhumun küçük kardeşidir. Taht'a geçen Abdülaziz Han, makamı sadarette, Kıbrıslı Mehmed Paşa'yı bulmuştu. Şeyhülislam Saadeddin Efendi idi. Hasan Rıza Paşa ise seraskerlik makamında oturmaktaydı. Devlet içinde vazife yapmakta bulunanlar çıkartılan bir ferman ile bulundukları yerlerde vazifelerine devamları bildirilirken, çıkartılan fermanda Tanzimat-ı Hayriyenin tasvibe şayan olduğu açıkça görülmekteydi. 1272 (1856) fermanını kapsadığı gibi, Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın 1270 (1854) yılında vermiş bulunduğu lâyihanın üzerine kurulduğu metinden kolaylıkla anlaşılır. Fermanı aşağıya alıyoruz.

Vezir-i meâl ise mirim Mehmed Emin Paşa., Bu defa Cenab-ı malikül mülkün irade-i lemyezeliyesiyle ecdad-ı izamımızın taht'ı saaded-i bahtına culusumuz vukubulmuş olup senin mücerreb olan dirayet ve sadakatın cihetiyle hutub cesim-i sadaret uhde-i rüyetinde ifa vesair vükel'a ve memurlar da yerlerinde bıra-

kılmıştır. Devleti âliyemizin bimennihi Teâla ikmal-i saaded-i hâl ve bilâistisna bilcümle teb'ai-yi saltanat-ı seniyemizin istihsali refah saadetleri azim emelimiz olduğunu ve bu emniye-i hayriyenin husulü ve kâffe-i sekene-i memalik-i mahrusemizin (temin-i can ve arazi ve malları zımnında) tesis olunmuş olan kavanin-i esasiye-i adliye tarafı bizdcn tamamen tekiyd ve te'yid kılındığını cümleye ilân ederim. Saltanat-ı seniyemizin medarı te'yid vasais-i şevketi olan şeriat-ı şerife ki, adalet-i mahzadır. Onun ahkâmı menfaası cümlemize delil-i tarik-i selâmet olduğu cihetle umur-u şeri'yeye ziyadesiyle dikkat olunması matlub-u katiyemizdir. (her devletin bais-i devam-ı ve tezyid-i şevket ve asayişi kanunu mevzuaya herkes tarafından tamamiyle mutavaat olunmak ve kibar-ı sagir ve kübera cümleten hakk ve vazifesi dairesini tecavüz etmemekle olacağından bu yolda hareket edenler tarafımca mazhar-ı mükâfat olacakları misillü hilafında bulunanlarında mücazatını görmeleri muhakkaktır. Binaenaleyh umur-u mütenevia devlet-i âliyemizde bilcümle daiyan ve bendegân ve memurin'in istikametle hizmet ve sadıkane ifa-i vazaifle memuriyet etmeleri cümle evamir-i müekkide-i şahanemizdendir. Muazzamatı mesalih-i düveliye hazreti muvafıkul umurun tevfik-ı ve erkânı devletin akdem ve ittifakı ile kârin-i hasen netice olageldiği müsellemettandır. Devlet-i âliyemizin umur-u mülkiye ve maliye işleri derece-i matlube-i intizam ve mazbutiyete isali, işte şu kaidei müsellemeye kemâli tevesülle, yâni cümle tarafından halisane ve müstakı mane ihtimam ve gayrete menut olup tarafımdan ol

babda her türlü, nezaret ve ihtimam olunacağını ve bir müddetten beri, esbab-ı muhtelifeden nâşi, mesalihe arız olan, müşkülâtın biavn-i Tealâ kariben def'i hakkında masruf olacak himem-i mahsusai şahanemize her daire ve idare canibinden hakkıyla ve tamamiyle ittiba olunarak ve zâtımızca, devletimizin iade ve tezyid-i maliyesinden ve teba'mızın refahından başka fikir ve emel olmadığı bilinerek emval-i devletin istihsal ve sarfında tasarrufat-ı kâmiley-i ve beyhude telefat ve sarfdan vikayesini mucib olacak ıslahatın peyderpey tarafımıza arzolunması ve devleti âliyemizin ahd-ı esbab-ı şevketi olan asakir berriye ve bahriyemizin dahi her hal ve mahalde muhafazai ni-zam ve intizamı ve refahlarına dikkat edilmesi ve saltanat-ı seniyemizin dost ve müttefik olan düveliecnebiye ile câri olan münasebatı müvalatkâranesinin anbean tekid'ine sarfı mec'hud ve muadehat-ı münakide ahkâmına müstemirren riayet kılınması velhasıl idarei devletin her cihet ve fur'unda vazaif-i nazaif-i istikametve iffet ve sadakat ve gayreti cümlenin kendisine esas hareket ve bais-ifelâhı selâmet bilmesi irade-i katiyemizdendir. Şurasını dahi ilan ve ilave ederimki, (tebeam'ın asayiş ve refahı hakkında olan arzuyu şahanem istisna kabul etmeyeceğinden edyan-ı akvamı muhtelifeden bulunanları dahi cümleten tarafı hümayunumdan adalet ve himmet ve temin-i hasen halleri emrinde dikkat-i mütesaviye göreceklerdir.) ve Cenab-ı Hakk'ın mülkümüze ihsan buyurmuş olduğu esbab-ı azimeyi servet ve sâman'ın tevessü-ü tedriciyesiki, saye-i makderi tevaihi saltanatımızda cümlenin saadet-i halini mucib olacak terakkiyat-ı sa-

hihedir. Onların ve devleti âliyemizin istiklâl hâli kaziye-i mühimmesinin (2021) indimizde itirafkâr olduğunu dahitekrar ederim. Hazreti Feyyaz-ı mutlak, Habibi Ekremi hürmetine cümlemizi muvaffak buyura. Amin. Fi 23 Zilhicce 1277 (1861)

Görülüyor ki, 1277 (1861) senesi sonlarında devletin siyaset ve dahili idaresi programı yukarıdaki satırlarda mevzu edilen maksaddan ibaretti. Hakikaten mali buhran sıkıntıyı son derece çoğaltmış, Karadağ meselesi büyümüş, Hersek ayaklanmış, Avrupa müdehale etmeye bütün bütün niyetlenmişti. Bilhassa Sırp, Karadağ sözleri pek kuvvetli olarak ortalıkta konuşuluyordu. Tarih-i Lütfi, Rıza Paşa'nın ser askerlikten azliyle, Namık Paşa'nın tayini, Valide Sultan'a bin kese maaş tahsisini ve şehzadelerin hazine-i hassa'dan 419 bin kuruş aylık maaşları, sultanların maaşları gibi hazine-i maliyeye naklini yeni yapılacak işlerin birincisi olarak gösteriyor. Abdülaziz Han, tahta çıkışının 3. günü Eyyüb Sultan Camiinde kılıç kuşanma merasim ve alayını yerine getirdi. Tahta geçmeğe 3 sene kala 1274'de (1858) dünyaya gelen vaktin usulü icabı gizli tutulan şehzade İzzeddin Efendi'nin doğum tarihi hatt-ı hümayun ile ilan edildi. Abdülaziz Han, tahta geçeceği zamana kadar, Mekke Mollası Ali Satı Efendizâde Kadri Beyin, Eyüpsultan'daki evinde gizlenmişti. Hariciye nezareti Ali, meclis-i tanzimat, meclis-i vâla ile birleştirilerek,

âhkâmı adliye eski adıyla reisliğe Şam'da bulunan hariciye nâzırı Dr.Mehmed Fuad paşalara ihale olundu. Ahkâmı adliye (2122) meclisi, biri mülkiye idaresine ve diğeri tezakir-i ve tanzimi kavanin ve nizamata, üçüncüsü ise, hemen ilan olunan cinayet divanları nizamı gereğince havale olunacak mahkemelere mahsus olmak üzere üç kısma ayrıldı. Vakanüvis (resmi devlet tarihçisi), tanzimat meclisinin Damad Mehmed Ali Paşa ile Sarraf Cezayirlioğlu Mıgırdiç arası mühür meselesi denilen olaydan münakaşalara vesile olup, dava lâzım gelen şekilde hal olundu. Bundan böyle de adı geçen meclis'in kaldırılmasına luzum görüldüğünü beyan edip, ilave etmekte olduğu satırlarda diyorki: Tanzimat meclisinin lağvı ile reisliğine ait 71275 kuruş ile meclisi vâla reisliğinin 60 bin 209 kuruş ve hariciye nezaretinin 67 bin 675 kuruş ve ticaret nezaretinin 49 bin675 kuruş maaşları birleştirilerek aylık 248 bin 884 kuruşun, 75bin kuruşu hariciye ve 70 bin kuruşu meclis-i ahkâmı adliye başkanlığına ve 35 bin kuruşu ticaret nezaretinde bulunan Safvet Efendi'ye tahsis olundu. Hazineye 68 bin 884 kuruş kaldı. Sultan Abdülmecid merhumun ısraf ve mest-i müdam olmaya yatkın eğiliminden, kâğıd kaymenin meydana getirdiği zararlar yüzünden, husule gelen emniyet ve güven eksikliğinden dolayı kendisi hakkında ahalinin şikayetleri çoğalmıştı. Yeni padişahın mizacı gelenek ve dini bakımdan bağlılık göstermekteydi. Milletin hakimiyeti

adına Osmanlının ilk devir idaresine bağlı olacağını ümid etmek isterken böyle bir hattı hümayunun okunacağını zannedemiyordu. (2123) Bu sırada Londra 'da bir borç alım antlaşması imzalanmış olup, 1862 borçlanması adıyla meşhur olan bu borçlanma, Meyres borçlanmasının başarısızlığını kapamak ve problem olan kaymeyi ortadan kaldırmak arzusuna dayalıydı. Şam ve Karadağ hadiseleriyse kaymenin kaldırılmasını değil, arttırılmasını gerektiriyordu. Kaymenin miktarı 250 milyon Frank olarak tahmin olunuyordu. Nakit olarak ödenebilmesi için 500 milyon Franklık yeni bir borçlanmaya girmek icab etmekteydi. Ancak bu borçlanma ạdeta gayri kabildi. Vaziyet böyle olduğundan dolayı, %40 nakit ve % 60 yeni esham yani senetlerle değiştirilmek üzere yıllık % 6 faiz ve %2 anapara emvartismanlı 200 milyon Franklık borç antlaşması yapıldı. Tütün, tuz, damga, patent gelilerinden senelik 16 milyon frank ayrılması gerçekleştirildi. Hazinenin darlığa düşmesi o kadar had safhaya gelmiştiki, borçların faizleri ve maaşları ödemek mümkün olamıyordu. Bu yüzden evrak-ı nakdiyeye müracat ediliyordu. Padişahın ihtiyat hazinesinde para olduğu 1277 / 1861 tarihine aid bir olayı, taviz meselesi şöyle cereyan etmiş: Bazı çok mühim zamanlar ve olaylar karşısında devlet işlerinde kullanmak üzere düzenlenmiş olan ihtiyat (yedek) hazine çok önemli askeri masraflara verilmek ve ramazan-ı şerif münasebeti ile cümlenin maaşları tamamen ö-

denmesi için taviz (ödünç) almak suretiyle taraf-ı şahaneden maliye hazinesine 40 bin kese 240 bin lira akça ulaştırılmıştır. Aradan geçen zaman çok uzamadan alınan meblağın maliye tarafından borcu terk ettiği görüldü. O sırada sipariş olarak verilmiş bulunan ve inşasına başlanmış olan üç tane kalyon masrafına bırakılması emrolunmuştur. 1278 / 1861-62 yılı vakaları içinde Ali Paşa'nın 4. defa olmak üzere makamı sadarete getirilmesi önem taşır. Kıbrıslı Mehmed Paşa aklı gidip gelen, dürüst cesur fakat sinirli bir kimse olması hasebiyle görevden alınmıştı. Hariciye nezaretine Şam'da bulunan Fuad Paşa, meclisi vâla reisliğine Kamil Paşa tayin ve nasb olundular. Yine bu sene nişan-i Osmani ihdas ve 23 bendi ve 5 fasıldan ibaret olan niazamnamesi yayımlandı. Mali işlerin yeniden düzenlenmesine dair makam-ı sadarete gönderilen padişah tezkeresinde: tenkihat ve tenzilat, devleti âliyenin mevcud kuvvetine zarar vermeyecek yerlerde aranılmak icabatıyla beraber fazla kısıntıdan bir parçanın yavaş yavaş mevcud kuvvetinin ikmaline tahsisi ve tersane tahsisatına mikdar-ı yeterli bir şeyin ilave olunması beyan olunmuştur. Deniz kuvvetlerimizin mükemmelliğini temin için tahsisatına ayda 4 bin kese ilave edilmiştir. Bu devrin tenkihatı (memur ücretleri ve maaşlarında indirim) daha sonra yine maliye hazinesinden verilmek üzere erbabı havale devri yahud az sonra yine aid olduğu yere iade muamelesiydi.

Bu zamanlarda vekillerin ve memurlar ile kalem memurlarının tayınları vardı. Hatta fetva makamının elimize geçen tayınat pusulası şöyledir: 1500 okka ekmek, 350 okka pirinç, 210 okka ot, 300 kilo arpa, 150 kantar saman, 90 çeki kömür, 2700 okka kömür ki o zamanın fiyatıyla 500 lira tutuyordu. Cemiyet-i tabiyyenin kurulması, yeni kurulmuş olan İtalya krallığının tasdiki, İngiliz, Fransız ve İtalya devletleriyle ticari antlaşmalar imzalandı. Ticaret nizamnamesinin uygulama alanına sokulması, hatta Ali Paşa'nın azledilip, Fuad Paşa'nın sadarete tayini, bütçe usulünün tesisi, divan-ı muhasebat kurumunun faaliyete geçirilmesi bu seneye ait vakalardandır. Kavaim-i nakdiye hakkında deniliyor kı; O esnada nakit yerine olmak üzere piyasada dolaşmakta olan kavaim-i nakdiyenin itibarına sekte gelmesine dayanan yüzlük altun, kaime ile yüzsekseni aşmış olduğundan erzak ve çeşitli eşyaların fiatları yükselmişti. Zahirenin kilesi 65 kuruşa yükselmesi ekmek fiatının kıyyesinin yüzon, francalanın yüzkırk paraya satılmasına karar alındı.

Sonraları altunun değeri yükseldi. Hatta 400'e kadar fırladı. Memleketeynin birleşmesi gerçekleşti. Kuze Bey'in yönetiminde olan bu tevhid harekatı prens 1. Aleksandr Jan adıyla kurulan imaret sandalyesine oturması, Ulah ve Buğdan parlamentolarıyla kabinelerinin, tek parlamento ve tek kabine şekline dönüşmesi merkezi hükümetin Yaş şehrinden, Bükreş şehrine nakli husule geldi. Yunan Meselesi: Tebamız

olan Yunanistan çok büyük bir ihtilalin karşısında kalma emareleri gösteriyordu. Bu sebeble ihtiyatlı olmak bakımından tedbirlere başvurmak icab etti. Rumeli ordusu erkânı Abdi Paşa ve Yenişehir'de bulunan Ferik Piri Paşa'nın kumandalarında hududa asker yığmayı yerine getirdik. Yunanların yeni tarihçilerinden biri diyorki: Eğer Kırım Savaşı sırasında Yunanistan'ın başında Kont Kavur gibi biri liyakatli bir diplomat bulunmuş olsaydı, Piyemon hükümetine benzer bir devlet Osmanlıların müttefikleriyle rabıta kurup, büyük ihtimaldir ki; daha kazançlı çıkardı. Yunanlılar 1854 yılında Çar Nikola'nın memurları tarafından Türkler aleyhine yaptıkları haçlı teşviklerinin oyununa gelerek sonu yanlış bitecek bir hesab yapmışlardı. Fakat Avrupa'da kavimcilik anlayışı politikasının geçerli hale gelmiş olması o devrede onlarında emel ve arzularının aynen İtalyan arzularına tetabuk etmekteydi. İngilizlerin düzenlediği tertip ve iğfalatın sonunda 600 kişilik vatanseverini Kral Oton'un aleyhine kışkırtan partinin reisi Aleksandır Mavro Kordato 1848'de hürriyet düşüncesi ve kavmiyetçilik anlayışında olarak Yunanlılar için bir program düzenleyip yayımlamıştı. Bu programlar genişleme ve katılım yani iltihak meselesini ihtiva etmekteydi. Çünkü bu programda Yunanistan'ın hangi memleket ve diyarları kendine katabilmesi mümkündür sorusu vardı. Kısmen dahi olsa Yunanlıları bir hükümet altında toplayabilmek için, hükümetin Yu-

nan ırkına ait çoğunluğun bulunmakta olduğu Teselya, Makedonya, Epir ve Girit adası gibi ilk adım atacağı yerler olarak göstermekteydi. Mavro Kordato İngiltere başvekili Lord Palmerston'un müttefik ve ortağı düşünceler taşıdığından bu sayılan memleketlere Cezayir-i seb'ayı koymamıştı. Yunanistan'ın diğer hülyası ise ancak Bizans Devleti zamanında toplayıp birleştirdiği gözönünc alınırsa İstanbul'a doğru bakmağa başladıkları görülür. Nasıl ki; İtalyanlar Roma'-ya nasıl göz dikmişlcrse...İşte kral Oton da 1855 senesinde Osmanlılar aleyhinde harekete geçmeye bu fikir sebebinden dolayı kalkıştı. Pire'yi üç sene İngiliz ve Fransız askerlerinin işgalinde bulunmasına göz yumdu.

Paris antlaşması Yunanlıların kabahatlerini ortadan kaldırdıysada Yunanlılar Kral Otton'u affetmediler. 1272'de (1856) yayımlanan ferman ile müslüman olmayan tebanın can, mal ve ırzına bütün bütün kızmalarına sebep oldu. Müslümanlarla müslüman olmayanların barışması Yunanlıların ümit bağladığı düşünce tarzına büyük bir darbe olmuş, onları büyük bir mağlubiyete düşürmüştü. Bu yüzden hırslarını zaten az akıllı ve hükümet işinden bıkmış olan krallarından aldılar. Esasında Otton Yunan emellerine lakayt kalmayıp hissen ve siyaseten onları teşvik edip, yardımcı oluyordu. Ancak onu anlayamayıp hesab edemediler. Kanaris, Bulgaristan gibi Yunan istiklaline emek vermiş kahramanların kral Otton aleyhine yürüttükleri

muhalefet hareketleri bütün partiler tarafından desteklendi. Yunanistanda krallık sarsıntı geçirdi. 1254 (1839) senesinden beri, İngiltere devleti Oton'un mensup olduğu Bavyera krallığı sülalesini Yunanistan'dan söküp atmak düşüncesini taşımaktaydı. İtalya kralı Wiktor Emanuel de buna onay vermekteydi. Çünkü Emanuel'in kardeşi Dük Dojen bu işe İngilizler tarafından uygun bulunup ileri sürülmüştü. Ancak bu durum Kont Kavur tarafından müsbet karşılanmayıp net bir tarz içinde red olundu. Diğer taraftan kral, İngiltereden gördüğü sıkıntı dolu tehditlere, Yunanlılardan maruz kaldığı hakaretlere rağmen, 1277 (1861) senesinde İtalyan Garibaldi ile Kral Oton arası bir takım müzakerelere sahne oldu. Maksad Yunanlıların kıyamı karşısında basdırmayı temin ve bir ihtilal ordusu getirmek yolunu bulmaktı. Wiktor Emanuel buna da evet demişti. İş olup bitmek üzereyken Atapoli ile Şiyre'de bulunan Yunan askerleri ihtilal hareketini başlattılar. Ruslar ise kral Oton'dan memnun değildiler. Hatta onun yerine 1. Nikola'nın torunu Dölehtenburg ıkame olunmak isteniyordu. Bu vaziyet karşısında her taraftan yapılan hücumlar karşısında yardıma muhtaç hale gelen kral Oton, bütün vilayetleri dolaşarak kendisine taraftar toplamak ve kuvvetlenmeyi esas almıştı. Atina'dan ayrılır ayrılmaz 1862 yılının Ekim ayında bazı vilayetler halkının apansız payitahta saldıracakları haberleri Atina'da dolaşmaya ve kulaktan kulağa yayılmaya başlandı. Her ne kadar bu hu-

susta asker tarafının muhalefeti zararlı görülmüşsede, ahalinin kral aleyhine anlaş-mış bulunduklarını deklare etti. Böylece askerler ile halk arasında çok hafif, dostlar kavga görsün misalinden olarak bir müsademeden sonra kucaklaşıverdıler. Vakit geçirmeden meclis azasından Bulgaristan'a bahriye nazır vekili Kanaris ile eski vekillerden Rufo'dan meydana gelen geçici bir hükümet kuruldu.

Bu hükümet kral Oton'un tahttan indirilmesine, eşinin ve hanedanının her hangi bir azasının Yunan hükümeti üzerinde bir hakları kalmadığını ilan vazifesini de yerine getirdi. Kral bu duruma ancak dönüş esnasında muttali oldu. Atina'ya bir iki saat mesafede bulunan Pire limanında içinde bulunmuş olduğu Emili isimli Yunan gemisinden ayrılıp İngiliz gemilerinden olan Sekil adlı savaş gemisine binerek Avrupaya gitme yolunu seçti. İngilizler Rusların bulduğu Nikola'nın torunundan endişe duyduklarından Danimarka kralının oğlu prens Yorgi'yi teklif ve Cezayir-i seba'yı Yunanistana ilhaka rıza gösterdiler. Bu adalar 1815 yılından beri İngilterenin idaresinde bulunmakta idi. Prens Jorj 1863 senesi Mart ayının 30. günü kral ilan olundu. Bu netice Yunan arzu ve emellerine adeta bir bahşiş oldu. Yunanlıların büyük düşüncelerine hazırlanmış bulunan Girid'e el atmaları söz konusu gelişmelerden sonra başlamıştır. Cihanda ve hemen dünkü tebamız üzerinde böyle hesaplar ve planlamalar yapılıp kuvveden fiile çıkarılken, acaba biz neyi gerçek-

leştiriyorduk? Söyleyelim: esasen 4. veya 5. derece meşguliyetten sayılabilecek işlerden olan usul-u teşrifatiye'ye ait tanzimi bir hayli zaman ve şiddet içinde şekle bağlamaya muvaffak olmuştuk. İşte bu çalışmanın neticesini aşağıya alalım: Rütbe-i müşiri vezaret, Sudur-u Rumeli ve Anadolu payesi, Rütbe-i bala ricali, İstanbul payesi, feriklik rütbesi, Rütbei ula sınınfı evveli, Rumeli beylerbeyliği payyesi, Mirlivalık rütbesi, Mirmitanlık rütbesi Rütbei ula sınıfı sanisi, Biladı hamse mevleviyyeti, Miralaylık, Rütbei saniye-i sınıf-ı evvel mütemayizi, Mahrec mevleviyyeti, Rütbei sanii sınıfı sanisi, Kaymakamlık, Istabli amire müdürlüğü payesi, Kibar-ı müderris, Binbaşılık rütbesi, Rütbei salise, Kapıcıbaşılık, Muvassalai Süleymaniye madununda bulunan müderrisler, Alay eminliği, Rütbeirabi, Kolağalık, Hocalık, Yüzbaşılık.

Dar-ı şurâi askeri reisliği lakab bakımından balâ sırasında olup, mertebece rütbe-i balâ üzerinde yani o zaman maarif nezaretinin alt tarafındaydı. Subaylara ve komutanlarada elkab resmi tahsis kılındı. Osmanlı nişan (madalya)ının verilme alanları genişetildi. Hatta bazı kimselere verilen dört kıta murassa Osmanlı nişanlarına 980 bin 475 kuruş sarf olunmuştur. Genç ve yeni padişah Abdülaziz han Bursa'ya bir seyahatte bulunarak, devletin kurucusu ve dedelerinin dedesi Osman Gazinin türbesini ziyaret ederek dualar eda ettikten sonra, sandukasına kendi elleriyle bir nişani

Osmani taktı. (Ahmed Rasim bey burada bir parantez açıp, güya bu nişanlardan daha sonraları döğüşlerden 1.çıkan horozlara da takılırmış, rivayetini o kendine has uslubüyle dercetmiş ama sonunu miş'le bitirip iştirak etmediğini ehli insafa hissettirmiş.) Galata da Rizeli Sofu baba adı ile tanınmış birinin çırağı olan ancak kaderin icabından saraya damad olmuş ve nice önemli makamlara geldiği gibi bir ara makamı sadarete gelen Mehmed Ali paşa üzerinde mabeyn müşirliği olduğu halde defalarca seraskerlik, kaptanı deryalık, Tophane ve Sıhhıye nazırlıklarına ve bunların üzerine hazine-i hassa nezareti verilmek gibi garib bir saltanat sergilendi. Paşa kanaat sahibi bir kimse olduğu için, yalnız kaptanı deryalık maaşını almış ve hazine bu yüzden senede 2500 kese yani 12500 lira istifade de bulunmuştur. Halbuki öte yandan Karadağ savaşı lazım gelen şiddete varmış, Abdülmecid han merhumun son zamanlarında Bağdad ıslahatına vazifelendirilen Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa geri gelmiş ve 2. defa olarak Karadağ'ın terbiyesine görevlendirilmişti. 1852 de yani on sene evvel meydana gelen cezalandırma da 4500 şehid ve 5 bin yaralı vermiştik. 30 şu kadar milyon kuruş sarfetmiş ve Avusturyanın verdiği ultimatom üzerine işi yüzüstü bırakmıştık. Fakat bu seferde meydana gelen Garahova savaşında Hersek'te bulunan slav gayreti uyandırılmıştı. Buraya gelince bir miktar ıslav, panslavizmden yani ıslavların birleşmesinden bahsedelim. Bu birleşmenin gayesi,

ictihadla olmazsa kuvvetle ortodoks mezhebinin bütün gücü ile dini fikir yoluyla birleşmiş olan cinsiyet fikri ile şark dünyasının Rusya niyabeti altında yeniden kurulmasıdır.

1274 (1856) senesinde Moskova üniversitesi kurucu ve koruyucusu Bahmatyef'in reisliğinde Poğodin ile Popof'un yardımları ile Slavlar lehine olarak bir yardım komitesi kurulmuştu. Hükümet tarafından da tahsisata nail olarak Sırplar ile Bulgarlar arasında pek muazzam faaliyet göstenniş bulunan bu komite on sene sonra üniversitenin yüzüncü yıldönümü hasebiyle toplanan Moskova kongresinde takdis olunarak Slavların birleşmesi hususundaki nazariyeyi kabul ettirdi. İşte Rusyanın, Hersek taraflarında açdığı isyan bayrağı panislavizmin tesiriyledir. Hersekliler Mostar'daki ecnebi devletler konsolosluklarına verdikleri dilekçede (Osmanlı memurları ile milli hükümetleri arasında kendi menfaatlerini gözetecek bir kocabaşı bulunması dinlerine hürnnet edilmesini, kliseler ve kliselerine çan kulesi inşa kılınmasını, kendi milletlerinden bir piskoposun reisi ruhaniliğinde bulunmalarını, mektebler açabilmelerini, zaptiyelerin hanelerinde ikamet etmemelerini, beylere zirai mahsullerden dörtte birden fazla vermemelerini, verilen dörtte birlerin vekilleri tarafından tahsil olunması vergilerin hane başına maktu olarak tesbiti ve tahsillerini kocabaşların yapmasını taleb ediyorlardı. Hükümet Hersek'te kopan patırdıları teskin için Ser-

dar-ı Ekrem Ömer Paşa'yı yollamıştı. Bu sırada ise Karadağ, Mirko'nun Garahova galibinin idaresinde bulunuyordu. Eşkiya çeteleri hududu tecavüz edip, Hersekli asilere yardıma başladılar. Sotirina, Nakşik gibi mevkiler ellerine geçti. Osmanlı askeriyse hudud boyunca bir güvenlik kordonu tesis etmişti. Harp gemilerimiz ise limanları abluka altına almıştı. Karadağ prensi bu ablukayı protesto etti. Fakat Ömer Paşa kafi miktardaki askeriyle Hersek'e gelmişti. Eşkiya Doga boğazında Diyobu'da başarılı olup toplandılar. Biyava enilen bölgede Ömer Paşa'yı beklediler. Ancak Ömer Paşa bunları kahir bir hezimete duçar etti. Karadağ beyi hala bitaraflığını muhafaza ettiğini ilan ediyordu. Diğer taraftanda asker toplamaktaydı. Bu vaziyet karşısında babıâli askerini dağıtması hususunda ihtarda bulundu ve red ile karşılaşınca bütün sınırı abluka altına aldı.

Tarihler 1278 (1861-62) senesini gösterirken Ömer Paşa 60 bin kişilik kuvveti ile yürüyüşe geçti. Tarih-i Osmani yazarı Dö Lajönkiyer'e göre: (Karadağ reislerinden devamlı olarak gerek kuzeybatı gerekse güneybatı yönlerinden Nakşik ve Espoz kalelerinin hakim oldukları vâdi ile toplanmış iki müsellesden meydana gelmiştir. Derviş ve Abdi Paşa kumandalarında bulunan iki kolordu iki noktadan hareket ederek Duga vâdisi ve ·boğazını tazyik edecek ve merkezde birleşecek idi. Hüseyin Avni Paşa kolu düşmanı, Berda taraflarına çekerek 2. kolordunun da hareketini

kolaylaştıracaktı. Ancak Hüseyin Avni Paşa bu vazifeyi yerine getiremedi. Liyn boğazında bozuldu. Böylece prens Mirko tastamam iki ay Derviş ve Abdi Paşaları tevkifat altında tutmayı başardı. En sonunda Derviş Paşa, çok ustaca yapılmış bir manevra ile Doga boğazını çevirdi. Osmanlı askerini Osteroğ'un altına getirdi. Mirko 2 ateş arasında kalarak kaçmadan başka çare bulamadı. Fakat, Karadağlı'lar, Osmanlı askerlerinden esir düşenlere reva görüp uyguladıkları vahşet, nefretleri toplayacak bir haldeydi. Burunlarını, kulaklarını kesip salıveriyorlardı.

Yaralılar bu vahşet veren görüntü yüzünden İstanbul hastanelerine getirilmeyip, Kale-i Sultaniye yâni Çanakkalede bulunan hastanelere yatırıldılar. Tedaviden sonra İstanbula gönderilmeyip memleketlerine sevk olundular, bunun için peşlerinden cerrah bile yollanmıştır. Avrupa devlet ve hükümetlerinin hiç birinden ne bir ses nede bir soluk işitiliyordu. Yalnız Papa 9. Pi, Arnavutlukta bulunan katolik piskoposlarına bir beyanname göndererek katoliklerin Türklere yardımda bulunmamalarını emreyledi. Zaten Ömer Paşa plânını değiştirmişti. Çernoviçka ile Rika boyunca çıkarak, Rika'da meşhur Mirkovi'yi pek feci bir mağlubiyete uğrattı. Çetine üzerine yürüyüşe geçti. Vaziyet bu şekle bürününce Avrupa diplomasisi kendini duyurmaya başladı. Sulh yapilmasına karar verildi. Osmanlı ordusu yapılan sulh sebebi yüzünden Çetine'ye giremedi. Kumandan Ömer Paşanın ortaya

koyduğu şartlar Karadağ'ın devamlı olarak Osmanlı tabiyetinde kalmasını temin eden şartlardandı. Mirko'nun Karadağ'da ikamet edememesi, Karadağ'dan geçip, İşkodra'dan Hersek'e giden yol üzerinde Blakhavzlar inşası şartları müzakerenin başlıcalarından idi.

Karadağın kılıcı olduğu söylenen Mirko'nun uzaklaşması şartı, daha sonra ortadan kaldırıldı. Çünkü tenezzül edilmez bir şart idi. 2. şarta Ruslar itiraz ettilerse de, hükümet hemen Karadağ toprağı üzerinde bir bina inşa ettirdi. Avusturya ile Fransa yıkılmasını istediler. Müzakereler sonunda yolun açık kalması meydana gelecek yolcu kaybının Karadağ tarafından tazmin edilmesi kararı alındı. Yapılmış bulunan ve adını blokhavz denen binanın yıkılmasında anlaşıldı. Ancak hudud boyuna böyle binalardan epeyi sayıda inşa edilerek Karadağ kontrol altına alınmış oldu. Karadağın teskini, Hersek'te uç veren ihtilalin teskin olunmasınıda sağladı. Ancak panslavizmin teskini artık mümkün olmayacak dereceye varmıştı. Hatta beş ay sonra çıkan Girid isyanı sırasında balkanlarda şu mealde bir nağme-i ittihad yani birleşme türküleri dolaşmaktaydı: (Ey şahinler, kalkınız. Islav namını kemal-i asaletle taşımağa çalışınız. Haydi şimdi ellerimizi şimal (kuzey) in kartallarına verelim. Bulgar, Rus, Çek, Sırp, Karadağ, bunların hepsi aynı ana'nın çocuklarıdır. Hepsi aynı din, aynı kanın kardeşleridir.) Bütün bu harekat, bu teşvikler, kavimlere hürri-

yet vermek bahanesiyle yürütülen bütün hissiyat Romanofların yani Rus imparatorluğu hanedanının menfaati hesabına idi. Meşhur Katkof ile dostlarından olan diğer panislavizm taraftarları Rus idaresi altında toplanma isteklilerinden olduğundan başka hakiki islavlar olmadıklarını beyan ediyorlardı. Bunlar Çarlarının istibdat ve hırsının koruyucuları idiler. Panislavizmi doğrudan doğruya dil ve ırk bakımından ustaca birleştirebilmiş, hukuki bahanelerle sırf istila politikasına ait bir entrika olmuştu.

Sırbiye (Bosna-Hersek)

Sırbiye'de (Bosna-Hersek) meydana çıkan ihtilal ile Karadağ savaşları Sırplarda birbirlerine yaklaşma istikametinde tahrik vazifesi görmüştü. Bu bakımdan Sırbistan hududuna da asker gönderilmesi yoluna gidildi. Bu askerin çoğunluğunu başıbozuklar teşkil etmekteydi. Sırbistanda kurulmuş olan Obranoviç sülalesi Sırp hükümetinin kaidelerine büyük saygı duymakla beraber istiklal-i tammeye çalışıyordu. Diğer taraftan Belgrad, Semendire, Sokod, Oviça, Sabaç kalelerinde Osmanlı askeri bulunuyordu. Çünkü 1830 senesinde imzakanan bir mukavele mucibince islam ahaliye bu altı tane kale dışında ikamet etmek yasak ve bu altı yerden başka yerlerde Sırpların kanunları geçerli idi. Ecnebi tarihlerin söylediklerine bakarsak: Osmanlı hükümeti yazılı mukaveleye riayet etmiyor

hatta Belgradda bulunan muhafız Paşa memleketin işlerine müdahele ettiği gibi müslüman ahaliye Hristiyanlarla dolu şehirde bir mahalle kurdurtmuştu. Bundan başka köylerde bulunan Osmanlılarda Sırp kanunlarını tanımıyorlardı. Sırbistan prensliği ıslav karışıklıklarından istifade ederek Obranoviç hanedanını halkın yanında daha makbul hale getirmek düşüncesiyle ve bu şikayeti için İstanbula Garaşinin'i gönderdi. Babıâli bir karma komisyon kurarak tahkikata başladı. Neticede; baştan savma bir cevabla iktifa etti. 1861 senesi Aralık ayının 21. günü Ali Paşa, Sait efendi isimli birinin komiser tayin edildiğini bildirdiyse de, adı geçen zat Sırbistanın prenslik müdürlüğünden Ristiç'in ısrarına rağmen İstanbul'dan yola çıkmaya bile luzum görmedi.

Bununla beraber Sırpların durumu her geçen gün vahim vaziyete eğilim gösteriyordu. Sırplar'la müslüman ahali arasında her an münakaşa ve büyümeyen itiş kakış oluyordu. Bu sırada 1862 10 Haziran günü Belgrad civarında bulunan Topçudere isimli yerde bir Osmanlı askeri çeşmeden su almak için gittiğinde birdenbire çıkan kavga esnasında bir sırplıyı öldürdü. Katili tevkif etmek için koşmakta bulunan jandarmanın üzerine Osmanlı karakolunda bulunanlar tarafından ateş açıldı. Bu ateş sonucunda Sırp polis tercümanı vuruldu. Belgradlılar olayın duyulmasıyla silaha sarılıp Osmanlı karakollarına hücuma geçtiler. Bazı karakollarıda zorla ele geçirdiler. Garaşnin, ahaliyi

teskine çalışarak esir edilen Osmanlı askerlerini ve Sırp askeri müfrezesi koruyuculuğunda olarak kaleye yoladı. Fakat bu asker kale önüne geldiğinde kendilerini tehlikede görerek, Sırp müfrezesi üzerine ateş açtılar. Bu vaka Belgrad halkını ayağa kaldırdı. Şehirden kalenin kapılarına kadar sipere girdiler. Sırp idaresi müdürü ile Osmanlı kale muhafızı Paşa arasını ecnebi konsoloslarının yardımıyla cereyan eden müzakereler neticesinde şehrin Osmanlı askeri tarafından tahliyesi ile bulmak oldu.

Graşanin Osmanlı askerinin kale içine girene kadar taarruza uğramayacaklarını ve müslüman halkın, can, mal ve mülklerinin emniyet altında bulunacağının teminatını verdi. Ancak askerle ahali kaleye sığınınca Belgrad şehrini topa tuttular. Tabiiki bu hadise Avrupaya dehşetli mubalağa ile duyuruldu. Fransa hükümeti yani 3.Napolyon, Rus Çarı 2.Aleksandr'a hulus çakmak niyetiyle İstanbul'da bir konferans toplanmasını teklif etti. Osmanlı hükümeti, Belgrad hadisesi tahkikatına ecnebi konsoloslarınında katılması teklifini istiklalinin aleyhinde görerek kabul etmeyip red eyledi. İstanbul konferansında Avusturyanın Belgrad konsolosu Mösyö Wasich'in Muhafız Paşayı şehre bombardımana teşvik ettiğini öne süren şüpheler dile getirildi. Avusturya zaten Sırpların aleyhinde bulunmaktaydı. Hatta İstanbul sefiri sir Hanri Bulver, on maddeden meydana gelmiş bizim bakış açımızdan gayet uygun bir layiha ile tekliflerde bulunduki, bun-

da hükümetin, Belgrad şehrini bombardıman etemekte haklı olduğunu ileri sürüp, tasdik ettiğini açıklıyordu. Fransa elçisi Mösyö Muster ise, bağlı bulunduğu hükümeti adına Belgrad kalesinin Türkler tarafindan terk edilmesini kabul ettiremedi.

Velhasıl 1862 senesi Eylül ayının 8. günü düzenlenen protokolde Sokot ve Oviça kalelerinin Sırplara bırakılması müslüman ahalinin kale içine çekilmesi, Belgrad dahilinde bulunan karakolların kaldırılması, kalenin Osmanlı muhafız askerleri tarafından işgali, karına bir komisyon tarafindan tensib edilecek yerlerde Osmanlı hükümeti tarafindan yaptırılacak istihkamların inşasında kullanılacak emlak sahipleriyle anlaşmak için Sırbitan hükümetiyle antlaşma yapılması, dini maksatlar için kullanılan binalara dokunulmaması karar altına alındı. Siyasi vakalar olduğunda görüldüğü gibi Osmanlı hükümeti 3 sene sonra kale dışında bulunan bütün emlak ve binaları aldığı nakdi tazminat karşılığında Sırbistana terk etme yoluna gitmiştir. İç meselelere gelince: Sultan Abdülaziz han, askeri işlere ve ticarete çok önem vermekteydi. İzmit'te inşa olunmakta olan ve tamamlanmış bulunan Rehber-i Nusret gemisinin denize indirilmesinde yanında Mısır vâlisi Said Paşa olduğu halde hazır bulunmuştur. Tarih-i Lütfi bu münasebetle diyorki: (Said Paşa gezip tozduktan sonra İstanbul'a geldi ve bir müddet sonra yine geze geze Mısır'a döndü. Seyahati sırasında Girid adasına bile uğramış imiş?.

Girid'de kaldığı bir kaç gün zarfında vilayet tarafından kendisine yapılan hürmet ve riayete mukabil bazı memurlar ile askeriyeye mensub kimselere verdiği paraların taksimiyle fakat vâli, ekselans İsmail Paşaya özür bildirerek buna karşılık ısrar edildiği 2500 altun irade çıkıncaya kadar yanında bulundurup beklettiğini ve Selefi vali Paşaya önce bu yolda 5000 lira verilmiş olduğunu sorması üzerine adı geçen meblağın kabulüne ruhsatı bildiren emirname gönderilmiştir. 1279 (1862) senesinin mühim vakalarından biri de İstanbul sergisinin açılması, Varna, Rusçuk, demiryolunun inşaasına başlanması, Karadağ meselesinin sona erişi, Fuad Paşanın sadaretten alınıp, yerine Mısırlı Kâmil Paşanın getirilmesi, devlet-i âliyeenin bütün kanun ve nizamlarını içine alması lazım gelen Düstur'un yayımlanması, Mısır vâlisi Said Paşanın ölümü üzerine İsmail Paşanın vezaret rütbesi ile tayini zırhlı donanmanın İngiltereye sipariş edildiği ve imalata nezaret etmek üzere Ateş Mehmed Paşanın kaptanı deryalığa tayini ve mali ıslahata dair sert bir hattı hümayun çıkarıldı.

Bu çıkarılan hattı hümayun az aşağıda sayfalarımızı süsleyecektir. Vaziyetin tahkikatı ve bütün ülke çapında ve Anadolu ile Rumeli taraflarına birer heyet teftiş etme görevi ile yollandı. Sultan Abdülaziz'in Mısır'a seyahati, Mısır'da angarya usulünün kaldırılması, Süveyş kanalının tarafsızlığının temin edilmesi, prens Kuze'nin Memleketyn'de icra etmekte olduğu

istibdad dolu idaresinden dolayı karışılıklar çıkması (şimdi burada Ahmed Rasim bey merhum iki tane not koymuş. Bunun biri sayfalarımızı süsleyeceğimizi yazmış olduğumuz ferman diğeride Mısır seyahati hakkındadır.... Bu hattı hümayunda denilmektedir ki: hazinenin muvazenesinin sağlanıp yerine konması yani gelir ve masrafın karşılaştırılması tarafımızca mühim bulunduğundan ve buna apaçık delil olmak üzere ihtiyatlı olmak için ayrılması lazım gelen aylık 5 bin kesenin iş bu Şubat ayı başından sonra terk olunarak kesilip ve sultanların maaşlarının dahi kaldırılması pusulalar gereğince düşürülmesi irade-i mahsusamızın icabatından olduğu gibi asla hatır ve gönüle bakılmayarak İstanbul ve taşra'da bulunan luzumsuz memurların hakkaniyete uygun olarak düzenleyerek sahiblerinin hakiki ihtiyaçları bulunmadığı halde sebebsiz olarak tahsis kılınmış normalden fazla bulunan maaşların ve kavaim-i nakdiyenin kaldırılmasıyla layık oldukları yere çıkarılıp devletimizin geliri kabil olduğu ve müsaid olduğu ilerleyiş sebeblerinin elde edilmesi ile hazinenin dengesinin düzeltilmesi...) 2. not ise Mısır seyahati olup şöyle: (29 Şevvalinin Cuma selamlığının yapılmasından sonra, sarayı hümayunda toplanan vekiller ve memurlar padişahın iltifatlarına nail olarak büyük sevinç içinde ve yanlarında genç şehzadelerde bulunduğu halde, serasker Mehmed Fuad Paşa ve padişah hocası kaime-i nakdiyenin sonra borç (darulfünun kaidesi)

denilen usul ile imhası, tersanede zırhlı gemiler yapılması Aynalı Kavak tezgahlarının genişetilmesi, meclisi tedkikatı şeriyenin kurulması, hassa ordusu 3., Anadolu 4., Arabistan ordusu 5., Irak ordusu 6. Ordu ünvanlarıyla isimlendirilerek, askeri dairelerin tahdid ve tayini, Dr. Büyük Mehmed Fuad Paşanın 2.defa sadarete gelmeleri ile geçmiştir. Vakanivüs tarihi 1289/1872 de Osmanlı Bankasının kuruluşu, ordularda kullanılması kabul edilen şişhaneli tüfeklerin kullanılması, Veli efendi çayırında,...

Mısır seyahati notu devamı: (Akşehirli Hasan efendi v.s bendegan ve yakınlar bulunduğu halde Fevz-i Cihad isimli vapura binerek Akdeniz istikametlerinde hareket etmişlerdir. İstanbul'a dönüş gecesinde çarşı ve pazarlar açılıp, ahali sabahlara kadar sevinç avazeleri içinde şenlikler yaptılar. Şehzade Yusuf İzzeddin kara, Mahmud Celaleddin efendi deniz askerliği mesleğine kayıt olundular. Mısırdan dönüşte bütün İstanbul ahalisinden olarak 10 bin 47 imzalı bir dilekçe ile Kağıdhane kasrında takdim olunan ve herkesçe görülmesi ve bir yadigar olması için padişahın resminin yayımlanması istekleri ve bununla iftihar etmeleri istikametindeki niyaza müsaade olunduğu bir hat ile müjdelendi.

...Serasker kaymakamı Hüseyin Avni paşa komutasında olarak ilk defa askeri talim yapılmaya başlandı. Payitaht dışındaki vezir ve valilerinin ve memurlarının İstanbul'daki kapı kethüda ve kapı çuhadarları-

nın zata mahsus olmayıpresmi devlet memurları arasına alınması, bütçe ihdasını (1) Saltanatı seniyenin şân ve şerefli maliyesinin (?) iyi ve kötü durumda olduğu ortaya çıktı. Daha sonra borçsüz yaşanmaz sözü ifade olundu. Çünkü ilk önce hakiki vaziyete vakıf olanlar ileri gelenlerdi. Her ay hazinenin defteri muvazenesi tanzim olunup padişaha gösterilerek, durumu padişah ve vekiller heyeti bilirlerdi.(!) Önce İsanbul sarraflarına elaltından bir işaret ile ve duyurulan emirle bir günde tahvilsiz mahvilsiz binlerce kese alınır, verilirdi. Müzakere usulunun kurulmasından sonra bu itibar birdenbire ortadan kalktı. (Lütfi efendi yanılıyor. yazılan usul evvelki ver-al muamelelerinin itibarımızı bozduğu ortaya çıktı) Ecnebi bankerleri diye cedbeced devleti âliye tebasından olduğu halde Sakızlı Zarifi ve Yanyalı kasap Hristo gibi bir takım başları şapkalı kimseler hazine-i maliyeye koşuştular. İltizam almaya ve fahiş olarak işlemiş faizlerle hazineye borç vermeye başladılar. Hesabsız paralar kazandılar. Maliye hazinesinin birer kasası durumunda olan yerli sarrafların birer ikişer odaları kapanıp rehinsiz borç alınamamağa başladı. Bu sarraflardan az çok sermayesi olanların çoğu Galata tarafına geçip, muamelelerinde ecnebi bankerlere taklit ile uyma yoluna gittiler. (Tarihi Lütfi)

Fransa imparatoru 3.Napolyon'un zatı şahaneyi davet edildiğini yazdıktan sonra 1279/1862-63 senesi muvazenesini şu rakam ile gösteriyor. Kese Küsur

Umumi gelir: 3.010, 539 335 "Masraf: 2.969,004 492 Fazla gelir : 41534 843 (Burada Rasim Bey merhum bir izahat koymuş aynen alıyoruz. Tarafı padişahiden Fransa imparatoruna yazılan cevabi mektupda: Avrupanın hali hazır durumundan bahisle durumu tanzim ve istikbali temin için gerekecek tedbirlerin tedariki hususunda beraberce müzakere ederek seçilmesi için kongre şeklinde toplanma lüzumunu belirten halisanemize göndermiş olduğunuz name-i fa-hametalamelerini sefirleri elinden aldım.Bu vesile ile hakkımda izhar buyrulan efkâr-ı halısa-i vedadiyelerinden dolayı zatı haşmet simat fehimanelerine ansamimiül bâl teşekkür ederim. Bu babda efkârı halisanemizin temame-i tekabülüne ve uzun zamanlardan beri iki devletin arasında kurulmuş bulunan rabıtai kadimei vedadiyenin teyid ve tahkimin ne derece gerekli bulunduğunu ispat etmekliğim emel ve arzum bulunduğuna inanmalarını rica ederim. Menfaatler ve saadetler başlıca hal olarak sulhun devamı ve muhafazasıyla mümkün ve merbuttur. Bu gayelere bağlı bir devletin padişahı bulunduğum cihetle sulhun bir esas-ı kavi ve sabit üstüne kurulmuş bulunduğunu görmekle hakikaten çok sevinç duyacağım şüphesizdir. Cenab-ı haşmeti imparatorlarının teklifi hakkında bilinen düşünceme gelince, bu hususda büyük elçileriyle vukubulmuş olan sohbetimizden Cenab-ı fahimanelerinde bulunan büyük elçimizi devleti fahimanelerine icrasına memur etmiş olduğum tebli-

gatı dostaneye müracaat eder canibi fahameti celbi imparatorilerine olan muvalaat-ı samime-i halisemin kabulunu dilerim.)

Bunu müteakip akçaları ceb-i hümayundan verilmek üzere tersane-iamire için avrupadan defalarla zırhlı gemiler sipariş edildi. Diyor. Tesisat-ı medeniye namına cemiyet-i tedrisiye-i islamiyenin kurulmasıyla Örücüler civarında açılan mektepte talep edenleri bedava okutup yazdırmaya, tarih, coğrafya, hesap gibi ilim-i lazimeyi öğretmeye başlanması, maarifi umumiye nezaretince bazı ıslahata başlanılmış olması, darulfünün (üniversite) de dahi herkes için hikmet-i tabiye ve hendese gibi diğer ilimlere aid dersler verilmeye başlanması çok sevindiricidir. Şişhaneli tüfeklerden Londra'ya sipariş edilen 7 bin tanesi gelerek bunlardan Tophane'de imaline ve büyük toplar, Akdeniz boğazının büyük istihkamlarına ilaveler yapılarak inşaasına peşpeşe iradeler çıkmaktaydı.

Bizce en önemli olay, Mithad Paşanın hatıralarında yazılı bulunan satırlardaki şu hülasadır. "Prizren eyaletindeki ihtilal Mithad Paşanın akıllı çalışma ve gayretleri ile bertaraf olunmuştur. Emniyet ve asayiş son derece düzelmiş, Niş eyaleti üç sene içinde önemli ilerlemeler göstermişti. Halende bir çok kişinin takdir ve güzelliklerin olduğunu söylediği görülmektedir. Önceki zamanlarda ecnebiler tarafından ve bilhassa Sırbistan tarafından tahrik edici hareketlerin şikayet vesilesi olmak üzere kullanılan sözlerin tabiiki arkası

kesilmemişse de, Vidin ve Silistre eyaletlerinin hali ve idareleri uygun gitmiyordu. Bu iki eyalette ve bilhassa balkan taraflarında olan Bulgarların mağduriyet ve mazlumiyetine dair Rusların Avrupaya duyurmaya çalıştıkları vilayet usulüne Mithad Paşanın Niş eyaletinde meydana gelen icraatının çok büyük kısmını uygun görmüş bulunduklarından bu düşüncenin kararı birlikte müzakere olunması için 1280/1864 senesinde Mithad Paşa acilen İstanbul'a davet olunmuştur.)

(Mithad Paşanın İstanbul'a gelmesi üzerine sadrazam Fuad Paşa tarafından kabul edilip görüşmede sadrazamın vermiş olduğu izahata göre Silistre,Vidin ve Niş eyaletleri birleşti-rilerek ve bu birleştirilen bölgeye mahsus olmak üzere yeni bir düzenleme yapılıp bunun istikametinde bir idare tarzı gerçekleştirilecektir. Bu vilayetin ismine Tuna vilayeti adı verilecekmiş. Eğer burada yapılan yeni düzenlemeler takdire mazhar olursa diğer eyaletlerinde bu düzenleme örnek alınarak diğer eyaletlerede teşmil olunacağı söylenmiş. Fuad Paşa, Mithad Paşa hakkında vekillerle yapmış olduğu istişare neticesinde Tuna vilayetleri valiliği vazifesini genel istek istikametinde Mithad Paşanın uhdesine verilmesi kararı aldığını tebliğ eder. Bu hususta padişahdan irade-i seniyenin alındığını beyan eder.) Şu kayıtta en çok dikkat çeken Ali ve Fuad Paşaları meclisi mebusana giriş olacak hazırlıkları sergilemeleridir. Yeni kurulacak vilayete esas olacak olan bu usul, devletin ilk idari taksi-

matı olan sancak ve beylerbeyliği usulünden ibaret olan eyalet sistenminden, yâni bir kaç sancağın birleştirilmesinden meydana gelen şekli gayri sabitin ıslahayıyla Avrupa tipi idari taksimata uyan bir taklidçilik idi. Nahiye, kaza ve sancaktan meydana gelen ve her bir kısmında genellikle azaları seçimle belirlenen birer meclis ve mahkemeye sahip Fransa'daki departman usulu idi. Gerçi Tarihçi Engelhardt'ın tenkidine göre bir usulün taşıdığı seçim usulü Hristiyan tebaya pek az müsaid gelmişsede bu çeşit idari taksimat meydana getiren özel fikir, meşrutiyet yoluna çıkılmasının ileri silinemez bir adımıydı. Hatta Mithad Paşa bu tarzı Tuna vilayetinde uygulamaya başladığı sıralarda İstanbul'daki Şeyhülislam Saadeddin efendiden ders almış bulunan Rusçuk naibi Sururi efendi (1) ile vilayet mektupçusu Senih hükümler müfettişi Nazif efendilerin ifsadatlarına ve çerkes muhacirlerinin iskanına memur Nusret Paşa gibi hapisaneleri basarak, zorla adam alan askeri memurların karşı koyuşuna uğrama durumuna düşmesine rağmen bunların hepsini vilayet hududları dışına atmaya muvaffak olmuş ve yapmakta olduğu icraata devam edebilmiştir. Paşa, bu usulü şöyle tarif ediyor: Köylerde ihtiyar meclislerinden beda ile her kazada şu şekide idare ve deavi meclisleri ...(1) Sururi Paşadır ki, daha sonra Abdülaziz han'ın hal edilmesi husunda yapılan Mithad Paşa mahkemesinde, Mithad

Paşanın aleyhinde idam hükmünde evet istikametinde rey kullanılmıştır.

... adıyla cemiyetler kurulması, bunların sancak başlarındaki meclislere onlarında ekibiyle merkezi vilayete tabi olması, senede bir defa meclisi umuminin toplanması, vilayet muavini ve merkez mutasarrıfı ecnebi işler ve bayındırlık müdürleri, adları ile çeşitli memur tayinleri yapılması gibi, icraatın tamamı esas maksad olan mamuriyete hizmet etmek için kullanılacak sebebi varidat olduğundan bunların esas durumlarında güzelce kullanılarak vilayetinde ahalisinin de imar ve asayişini düzeltecek tedbirlerin alınması vali'nin vazifesinden olduğuna ve evvelce Niş eyaletinde şose yollarının ve birde ticaretin emniyet içinde yapılabilmesi hususlarında tesiri süratle tecrübe edildiğine binaen bu iki maddenin yerine getirilmesi diğer ic raatlara önce ve üstün tanınarak hemen faaliyete geçilmelidir menfaat sandıkları, Tuna ticaret vapurları, şirket arabaları, ıslahhane, fabrika, hastahane, hapishaneler, hükümet daireleri gibi umuma ait eserler yapılmasından sonra Mithad Paşanın üçbuçuk sene devam eden valiliği esnasında memleket ahalisi servet ve mamuriyet bakımından fevkalade ilerlemeye şahid olup, bu yükseliş sayesinde hazine-i devlette yüzde elli nisbetinde faydalanmıştır.)

Diğer taraftan Ali Paşa bu usulü şöyle tefsir edip açıklamış: (Islahat fermanının 13. fıkrasına uygun olan bu değişiklik ve düzenleme ahalinin umuma aid

işlere katılımını tatbik mevkiine koymaktır. Bunun neticesinde tatbik olunmakta olan mutlakiyet idaresinde bir hafiflemeye sebeb olacaktır.) 1281/1864 de Memleketeyn voyvodası prens Kuze "İstanbul'a geldi. Kuze, Göksu kasrında misafir olundu. Bu sıralarda ise Memleketyn'in işleri başka bir şekil almak üzereydi. Meşhur general "İgnatiyef bu sene Rus sefiri olarak tayin olunup," İstanbul şehrine geldi. Devlet tensikat-ı cedide-i mülkiye adıyla gerek umumi gerekse idarede bir takım çalışmalar yaparken, Ali, Fuad ve Mithad Paşalar tarafından düşünülen vilayet teşkilatı kanununu yayımladılar. Mithad Paşanın yukarıda yazdığımız Tuna valiliği bu sıralardaydı. Paşanın maiyetinde bulunan zevatın bazıları şunlardı: Mektupçu Senih efendi-Muhasebeci Rıfat efendi Vidin kaimmakamı Sabri Paşa-Niş kaimmakamı Süleyman Paşa-Varna kaimmakamı Abdurrahman Paşa-Tulçe mutasarrıfı Ahmed Rasim Paşa-Sofya kaimmakamı Fehim Paşa-Rusçuk kaimmakamı Mahmud Faiz Paşa-Politika memuru Odyan efendilerdi.

Vilayet içinde bulunan mahkemeden merkezi hükümete gösterilen ilam ve şeri vesikalar mümeyyizi (teftişçi) olmak ve deavii nizamiyeye bakacak meclis mümeyyizi hukuk ve meclis-i cinayet reisliği altında bulunmak üzerede müfettiş-i ahkamı vilayet ünvanıyla ˜ İstanbul payelilerinden Hafız Necib efendi seçilmişlerdir. Mithad Paşa hatırasında vilayetin yedi sancak, 48 kaza ve 15 kadar nahiyeye taksim

olunmuş bulunduğunu, üç eyaletin sancak, kaza ve nahiyeleri birleştirilerek vilayetin kurulmuş olduğu anlatıldığı gibi, bu yeni usulün devletin idari ve mali vaziyetini mazbut hale getirip, intizam dahiline sokmak niyeti ile düşünülmüş bulunduğunu, bu usulün yapılmasında ve icraatında devlet ve ahali hakkında hayır ve menfaat görüldüğü halde, o zamanlar Şeyhülislam olan Saadeddin efendinin Fuad Paşa ile aralarındaki zıddıyet ve hasımlık(!) sebebiyle şahsiyetleri çatışıp iş aksama yoluna düştü.

Bu çekişme neticesinde genel menfaatı sağlayacak bu usulün Fuad Paşa zamanında ve onun delalet ve himmetiyle ortaya çık- asını çekemeyen ve yerine getirilmesine mani olmak istemiş bulunan vekillerden de bazı kimseler bu nizamın fiilen icrasını ve bundan maksadın meydana gelmesini ümid etmediklerinden engelleme yoluna eğilim göstermişlerdi. Ancak, Mithad Paşa bütün mesuliyeti yüklenmeyi göze alarak, Tuna valiliği görevine gitti. Deniyor. Bu kanunu tenkid eden ecnebilerden Engelhardt, ayrı ayrı mütalalarında diyorki: (1864 kanununun seçim namzedleri hususunda reayaya bahşeylediği hak, bunların idari, siyasi ve hukuki işlerini hükümete iştirak edebilmelerini temin etmiyordu. Haki katen meclis seçimine ekseriyetle müslümanlardan mürekkep, nam zedlerin ayrılmasının kati selahiyeti müslüman memurlara emanet idi. Eski şer'i mahkemeler yerine getirilen hukuk ve ceza mahkemeleri de eşidlik kaide-

sinde riayet göstermiyordu. Bu mah kemelerin reislerinin vazife ve selahiyetleri, pek noksan bir şekilde tarif ve tesbit olunmuştu.)

1282 (1865) senesinde "İstanbul'da büyük kolera salgını diye adlandırılan bir çok canın yok olmasına sebeb olan hastalık ve onu takiben meşhur Hoca Paşa yangını büyük sayıda insan zayiatına sebeb oldu. Bu esnada da Lord Palmerston ölmüştü. Fuad Paşa öyle bir mali buhranla karşılaştıki, ne yapacağını düşünürken aleyhine yapılan isnatlardan dolayı sadaretten ayrılmak zorunda kaldı. Bütün çalışmalarda gösterilen ihtimam ve gayret maliye işlerine hasredilmesine rağmen hiç bir şekilde başarı gösterilemiyordu ve başkanlığı Mısırlı Mustafa Fazıl Paşaya bırakılmış bulunan hazine meclisidc bir iş becerememekteydi. 1283/1866 senesi başlarında Fuad Paşanın terk ettiği makam-ı sadarete Mütercim Rüşdü ve seraskerliğe pek bilinen Rıza Paşa lar getirildiler. Ancak padişahın keyfi bir değişiklik istediği için Ali Paşa vekiller heyeti reisliğine Rüşdü Paşa seraskerliğe, Fuad Paşa da hariciye nezaretine tayin edildiler. Tarihi Lütfi'de "Mesmuat-ı manzume" duyduğum sözler denebilecekler okunduğunda: (Abdülaziz, Fuad Paşayı serasker, Rıza Paşa ile Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşanın yapmış olduğu şikayetler üzerine huzuruna çağırarak azarlamış ve aynı gece Mısır valisi "İsmail Paşanın konağında verilmekte olan ziyafet esnasında serkurena Ali bey'i göndererek mührünü aldırmıştı."

İsmail Paşa kendi hanesinde verilen bir ziyafet esnasında meydana gelen böyle bir hadiseden dolayı kızmış, hatta Mısır'a dönmek üzere eşyalarını gece vapura yollamışsada, Ali Paşa ile Kamil Paşa tarafından avutulmuş ve ertesi sabah huzura çıktığında: (Fuad Paşa için darılmışsın. Gidecekmişsin. Uğurlar olsun. Var git. Askerinide al götür. Bana lazım değil. Bir kere sen görüp anlamadınmı? Devletimizin şu hali nedir? Bunlara hep sebeb bu adam değilmidir? Bu ne hamiyetsizliktir. Sende insaf et. İmdiye kadar hiç bir menfaati görülmedi. Meğer bütün gün yalan söylermiş. Bir de, bu adamı ahali istemiyor.) sözleri ile " İsmail Paşayı" ikna etmiştir. Hakikaten, Rüşdü Paşa hazineyi tam takır bulmuştur.Yeni ve- killer başbaşa vererek hiç olmazsa halka bir aylık vermenin çaresini aramışlarsa da, gelirlerin geçen sene imzalanan borçlara havale edilmiş olduğunu memurların 6 aylık alacakları bu lunduğunu, konsolide faizinin geldiğini öğrenmekten başka ellerine bir şey geçmemişti. En sonunda o senenin aşar vergisine ait bir miktar iltizam bedelatıyla veraset meselesinden caize olarak Mısır vergisine zam yapılıp, bu meblağlar karşılık olarak gösterilip, Galata bankerlerinden 2 milyon lira alınmış. (2160) Abdülaziz han'ın tabiatındaki şiddet ve inatçılığı görülüyordu. Ali ve Fuad Paşalar bilhassa memleketin iktisadi vaziyeti için düzeltme çarelerini yerine getirmeye uğraştıkları gibi padişahın görünmek istediği sonsuz selahiyetide tahamül dışı görü-

yorlardı. Kara ordusu ve askeri alana verilen önem öte taraftan zırhlı donanma gemileri İngiltereden bir bir gelmekte, ordunun teşkilatıda ileri hamleye girmişti. Bu sırada Rusçuk'a Varna'dan uzatılan demiryolu açılarak, Paris'e dörtbuçuk ve Londra'ya 5 günde gidilebilme daire-i imkan haline girdi. 1283/1866 senesinde Mısır'a Hidiviyyet mertebesi verilmesi hazırlıkları yapıldı. Tarihin konuşacağı bir olay sayılacağından bu mevzuda olanı yazalım. Huzuru hümayunda padişah tarafından vali "İsmail Paşaya elden verilen fermanı Ali gereğince Mısır eyaletince" İsmail Paşanın vefatından sonra büyük oğluna ve ondan sonra da vali bulunacak zatın mahdumuna tevarusu hasrı ve değişikliği yapılmış olduğu irade olunduğu resmen açıklandı." İsmail Paşanın vali olmasından bu yana bu neticeyi alma için yapmadığı iş, katlanmadığı maddi fedakarlık kalmamıştı. Önceleri bir çok vekil ve padişah kurenasından başka sıradan memurlara varıncaya kadar, "İsmail Paşa tarafından gösterilen fedakarlıkları ve hesaba sığmaz miktarda masrafları sonradan Mısır'da görülen hali netice vermiştir. Bazı vekiler "İsmail Paşa'dan açıktan açığa aldıkları altunlara "kapı yoldaşı muamelesi" derlerken hiç utanmazlardı. Velhasıl "İsmail Paşa arzusunu böylece gerçekleştirmeye muvaffak olmuş ve kardeşi Mustafa Fazıl paşaya (2161) Sultan Abdülaziz'in gözünden düşmek kalmıştı. Fazıl Paşa Avrupaya gitmeği tercih etmiş ve Mısır'da bulunan Halim Paşa da oradan ayrılmak zo-

runda kalmıştı. Bu fennandan sonra bir fennan daha çıkarılmıştırki bunda, eğer bir hal husule gelipde hükümet bir sabi'nin yönetimine kalırsa koruyucu bir heyet kurularak hükümetin idaresi uygun olur, yazmaktaydı. "İşbu vesayet-i fennana göre: (vilayet boşaldığında varis olan büyük oğul küçük ve bebek ise eski vali tarafından kurulmuş bulunan bir vesayet heyeti tarafından, eski vali böyle bir ve sayet heyeti kurmamışsa Mısır dahiliye, cihadiye, maliye hariye ve meclis-i ahkam-ı Mısrı'ye ve Mısır askeri komutanlığı ve kalemi teftişiye memurluklarında bulunan zevattan meydana getirilecek bir vesayet heyeti tarafından bir vasinin seçilmesi hemen yapılacaktır. Girid ihtilali dumanları tütmekte sıra alevlenmesine gelmiş bulunmaktaydı. "İsmail Paşa fevkalade bir hizmet olmak üzere her tür levazımla donatılmış bulunan Aziziye kumpanyası va purlarına 16 tabur Mısır nizamiye askeri bindirerek "İstanbula getirdi. Veraset ilamında Mısıra ilhak olunduğu yazılı bulunan Misva ve Sevakin iskeleleriyle tadili verasete mukabil vergiye alınmış ve bin kese zam yapılarak 150 bin keseye yükseltilmişti.(2162)

-2-

Bu sıralarda Avrupa devletleri arasında belli başlı ve önem taşıyan değişiklikler vukubuldu.

Bizimle beraber Kırım savaşında bulunmuş olan Piyomen kralı 2.Wiktor Emanuel ve başvekil Kont Kavur, "İtalya birliği ve İtalyanların Avusturya boyunduruğundan kurtulmaları fikri ile dolu olarak gayret sarfetmekteydiler. Piyomen hükümetinin Paris kongresine kabulu 3. Napolyon'un İtalya ittihadına vermek istediği önemi derhal resmiyet derecesine çıkarmıştı. Hatta imparator ile Kont Kavur Fransa'nın Voj vilayeti dahilinde bulunan Polimbier'de gizlice buluşup görüştüler. "İmparator, Kavur'a İtalyanın Adriyatik denizine kadar hürriyet ve istiklali için ordularıyla yardım edeceğini vaad etti. Bu antlaşma prens Jerom Napolyon ile Wiktor Emanuel'in kızı prenses Kalotild'le izdivaç edince teyid edilmiş bulundu. 1859 senesi Ocak ayının 1 günü 3.Napolyon Tuliers sarayında yabancı misyon için vermiş olduğu baloda sefirleri kabulu sırasında Avusturya elçisine: "hükümeti metbuanızla eskisi gibi aramızda iyi ve güzellik görülmemektedir. Bu husus için beyanı teessüf ederim" deyivermişti. Bu sözün tefsiri bir savaş tehdidinden başka şekide telakki edilemezdi, nitekimde öyle netice verdiği görüldü. Bu sözü duyan Piyomen kralı Emanuel cesa ret bularak, "bütün İtalya ahalisinin yükseltmiş olduğu seslerin elemine artık daha fazla tahammül edemem." diyerek ihtiyat askerini silah altına aldı. Lombardiye şehri hududunda askeri harekata başladı. Avusturyalılar bu durum karşısında izahat istediler. Cevap verme lüzumu bile gö-

rülmedi. Askerinin terhis ed ilmesi söylendiğinde de red cevabı verdi. Bu vaziyet karşısında savaş çıktı. Napolyon bizzat kendisi 120 bin askerle piyomenlerin yardımına koştu. Meydana gelen savaşın en meşhuru Macenta savaşıdır. Avusturyalılar mağlub oldular. 3. Napolyon ile Wiktor Emanuel muzafferan Milan şehrine girdiler. Avusturyalılar bizzat Fransuva Jozef'in komutasında oldukları halde, Solferino savaşında da başarılı olamadılar. Bu savaşlardan bir kaç gün sonra Napolyon ile Fransuva Jozef de (2163) Villa Franka'da buluşup önce sulh imzaladılar. Na- polyon Zürihte imzaladığı bu anlaşmadan sonra Fransa'ya döndü. "İtalyanlar yalnız Lombardiyayı almışlardı. İmparatorun habersizce Fransa'ya dönmesine kızmışlardı. Orta İtalyada ise ihtilaller çıkmaya başlamış ve Toskana grandükü ile Parma dukasını ahali kovalamıştı. Romagne ahalisi de papa dan ayrılıp Piyomenlere katılmışlardı. Böylece birleşmiş İtalya doğdu. Garibaldi isimli ihtilalci bir sergerde Sicilyateyne geçerek oraları da ihtilal içinde bıraktı. 1891'de Wiktor Emanuel kral olarak tanıdı. Diğer taraftan Prusya devleti prens Bismark'ın iktidarında olan harbiye nazırı Ron ve erkanı harbiye reisi Moltke'nin az bulunur vukuf ve dirayetleri neticesinden olarak meydana gelen muntazam ordusunu Holştayn dukalığının idari muhtariyeti hususi kuruluşunun muhafazası meselesinden dolayı Avusturya ile birlikte Danimarka hükümeti aleyhine kullandı. Da-

nimarkalılar mağlub olarak Viyanada imza olunan antlaşma şartlarına riayetle Holştayni Birleşik Cermanyaya (Almanya) bıraktılar. Prusya birleşmişler namına olarak (2164) Şilizvi ve Avusturya Holştayn dükalıklarını idare etmeyi üzerine almış oldular. Bismark Avusturya ile çıkarmak istediği kavga sebebini bulmuştu. İtalya ile anlaşarak Holştayn'in kötü idaresinden dolayı Avusturyayı itham etme şansı buldu. Mesele diyet meclisine verildi. Bu mecliste Prusya murahassı birleşmiş Cermanya Anayasasının fenalığından ve Prusyanın bundan böyle bu ittifak içinde yaşaya mayacağını ileri sürdü. Avusturya 1815 senesinde kurulmuş olan kanun-i esasiye bağlı bulunması gerektiğini söyleyerek Prusya ya harb ilan etti. Savaş fazla uzamadı. Prusya orduları Hanover ve Bavyera birliklerini mağlup ederek Frankfurtu ele geçirdi. Başlıca iki ordu Bohemya'ya geçti. 1866 senesinin 6. günü Prus-ya Kralnik, Moltke'nin prens Fredrik İarl'ın komutasındaki askeri bakımdan önemli birlikler Sadova'da Avusturyalılarla kar şılaştılar. Savaşın ilk anlarında Prusyalılar, ikinci ordunun yetişememesi yüzünden mağlub oluyorlardı. Son anda ikinci ordu doğu tarafında gözükünce Avusturyalılara feci mağlubiyet geldi çattı. Prusya şimendifer alayları pek mükemmel şekilde düzenlenmiş olduğundan bir kaç saat içinde Viyana önlerine geldiler. Avusturyalıların dönüş yolları kesilmişti. 1866 da Prag'da imzalanan antlaşmada Avusturyalılar,

1815de kurululu bulunan cermen ittifakının çökmesini ve Almanya'nın Prusya tarafından yeniden kurulmasını kabul ettiler. Prusya, Al manya'nın hakimi oldu. Bu harb sırasında İtalya'da Venedik vilayetinin zabtı için bir ordu yolladıysada ordu Küstoza'da, donanması da Lisse'de mağlup oldu. Prag antlaşmasında ise, Venedik eyaleti Fransa'nın vasıtasıyla yine İtalya'ya geçti. (2165) Avrupada husule gelen bu dalgalanmanın damlalarından bize büyük ehemmiyet verdirtmesi gereken olay Panslavist hareketidir. Bu harekatın bizi alakadar eden hususiyetini şöyle özetleyebiliriz. Petersbur kabinesi, Osmanlı hükümeti hakkında beslemekte olduğu ve bizim için iç açıcı olmayan fikir ve düşüncelerinden dolayı bize zarar verebilmek için daha bir istekle ve daha emin bir tarzda çalışmaktaydı. Vazife vermiş olduğu memurları balkan yarım adasını ve Osmanlı Cezayirini dolaşıyorlardı. Sırplara, Yunanlılara, Karadağa topraklarını genişletmek bu hususta yardım vaadlerinde bulunmaktaydı. Bosnalılarla, Bulgarları ihtilal yapmaya teşvik ediyorlatdı. Babıalinin gerek 1856 da gerekse daha evvel yapılacağını vaad ettiği ıslahatın yapılmadığı bahanesiyle Hristiyan tebaya teşviklerde bulunmaktaydı. Bir bakıma Osmanlı hükümeti Abdülmecid merhum zamanında olan işlerden daha kötü durumda görünüyordu. Rusların bir dereceye kadar haklı görünmek istedikleri bu itirazlar ve aksaklıklardan istifade ederek Paris antlaşması ve onun sağladığı şartları

iptal etmek maksadını hatıra getirmekteydi. Sadova savaşının sonunda bu işarete hacet görmediler. Şimdi, Romanya'da prens Kuze'nin aleyhinde ortaya çıkan ihtilale ait hususları anlatmadan Rusların, Bulgaristan'da yaptıkları fesat çıkarıcı davranışlarına göz atalım: "1283'de (1866) olan vukuat, Mithad Paşanın hatıratında şöyle yer almaktadır: Slav cemiyetlerinin ve bunların şubeleri olarak, Keşnu'da ve Bükreş'te olan kavimlerin Bulgarlar hakkında önceki gibi vasıtai ve tahrik ile yaptıkları ifsadatın tesiri olmadığından 83 senesi yazında vilayet içine silahlı eşkiya sevk ederek Bulgarları zorla teşvik ve kandırarak teşebbüse geçtikleri haberi alınmış olup, tarafımdan Ali Paşaya yazılmıştı. Gelen cevabdan çıkan derhal icab eden tedbirlerin alınması ve bu tip eşkiyanın yakalanıp cezalandırılması emrolunmuştu. Mithad Paşa bu yönü sakalayarak askerce lazım gelen tertibatı kararlaştırdık- tan sonra nereden ve hangi noktadan haber geleceğini beklemeğe başlar. Sene-i rumiye Mayıs ayı hicri 1283'de (1866) Ziştoviden çekilen bir telgrafta dün gece Eflak tarafından Ziştovi'nin üst tarafina bir kaç fırka silahlı eşkiya geçmiş olup, Ziştovi Bulgar gençlerinden kurulu bir cemiyet ile birleşip sabahleyin kuzu otlatmak için kasaba dışına çıkmış olan beş müslüman (2166) çocuğunu feci bir şekilde öldürdükten sonra Tırnova'ya doğru gitmişlerdir. 'yazılıydı. Mithad Paşa hemen o saatte yanına asker alarak, tesadüfen is tim üzerinde olan bir vapura binerek

Ziştovi'ye gider. Oraya vardığında müslüman ve Hristiyan ahalinin tamamını bir dehşet ve vahşet içinde bulmuş oldu. Asıl iş daha ötelerde olduğundan telgrafla Tırnova, Selvi, Gabrova dan alınnan bilgiye göre adı geçen eşkiyanın sayısı Ziştoviden katılan Bulgarlarla beraber 180 veya 200 kişiden ibaretken önceden haberleşmiş olduklarından yakın kasabalarda bulunan Bulgar gençleride yolculuk esnasında bu kafileye katılarak gittikçe kalabalıklaşmışlar, niyetleri Gabrova'ya gidip oradanda balkanı tutmak isede Gabrova'nın üst tarafında bulunan ve daha önceki ihtilallerde eşkiyanın toplanma yeri olarak seçilmiş olan Kapyenoh ve İblanoh manastırlarına evvelce Mithad Paşa tarafından dörder bölük askerimiz konulmuş ve Tırnova'da da 2 tabur asker bulunmuş olduğundan eşkiya o tarafa sevkettirmeyerek en büyük kalabalığı Savi kasabasında bulunan Tusa balkanına girmiş ve derhal Tırnovada hemen süratle tedbirlere teşebbüs olunarak gereken yerler asker ve ahali tarafından kuşatma altına alınmıştır. Eşkiyanın Tuna nehrinden bu tarafa geçmesi henüz iki günü doldurmamışken İslimye, Kazgan, Turyan ve Eyroca gibi üç beş günlük mesafeli yerlerden bir takım silahlı Bulgarlar, otuzar, yirmişer kişilik gurublar olarak ve bir bölümüde suvari olduğu halde Tırnova ve Selvi havalisine yayılmış ve uğradıkları köyleri dehşet ve heyecana sürüklemişlerdi. Ehli kura olan müslümanlar Hristiyanlardan çekinerek mescide

müslümanlardan ihtiraz eden Hristiyanlar kliselerde saklanma yolunu seçmişti. Yağma, cinayet gibi rezil işlere teşebbüs edecek olan bir takımın cesaretini kırabimek için silah taşıma yasağı ilan edildi. Yine bir takım serseri de yakalanıp tahkikata başlanmıştı. Eşkiyanın muhakemeleri için Tırnova'da altısı (2167) müslüman altısı Hristiyan Bulgar olan oniki kişi ki, bunlar ahalinin değer vermiş olduğu kimselerdi. Bunlardan bir mahkeme meclisi düzenlenip çalışmalara başlandı. Rusçuk'da bulunan konsolosların bazılarının bizzat kendileri, kimileride kançılaryalarını vekaleten göndermişler icraatı takip etmekteydiler. Tatbikat ceza kanuna göre yapılmaktaydı. Kurulan mahkemenin idama mahkum ettiği kimselerin mazbataları tanzim olunup hemen infaz yapılıyordu. Bulgarlardan bu eşkiyaya cephane verenler, götürenler, kılavuzluk yapanlar gibi ikinci derece suçlarla itham olunanlar pranga ve kürek cezasına mahkum edilip Vidin'e gönderilmekteydi. Hadisenin en şiddetli anları üç gün kadar sürmüştü. Bu müddet içinde müsademe ve kavgada karşılıklı olarak telef olanlar dan başka her gün sekizer, onar insanlar mahkemenin asılarak idam kararları ve bir o kadarınında kürek ve prangaya vurulmaya mahkum edilmeleri, öte taraftan müslim, gayrimüslim diye ayırım yapılmaması fesad çalışmaları yapmış olan rezillerin meydanda dövülüp, öldürülmeleri, en sonunda da Pireve'de bir Bulgarın hanımını öldüren ve tahkikat esnasında katil olduğu

meydana çıkan zaptiye Mehmed Çavuş'un yakalanarak kurşuna dizilmesi çok büyük bir ibret olarak kabul edildi. Bu ihtilal fesadı üç dört gün içinde bastırıldı. Balkanın Niş ve Sofya taraflarındaki Bulgarlar müstesna olarak, onlardan başka yerlerde ve Filibe, İslimye taraflarında bir çok kasabalar ve köyler evvelce isyana hazırlanmışken bu icraat karşısında hepsi dehşet ve ibretle teşebbüsten vazgeçmişlerdir. Beş küçük yavrunun katilleri Tırnova'da asılarak idam edildi. (2167) Ziştovi'de ihtilal çıkmasında rolleri bulunan ve tah kikat neticesinde meydana çıkarılan ve Tırnova'dan getirilen eşkiya artıkları ve Ziştovi'de de yerli ve ecnebi papaz güruhundan eşkiyalara maddi ve manevi yardımda bulunmalarından dolayı yakalanan 4 kişinin haziran ayı başlarında Rusçuk'a getirilmişlerdi. Burada meclisi kebir temyiz mahkemesinde davalarına bakılmış ve içlerinden idam ve kürek cezalarına mahkum olanların Rusçuk'ta cezaları infaz olunup, bir kaç papaz da Aynaroz'a sürgün edilmişlerdir. Ecnebi ülkclerden olanlar konsolosları vasıtasıyla memleketlerine iade olunmuşlardır. Sırp Hazinesi: Mihal bey İstanbul'a geldi. Yanında kale muhafızı Ali Rıza paşa da vardı. İstanbul'a Sultaniye vapuru ile Varna'dan gelmişlerdi. Belgrad kalesinin tesliminden dolayı, arzı teşekkürde bulunmuştur. Bizde olan rivayete bakılırsa Mihal'in büyük devletlere müracaat ederek Belgrad kalesinin malum vaka münasebetiyle Sırp idaresine verilmesi yolunda talebi üzerine

İstanbul kongresinde sefirler tarafından devlete bu istikamet te yapılan tavsiyelere Osmanlı hükümeti şimdilik mümkün olmayacağının cevabını vermişti. Aradan biraz vakit geçtikten sonra "Güya Sırbistan ahalisi devleti metbualarından kaleyi niyaz ediyorlar mealinde olarak sadarete gelen bir mektup üzerine Sultan Aziz'in müsaade etmiş olması" dır. Avrupa tarihleri 3. Napolyon'un doğuda genel bir ihtilal uyandırarak İtalya, Macar ve Osmanlı reayası meselesini hal etmek (2169) maksadını taşıması üzerine Fransa'nın İstanbul sefiri mösyö Tuvenel'in Rusya'nın yardımıyla İngiltere'nin istememesine rağmen hem Karadağlıları af hem de Belgrad'ı teslim ettirmek için ifa ettiği mühim bir rol neticesi olmak üzere haber veriyorlar. Diğer taraftan Avusturya-Macaristan tahkimnamesinin imzalanması münasebeti ile Avusturya devletinin Istanbul'da yapmaya çalıştığı siyasi teşebüslerin semeresi olduğu bildiriliyor.

Memleketeyn Meselesi: Prens Kuze, Memleketyn'nin idaresinde halkın beğenisini ve sevgisini kazanmayı hedef almıştı. Böyle olunca Fener patrikhanesi ile Manastır meselesinden dolayı büyücek bir anlaşmazlık çıktı. Kuze, senelik bir gelir karşılığında Romanya'da bulunan Manastırların mal ve mülklerinin Eflak ve Buğdan hükümetine terkini taleb ediyordu. Rusya işin bu yönüne itiraz etti. Ruslar, en çok Rum patrikanesine mensup ruhbanların ve şarkda bulunan

Hristiyan ahalinin meselesine uygun olan teşvik siyasetini yürütmekte olduğundan onların tarafını tercih ediyordu. Babıali bir unutkanlık neticesinde Rusların görüşünü kabul etti. 1858'de toplanan konferans, patrikhane ile prensliğin dostane bir antlaşma yapmalarına karar verdi. Bir müddet sonra mesele Bab-ı Âli'nin büyük devletler ile beraber tayin edeceği bir hükme havale edecekti. Mesele ilerleyemedi. Prens Kuze 1863'de Manastırlar mal ve mülkünün hacizle gelirlerinin devlet hazinesine yatırılmasını isteyen bir emir verdi. Tabiatıyla Fener patrikhanesi (2170) bu emri bir gasb muamelesi olarak ilan etti. Rusya buna taraftar oldu. İngiltere ile Avusturya'yı kendi tarafına çekti. Bab-ı Âli'ye, Prens Kuze'ye haczi kaldırması için emretmesi, olmadığı takdirde askeri müdahalede bulunucağını bildirmesini kabul ettirdi. Ancak Fransızlar bu işe adamakıllı bir tarzda maruz kaldığını gösterdi. Böylece Rusların çevirmeye kalkıştığı entrika bozuldu. Fener patrikhanesi bu münasebetle Bab-ı Âli'nin Romanya ile meseleyi hal edememesi hususunda icab eden teşebbüslerde bulundu. Bu vaziyet karşısında prens Kuze 1863 senesi Eylül ayının 12'sinde bir defaya mahsus olmak üzere mukaddes mahallerdeki manastırlarla sırf hayır işlerine sarf eylemek üzere 84 milyon kuruş vereceğini ve sermayenin Osmanlı devleti ile büyük devletler ve Romanya'nın müşterek kefaletleri altında bulundurulmasını manastırların her sene maliye ile alakalı muameleleri-

ni bildirmelerini, bundan başka Romanya hükümetinin Dersaaded'te bir hastahane, her Hristiyan mezhebine mahsus mekteb yapılarak bu hususta 10 milyon kuruş vereceğini bildirdi. Ali Paşa bu esaslar dahilinde müzakereye girişmeyi kabul ettiyse de Rum papazlar karşı çıktılar. 24 Eylülde Romanya meclisi-i mebusanı ister vakıf olsun ister olmasın bütün Romanya'da bulunan manastırların mallarının devletten sayılacağını ilan etti. Patrikhane Kuze'nin bu teşebbüsünü geçersiz kılmak için ne yapması lazım gelirse onu yaptı. Rusya'yı kendine vekil yaparak Bab-ı Âli nezdinde koşturdu. En sonunda Bab-ı Âli prens Kuze'ye, almış olduğu kararın keenlemyekün yani yok sayması gerektiğini, malların devlete geçmesini olmamış farz ettiğini tebliğ etti. Fakat Fransa ile İtalya (2181) yine maraza çıkardılar. Fransa, Romanya hakkında verilecek hiç bir zecri kararı kabul etmeyeceğini bildirdi. Ali Paşa Fransa elçisi mösyö Metye ve İngiliz sefiri Hanri Bolivar ile beraberce prense tazminatın 150 milyon olmasını teklif ettiler. Romanya hükümeti, bu teklife itaat etti. Fakat Rum papazları böyle görünürdeki hiyleye de dini görev adına razı olmadılar. Patrikhane Romanya'yı elden kaçırıyordu. 1864 senesinin Mayıs ayının 26.günü yayımlanan bir kanun, prensin metropolid ve piskopos tayinine selahiyet sahibi olduğu tasdik ediliyordu. 1865 senesi Aralık ayının 13.günü Romanya Milli Sinod'u birinci defa olarak toplandı. Romanya klisesinin İstanbul

patrikhanesinden ayrılıp istiklalini ilan ettiği kararı yayımladı. Prens Kuze ile meclis-i mebusan arasında görülen iyi münasebetler uzun süre devam etmedi. Meclis devamlı olarak prense karşı hasmane şekilde davranmaktaydı. 1864 senesinin Mayıs ayının 14. günü prens meclisi fesh etti. Bab-ı Âli biraz tereddüt ettikten sonra prensin hareketini ve Romanya'nın bağlı olduğu hükümete vaziyeti haber vermeksizin iç işlerini tadil etmek hakkının bulunduğunu tasdik etti. Prens adeta diktatör oldu. Angaryanın kaldırılması, köylülerin arazi sahibi olmalarını bildiren bir ziraat kanunu ile ölçü ve mukayesede kilenin usulu aşarının kullanılmasını emretti. Bir emirler dizisi daha çıkarıp, sicil, medeni nikah nizamlarını, maarif-i umumiyenin mecburi olduğunu Kud Napolyon tatbikan Kudi sivil neşrini, cinayet davalarında jüri usulünün tatbiki, askeri mekteb, (2172) güzel sanatlar öğretmen okulları, hastaneler inşası, ziraat heyetleri kurulmasını emrederek Romanyalıları, Fener ve Rusların tazyiklerinden kurtarmak istedi. Ancak vergilerin çoğalması, emvali umumiyenin suistimalleri yakınları tarafından yapılan irtikap ve rüşvet almalar prensi halkın gözünden düşürdü. Taraf taraf ortaya çıkan olumsuzluklar şiddetle önlenmeğe çalışıldığından, Bab-ı Âli kuvvetle ve zorla silah kullanılarak yapılmaması tebliğinde bulundu. Prens ile Fuad Paşa arasında yapılan bir kaç mektupluk münasebet neticesinde bu meslede yatıştı. Fakat Kuze 1866 senesi Şubatının 23.günü Mebus ve

Romanol gazetesinin müdürü tarafından idare edilen bir askeri ihtilale yakasını kaptırarak, istifaya mecbur oldu. Romanya tacı, kont Dö Flandre'ye teklif edildi. Paris antlaşmasına imza koymuş olanlar 10 Martta Paris'te bir konferans toplanarak Ruslardan başkası beyliklerin birleşmesine ve ecnebi bir prensin seçilmemesine karar verdiler. Romanyalılar bu karara aldırmadılar. Hatta 19 Nisanda Prusya krallığı hanedanına mensub olan prens Dö Charles Hohenzeller'i Romanya prensliğine davet ettiler. "Tarih-i Lütfi diyor ki: Prens Şarl 1282/1866'da geldi. Şarl seçilince Bükreş'de bulunan büyük devletler konsoloslarına kendisiyle konuşma ve haberleşmede bulunmamalarını telgrafla bildirmişti. Prens seçimden sonra Bab-ı Âli'ye bağlılığını bir telgrafla bildirdi. (2173) Memleketeyn meclisinde Osmanlı devletine bağlılığına dair bir söz söylemedi. Üstelik ifadesinden çıkartılabilecek mâna ileride husule gelebilecek çeşitli hallere karşı mukavemet göstereceği istikametindeydi. Son derece gariptir ki, Paris kongresinde bu prensin seçimi tasdik olunmadığı gibi, Memleketyn'e gitmesi de devletler arası hukuka aykırı olduğundan, dolayısıyla bunun ifadelerinin bir çarc olmadığı ilan olundu. Prense gelince, o bu söylenenlere hiç kulak asmadı. 3. Napolyon'un sayesinde idareyi tamamen ele geçirip ayrıca cihet-i askeriye tarafından kendisine gösterilen sevgi dolu yaklaşım üzerine gayet akıllı bir davranışla herkesi bir rütbe üste terfi ettirdi. Meclis-i

mebusan ise, prense hürmeten kardeşiyle, babasına Ulah tebası beratı vermişlerdir.

Osmanlı devletinin Paris elçisi tarafından bu hususta konferansa vermediği protestoya ilaveten büyük devletler yanında vazifeli diğer Osmanlı büyükelçileri aynı tarzda protestolar vermeye emir almışlar, bu emri de yerine getirmişlerdir. Bütün bunlardan başka İngiltere hariciye nazırı, parlamentoda Prens Şarl'ın Memleketyn'e girmesinin devletler arası hukuk ahkamına aykırı olduğunu ileri sürerek devlet-i âliye büyük elçisi, asker sevkinin lüzumunu ifade ettiğini söyleyerek dikkat çekerken, Rus elçisi de, bu vaziyet karşısında Rus askerininde gönderilmesini ortaya atmışsa da, bütün bunlardan bir netice alınmamıştır.

Neticede Prens Şarl bütün bu tehditlere aldırmayarak, başına geçtiği ülkeye yerleşti. Ahali ile de birleşmeyi becerdi. Maalesef bizde işin daha fazla üzerine gidemedik. Hatta bir müddet sonra Prens Şarl'ı karşılamak için, padişah yaverlerinden Cemil Paşa, (2174) İzeddin vapuru ile Varna limanına giderek, Prensi en güzel ve rahat bir şekilde İstanbul'a getirmek üzere gönderildi. Prens İstanbul'a geldiğinde önceden hazırlıkları yapılıp hazırlanmış bulunan Göksu Kasrı'na misafir edildi.

Prens Şarl gelmiş bulunduğu Göksu Kasrı'nda bir miktar dinlendikten sonra yine İzzeddin vapuruyla mabeyn-i hümayuna geldi. Huzurda kendisine "Memleketyn Voyvodalığı" tevcih olundu. Oradan

Sirkeci iskelesine çıkıp sağ ve soluna dizilmiş iki tabur asker arasından geçerek üzerine binmiş olduğu paytonla Bab-ı Âli'ye gelip, vekillerle tanıştı.

Prense, Dersaadet'de çok büyük ikramlar ve riayet gösterildi. Kendisine murassa bir nişan-i Osmani, padişah tarafından özel olarak seçilmiş beş tane fevkalade güzellikte ve donatılmış at ihsan olundu. Dokuzuncu günü İstanbul'dan ayrıldı.

-3-

Girid ihtilali: 1287 (1870) senesinde Girid'de eskiden beri devam eden ihtilal hazırlıkları nihayet başını gösterdi.

Bir yabancı tarihçi diyor ki: "Fuad Paşa'ya tenbellik göstermiş olması ithamıyla yüklenen mali buhran suçu, İngiltere vaşvekili Lord Palmerston'un ölümü sebebiyle İngiltere tarafından kararlaştırılan yeni siyaset tarzı Fuad Paşa'nın istifasını gerekli kıldı. Abdülaziz Han, Fuad Paşa'yı saymaz, hatta mabeyne gittiği zamanlarda bile huzura kolay kolay kabul etmezdi. Biraz evvel bahsettiğimiz gibi Mütercim Rüşdü Paşa sadarete getirildi. Fransa (2175) nüfuzu saradetteki bu değişiklikle artmış bulunuyordu. Rüştü Paşa, borç alımından dolayı yapılmış taahhütleri tasfiye etmek için Osmanlı Bankasının üzerine aldığı muameleye karşılık, üç aylık kuponların bedelleri olarak bazı vilayetlerin vergilerinin alımından vazge-

çilerek Osmanlı borçlarının faizlerini sıfırlamaya ve hal ve gelecek için faydalı bir şey temin etmek böylece Osmanlı itibarını yükseltmek istediyse de, acil ihtiyaçlara sarfedilmek üzere öyle çok meblağa ihtiyaç vardı ki, iki defa borç almaya teşebbüs edildiyse de bir başarı elde edilemedi. Bu vaziyet karşısında artık Galata bankerlerine müracaata karar alındı.

Mali vaziyette görülen karışıklık gibi, siyasi durumda aynı vaziyetteydi. Gerçi, Karadağ dört sene evvel yediği şamarla kımıldayamayacak bir halde idi. Ne var ki, Sırplar ile Romanya içlerinde var olan karışıklıklar son haddi bulmuştu. Babıâli Prens Şarl'ın seçilmesini protesto etmiş ve Tuna kenarına bir kolordu yerleştirmişti. Rüşdü Paşa Romanya meselesiyle oyalanırken, Girid adasında katiller harekete geçmişti. Vergilerin çokluğu, gümrük rüsumunun fazlalığı, vergi toplanmasında düzensiz bir toplayış tarzı, Osmanlı mahkemelerinin tenbel ve ağır davranması bahaneleri Girid Hristiyanları buranın ahalisi İsmail Paşa aleyhine bir heyet tertip edip babıâliye gönderdiler. Paşa toplanmalarını yasaklayarak, bu yollara gidenleri asi olarak göreceğini ilan etti. Müslüman ahalinin muhafazası için de, lazım gelen miktarda asker sevkini yerine getirdi. Babıâli'den, Hristiyanların dilekçesine verilen cevap, durumların düzeltileceğine dair çalışmalar yapılacağına buna razı gelmeyip, huzursuzluk çıkarıp padişaha itaatsizlik yapanların (2176) şiddetle cezalandırılacaklarına a-

mirdi. Bu vaziyet karşısında ihtilal patladı. İhtilalciler tertipledikleri umumi bir mitingle Yunanistan'a katılmak arzu ve isteklerini ilan ettiler. (Burada Ahmed Rasim Bey, bir not eklemeye lüzum görmüş. Biz de kendilerine riayeten sayfalarımızı süslüyoruz: Kral Jorj'un seçilmesinden sonra, adı geçenin Rusya hanedanından Grandüşes Olga ile evlenmesi ve Rusya tarafından çehiz olarak Girid adasının Yunanlılara verileceği şayiası ortaya çıkmıştı. Şark Meselesi adlı eserden yazarı Deryolet)

Bu sıralarda babıâli tarafından Osmanlı elçilerine verilen ve büyük devletlere tebliğ edilen notalarda, Atina'da bulunan gazete yazarlarının, gazeteler vasıtasıyla bir takım fitne çıkarıcı yazılar yayımladılar. Gayet açık tarzda ve Yunan devletinin gözün önünde bir takım komiteler kurulduğu, Yunan gazetelerinin tecavüzkâr bir dil kullandığı doğrulandı. Lütfi tarihine bakarsak "Vehle-i evlâda bir kaç bin eşkıya toplanmasına ve hükümete vermiş bulundukları dilekçenin birer suretini hiç bir şekil ve tarzda münasebeti meşrualarında olmayan konsolosluklara verdiklerine bakarsak, bunların yaptıkları iddiaları gibi dilekçecilik şeklinde olduğu anlaşılır. Girid'de toplananan 16 tabur asker ile, birlikte Osmanlı hükümeti cezalandırma harekatına teenni ile hareket ettiğinden, eşkıya günden güne şımardı. Hacı Mihal isimli bir serseri başı...(Yine burada Ahmed Rasim Bey merhum bir alıntı yapmış, riayet ediyoruz: "Ali Paşa kaleme aldığı

yazısında diyor ki: Bunların Osmanlı devletinin emirlerine uymamaktaki ısrarı taşıyan halk ile, itaat dairesinden ayrılmayan ahali hakkında meydana gelmekte olan hareketleri babıâli'yi son derece üzücü ve menfur bulunan şiddet hareketlerine sevke ve bundan kaçınmanın çok zor olması büyük bir üzüntü ile ortada görülmektedir." (2177) ...Her kim silahını alıp yanıma gelmezse evini ve ailesini yakarım" şeklinde bu Mihalin yaptığı ilân cemiyetlerinin kalabalığını arttırdı.

Rebiülevvel ortalarında Mısır Hidiv'i tarafından Ferik Şahin Paşa komutasında yeter sayıda asker gönderildi. Paşa, 4 tabur ve 4 top, vali ile Ferik Osman Paşa'da iki tabur askerle Apukuran nahiyesi civarında bulunan Fıstıklı köyüne giderek, Rumcaya tercüme edilmiş emirnameyi samiyei yollamışlarsa da, ihtilalciler adanın en yüksek tepesi olan 2400 metre irtifaındaki İsfakiye dağlarına kaçtılar.

Atina ise, açıkça Girid isyancılarına yardım toplamak için kurulan komisyon marifetiyle 60-70 kadar ihtilalci Girid'e gönderildi. Bu sırada İngiltere ve Fransa devletleri tarafından Suda limanına ve Rusya tarafından da Hanya'ya birer vapur gönderildi. 28 Rebiülevvelinde eşkıya reisi Hacı Mihal'in Kasnalos mevkiinde topladığı 5-600 kişilik kuvvetine karşı iki tabur sevk edildi. Tabii dağıtıldı. Apokuron ile Kandiye arasında bulunan bölgelerde islamlar bütün mal ve emlaklerini terk edip, kalelere sığınmak için

yollara düşmüşlerdi. Eşkıya bunlardan 4 müslüman kızı dağa kaldırdı. Bu kızların ancak birini kurtarmak mümkün olabildi. Rebiiülahirin sonlarında Kandiye kalesine 50 bin civarında müslüman yığıldı.

Mesele çok vahim ve tehlikeli bir boyuta vardığında babıâli, Fransa ve İngiltere'nin teşebbüslerindeki ısrara karşı 40 bin kişi sevkine karar ile, çok uzun zaman Girid'de bulunmuş ve her meselesi hakkında bilgi sahibi bulunan ve Giridli diye nam salmış olan eski sadrazamlardan Mustafa Naili Paşa'yı tam selahiyetle adaya göndermeye karar verdi. (2178) Hariciye nazırlığı görevinde bulunmakta olan Ali Paşa tarafından büyük devletler nezdinde vazifeli sefirlerimize yazılan yazı: "Mustafa Nail Paşa'nın talimatı, ecnebilerin fesatlarına bakarak şakilik yapan Girid ahalisi hakkında gayetle hayırlı olacaktır" denildiği gibi, Paris antlaşmasında Girid'in adı geçmediğinden, Londra protokolunda geçmiş hadiselerde rolleri olanların umumi af kafsamına alınmaları hususunda tebligat yapmakla yetinildiği, Girid'e aid hususlarda devlet-i âliyenin işlerinden olduğundan, Yunanlıların Ezdin ve Karavasra tarafından asker himayesi altında olarak haydud çetelerinin sevk eylediklerini de bildiriyordu.

Mustafa Paşa'nın Girid'e gelmesi, eşkıya üzerinde beklenen tesiri göstermedi. Müslüman ahalide kalelere sığınmak, Hristiyan ahali ise kayıklarla Yunanistan'a geçmek, Yunanistan'dan ise kayık kayık çete

gelmesi devam etti durdu. Palikaryalar Resmo'da bulunan Mısır Hidiv askerinin yaralılarının yatmakta olduğu hastaneye verdikleri bir baskında korumasız yaralıları parça parça etmekten utanmadı. Hatta bunlardan on eri kilise kapısının önüne astılar. Mustafa Paşa'nın bütün nasihatlarına rağmen Osmanlı askeri üzerine saldıran çete yedi buçuk saat askerimizle çarpıştı.

Şimdi bir taraftan Giridlilerin gayesi, bilinen evlilik olayından dolayı İngilizlerden yüz çevirip, Rusya tarafından korunma altına alınması, diğer taraftan İtalya ile Prusya, kavimcilik ve ırkçılık politikası isteyenlerin tarafdarlığında bulunmakta, Fransa ise Belçika'yı kendi topraklarına katmak düşüncesinde olduğundan, Protestanları tercih ediyordu. (2189)

Ortada yalnız Girid meselesi yoktu. Bir de Yunan hükümeti meselesi vardı. Başvekil Komondoros, Osmanlı devletine harp ilan etmediği halde, Atina milli askerlik reisi Koroneos'u Girid'de meydana gelmiş olan ayaklanmayı devama memur etmişti. Hatta Teselya'da Armiro taraflarında isyan bayrağını açan Kiryako'nun harekatını açık gizli destekliyordu. Bu kadar karışıklıklar arasında Adalar denizinde (Ege denizi) İngilizlerin Yunanlılar aleyhinde olduğu işitildi. İstanbul'daki İngiliz sefiri Lord Lyons, meşhur İstradford Radoklifin politikasını kullanıyordu. Bu politika gereğinden olarak, Babıâli Fransa sefiri olup, Girid'in ayrılmasını terviş etmek hususunda, Rusya

harbiye nazırı Gorçakof'un fikrine uyarak, Teselya ile Epir'i (Yanya) vermek isteyen Mösyö Montie Girid'i terk etmek için 2. bir Navarin mağlubiyeti icab ettiğini bildirdi. Osmanlı Devleti Serdar-ı Ekrem Macarlı Ömer Paşa'yı Kuvve-i İslahiye Komutanı ünvanıyla Girid'e yolladı. (Ahmed Rasim Bey merhum, bir müdahalede bulunarak diyor ki: Mustafa Naili Paşa'nın Girid'e gelmesinden sonra mühim vakaları bizim tarihlerimiz şöyle yazar deyip tafsilata geçiyor. Biz de, merhum üstada riayet ediyoruz.

1. Mısır askerlerinin hasta ve yaralı olarak yatmış oldukları hastane üzerine yapılan saldırı üzerine, Bedrioğlu Hasan Bey komutasında gönderilen bir tabur asker savaşa tutuşmuş. Bu savaş sırasında komutan Hasan Bey şehit düşmüştür. Bu elemli haber Mısır'da duyulur duyulmaz Cihadiye nâzırı İsmail Paşa ile 7 tabur Mısır askeri daha gelmiştir. Kayos'da bu kuvvet ile eşkiyalar arasında meydana gelen çarpışmalarda eşkıya sayısının 4 bin olduğu tesbit olunmuştur ki, çok büyük zayiat vermiştir. Mısır askeri çekildikten sonra eşkiyalar, müslüman mezarlığı içinde ne kadar kabir varsa yakıp, yıkmıştır.
2. Adanın en büyük ve mühim ihtilal merkezi olan İsfakiye ahalisi (2180) (Burada kitap metne geçiyor. Biz de o usule riayetle öyle yapıyoruz.) Avrupa tarihleri Ömer Paşa'nın, Girid isyanını durdurmak maksadıyla adayı tahrip ettiğini yazmış oldukları sırada adadaki konsoloslarla ve bunların bağlı oldukları hükümetlerin

insanlık adına olarak Avrupa tarafından tahkikat yapılmasını talep eylediklerini, padişah bu tahkikatın önünü almak için 1284 Cemaziyel ahirin 4./1867'nin Ekim ayının 4. günü sadrazam Ali Paşa'yı meselenin nazik bir tarzda düzeltmekle vazifelendirerek gönderdiğini beyan ediyorlar. Hakikaten Ali Paşa söz konusu tarihte yanında bulunan memurlarla birlikte Sultaniye vapuru ile Girid'e gitti. Şimdi Rasim Bey'in bıraktığı müdahaleden devam ediyoruz: "Eline bulunan on müslüman asker ile, Mısır vapurunda bulunan rehin dokuz çete ile değiştirilmişti. Bazı Yunanlı esirler ile bir takım bayraklarla ve silahlar İstanbul'a gönderilmiştir.

3. Resmo yakınlarında bulunan ve Yunan miralayı Korneos'un kumandasında bulunan Arkadi isimli manastır üzerine yapılan bir harekatta Mustafa Paşa 6 tabur askerle gidip teslim olmalarını teklif etmişse de, pencere ve mazgallardan mermi yağdırılması üzerine karşılık verilerek manastıra girilmek istenmişken, patlayan bir lağım iyi ucuz atlatılmış, infilaktan sonra girilen manastırda oda savaşları başlamıştı. Üç saatten fazla süren bu kanlı dövüşte eşkiyadan 600 kişi gebertilirken askerimizden de yüz kişi kadar şehit vermiş olduk. Buradan sonra tertip edilen 9 taburla Selene taraflarına yola çıkıldı.
4. Elebaşılardan bazılarının af diledikleri teslim oldukları, Lakos dağı zirvelerinde kanlı dövüşler olduğu, Yunanlıların sürüle sürüle sahil yoluna indirildiği, bunlardan 400 kadarının bir Rus vapuruna sığındıklarını,

bunlardan aman dileyenlerden yedi bin silah ele geçirildiği bildirilmiştir.

5. Mustafa Nâil Paşa'nın Mısır askeriyle ve onların komutanlarının katılımıyla ve beraberce kararlaştırdıkları usul, görünüşte seyirci, ama esasta hoş görüp memnun olan devletlerin hoşuna gitmediğinden Sururi Efendi isimli bir zaman talimatla Girid'e gönderildi. Ali Paşanın büyük devletler yanındaki Osmanlı elçilerine yazdığı yazıda, bu talimatın ferman şeklinde olduğu bildirildikten sonra deniliyorki: Zat-ı padişahi Girid'de bulunan tebalarının hakkındaki düşüncesi cömertliklerinin yeni bir delili olarak göstermek arzusundadır. Adı geçen adaya tayin olunup, gönderilecek olan yeni vâli tarafından ne şekilde işlerin yürütülmesi hususunda adanın müslim ve gayri müslimlerinden ve bunların muteber kimselerden olanlarından meydana gelen kimselerle yapılacak müzakerelerle kararlaştırılmak üzere eyalet merkezinde bir komisyon (2181) kurulmasını emir ve irade buyurmuşlardır. Sururi Efendi Girid'e gelişinde, fermanı okuyup gereğince her köyden seçilecek ikişer islâm, 2'şer Hristiyandan meydana gelen ve 35 kişiyi bulan bir heyet, Talia adlı vapurla İstanbul'a getirilip, Kandilli'de özel olarak hazırlanmış bir konağa misafir edildiler. Fakat Girid yine şakilerden, haydutluktan kurtulmadı. Hatta fermanın okunduğu gün, eşkıya meclisi tarafından her kim bu teklifi kabul ederse millet hainidir, tarzında ilanlar yayımladılar.

6. Kandiye'de bulunan Rus konsolos vekili, durumları beğenmiş olan ahaliyi ifsad etmekten geri durmamak-

taydı. İstanbul'a gönderilecek kişilerin seçimlerini önlemeyi tavsiye eden varaka-i fesadiye ele geçmiştir.

7. Mustafa Nail Paşa İstanbul'a çağırılıp, Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa Girid'e gönderildi. 1283/1867 senesinde Ömer Paşa emrindeki askeri kuvvetleri ikiye taksim ederek Resmo'dan kalkarak ortalığa sert bir şekilde nizam vermeye başladı. Eşkiyalar bu çatışmalar esnasında Çilingir Mustafa isimli bir askeri yakalayarak, önce ellerini kesmişler, daha sonra göğsünü yarıp, kalbini çıkarmışlar, bütün bunlar yetmezmiş gibi kafasının derisini yüzerek şehid etmişlerdir. 1284/1867 senesi sonları idi ki eşkiyayı her türlü cephane, silah ve ihtiyaç maddeleri dahil takviye eden bu takviye işinde kullanılan Yunanlılara ait Arkadi isimli vapur, İzzeddin isimli vapur tarafından yakalandı. Esir edildi. Lasiti adlı bölgede toplanmış bulunan 11 bin kadar şâki, Ömer Paşa tarafından gönderilen ve idare edilen asker vasıtasıyla darmadağın edildi. Bu haydutlar on iki köyü yakmışlardı. 5 Rebiülevvel 1284 (8 Temmuz 1867) Çarşamba günü Babıâli'ye gelen yazıda "Bütün nahiyelerdeki ahali itaat altına alınmış, ellerindeki silahlarını teslim etmişlerdir. Beş bin adetten fazla şişhane vazifelilere teslim edilmiştir. İsfakiye'nin en yüksek dağları ele geçirilerek isyancıların saklandıkları mağaralar, muhasara altına alınmıştır" şeklindeydi. (2182)

Ahmet Rasim Bey merhumun, önümüze serdiği Girid ihtilaline ait lüzum gördüğü ayrıntılar burada

nihayetlendi. Şimdi esere merkez teşkil eden metne dönüyoruz.

Resmi yazışmalarda Ali Paşa'nın Babıâli tarafından tanzim olunan yeni teşkilat sisteminin gereğini tedvir vazifesini yerine getirmek üzere vazifelendirildiğini bildiriyordu.

Girid adasında ihtilalden eser olarak yer yer kıpırdamalar görmek mümkündü. İngiltere'nin siyasi harekat tarzı, zaten büyük meşguliyeti bulunan Avrupa'nın diğer büyük devletlerinin hareketsiz kalmasını sağlamıştı. Fransa, Belçika'ya istila maksadıyla, Rusya suyunca giderek, Prusya ittifakını daha uygun görerek bir dereceye kadar münasibeti bir hayli gevşetmişti.

Hakikaten Ömer Paşa, adanın içinden, Osmanlı gemileri sahilden vurmuş bulundukları halde kesin bir netice, açık bir galibiyete varılamadı. Ali Paşa ileri gelenleri celb için bütün ikna vasıtalarına başvurdu. Büyük bir af kanunu çıkardı. Öte taraftan Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa, donanmanın acemiliği ve haberleşmede meydana gelen başarısızlık yüzünden istifa etti. Yerine Hüseyin Avni Paşa aynı zamanda Girid valiliği üzerinde olmak şartıyla kumandan olarak gönderildi.

Ali Paşa, Yunanlıların mütecaviz harekatlarının çoğalması ve Girid isyanının yeniden patlama noktasına geldiği berzahta İstanbul'a avdet etmişti.

1284 (1867) fermanı denilen fermanın müderacatı Yunanistan tarafından memnun edici bulunmayarak

silahlı hareket hazırlıkları (2183) içine girdi. Hükümet ise Yunanlılarla alakayı kesip, elçisi Fotiyadi Bey'i geriye çekti. Savaş nerde ise çıkmak üzereydi. Paris'te yapılan elçiler arasındaki konferans, Yunanistan'ı silahlı çeteler kurmaktan, Girid'e harp gemileri göndermekten men eden bir karar aldı. Kesilen münasebetler dolayısıyla Osmanlı hükümeti Yunan kralına bir ültimatom verdi. İngiliz Hubart Paşa'nın komutasında bulunan donanmamız Şiyre limanında bulunan Ofazi isimli korsan gemisini zapt edeceğini tehdit yerine geçmek üzere bildirdi.

• Söz konusu fermanın içinde yer alanlara göre:

1. Aşar rüsumunun 1284 (1868) senesi Mart ayından itibaren iki seneliğinin tamamen, diğer iki seneliğinde yarısının affı, böylece de 3. ve 4. senelerde alınacak yarım öşürden meydana gelecek meblağın devlet hazinesine alınmayıp, genel meclisin ittifakla alacağı ve beyan edeceği iç ıslahata sarf olunması.
2. Ada'nın müslüman ahalisi bilfiil askerlik hizmetinden muaf bulundukça, Hristiyanların da, askerlik bedeli ödemekten muaf tutulmaları.
3. Bazı rüsumun (verginin) bir mazbata suretine bağlanması. Ada'nın bir vâliye, kale ve askerin bir büyük kumandana tevdii, vâlinin maiyetine biri müslüman diğeri Hristiyan olmak üzere birer müşavir tayini, adanın yeteri kadar livalara (2184) bölünerek yarısı müslim, yarısı gayri müslim mutasarrıflar, müslim mutasarrıfların maiyetine Hristiyan, Hristiyan muta-

sarrıfların maiyetine müslüman bir muavin tayini, defterdar, muhasebeci, mal müdürleriyle, memurların icabına göre Müslüman ve Hristiyan memurlardan seçilerek, Ada'nın genel yazımı ve yazışmaları iki lisan üzere yapılmasından, iki mektupçu ve sancaklarda iki tahribat kâtibi ve başkâtibi bulunması, vâli, mutasarrıf ve kaimmakamların yanında birer meclis-i idare bulunması, vilayet meclisi idaresinin -vâli reis olmak üzere- azası iki müşavir ve müfettiş hâkim ile metropolit, defterdar, mektupçulardan üçü Müslüman ve üçü Hristiyan olarak seçilen kimselerden meydana gelmesi, mahkeme teşkilatı ve köylerde ihtiyar meclislerinin kurulması, adliye çeşitliklerinin muhtelit meclise ile ticaret mahkemelerinde bakılması, Girid esasında vergiden muaf olmakla beraber, aşar, müskirat ve gümrük vergisiyle ihracat ve serfiyat-ı dahiliye gümrüğünün indirimi mukabilinde konulmuş bulunan tuz ve tütün vergisinden ve belli bir vergiden başka bir şey alınmaması gibi teferruat dolu maddelerle doluydu.

Şimdi, Ahmet Rasim Bey'in bir izahına geçiyoruz: Girid ve Sisam adaları 1825 senesindeki Rum isyanına iştirak etmişlerdi. Fakat Londra konferansında yunan hükümeti yâni devleti kurulduğu zaman bu iki ada yeni devletin sınırları dışında bırakılmıştı. Mamafih Prens Leopold Damaskus Koborg, bu iki ada ahalisi için bazı teminatlar istemişti. Büyük devletler adı geçen adalar ahalisi için, adanın iç işlerinde geçerli olmak üzere bazı imtiyazları kullanması için babı

âliden taleb etmişler ve bu isteklerini istihsal etmişlerdi. 1832 senesinde Sisam Ada'sında bir hususi idare tarzına tabi olmak üzere padişah tarafından hristiyan olan bir beye idare verildi. Ancak bu Girit'e verilmedi (2185).

Ali Paşa, layihasında ikide birde isyanı alevlendiren dış sebeplerden bahsederek şöyle diyor: "Ada'da asayiş ve sükunetin avdeti görülmeye başlandığı sırada belirsiz kimselerin, çocuk, kadın ve ihtiyarların aleyhinde bir katliam ve kesin olarak yalan ortaya atılıp bu şeyin yayılınca Akdeniz'de gemileri bulunan bazı devletler harp gemilerini kurtarma adı altında, güya can, mal ve ırzları tehlikedeymiş gibi gösterilen biçareleri naklederek kurtar emrini vermişlerdir. İnsanlığa uyan bir niyet taşıyan ancak görüntüsü böyle olan bu davranış, Rusya donanması tarafından devam ettirildiğinden, Girid meselesine o kadar büyük tesir yaptı ki ve elanda etmekte bulunduğundandır ki, Osmanlı devletinin buna üstü örtülü bir müdehale gözüyle bakması hakkı apaçık ortadadır. Bu durum fiilen yapılmakta olan ablukanın, devletlerle olan dostluğu ihlal eder muamele olduğu ve bu yolla müdahale yapmak sükun ve asayişin geri gelmesine engel en azından tehirine sebebdir. Sonunda devletler, Girid'in durumuna ait hakiki bilgiyi alarak, birer birer bu yanlış hareketlerinden vazgeçmişlerse de, yalnız Ruslar bunda devam etmeği gerekli saymışlardır."

Çeşitli Vakalar ve İcraat

Şuray-ı Devlet ve Ahkâm-ı Adliye Nezareti: Bu ana kadar mevcud olan Meclis-i Vâla, bütün işlere karşı başvurulan bir makam ve merci idi. Ali Paşa Girid'den dönüşünde, burada Ahmed Rasim Bey bir izah koymuş alıyoruz: "Babıâli Girid'de yeni nizamnameyi (1284/1868 nizamnamesi) tatbik etmeğe çalıştığı sırada bir müddet ihtiyar meclislerinin zulüm ve eziyetlerinden şikâyet eden Sakız Adası ahalisini de memnun etmeğe çalışmış ve fevkalâde selahiyet taşıyan ve yerli hakim demek olan bu meclislere azalığı bazı ailelere inhisar etmiş gibiydi. İhtiyar meclisine aza olanlar, nüfuzlarından istifade ederek, bütün işleri ve bunlara dair muameleleri ele geçirirdi. Bundan böyle azaların seçim şekli, ıslah olunup, mütegallibenin meclis-i idare-i mahalliye tayinleri yasaklandı."

Ali Paşa'nın Girid dönüşünde dediğimiz yerden devam edelim: Şûra-ı devlet ve Ahkâm-ı Adliye kuruluşunu meydana getirdi. Bu makama Tuna vâlisi Mithad Paşa, Ahkâm-ı Adliye nâzırlığına da Ahmed Cevdet Paşa tayin olundu. Şura-ı devlet ve adliyenin birbirinden ayrılması siyaset ve adaletin birbirinden ayrılmasına matufdu. Bu tarz yapılanma babıâli'de meşrutiyete doğru atılmış hayırlı iki adım sayılırdı.

Şura-ı devletin vazifeleri: idari işler, zabıta ve harbiye ile maliye ve adliye'ye, nafia yani bayındırlık işlerine, ticaret ve ziraate, maarif yâni eğitim ve öğretime ait işlerde başvurulara, yazılara ve bunlarla ilgili işleri halle mahsus yer olup, beş daireden meydana gelmiş olup, kanun ve nizamların tetkikiyle, layihaların tanzimine, kanun ve nizam bakımından vazifeli olduğu derecede mülki işlerde tetkikler ile kararlarını arz etmeğe, hükümet ile şahıslar arasında çıkan davalara bakmaya ve bir davanın bakılacağı mahkeme veya meclisin temyizi emrinde mahkeme memurları ile idare memurları arasında meydana gelen anlaşmazlıkları tetkik ile hakeme, kanun ve nizamların hükümleri üzere devlet memurlarının hallerinin tahkik ve mahkemelerine, irade-i seniyye ve yüksek daireler tarafından vuku bulacak talep ve ifade üzerine her nevi iş ve mesele hakkında reyini söylemeye, beher sene vilayetlerde toplanacak meclis-i umuminin ıslahata dair yapacağı maddelerin mazbatasını, her meclisin mevcut azasından seçilmiş ve icabınca üç nihayet dört kişiden meydana gelecek şekilde kurulmuş komisyonların İstanbul'a getirtilmesi ile onlarla yazılı maddeleri kararlaştırmaya vazifeliydi. Bütçelerle muhasebat-ı umumiye defterlerinin tetkiki için toplanacak özel mecliste Şura-ı Devler reisi sânileri ile her daire azasından birer zât bulunacaktı."

Şimdi Ahmet Rasim Bey şu izahı koymuş, alıyoruz: Şura-ı Devlet Teşkilâtının Fuad Paşa tarafından

kurulduğu Ebuzziya Bey tarafından ileri sürülüyor. Halbuki, Mithad Paşa "Hayatı Siyasiyesinde" Ali Paşa Girit'den avdet ederek, şura-ı devlet ve ahkâm-ı adliye teesüsatı hakkında olan tasavuratını icra etmek için Mithad Paşanın Şura-ı Devlet riyasetine tayin edildiğini ve Ali Paşadan teşkil için talimat aldığını beyan ediyor. (2187)

Divan-ı Ahkam-ı Adliye ise, hukuk işlerinin hükümet icraatından tamamen ayrılması adli davalarda insan hukukunun teminin bir kat daha kuvvetlendirilmesi ve bu işlerde hükümetin müdahale ile vereceği adaletsizliklerin def edilmesi maksadıyla kanunen ve nizamen bakılmakta bulunan davalar için kurulmuş büyük bir mahkeme-i kanuniye idi.

Mösyö Engelhard diyor ki, Şura-ı devletin vazifesi, teşkilat noktai nazarından iptidai bir meclis-i mebusan, meşrutiyet idaresi için küçük bir tecrübe sayılabilirdi.

1285 Muharrem ayının 18. günü (12 Mayıs 1868 Salı günü) babıâli'de okunan padişah nutkunda (2188) ahkâm-ı adliyenin kurulmasından bahseden bir bölümde "Onunla dahi hükümet-i şeri'ye ve kanuniyenin hükümet işlerinden ayrılması esas kabul edilmiştir." denilmiştir.

İstanbul'da sanayi mektebi ile yetimhane, emniyet sandığı, kurulması aşar usulü ile maden ve emlakin yazılması kanunu Mithad Paşa başkanlığında çıkmış-

tır. Divan-ı ahkâm-ı adliye azası bir mahkeme kararı olmadıkça azledilemezdi. Padişah veya vekiller heyeti, ne muhakeme usulüne ne de, verilen hükümlere müdahale hakkına sahip olmayacaklardı. Kuvvet-i icraiyye ve kuvvet-i adliye böylece birbirinden ayrılma usulü gerçekleşmiştir.

Okunan bu nutuk pek büyük bir tesir uyandırınıştır. Hatta hisseler yükselmiş, konsile 40 kuruşa çıkmış, bütün resmi daireler ilc Galata Saraylılar dahi teşekkür yazıları tanzim ve takdim etmişlerdir. Avrupa basını da takdir edici makaleler yazdılar. Âli paşa, böyle bir manevra ile padişahın fikri istibdadına kendisini kırdıracak bir teşebbüse sevk etmişti. Nutkun: "geçmiş eserlerde ahalinin menfaati ve memlekete faidesi olan hususlardan zamanımızda eğer istifade mümkün değilse de lâkin mevzu olan usül ve kanunların yeterliliği memleketimiz ve ahalimizin ihtiyaçları derecesinde olmuş olsaydı, şu zamanda Avrupa'nın en ilerlemiş ve itimat olunur muntazamlıkta ki hükümetleri arasında olmamız icab ederdi." Bölümü bu mevzuda çok dikkat çekici bir itiraf olarak görülür.

Nutkun ne şekilde okunduğu burada izah olunsa faydalıdır. Padişah her sene Muharrem ayında babıâli'ye gelir ve burada devletin işlerinin bir özetini dinlerdi. Bu geliş, zamanımızda (meclis-i mebusanın) her yıldönümünde zât-ı şahanenin gelmesi gibi, bir gelişlin emeklemek suretiyle tezahürü olduğunu anlamak güç değildir.

1284 (1867) senesinde Ziya Paşa ve Erzurum vâliliğine tayin (2189) edilmiş olan şâir-i muhterem Kemal (Namık Kemal) Bey, Avrupa'ya firar ettiler. Jön Türklük,yâni meşrutiyet ve hürriyet kaidelerinin Osmanlı ülkesinde kurulmasına ve yerleşmesine yardımcı ve bilfiil hizmet edecek münevver düşünceler taşıyan hizmet edicilerin önderleri oldular. Bu iki, Ziya Paşa ve Namık Kemal Bey'in firarları, Abdülaziz devrinin pek önemli iç olayıdır.

Burada bir defa daha "Türkiye ve Tanzimat" adlı eserden bir alıntı daha yapalım: Ali Paşa'nın Girid'e gitmesi üzerine İstanbul'da yalnız başına babıâli'yi idare etmek mecburiyetinde kalan Fuad Paşa'yı hasımları Valde Sultana kötülemiş o da, padişaha naklediyormuş.

Fuad Paşa hem entrikacıları ve az çok ıslahat düşmanı olan kimseleri hem de "Genç Türkiye" ifrat perestlerini hariç bırakmak üzere Ali Paşa ile müstakil ve me'sul bir hey'eti vükela kurmaya muvaffak olamazsa, çekilmeğe karar verdi. Mustafa Fazıl Paşa'nın emri altında bulunmak üzere, Paris'te bir nevi idare-i merkeziye kurmuş olan yabancı ülkelerde ikamette olan genç Türkiye fırkası, itimada şayan görülmüyordu. Bu fırkanın ne delice bir icraata teşebbüs edeceğine hatta hürriyetse verlikleri dahi şüpheli görünmekteydi. Abdülaziz han 1863'te olduğu gibi (bu tarihte Ali ve Fuad paşalar çekilmek istemişlerdi) mutaasıblar veya statükocu olanlarla eskiden beri

mesai beraberliği yapan ıslahatsever bu iki veziri tercih etmek mecburiyetinde kaldı. Sonunda Fuad ve Ali paşalar galip geldiler. İşte bu şekilde iktidara gelebilen tutarlı heyeti vükela ıslahata başlayabildi. Birlik ve güçten mahrum bir hükümet yerine daha azimkâr ve usullere daha fazla riayet eden bir idare gelme şansı elde edildi. (2190)

1283 ramazan (1867 ocak) ayında Fransa tarafından 1856 hattı hümayununa dair babıâli'ye bir nota verildi ki, bu notada 16 maddeden ibaret ıslahat talebi yer alıyordu. Bu vesikanın hemen baş tarafında maarif-i umumiyeden bahs ediliyordu. Bilhassa hristiyanların dahi kabul edilebilecekleri müslüman mekteplerin şubeleri kurulması, müslümanlar yanında tahsil-i iptidaiyenin yayılması için öğretmenler yetiştirilmesi, fen, tarih, idare usulu, hukuk tahsili için bir üniversite ile çeşitli mesleklere de çıkış verebilecek yüksek mektepler kurulmasına, umumi kütüphaneler açılmasına, işaret olunuyordu. Fransa hükümetinin önemli saydığı maarifin genele yayılıp ileri bir seviyeye gelmesinin ve her şeyden evvel terbiye meselesinin hallinin istiyor. Diğer meselelerin tamamının buna bağlı ve muhtaç olduğunu söylemektelerdi. İşte mekteb-i sultani'nin (Galatasaray Lisesi) açılması bu maksada ve tavsiyeye istinad eder.

Artık ülkede eğitim ve öğretim için arzular hareket haline gelmişti. Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye Sultan Selim'deki Darüşşafaka'nın esasını kurmuş, babı se-

raskeri tarafından bulunan eski matba-i amire darulmuallimininin yani öğretmen okulu olarak seçilmiştir.

Bükreş'te ise Bulgar komitesi adlı bir kuruluş, bu zamanın meşguliyetinden bilistifade faaliyetlerine başladı. 1856 fermanında var olan ancak bu güne kadar tatbik alanına konulamayan ecnebilerin Osmanlı topraklarında mallarını kullanmayı bildiren karar bir ferman ile ilan olundu. Bu kanunu beş madde teşkil etmişti. Sonradan tebaiyyet değişikliği yapmış olanlar müstesna olmak üzere Osmanlı tebasının tabi oldukları teklif ile rüsumları ifa etmek, kanun, zabıta nizamına ve belediye emrine uymak, emlak ve ona bağlı davalarda, iflas halinde mahiyeten ve nizam bakımından borcuna karşılık (2191) olması mecaz olan emlakın satılması hususunda devletin mahkemesine müracaat etmek vaziyet ve hibe selahiyetini haiz olmak üzere Hicaz arazisinden başka Osmanlı topraklarının her tarafında emlakını kullanma hukukundan istifade edebilecekleri yazılıydı.

Bu kanun yardımıyla, Ali Paşa eski antlaşmanın ecnebilerle de alakalı olan madde fıkralarından bazılarını değiştirme şansını elde edebilmişti. Böylece konsoloslukların bulunduğu şehirden, 9 saat veya daha fazla uzak bölgelere yerel hükümetlerin, daveti üzerine ihtiyar meclisi azasından üç kişinin bulunması ile konsoloshane memuru orada hazır olmadan acil, ehemmiyetli hallerde mühim ve belli suçluların aran-

masına ve tahkikatına bağlı olmak ve icab edecek usuli dairesinde tutulacak zabıtname hiç vakit geçirilmeden en yakın konsoloshaneye gönderilmesi şartı ile bir ecnebinin ikametgahına girmeye izinli olmaları, yine böyle uzak yerlerde bin kuruşu aşmayan davalarla en yüksek haddi olarak 500 kuruş nakdi cezayı gerektiren kabahatlerde ecnebilerin kaza mahkemeleri tarafından davalarına bakılmalarına, fakat hükmün tercünman bulunduğu halde Liva mahkemelerinde yeniden bakılmasına izin verildi. Ecnebi tebalıların her yerde dava vekaleti etmeleri ve tercümanları ecnebilere bağlı davalarda hazır bulunmaları esası, teyid olunmak üzere konuldu aynı zamanda miri arazi ve mevkufe hakkında kararlaştırılması gereken tapu usulünün genişlemesi de meriyete kondu.

Mısır vâlisi İsmail Paşa'nın taleb ettiği imtiyazlardan biri de, kendisinin diğer valilerden daha seçkin olmak ve miras olan hükümetinin şanına uygun olmak üzere devlet tarafından kendisine bir ünvan verilmesiydi. (2192) Hatta İstanbul'da bu meseleyi müzakere etmek üzere, Mısır yabancı işler dairesi müdürü ermeni Nubar Paşa gelmiş bulunuyordu. Abdülaziz Hidiv-i Mısır ünvanını ihsan etti. Nubar Paşa Mısır sahillerinden Mahruse adlı vapura binerek İstanbul'a geldi. Fevkalade iltifatlarla ağırlandı.

Devle Jonkiyer yazdığı tarihinde diyor ki:

Osmanlı devletinin düşmüş olduğu mali sıkıntılardan istifade ile her gün peşin para ile yeni yeni imtiyazlar elde ediyordu. 1867 senesinde hemen hemen hükümdarlık sayılacak bir ünvan olan Hidiv ünvanını alı. Hidiv bunları borç olarak alıyor, bu tarafa veriliyordu. Bu defa ki İstanbul'a gidişinde İngiliz bankalarından 8 milyon liralık bir borç daha almıştı. Zırhlı gemiler alıyor, Süveyş kanalının açılışına yakın zamanda kendi adına yabancı hükümdarları davet, Kahire'de de bir meclis heyeti kuruyordu."

Sultan Abdülaziz Han'ın Avrupa Seyahati

Padişah, 3. Napolyon'un vaki daveti üzerine ilk defa olmak üzere bir Osmanlı padişahı sıfatıyla Avrupa'yı ziyaret etti. Bunu İngiltere sefirinin Londra'ya daveti takip etti. 18 sefer 1284 (22 haziran 1867) cuma selamlığından sonra, beraberinde veliahd şehzade Sultan Murad, onun küçüğü şehzade Abdülhamid, büyük oğlu şehzade Yusuf İzzeddin efendi ve hariciye nazırı Dr. Büyük Mehmed Fuad Paşa, padişah hocası Akşehirli Hasan efendi ve maiyet memurları vardı. Ayrıca Fransa sefiri ile İngiliz sefareti baş tercümanı da yanlarında bulunmaktaydı. İstanbul'dan yola çıkılmış Ali Paşa ise saltanat nâibi olarak kalmıştı. Fransız donanması karşılama için Seddülbahir açığında bulunuyordu (2193).

Padişahın içinde bulunduğu vapur, Malta, Napoli yolu ile dokuzuncu günü Tulon limanına varmış, Fransız donanması padişahı askeri törenle selamlamıştı. Paris'te ise imparator tarafından beklenmesi gereken yerde karşılanıp, Elize sarayını ikametine beklenmesi gereken yerde karşılanıp, Elize sarayını ikametine tahsis ettiler. Fransızlar, padişaha büyük misafirperverlik sergilediler. Avusturya ve Prusya sefirleri de devletlerinin padişahı Berlin ve Viyana'ya teşrif dileklerini bildirdiler. Londra'da Bukinham sarayında ikamet olundu. Koblenç Prusya kralı tarafından karşılanarak, Viyana'da hakkında fevkalade ikram ve izaz gösterildi. Seyahatin 30. günü Viyana'dan hareketle Varna yolu ile İstanbul'a dönüldü. Padişahın, payitahta gelmesiyle üç gün üç gece şenlikler yapıldı. Seyahatin tamamı 47 gün sürmüştü ve padişah bu münasebetle çıkarmış olduğu bir hattı hümayunda demektedir ki:

> Hükümdarlarca en tatlı mükafat, asayişin temini ve umumi servet için sarf olunan çalışmalara, teba ve ahalisi tarafından kemal-i muhabbet ve sadakat ile mukabele görme anıdır. Binaenaleyh bu defa da bütün ahali tarafından şahid olduğumuz apaçık delille belli olan hulus ve sadakat, bizce makbul büyük kıymet taşıdığından bütün tebam ve halkın gösterdikleri hamiyet ve koruyuculuklarının çoğalması, mamuriyet ve rahat etmeleri

vazifemi indimde bir kat daha teyid etti. Din ve adalet icabatı hükmüne girdi...

Panslavizm harckatından yalnız biz değil Avusturya'da çok fazla mutazarrırdı. Rusya politikası bir kâbus gibi Avusturya'nın üzcrinc çökmüştü. Çünkü Panslavizm saklanacak hiç bir harekette bulunmuyordu. (2194) Açıktan açığa vaziyctc tcsir etmekte idi. Öyle bir vaziyet ki, Avusturya'nın iki tarafı Avusturya-Macaristan bölümü bu tesirin altına kalmaktaydı. Slav ırkına mensup olan Çekler de Viyana'daki Rayşart'a mebuslarını göndermediler. İmparator Fransuva Jozef, ta Praga kadar giderek, Çeklerin gayr ımenkullerini itidale davete mecbur oldu. Aynı zamanda Galiçya eyaleti de Macarlar gibi bir heyeti vükela, parlementolu muhtariyet idaresi talebinde bulunmağa başladılar. Liyabah'da, İliryalılar'da, Karniyol, İstirya,Karati, hatta Dalmaçya da içlerinde olmak üzere, Eskolavan krallığı kurmak fikrini ileri sürmeye başladılar ve etrafa serpilmiş olan bu çeşit tahrik unsurlarından tabiatı ile biz hariç kalamazdık. Sırbistan'da Karayorgiviç ve Obronoviç hanedanları (2190) arasındaki mücadele bu sıralarda tahammül güç safhaya gelmişti. Kara Yorgiyeviç'in taraftarları Prens Mihal Bey'i 1868 senesi haziran ayı içinde öldürdüler. 14 yaşlarında bulunan yeğeni prens Milan, Paris'te Lui Lögaran lisesinde tahsildeydi. Mihal

Bey'in yerine geçti. Hariciye mektupçumuz Kâmil Bey, menşurunu götürüp, teslim etti.

Diğer taraftan panslavizmin reisi bu sırada İstanbul'da bulunmaktaydı. Bu zat slav ittihadının, panslavizm görüş ve düşüncesinin en kurnaz ve ehliyet sahibi reisiydi. 1285'de (1868) bu ittihad, bu bir araya gelme hareketlerinin başında general İgnatiyef vardı. Ve bu zat bu sıralarda Rusya'nın babıâli nezdinde ki büyük elçisiydi. Slavlar, bu adama ve Ruslara büyük güven içindeydiler. Hatta Eflak'ta bulunan Bulgar komitesi, doksan kişilik bir haydut grubu sevk ederek, Tuna vilayeti asayişinin bozulmasına çalıştı. Aynı zaman dilimi içinde de Romanya'da dahi, bazı hususi şekilde hazırlanmış hareketlere tevessül olundu. Romanya prensliği Bulgarların fesat ve iğfal harekatını himayeden geri durmuyordu. Reis müdürü Bratyano ordusu için hali hazırda 78 bin, harb halinde ise 174 bin kişiye çıkarılma yoluna dair her iki meclise de birer layiha verdi. Babıâli bu teşebbüs ve müracaat cesaretinden irkildi. Sadrazam Ali Paşa bu davranış aleyhinde Romanya'ya tebligatta bulunmak zorunda kaldı. Fakat Bratyano gayetle hükmedici bir tavırla cevap verdi. Prens Prusya ve Fransa'nın göstermekte oldukları teveccüh dolu hallerden dolayı, kendilerini müstakil bir devletin sahibi olarak görmeğe başlamışlardı.

Bu sırada Dr. büyük Mehmed Fuad Paşa, sıhhati bozulmuş olduğundan dolayı Avrupa'ya tedaviye git-

mek mecburiyetinde kalmışta. (2196) Ancak fazla bir vakit geçmemişti ki; nefes sayısı tükendi, emaneti sahibine iade etti. Nâşı İstanbul'a getirtildi. O gün memurlar resmi devairi tatile sokarak merhuma hürmetlerini gösterme fırsatı bulurlarken, makam-ı hükümet mesulleri bu, tatile girişe isabet dolu ve kadir bilme gözü ile bakmayı bildiler.

"Fuad Paşa'nın vefatı, Osmanlı devleti için bir vilayet kaybından daha üzücüydü. Ali Paşa bu kayıpla sanki gücünün yarısını zayi etmişti. Çünkü bu iki işbilir vezir birbirlerinin noksanlarını tamamlamaktaydılar. Fuad Paşa, iktidar sahibi arkadaşının pek başarılı olmadığı faaliyetten olan, fikri teşebbüse sahipti. Batıl itikatlardan tamamen kurtulmuş, tedbir almak ve icraata teşebbüsde pek seri idi. Kırım savaşından beri ülkeye faydalı olarak ne yapılmışsa bu müstesna zekanın yardım ve delaletiyle husule gelmiştir. Velhasıl ıslahat ve taraftarlarını bu kayıp, adam akıllı üzmüştü. Zira güç odaklarının uç noktasını kaybetmişlerdi."

Hüseyin Avni Paşa'nın seraskerliğe, Şirvanizade Rüşdü Paşa'yı hazinei hassa nezareti üzerinde kalma şartıyla yeniden tanzim olunan dahiliye nezaretine, şura-ı devlet reisi Mithad Paşa'nın Bağdat vilayetine tayini de bu sene meydana gelen değişikliklerdendir. (1285 -1868)

Mithad Paşa hatıratında diyor ki:

Nizamat ve inşaata ait işlerin tamamı şura'nın esas işi hükmündeydi. Tetkik ve müzakerelerin burada yapılması lazım gelirken demiryollarının, diğerlerinin şura-i devlet toplantılarından hariç yerlerde yapılması gerek üyeler gerekse Mithad Paşa da üzüntüye vesile olmuştu. O sırada boşalan Bağdat valiliğine sıcak bakan Mithad Paşa, Ali Paşa'nında müsaid karşılaması neticesinde 6. ordunun nezareti de emrinde olmak kaydıyla Bağdat'a vali tayini yapılmıştır.

Mithad Paşa Bağdat'a vardığında yakın yerlerdeki arazi ve bahçelerden elde edilen mahsulattan şer'i olan öşürü almak istedi. Zaten burada yeni vilayet idaresi usulünü yerleştirmeye kararlıydı. Hükümet iltizam şekliyle maktu olarak havale edilmiş olan aracıyı mukattaından çıkararak (2197) sancakların eski kaidesine uygun halde kurdu. O zamana kadarda Irak ahalsinden askere kimse alınmamaktaydı. İlk önce kura usulünü Bağdat'ta uygulamaya kalktı. Ancak ahalinin tepkileri bir ihtilal alametleri gösterme şeklini aldı. Yeni bir Şam vakası meydana gelmesin diye derhal tesirli tedbirlere başvuruldu. Tedbirlerin alınmasından sonra da, kura usulü ahalisi konar geçer olan Müntefik, Deliym, Ammara gibi yerler hariç her tarafta tatbike kondu. Bütün ırak'a yaymak kabil oldu. Değara hadisesi adı ile tanınan bedevilerden vergi toplanmak maksadıyla yapılan askeri sevkiyata karşılık bunların kalabalık bir halde hücum ve çatışmasın-

dan ibaret büyük olay alınan özel tertibatlar sayesinde iyi bir netice verdi. Reislerden bazılarının idamını yerine getirmekle beraber oralarda da hükümetin güç ve kuvveti gösterilip, devletin nüfuzu kabul ettirildi. Mithad Paşa bu vakaa işi tatlıya vardırınca gözünü arazi-i hariciyeden olan tasarruf-u hukukiyesi adeta emlak-ı saire ve miri çiftlikleri gibi devlete ait ve içinde bulunan ziraatçi aileler, çiftlik hademesi ortalıkçı, yarıcı kabilinden olan dervişlerin ıslahına çevirdi. Çünkü buranın ziraat yapmaya uygun olan arazisi mukattaat adıyla değişik kıtalara bölünmüştü. Miri (devlet) yalnız tohumu verip, ahaliye ektirir, mahsulün 3'te 2'sini alır üçte biri fellahlara kalırdı. Anlaşılıyor ki, ahali burada bir karış yere sahip olmayıp, mültezimlerle, şeyhlerin zulmü altın inlemekteydi. Bu bakımdan ev yapmak, hayvan beslemek, ağaç dikip yetiştirmek işi o onları hiç enterese etmiyordu. Bu sebepten de, sefil ve avare olan bu insanlar her türlü ifsad ve iğfalata açık bir haldeydiler. (2198)

Mithad Paşa, bir memleket ahalisini o memleketin sahibi ve bütün medeni hukukundan istifadesi ve tasarrufu elinde olursa memleketin menfaatlerini ve ileriye gitmesini temin ve muhafaza gayretinde olur kaidesine uygun olarak, mevcud miri araziyi tapu vererek dağıtma usulünü bütün teferruatıyla tatbik etti. İlk senesinde 100 bin liradan fazla bir gelir elde etti. Diğer taraftan ahali arazi sahibi olarak, elindekini imara çalıştığı gibi diğer taraftanda, memlekette asa-

yiş düzelmeye başladı. Eskiden 8-10 bin kese gelir ile mültezimlere verilen mukattaa hindiyye mukattaası meselesini de hazine hissesini % 50'ye (evvelce % 66 idi) düşürerek bir takım aidatlarla masrafı kaldırarak, değiştirmek suretiyle, hal yoluna koydu. Değare meslesinde en çok hindiyelilerden korkulurken, bunlar 15 bin eli silah tutan kimseler olmasına rağmen yerlerinden kımıldamadılar. O sene en verimli senelere kıyasla 6 milyon kıyye pirinç (7.680.000 kg.) hasılatı elde edildi. Dicle'de 8 vapurdan meydana gelen bir vapur işletmesi kurulduğu gibi, Süveyş kanalının açılması münasebetiyle, Basra körfezi ile Umman ve Necib, Asur isimlerinde büyüklü küçüklü 4 vapurdan meydana gelen bir Osmanlı vapur kumpanyası da kuruldu. Bunlardan başka, bir emniyet sandığı, hastane, islahhane, memleket bahçesi, su makinesi, pirinç fabrikası, Kâzımiye travmayını kurduğu gibi gaz madeni açılışı (petrol kuyusu olacak herhalde) teşebbüsünde bulunarak, Müntefik'te önce iskan yeri olmak üzere (2199) Nasıriye isimli bir kasaba kurdu. Şimdiki halde İngiltere ile kavgalı olan Kuveyt'i devlet-i âliye adına düzeltip sancağı Osmaniyi çektirdi.

Velhasıl; Arab yarımadasını istila eden Şimar aşireti reis ve şeyhülmeşayihi Abdülkerim'i Diyarıbekir valisi Kurt İsmail Paşa ve Müntefik mutasarrıfı Nasır Paşa'nın yardımlarıyla sonu gelmez sanılan mücadelede, yaralı olarak yakalamaya muvaffak olarak nihayete erdirdi. Adı geçeni İstanbul'a sevketmişse de,

Musul'da idam edilmiştir. Bundan sonra da Necib'in ıslahına başladı. Necib seyahatı esnasında ise, Suud'u tenkil ettirip, ihsalivasını kurup, bunu da Katar topraklarını kattı. Lübnan ve İskenderiye korvetlerine binerek Bahreyne kadar gitti. Mithad Paşa'nın bu seyahatinde İngilizlerin bir bahriye müfrezesi takip etmişse de paşa Bahreyn hakimi şeyh İsa ile görüşerek, mülakat neticesinde şeyh, limanda kömür mağazası ve teferruatı için istenilen yerin hiç bir bedel almadan vermiştir. Paşanın Necid'de gösterdiği bu başarı babı âli tarafından takdir olunarak kendisine gayet kıymetli taşlarla tezyin olunmuş bir kılıç hediye olundu.

Tunus: Vilayetlerinin iç ve dış borçlarının birleştirilerek % 5 faiz verilmesine karar alınması, fakat faiz ile ödeme dine göre, seçilecek tedbir ve teşebbüslerin Tunus'ta bulunan ecnebi devletler konsoloslarının kontrolü altında olarak yapmak yönü kararlaştırıldı. Fransa, İngiltere, Avusturya devletleriyle anlaşılarak Tunus ve Fransa memurlarından meydana gelen bir komisyon kuruldu. (2200)

Fransa kraliçesi Öjeni, Süveyş kanalının açılışını müeakip, İstanbul'a geldi. Avusturya imparatoru Fransuva Jozef de iadei ziyaret münasebetiyle gelmişti.

Mecelle cemiyeti bu sene faaliyete geçti. Bu cemiyet toplantılarını babıâlide yapmaktaydı. Ne var ki; şeyhülislam Hasan Efendi (Kezubi Hasan Efendi)

itirazlarda bulunmuş ve cemiyetin reisi Cevded Paşa, Anadolu ve Rumeli'deki çeşitli vilayetlere gönderildi. Tabii bu görevlere gönderilirken, mecelle heyeti reisliğinen azledilmişti. Yine bu sıralardaydı ki Ali Paşa Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın imtiyazlarından kaynaklanan ısraflarına ve dışa dönük gösterişlerine son vermek için ferman almasının gerektiği kanaatine varıp, tatbik etme ameliyesine başladı. Sururi Efendi isimli bir memurla düşüncelerini duyurdu. Bu fermanda yazılanlar, Hidiv İsmail Paşa'ya yazılmış bir ültimatomu andırmaktaydı. Şiddetle ihtiyaç olmadıkça yeni bir vergi alınmaması, babıâli müsaade etmedikçe Avrupa'dan borç alınmaması, anlatıldı. Mısır hidivliği kendine almış olduğu İbrahimiye, Muzafferiye, Hayriye isimleri verilmiş zırhlı harp gemilerini padişaha terke mecbur kaldı. Hidivin bu tarz harekat ve davranışını bir kayıt altına almış bulunan Ali Paşa'ya sultan Azizi 20 bin lira mükafat verdi. Ertesi sene yani 1285/1868 senesinde mahkemelerin usullerini tanzim meselesi ortaya çıktı. Devletler arası müzakereler yapıldı. Bunların neticesinde anılan mahkemeler başkanlıklarıyla yarı azasının mahalli ahaliden ve diğer yarısının ecnebilerden tayin edilmesi kararlaştırıldı. Mısır hattının senelik geliri 7 milyon 347 bin liraya yükselmişti. (2201) 5 milyon 899 bin 55 lira masrafı düşülüp 1 milyon 500 bin liraya yakın fazlalıkta gelir bulunmuştu.

-5-

Gerek batı gerekse Avrupa'nın ortasında harp alametleri kendini göstermeye başlamıştı. Bunu gözlemekte olan Bismark, Kuzey Almanya birliğini gerçekleştirdi. İlk önce Hes-Kasil ve Frankfurt'un iltihak ettirilmesiyle Prusya'nın birleşmesi tamamlandı. Vakti zamanında İngiltere krallığı sülalesine ait olan Hanover krallığını alarak, hükümeti Rusya hududundan Fransa hududuna kadar genişletti. Genel seçim usulünü kabul ederek, Alman milli hislerini yok olmasından dolayı vehm eden küçük hükümetleri tatmin eylediğinden toplanan heyet Berlin'de rayiştag denen meclisle ortaya çıkmış oldu. Diğer taraftan Alman prensleri ve bilhassa Prusya kralının vekillerinden meydana getirilen bir bundeşrat meclisi kuruldaki rayştag meclisinin teşebbüslerine karşı bir dizgin mesabesindeydi. Bismark, bu iki meclisin tesirine kapılmadan ve adeta onlardan bağımsız bir halde, yalnız kralın yanında mesul olmak üzere birleşik heyet şansölyesi (başvekillik gibi) idi.

3. Napolyon bu birleşmiş heyeti iyi gözle seyretmedi. Ren nehri ikliminde meydana gelen bu kavi hükümet, İtalya hükümetine benzemiyordu. Kuvvetler dengesi bozulmuştu. O yüzden İtalya'dan Alp dağları hududundaki Savoa ve Niş'i aldığı gibi bir taraftanda kaybettiği bir şeye karşı bir şey kazanmak istediyse de Bismark red cevabı ile yetindi. Bunun üzerine

Hollanda kralına müracaat ederek Lüksenburg büyük dükalığını para karşılığında satım almak arzusunda bulundu. Anlaşma mümkün oldu. Pazarlık edildi. Feragat ve intikal senedi imzalanırken Bismark, heylulet, yani araya girerek işi bozdu. Fransa, Meksika seferinin hatasından dolayı yıpranmıştı. Paris Bismark'ın muhalif elini kıramadı. Lüksenburg dükalığının (2202) biteraflığını ilanıyla gördüğü hakareti çiğnedi. Askeri bakımdan kuvvetlenip teşkilatlanmaya kuvvet verdi. Bir Fransız tarihi diyor ki: "Lüksenburg meselesinde isabetli hareket eden Fransa haysiyetini ilan ve ihtilalci fırkalar tarafından tehdid altında bulunan mevkiini sağlamlaştırmak için, 3. Napolyon'un bir harbe ihtiyacı vardı. Almanların Kont Bismark'da aynı hisleri duyuyordu. Böylece su-i tefehhümü yani yanlış anlamayı harbe hazır olmayı teşvik olarak görünmedeydi."

Bu aralık İspanyollar, kraliçe 2. İzabella'yı tahttan indirmişler, daha çok hürriyet sever ve verir bir hükümdar aramaya çıkmışlardı .Geçici hükümet reisi görevi deruhde eden mareşal Pirim, İspanya krallığı tacını Prusya kralının yeğenleriinde Leopoid dö Hohenzollerne teklif etti. Fransa hükümeti bunu protesto etti. 4 temmuz 1870 tarihinde Prusya hükümetinin nezdindeki sefiri mösyö Benedetti'yi Ems şehrinde Prusya kralı 1. Gilyoma yolladı. Vazifesi, akrabasından bulunan Leopold dö Hohenzolleri İspanya krallığını kabul etmemesini sağlamak için, yardımla-

rını istemekti. Kral uygun davrandı. Prens itaat etti. Böylece Fransa büyük ve önemli diplomatik bir başarı göstermiş olmakla avunmaktaydı. Fakat Fransa'da var olan savaş taraftarları Prusya'nın pek daha çok günlendiğini görmek istiyorlardı. Fransa hariciye nazırı mösyö dö Garamot, sefir Benedetti'yi (2203), prensin İspanya krallığı teklifinc göstermiş olduğu çekinmeden vaz geçerek bir daha evvelki fikre dönmemesi hakkında kraldan taahhüt almasını istedi. Kral bu sefer red cevabı vermeyi uygun gördü.

Prens Bismark bu olan bitenleri telgraflarla haber almakta idi. Fransızlara göre Bismark, Prusya'nın Fransa'dan daha kuvvetli ve hazır olduğunu bildiğinden fırsatı kaybetmemek için, kralın telgrafını değiştirerek, gazetelere: "Fransa sefirinin yaver-i harbi tarafından, kapıya kadar getirildiğini, elçinin bu hakarete müstehak olduğunu, kralın yanında meydana gelen harekctteki ısrarı Prusya hükümet iiçin, aynı hakaret demek olacağını göstereceği tarzda yazılmış bir telgrafname tebliğ etti. Alman gazetcleri bu notayı istedikleri gibi evirip, çevirdiler ve bu haber Fransa hükümetine ulaştığında da savaşın ilanı tahakkuk etti.> Fransa ahalisi ayaklandı. Durumun sabırla metanetle madde, madde tetkik edilmesini ve mecliste olayın müzakeresinin yapılmasını tavsiye eden meşhur Tiyers'i hain ve Prusyalı diye tahkir edip adamın camlarını taşladılar. Sokaklarda, Berline! Berline! diye bağırıştılar. O gece meclisi mebusan ilan-ı harbi

tasdik etti. Bismark Fransız hükümetinin hatasından istifadeyi bilmişti.

Fransa müşkül bir duruma düşmüştü. Avusturya, Rusların tehdidi yüzünden kımıldayamıyordu bile. Fransa ile anlaşarak müşterek bir hareket yapma arzusunu taşıdığı halde tehditlerden dolayı, bir şeye teşebbüs edemedi. İtalya, 3. Napolyon'dan Roma'nın kendisine verilmesini temin hususunda talepte bulundu. Napolyon razı olamadı. İngiltere ise, Fransa'nın küçülmesinden dolayı her halde bir üzüntüye kapılacak değildi. (2204)

Savaş, 3. Napolyon'un ummakta olduğu neticeyi vermedi. Meç ve Sedan mağlubiyetlerini Paris'in muhasaraya maruz kalması takip etti. Sonunda Paris'te düştü. 10 mayıs 1871'de Frankfurt şehrinde yapılan anlaşma gereğince Fransa; be milyar frank savaş tazminatı ödemeğe ve Alsas-Loren'i terke evet demek durumuna razı oldu. İmparatorun Sedan'da esir düşmesi üzerine Fransızlar 4 eylülde müdafai milliye hükümeti idaresinde olarak cumhuriyet ilan etme yolunu seçtiler.

Meç Prusyalıların eline düşmek üzereyken, Rusların hariciye nazırı Gorçakof, büyük devletler kabinelerine, Rusya'nın Paris'te yapılan sulh kararlarının yok sayarak Karadeniz'deki hukuku hükümranisine yeniden tanzime karar verdiğini bildiren genel bir layiha gönderdi. 29 ekim 1870'te yazılan bu layiha Avrupa'nın tamamında büyük heyecanlar duyulmasına sebep

oldu. Fransa, bunu bir kahpelik olarak kabul etti. Babıâli'yi ise, müthip bir telaş sardı. Bunlar olmaktayken Osmanlı devletinin içişleri ve siyasiyesi de şu durumdaydı: "On seneden beri maliyenin vaziyeti vahim durumunu devam ettirmekteydi. 1287/1870'te muntazam borçların yekünü 1 milyar franka yükselmişti. Ali Paşa'nın vefatı sırasında hazinenin 130 milyon lira borcu olduğunu Lütfi tarihi yazmaktadır. 1869'da yapılan büyükborç (mazinin hesapları) (2205) temizlenmeden ve istikbal teminat altına alınmadan sarfetmeye devam ediliyordu. Memurlar ve müstahdemler maaşlarını zorlukla alabiliyorlardı. Mal sandıklarında para bulunmuyor, hatta hazine tahvilleri dahi ödenememekteydi. Bu hal hükümetin iflasının pek yakın olduğunun göstergesiydi. Vergi koyma ve toplama düzeni şekillerinin ıslah edilmesi hâlâ düşünce planında kalmakta idi. Düşünülen tedbirlerin en belirgini gerek kara gerekse deniz askerinin sayısının azaltılmasından ibaretti. 1286/1870'te silah altında bulunan asker miktarı 160 bin kişi civarındaydı. Bunlar hassa askerleri ile beraber 6 orduya taksim edilmişti.

Bu altı ordu, 36 tane piyade nizamiye alayını teşkil etmişti. Bu hesaba göre piyade asker yekünü 120 bin civarında olmaktaydı. Her ordunun 6 alay piyadesi vardı. 4 alay süvarisi, 1 alayda topçusu, 5 batarya topu mevcut olup iki fırkadan meydana geliyordu. Bu 6 ordudan başka üç fırka daha vardı ki, biri 10 bin

kişiden mürekkep olduğu halde Girit'te, 5 bin kişilik baka bir fırka Trablusgarb'da, diğer 5 bin kişilik fırkaysa da Tunus'ta bulunmaktaydı. Bunlardan başka Beyoğlu kışlasıyla Çanakkale'de, Tuna sahilinde, Venedik körfeziyle Bozcaada, Midilli ve Anadolu'nun bazı kalelerinde 5 bin asker daha vardı. Kura ile asker almak icab ettiğinde asker veren eyaletler şunlardı: Arnavutluk, 100 bin-Bosna, 30 bin-Sırbiye, 20 bin-Memleketyn (Romanya), 7 bin-Mısır, 20 bin-Tunus ve Trablus, 10 bin-genel yekün ise 97 bin kişiyi buluyordu. (2206)

Bunlardan başka gerektiğinde başıbozuk adı verilen gönüllü asker toplanmaktaydı. 1870 sonlarında asir taraflarında asayiş temini için, 7. ordu adıyla bir ordu düzenlenmesine girişildi.

Asir emiri Mehmed bin Ayd, Tihameye kadar yürümüş, hatta Hadide'yi basmış, Bu sebeple Yemen olsun, Mekke tarafları olsun bir takım sıkıntılara düşmüştü. Ferik Redif Paşa komutasında Yemen'e 18 tabur ve Mısır'dan 20 bin asker sevk olunmuştu. Bunun sonucunda Asir meselesinin kapandığı görülü. Yeniden bir Yemen vilayeti kurulmasına girişildi.

Girid ihtilali sırasında ordu ile donanmanın noksanları ortaya çıktı. Tarih-i Lütfi'de; donanmanın 4 kıta zırhlı kapak ile bir kapaktan başka 8 fırkateyn 9 korvet, 13 avizö, 4 duba, 28 nakliye vapurundan meydana gelmekteydi. Yani 66 parçadan ibaretti ve 1700 topu ve bunlardan başka biri kapak, biri

fırkateyn 15 adet korvet olarak 63 tane yelkenli gemi vardı dedikten sonra biraz aşağıda, 94 parça harp gemisi mevcud olup, bunların yekünü 5 bin bu kadar beygir kuvvetinde idi. Bunlardan başka, biri taş tezgahında hemen yapılıp ve diğeri Tiriyeste'den (2207) hazırlanıp gönderilen 5 üzer beygir kuvvetinde iki zırhlı daha mevcud olup, sefine yani gemi bulunduğu, devamlı 12500 tüfeklinin hazır olduğu o zamanın evraklarında görülmüştür. Diyor. Fethi Bülend'de bu sene gelmiştir.

Hüseyin Avni Paşa'nın yaptığı tensikat yani orduda mevcudu azaltma hareketinden sonra, askeri kuvvet 4 sene nizamiye 1 sene ihtiyat ile redif sınıfı öncesi, redif sınıfı sonrası ve başıbozuklarla yerli askerlerden ibaret olup, tahminen yekünü 792 bin nefere varır. İşte bu teşkilat üzerine Rumeli kumpanyası dediğimiz Bamron Hirş kumpanyası (şirketi) bu sırada imtiyazlar elde etmek suretiyle bir taraftan İstanbul üzerinden, diğer taraftan Dedeağaç cihetinden ve Selanik yönünden inşaata başladı. Ziraat ilerleyememiş, köylüler için çok ağır olan yol bedeli parası valilerin menfaatine yaramaktan başka bir şey değildi. Maden ve maden ocakları kanunu karışkı bir tarzda tanzim edilmesi gerçekleştirilmiş, içteki gümrükler iç ticaret ve sanayi-i sekteler uğratmış, maliyede intizam ve düzen yetersizliğinden mahvolmuştu. Aşar meselesi ahalinin başına bir bela kesilmiş, vergi alım ve hesaplamaları iyice bozulmuştu.

Fransa ile Almanya arasında savaşın sonucu ve onun getirdiği siyaset havası osmanlı hükümetini de, alakadar hale koyup Prusya-Rusya-Avusturya arasında yakınlaşma başlaması, Fransızların mağlubiyeti, babıâliyi düşüncelere salmıştı. Bizde, vekiller heyetinde sıkı bir merkeziyetçilik politikası seçilme yolu tatbike itina gösterilmeye başlandı. Zaten bunun neticesindendir ki, Ali Paşa (2208) Mısır Hidivinin serbest bir tarzda yaptığı işlemleri tahdid ile durdurmuş ve elindeki zırhlıları ve diğer malzemeleri İstanbul'a getirtmiş, Mısır üzerinde tatbike konulan bu muamele, Tunus ile Trablusgarb bölgesinde bir dersi ibret niyetine oralardakilerde hisselendi.

Öte taraftan, balkan yarımadasında, Atina-Bükreş-Belgrad arasında devamlı bir haberleşme gözlemleniyordu. Avrupalıların vaziyetleri de son tahminlere göre şu durumdaydı: "Cermanya Almanlar" birleşmesi sağlanmış, 2. Veya daha aşağı derecede bulunmakta olan bazı Alman hükümetine ufak muhtariyetler verilmiştir. Ancak meydana gelen yeni hükümet, askerlik bakımından bir atfi nazar yapılırsa sulandırılmış bir Almanya idi. Gerek askeri görünüşü gerekse siyaset dünyasına getirdiği tesir ile en birinci imparatorluk olduğunu göstermekteydi.

İtalya tabii ki, Almanya'ya tutkundu. O da, milli tekamulünü sağlamak üzereydi. Arzu etmiş olduğu payitaht Roma'yı elde etmişti. Sadova savaşı akabinde Venedik'i, Fransa savaşı neticesinde Roma'yı aldı.

Şunun bunun felaketi üzerine kurulmuş bir hükümet ortaya çıktı. Hatta Fransa'ya düşman kesildi. Donanmasını çekememeye başladı. Avusturya'nın varlığına rağmen, Petrevil ve İstirya vilayetlerine göz dikti. Avusturya menfaatini gözetmek için itaatli bakışlarını Berlin'e çevirmişti. Rusya'ya karşı, dikkatli, doğuya bakarken Almanların hususi himayeleri içinde, mütecaviz bir vaziyet sergiliyordu. Şimdi, zamanımızdaki üçlü ittifakın başlangıcı bu siyasi vaziyettendir. Fransa; büyükçe bir cumhuriyet şekline girdiğinden Almanya için, tek hükümet şeklinde bulunan her hükümet için şüpheli bir komşu sayısına katılmış oldu.

Rusya ise oda başlı başına bir tehlike kesilmişti. Paris antlaşmasını kendi eliyle yırttı. Ancak istediğine tamamen sahip olamamıştı. Prusya'ya savaş esansında göstermiş olduğu anlayışlı tavrının hakkettiği mükafatı görememişti. 2. Aleksandr ile 1. Gilyom arasında gayet büyük bir gizlilik içinde yürütülmekte olan dostluk görüldü. Böyle olmakla beraber Çar,doğuya ait tasavvurlarındaki sebatı saklamıyordu. İngiltere 1870 savaşın da adeta dilini yutmuş gibi hiç ses etmemişti. (2209) Bunların başlında bulunan Lord Gladaston, iç işlerde ıslahata dalmış, barıştan başka bir şey onu cezbetmiyordu. Ayrıca, İngiltere'nin Ruslara muhalefeti her zaman için Fransa'nın yardımını hemen yanı başında bulmasına bağlıydı. Fransa ise kanadı kırık bir hal içinde çabalamaktaydı. Rusya'nın arzu ve niyetlerine doğrudan doğruya Avusturya'da

pek karşılık veremedi. Çünkü sırtındaki İtalya'da onun yarı bir sıkıntısıydı.

Bu vaziyet karşısında Osmanlı devleti için ufuklar pek aydınlık değil, bilakis karanlıktı. Hakikaten 4 sene sonra büyük bir fırtına çıkması neticesinde Berlin antlaşması hükümlerine boyun eğmek mecburiyeti doğdu. Rusya hariciye nazırı Gorçakof'un yazısı Paris antlaşmasına bundan evvel indirilmiş darbelerin tamamlayıcısıydı. Bundan evvel, Eflak ve Buğdan'ın birleşmesi de yazılı antlaşmanın hükmünün kaldırılmasına bir giriş dense yeridir. Özellikle Avrupa 1272 (1856) ıslahat fermanının yerine getirilmemiş olduğuna kani idi. Hatta o zaman adı geçen ferman hakkında ve içinde yazılanlara göre İngiltere, Fransa, Rusya hatta devlet-i âliye taraflarından yapılan tetkikler, neticede şöyle bir hükme varmak kabil olmuştu: "Tanzimat cedvelinde ihmal edilen vaadler, elde edilen ilerlemelere nazaran tesbit kabul etmez derecede çoktur"

Bu hüküm 1868 senesinde verilmişti. Fuad Paşanın hariciye nazırı bulunduğu sırada 25 bendden meydana gelmiş 1868'de Londra, Paris, Viyana, Berlin, Petersburg ve Floransa'da bulunan, Osmanlı elçilerine gönderilmiş layihada bu tarafı pek çok örtülü bir şekilde itiraf edilmiştir. "resmi yazışma muharrerat-ı resmiye sh. 90-102" Gorçakof'un yazısı üzerine İngiltere şiddetli bir protesto çekti. "İngiliz hariciye nazırı tarafından yazılan cevapta: anlaşmış devletler-

den hiç birinin rey ve rızası alınmadan fesh etmeye kalkışmak, İngiltere devletinin uygun görmeyeceği hususattandır. (2210) Şeklinde olan bilgiyi veren İngiliz elçisine Rus başvekili Gorçakof, bahsolunan eski maddeyi feshetmeye kesin kararlı olduklarını söyleyerek eğer, Osmanı devlet adamları buna muhalefet edecek olurlarsa Rusya devleti ordularını bir tek kişi ilave etmeden himayesi altında görünmekte olan doğu hristiyanlarına bir işaretle dalgalar halinde isyan hareketlerine girişeceklerini ifade etmişti. (Mirat-ı hakikat)

Versay'da yani Paris'te bulunan Prens Bismark ile haberleşmeye girişti. Rusya'ya karşı harp ilan etmeyi talep etti. Avusturya'da söz konusu yazıdan dolayı pek üzüldü. Bismark, Avusturya'nın Fransa ile birleşmemeleri için Rusya'ya eğilim göstermeğe muhtaç olduğundan epeyi sıkıldı. Diğer taraftan, Fransa'nın lehinde olmak ihtimali bulunan İngiltere'yi de kırmak istemiyordu. Paris antlaşmasına imza koymuş bulunan büyük devletlerin, yeni bir konferans toplayarak, vaziyeti tetkik etme teklifinde bulundular. Bu teklif hem Petersburg'da hem de Londra'da kabul olundu. Londra konferansında, 1856 antlaşmasının söylemekte olduğu Tuna nehrindeki gemilerin serbest şekilde dolaşmalarının açılmasıyla devlet-i âliyenin boğazları açıp-kapamak hakkını yeniden tasdik etmekle beraber, Karadeniz'in tarafsızlığını temine muvaffak olamadı. Rusya'nın da istediği buydu. Osmanlı

devletine ait deniz gücü dünyada 2. derecede bir donanma olma vaziyetine ulaşırken, 20'den fazla zırhlı gemisi 80-100 kadar da ahşaptan da olsa harb gemisine sahipti.

-6-

Mahmud Nedim Paşa'ın Sadareti

Ali Paşa, 1288 cemaziyelahirinin (21 eylül 1871) Bebek'deki yalısında vefat etti. Bu vefatın netice Büyük Mustafa Reşid Paşa ekolünün sona ermesi demekti. Buna karşılık istibdad kapısı sonuna kadar açılmış oldu. (2211) Padişah ne hikmet ise, Ali Paşa'dan çekinirdi. Hatta yakın ve sevdiklerinden birisine bir defasında: "Şu kanapeyi görüyor musun? Ali, bana nice geceyi bunun üzerinde sabahlattırdı." demiştir. Ali Paşa'dan sonra da sadarete Mahmud Nedim Paşa geldi. Hariciye nazırlığı Sururi Paşa'ya verildi. Sultan Abdülaziz, Ali Paşa'nın vefatı üzerine geniş bir nefes aldığı halde, devletin içişleri yeni bir sıkıntı ile karşılaştı. Mahmud Nedim Paşa sadrazam olunca Ali Paşa ekibi de birer birer iktidar mevkiinden sükut etmeğe başladı. İşlerimiz idaresinde bir sağdan geri dönüş görülmeye başlandı.

Hakikatte padişah, sadaret fermanını takip etmek bir dereceye kadarda göz boyamak fikriyle: "Uygun gördüğümüz ıslahatında tamamının yerine getirilmesi,

hukuk-u umumiyenin muhafazasının temini, bütün ahalinin adaletin en mükemmeli ile yönetilmeleri hususuna büyük bir dikkat ve itina gösterilmesiyle beraber yinede, bütün er'i mahkemelerde ehliyet ve iffet sahibi istikametleri sağlam kimselerin bulunması,nizamiye mahkemelerine havale olunan işlerin de, sahih adalete uygun ve hakiki hukukiye ye tevsiki... "Mealinde bir yazıyı göndermişti. Fakat Tarihi Lütfi diyor ki: "Bir müddet sonra Anadolu ve Rumeli taraflarında, şimendifer (tren) ler yapımına başlandı. Nehirler vasıtasıyla da muamelelerde kolaylık, ticari ve sanayi bakımdan mahallerin yaygın şekilde istifadesine dikkat olunmasını beyan eden bir tezkere-i seniyye babıâliye gönderildi ve bu da ilan olundu." (2212) Az bir müddet geçtikten sonra padişahın dama oynama düşkünlüğünü anmak için; "valiler dama taşına döndü!" sözleri işitilmeye başlandı. Mahmud Nedim Paşa, sadaretinin başlangıcında valilerin değiştirilmesini uygulamaya koydu. Mevkiini sağlamlaştırmak için, (2213) şura-ı devlet reisi Kâmil Paşa'nın, maaşını 25 binden, 75 bin yükseltti. Rüsumat emanetine 10, bahriye nezaretine 75 bin, nafıa ve ticaret nezaretine 50 bin kuruş zam, hariciye ve maliye nezaretlerine de birer müşir tayin ettirdi. İç işlerde meydana gelen olayları takip edecek olursak işlerin idare tarzının başka bir kalıba döküldüğünü müşahede edebiliriz.

Rus sefiri İgnatiyef de, Ali Paşa'ın vefatından sonra o da, geniş bir nefes almış, artık icraatının gücünü sergileyebilirdi. Önem taşıyıp çok alaka çekici bir olayda Tunus meselesiydi Tunus valisi Sadık Paşa tarafından özel bir vazife ile Floransa'da Hayreddin Paşa bulundurulmaktaydı. Paşa, İtalya ile yapılmış istikraz yani borç meselesinin çekişmelerini, babıâli'ye anlatmak için İstanbul'a gelmişti. Dönüşü sırasında Tunus valiliğine dair bir fermanı da götürdü. Bu ferman da, Tunus eyaletinin (imtiyazlı veraset) ile verilmesi ihalesi beyan edildikten sonra deniyor ki: "Eskiden beri geçerli olduğu gibi orda hutbe ve basılan sikke (para) padişah adına olup, sancak aynı şekil ve renkte kalmak, savaş çıktığı zaman iş becerecek asker ile hizmete koşmak, bağlılığı elan olduğu gibi ve geçerli olmak üzere muhafaza ederek vilayetin veraset yolu ile hanedanında bulunması, eyaletin iç ilerinde şer'i şqerif ile idare, ahalinin can ve mal ile ırzlarını temine kâfi ve zaman ve vaktin mukteziyatınca uygun kanun-u adliyeme bakılarak yerine getirilmesi şartıyla memurin-i şeriye, askeriye ve mülkiye ile maliyesinin azil ve tayininde Tunus valisi murahhası ve hukuku mülükdariye'ye ait siyasi maddelerden başka yabancı devletler ile olan muamelesinde izinli bulunması, vefatı vukuunda hanedanından olan büyük vârisin geçmesi, eşrafın saltanatı seniyeme takdim (2212) olunacak haber üzerine vezaret ve müşirlik ve menşur hümayunu ve emri

alişanımın gönderilmesi hususlarına irade-i seniyye-i mülükanem şeref sudur buyrulmuştur."

O sıralarda bu ferman Tunus'un ecnebi devletler politikasına karşı, hukuk-u padişahi ile onun himayesi altına girmiş olduğunu ve verasetin icabatından valilerin istiklali olduğunu kuvvetlendiren bir husus olarak telakki edildi.

Tebbeddülat yani değişiklik, tevcihat, tenkihat, tasarrufat, birbirini takip etti. Tenkihat ve tasrifat komisyonunun 50 bin 200 kese (25 milyon 100 bin kuruş) masraf düşürdüğü ilan edildi. Tarih duyor ki: "Önceleri her gün bir türlü duyulan icraat ve düşüncelerin deliceleri, akıllı kimseleri şaşırtır hayretlere düşürürdü. Hele İstanbul'da basılan ve Avrupa'dan gelen gazetelerde yazılan icraatlar alaycı düşüncelerle çok ayıplanıyordu."

Hatta bu karışıklık arasında ilanı yapılan vekiller heyeti programı, birincisi kara ve deniz kuvvetleri, 2. maliye, 3. adliye, 4. maarif, 5. zabıta idaresi, 6. Da vilayet idaresi usulü olmakla ne var ki, hariciye unutulmuştur.

Abdüzaziz Han'ın, Mahmud Nedim Paşa'ya yaptırdığı ilk iş ve emri belki de başlıcası, otuz beş senedir devlet idaresinde devam etmekte olan ve tanzimat-ı hayriyenin esasını teşkil eden can, mal ve ırz emniyeti maddesini baltalayan sürgün ve uzaklaştırma emirlerini verebilmesidir. Keyfi idare, şahsi garaz devletin geleceğini mahv etmekteydi. (2213)

Bu cümleden olmak üzere serasker Hüseyin Avni Paşa askeri masraflar dolayısıyla doğum yeri olan Isparta'ya, İşkodra valisi müşir davetçi İsmail Paşa Tarbzon'a sürgün yollanarak maliye eski nazırı Şirvani Rüşdü Paşa, veliahd şehzade Murad efendiye kendisini yarandırmak için Kurbağalıdere caddesini düzeltmeklen itham ve şehremini Haydar Efendi, mabeyn başkatibi Emin Bey, zabıta nazırı Hüsnü Paşa da çeşitli yerlere sürgüne gönderildi.

Bu işlere ait yazılan tezkerelerdeki: "Yapılmış bulunan tahkikatta ve tetkikatta bundan böyle ortaya çıkacak vaziyete göre cezalarının şiddetlendirileceği şimdi halde tahakkuk eden, kötü idare ve kullanımdan dolayı uzaklaştırdıkları..." satırları şeklindeydi ki, bu tarz daha sonra keyfi sürgünleri usulü olmuştur. Bu sürgün meselesinden Bağdat valisi Mithad Paşa da nasibini almıştı. Paşa Bağdat'ta ortaya koyduğu ıslah, terakki dolayısıyla o vilayetten devlet hazinesine para göndermek ve emsalinde karşılaşılmadığı halde, senede 250 bin lirayı göndermeyi taahhüd etmişti. Ancak Mahmud Nedim Paşa'nın ıslahat komisyonu işin bu tarafını göz önüne almayarak, vilayetin genel masrafından 24 bin kese tenzilat yaparak, nakit olarak istemiş ve bunun üzerine paşa istifa yolunu seçmiştir. Yolculuğunda Sivas'a tayinini haber aldı. Hayat-ı Siyasiye'de deniyor ki: "vaziyete göre Mahmud Nedim Paşa, Rusya politikası taraftarından olduğu için sadaret makamına gelmesiyle birlikte elçi general

İgnatiyef'in tavsiyesiyle Bulgarların Rum patrikliğinin otoritesinden ayrılarak müstakil Exsharzlık idaresi kuruldu. (2216) Bu da, devleti başka bir idare şekline koymak niyetiyle geçmiş dönemde yapılan her şeyin tamamını bozmaktı. Evvelce yapılmış bulunan demiryolları mukavelesini feshetmişti. Vilayetler nizamlarını değiştirip, küçük küçük valilikler kurmaya kalkışıp, bu yeni düzenin gereğinden olmak üzere, Sofya'yı Tuna vilayetinden ve Şarkikarahisarı, Trabzon'dan, Maraş'ı, Adana'dan ayırıp başka başka valilikler teşkil etmiş olduğu gibi, Bosna'nın öbür ucunda olan Hersek sancağını, daha yakında olan Yenipazar ile bileştirip orayı da bir valilik yapmış ve bütün vilayetlerin tahsis ve masraflarında hesapsız ve ölçüsüz indirim ve yükseltmeler yapmış olmasıyla, her mahallin idaresi bundan menfi olarak etkilenmişti. Bu etkilenme sonucu, memurların suistimalleri, zabıta ve vergi memurlarının her birinden şikayetler başlamıştı. En garib karşılanı da azil ya da yerlerinden başka mahallere nakil olunmasıydı. Devlet böylece adeta bir müteharrik kitle haline gelmişti...

Mithad Paşa Sivas'a gitmedi. Tayini Edirne valisi olarak yapıldı. Çok dikkat çekici idari tedbirlerinden biri de, Jurnalci memurların ihdasıdır. Bu memurların işi babıâliye durmadan tetkik için evrak göndermeleriydi.

Mahmud Nedim Paşa bu sırada tanzim etmiş olduğu bütçede üç milyon lira fazla gelir göstermekteydi.

Öte yandan da, maliyeyi Galata sarraflarından 1 milyon 100 bin lira borç almış olarak ilan ediyordu. Eski bir cedvele göre harici ve dahili genel devlet borucu 138 milyon 674 bin 780 ve her iki borcun faizi senede 8 milyon 457 bin 485 liraydı. (2217) 1288/1872 bütçesinin dengesine göre umumi gelir: 20 milyon 700 bin lirayı aşmış olduğu görülüyordu. 1289/1872 senesi, Bulgar eksharzlığının kuruluş tarihidir. Eksharzh'ın İstanbul'da oturmasına karar verildi. Hatta huzura çıkacak bir teşekkür konuşması aptı.Padişah da bu nutka uyan bir nutukla cevap verdi. 1286/1869 senesinde Ali Paşa daha sadrazamken düzenlenmiş bulunan fermanda Eksharzhın icab ettikçe Fener semtinde bulunan Bulgar papazhanesinde ikamet etmeye izinlidir açıklaması yer almıştı (1) Mahmud Paşa vilayetlerin tahsisatını keserek, elde nakit bulundurmak için, görünüşte % 10 esasta % 20 faiz ile Küçükoğlu Agop isimli birinin vasıtasıyla tez elden 10 milyon liralık borç antlaşması yapmıştı.

(1: Burada Rasim Bey bir not koymuş. Takdim ediyoruz, Rus sefiri İgnatiyef gerek saraya gerekse sadrazama kendini kabul ettirmişti. Fransa ve İngiltere ile hem bizimle iyi ilişkiler kurarak mesleği dolayısıyla babıâliyi ele almıştı. Sureti hakdan görünüp nice hile ve ifsatlar ve nice suistimaller ile tanzim-i usulü ihlal edici yollar açmıştı. Ali Paşa tarafından tehir edilen Bulgar eksharazhlığı beratını Mahmud Nedim Paşa

Rus sefir Bulgaristan'da Rusların tesir ve nüfuzunun fevkalade kuvvetlenip genişlemesine müsaade etmiş oldu. Rumeli demiryol hattını yapılmış olması Rusya'nın işine gelen bir husus değildi. Tabii, önlemeye çalışacaktı. Rus elçisinin tavsiyeleri neticesi adını andığımız demir yollarının yapılması müteahhid Baron Hirş'len yapılmış mukavele çalışma masrafının ve imtiyaz müddetinin uzunluğu vesile edilerek değişikliğe uğratıldı. 2300 km.lik inşaata mahsus 1.980 bin hisse senedi o vakte kadar bitmiş olan yarısı kadar imalata ve imtiyaz bakımından indirilmeye matuf müddete karşılık, Baron hirş'e terk edilerek yüz binlerce liralık irtikap yapıldı. (Mirat-ı Hakikat) (2218)

Bu parayı saraya yetiştiriyordu. Paşa, bahriye nazırlığında bulunduğu sıralarda bile, padişahın hoşlandığı hususlarda bilgi sahibi olmuş bütün lezzet ve iştahını genişletmeye çalışıp bir hayli hizmetler etmiş olduğu gibi, sadrazamlığında dahi, saraydan akla gelen ne olur ve istenirse hiç bir engel çıkarmadan yapmaya başlamıştır. Bir zamanlar resmi çalışma ve muamelesinde babıâlinin imtiyaz kuvvetineve nizam ile kanunu devletin hükümlerine riayet etmeyi seçen padişah, bundan sonra bu şekil davranıştan vaz geçti. Bir sene içinde Sultan Abdülaziz, tamamen değişmişti. Bu sıralarda da Hanri Martin tüfeklerinin ordu tarafından kabulü bu sene içinde gerçekleşmiştir.

Padişah, sadrazam M. Nedim Paşa'nın ahali arasında çoğalmakta bulunan itibarsızlığını kötü idaresini haber almaktan uzak kalmıyordu. Hatta çok geçmeden azlederek yerine Edirne vâlisi Mithad Paşa'yı saradete getirdi.

Şimdi burada A. Rasim Bey iki ayrı mütalaa vermiş onları nakledelim: "padişah, Ali Paşa'dan yüz çevirip de sadarete nail olmak için akla hayale gelmez çeşitli fitne ve fesad icad ve gayri meşru paralar takdimiyle mevkiinde kalabilmiş ve bu garaz dolu mesleği yani yolu devam için: "efendimiz, bir padişahı müstebidsiniz. Her emrü fermanınızı yerine getirmeye muktedirsiniz mealindeki sözlerin ifade edilmesiyle Sultan Abdülaziz'in bağsız bir aslan gibi etrafa atılıp da keyfe göre hükümleri içra etmek emeline ve arzusuna düşürmüş olduğundan Ali Paşa irtihal-i darı beka eyledikte, Mahmud Nedim Paşa sadarete gelince Sultan Abdülaziz'i talim ettiği yola sevk etti. Yine: Sultan Abdülaziz tarafından M. Nedim Paşa'nın açtığı yoldan aldığı lezzetten, bir taraftanda icraatların bırakmış olduğu kötü tesirlerin neticesinden (2219) çekinmiş olduğundan genel bir hoşnudsuzluk karşısında bir özür, bir tarziye makamında olmak üzere Nedim Paşa'yı geçici olarak da olsa feda edip, gerek ahali gerekse ecnebilerin nazarında ona mesuliyet yükledi. Hüseyin Avni Paşa gibi sözü geçen kimsenin kin ve düşmanlıklarından gelecekte de nefsini koruyabilmek tedbirine başvurarak, Mithad Paşa'nın Bağ-

dat valiliğinden dönüşünde, Edirne valiliği ile İstanbul'dan uzaklaştırılması için, M. Nedim Paşa'nın ısrar ettiği bir fikri seçmesi garazkârlıkla tefsir edip Mithad Paşa'yı sarade makamına getirip, Mahmud Nedim Paşa'yı da, görünüşte ikbal makamından indirip, uzaklaştırmakla efkarı umumiyeyi taraftar saydığı bir işle tatmin etti zannına kapıldı. (2220) Rasim Bey'in notu burda tamamlandı. Şimdi metne dönelim: Lütfi tarihi diyor ki: <Sadaret değişikliği gerek içte gerekse hariçte pek büyük bir memnuniyetle karşılandı. Daha üç gün olmamıştı ki babıâliye bu vaziyete sevindiklerini belirten telgrafların sayısı iki binlere vardı.

Mithad Paşa sadrazam olur olmaz, ilk aldığı darbe, Mahmud Nedim Paşa'nın; vilayet usul-ü kanununu iptal etmiş olmasından doğan karışıklıktı. Hüseyin Avni Paşa, Şirvanizade Rüşdü Paşa ve arkadaşları sürgün yerlerinden dönmüşlerdi. Bu defa dahi M. Nedim Paşa taraftarı teşkilatından olan, Maraş, vâlisi Cevded Nedim Paşa ile Karahisarı Şarki valisi Rasim Paşalar da döndüler. Şirvanizade evkaf, Cevded Paşa maarif, İzmir vâlisi Sadık paşa maliye, Paris sefiri Cemil Paşa hariciye nazırlıklarına tayin edildiler. Eski sadrazamın ıshalat meclisini fesh, şura-i devlet, dahiliye ve tanzimat isimleri altında ikiye taksim olundu. Mithad Paşa, 10 milyon liralık borç alımında aracılar, 100 bin lira verilmiş olmasından M. Nedim Paşa'yı vükela meclisinde sorgulamaya aldı.> Mirat-ı Hakikat diyor ki:<Bu 100 bin altın saraya verilmişti. İş bu

komisyon, borç aracılarına verilmesi hakkında Sultan Aziz'in özel iradesi varken inkar etmiş olması ve M. Nedim Paşa'nın padişahı tekzib etmemek için iradesinin bulunduğunu söylemekten istinkâf etmesi 100 bin altının kendisinden alınması hükmü bahs oldu. Ancak hakiki durumu bilen padişah, Mahmud Nedim Paşa'nın uğradığı bu ödeme cezasını af etti ve Kastamonu vâliliğine tayin ederek gönlünü aldı. Şimdi burada Rasim Bey merhum bir alıntı yapmış onu mealen veriyoruz: Senebesene ilan edilmekte olan bütçe muvazene (hesap) defterlerinde görüldüğü gibi masrafların 2 milyondan fazla olduğu bununda üzerine Mahmud Paşa'nın sadarete gelmesiyle birlikte Küçüoğlu Agop efendi vasıtasıyla Avrupa'dan alınan borç 10 milyon liralık borç faizinin ilave edilmesiyle denklik açığının miktarı 3 milyon lirayı geçmişti. Müşarileyhin yani Mahmud Paşa'nın babıâlide tenkihat ve ıslahat komisyonu adı ile kurmuş olduğu meclise yaptırdığı ve mabeyne takdim ettiği defterde gelir ve gider karşılaştırılmış olduğundan başka, gelirin 500 bu kadar bin lira da fazlası olduğu gösterilerek, işbu fazladan 100 bin lira sarayı hümayunun tahsisatı seniye haricinde yani saraya ve padişaha ayrılan paranın dışında sarf olunmak üzere gelişi güzel bir hesaplla mabeyni hümayuna takdim edilmiş ve 350 bin lirasıyla İngiltere'ye bir zırhlı harp gemisi daha sipariş edilmiştir. Mithad Paşa'nın sardareti üzerine maliye nezareti tarafından gelen taleb üzerine bu sefer

verilen deftere göre, gelirin fazla olması şöyle dursun Mahmud Nedim Paşa'nın vilayetlcrdcn, yapmış olduğu tahsisat indirimi makul olanlar dahil hesablansa bile yine genel masraf açığının 3 milyondan aşağı olmadığı, gösterilmiş ve o zaman söylenip, yazılan fazlayı tasdik etmiş denilen komisyon azaları getirtilip, toplanmış ve sorgulara maruz kaldıklarında, hesabın hazine kayıtları üzerine olmayıp, Mahmud Nedim Paşa'nın tarif ve ifadesine göre yapıldığı, verdikleri cevaptan anlaşılmakla işin hakikati ve rengi ortaya çıktı. (Mithad Paşa-Hayatı Siyasiye) (2221)

Mithad Paşa'nın sadareti 2 buçuk ay devam edebilmiştir. Bu sırada Bağdat, Vidin demiryolları, Hicaz telgraf hattı, terazilere ve ölçülerin onda bir usulüne göre tatbiki gibi hususlarla uğraşılmışsa da, tamamı akim kalmıştır. Mısır Hidivi İsmail Paşa, Avrupa'dan borç para alabilmek için padişahtan izin talebinde bulunarak aynı zamanda Mahmud Nedim Paşa'nın vukubulan azlinin üzerine bu talebde geri kalmıştı. Şimdi talebini yinelemekteydi. Mithad Paşa, bu izinin sebep olacağı sıkıntıları gördüğünden hatta Mısır'ın elden gitmesine sebep olacağını anladığından hemen teşebbüse engel olmuştur. Fakat, padişah Hidiv İsmail Paşa'ya söz vermiş imi! Bu yüzden bir dereceye kadar padişahın sözü yerine gelsin diye, Msıır hidivine izin manasında olmayarak, ileride buna yakın bir vaadmışça olmak üzere bir ferman yazıldı. Tabiatıyla Hidiv bu fermanı kabul etmedi. Mabeyne bildirdi.

Bunun üzerine mabeyden re'sen izin sayılan bir ferman çıkarılarak yollandı. Tarihi Lütfi diyor ki: <Fermanın Mısır'a varması üzerine sıcağı sıcağına % 13 faiz ve % bir buçuk komisyonla bir milyon lira borç alınıvermiş.>

Padişah, Mithad Paşa'nın kullandığı muhalefet politikasından serrişte yani ipucu seçti. Paşayı azletti. Büyük Rüşdü Paşa sadarete geldi. Ancak o da, tutunamadı. Artık sıra Serasker Esad Paşa'ya gelmişti. (2222)

Hükümet günden güne padişahın keyfi davranışlarından dolayı kuvvetini kaybetmekteydi. Yabancı kalemler bile Sultan Aziz için nefsine uygn işlerle vakit geçirip ömrünü sarayda geçirip paraları vapur yapımına harcadığını yazmaktaydılar. Hatta; Debidör, diyor ki: <Osmanlı devleti Sultan Aziz idaresinde birer parça kopup düşmekteydi. Mısır Hidivi para için 1868 ile 1872 tarihleri arasında 2 tane ferman elde ettiki, neredeyse istiklâl idi. Vilayetlerin çoğundaki valiler hükümdar gibiydiler.

Avrupa'dan çok yüksek faizlerle borç alındığından maliyenin hazinesi bomboştu. Memurlarında askerlerinde maaşları senelerdir bir miktar beklemede kalmaktaydı.> Rasim Bey merhum borç alma mevzuunda bir açıklama koymuş, alıyoruz: <Ali paşa vefat edince padişaha çeşitli hediye ve hesapsız nakit ve mal takdiminde bulunan Hidiv, sarrafı İbrahim Bey ki, sonradan Mısır kapıkethüdalığına da tayin ve uh-

desine vezaret rütbesi de tevcih olunmuştu. İşte bu adamın vasıtasıyla vükela, devlet adamı, lüzumlu, lüzumsuz pek çok kimseyi de, doyurup fevkalade bir nüfuzla şöhret sağladıktan sonra, artık bol bol alma vakti gelmiştir hevesine düştü. Hatta Şirvanizade Rüştü Paşa sadaretteyken İstanbul'a gelerek, padişaha, vekillere, kureneya tam 500 bin lira harcayarak, Avrupa'daki devletlerle mukavele yapma ve borç alabilmek iznini, Ali Paşa'nın bıyık zorlukla kabul ettirdiği kararın iptalini, müsadeyi havi bir ferman aldı. Bu alış verişler sırasında padişahın yakınlarından aklı fikri para olan sefiller, 100-150'şer bin lira kazanıp mutlu oldular. Lâkin şu hırsızlıklar ve rüşvetler, hayır sahibi devlet adamlarının indinde üzüntülere badi olduğu (2223) Avrupa'da bile yeis ile karşılanıp lanetlenmesine şu fıkra delil sayılır. "Almanya imparatoru o sırada ziyaret için İstanbul'a gelen İran Şahı Nazıriddin Şah'a, sen öylece bir padişaha misafirliğe gidiyorsun ki; kendi eliyle kendi kolunu kesmiştir." diyerek, Mısır'ı devleti âliyeden ayırmak demek, sayılan fermanın verilişini alay konusu olarak dile getirdiği kesin olarak duyulmuştu.> Rasim Bey'in müdahalesi burada tamamlandı.

Dahili idare ve adliye karışıklık, ehliyetsizlik, keyfi manalarına tamamen uymaktaydı. 1272/1856 fermanın söylemekte olduğu ıslahat maddelerinden hiç biri husule gelmedi.

-7-

Hersek İhtilâli

Padişah, "Nedim" siz olamıyordu. Sultan Abdülmecid'in saltanatının sonlarına doğru 25 milyon derecesindeki Osmanlı borçları 12 senede 250 milyona vardı. Slutan Abdülaziz olan Mahmud Nedim Paşa'nın sadaretini özlemekteydi. Onu azlettikten sonra Mithad Paşa ve büyük Rüşdü Paşa, Şirvanizade Rüşdü Paşa hatta Hüseyin Avni Paşa sırasıyla sadrazam oldukları halde, iktidarda fazla kalamamışlardı. Efkarı umumiye ise, Mahmud Nedim Paşa'nın adamakıllı aleyhinde idi.

Efkarı umumiye yalnız bunun aleyhinde olmayıp, Paris antlaşmasından sonra diğer devletlerin kefaleti altına alınmış olan Osmanlı mülkünün tamme-i istiklali, Romanya, Sırbiya, hatta Karadağ muhtariyet idareleriyle bozulmuş, Londra konferansı bunlara tüy dikmişti. Avrupa'nın müdahalesi yüzünden ortaya çıkan ıslahat fikrinin de hristiyan reayayı itidal ölçüsünden çıkarmasından da memnun değildi. (2224)

Şirvanizâdenin sadrazamlığı esnasında meydana gelen bir hadiseyi burada yazmadan geçemedik. Bu hadise 1291/1874 tarihli, bir mebuslar meclisi kurulmasına aittir. Rüştü Paşa yalısında, toplanan adliye nazırı Mithad Paşa ile beraber bir kaç vekilden ibaret

bulunan özel bir encümen devletin halini ahvalini ortaya koyup meydana çıkan kötü vaziyeti mümkün mertebe önlemek ve tanzime başlangıç olmak için, bir layiha kaleme alınmasına karar vermiş ise de, Şirvanizâde huzurda, mebuslar, kanunca sözlerinin meydana getireceği tehlikeyi anlayamadığından, böyle bir layiha hazırlığından bahsederek,Mithad Paşa'nın Selanik vâliliği ile uzaklaştırılmasına, biraz sonra da kendisinin Halep valiliğine tayin ile sadaretten düşmesine sebep olmuştur.

Mithad Paşa tarafından kaleme alınmış bu layihanın bir kısmında o zamanın düşünce-i umumiyesindeki şu anlayış: "Bir vakitler devletin zaaf ve inhitatına müteallik olarak söylenmiş sözler, bu gün ahalinin tamamında devletin izmihlali (çökme) zevali hususundaki tabirler açıkça söylenmeğe başlamıştır. Bu tarzda ifade eylediği gibi çare-i salah olmak üzere bermutad, kanun ve nizamların tatbike konulup, büyük, küçük, erkek, kadın bütün tebanın kanun hükümlerine ayırımsız ve eşit uyması, meclis ve muhakeme ve diğer hayır kuruluşlarının yerine getirilmesi, üzerine düzeltilip yeniden kurulması, bütün işlerin eskiden beri devletin mercii olan babıâli tarafından görülüp, orada karar verilip, hakipaki şahanelerine arz ile irade-i seniye-i şahaneleri şeref sünuh buyruldukça devletin hukuku mülkiye ve maliyesine bağlı hiç bir şey yapılmaması ve idare-i devletin ruhu olan mali işlerinin kuvvetli bir esas üzerine yeniden oturtulma-

sı, babıâli'nin rey ve tasdiki manzum olmadıkça hiç bir yere bir akça (2225) sarf edilmemesi ve küçük büyük işbaşında bulunan memurların derece-i mesuliyetlerini bir karar altına alınması gibi" deniliyor.

Görülüyor ki, ecnebilerde, hemşehrilerde devlete ıslahat yapmasını tekrar tekrar talep ve tavsiye etmekteydiler. Anlaşılıyor ki, burada devlet bir maneviyat-ı mazlume, yâni lâzım gelen, ıslahat ve tensikatın yani düzenleme ve hafifletme işinin son şekil ve tesir derecesini bilemeyen bir kitle-i kötülüktü. İşte bundan biraz sonraydı ki, Panslavizm propagandası, Hersek ve Bosna'da çok önem taşıyan bir ihtilali uyandırıyordu.

Avrupalıların dedikleri gibi Osmanlı hükümetinin duçar olduğu ve ödemesi gereken derd, günden güne daha da ağırlaşıyordu. Her 15-20 senede bir şiddetli bir sıkıntıya tutularak, Avrupa'yı sarsmaktaydı.

2. Aleksandr'da Çar Nikola gibi, kendisine bir tabii koruyucu gibi bakan milyonlarca ortodoksu korumayı mukaddes bir vazife gibi sayıyordu. Londra konferansının da söylemediği Paris antlaşmasının hakaretinin acısını çıkarmak arzusunu taşımakta olup, yine bu tarihlerin anlattığına göre Gorçakof, Almanya başvekili Bismark'ın sahip olduğu başarıyı çekemediği için, siyasi hayatına şanlı bir netice koymak arzu ve emeliyle çırpınıyor, Bismark'ın şan ve şerefi çaresiz Gorçakof'a göznü yumdurtmuyordu. Diğer taraftan panslavizm neşriyatı dinsel siyasetin, neticeye verdiği

başarı ile her gün büyüyor, Romanya, Sırbiya, Karadağ'ı harekat merkezi seçmiş, buralardan adalara yaptığı teşviklerle Bosna ve Hersek'i (2226) Blgaristan'ı hercü merç ediyordu. Eyalet ve akalimi yunaniye panslavizmin gözünden düşmüştü. Panslavizm, büyük yunan devleti fikrini, maksadına uygun görmüyor, Viyana kabinesinin Belgrad ve Bükreş üzerinde tesis etmiş olduğu baskıdan kuşkulanıyordu. Avusturya 1291/1874'te Sırbiya ve Romanya ile ticaret antlaşması yapmıştı. 1292/1875 senesinde Rus memurları güney Tuna'da faaliyetlerini arttırarak kendilerini göstermeye başladılar.

Bu arada Es'ad Paşa sadarete, Derviş Paşa Bosna-Hersek vâliliğine getirildi. Babıâli her tesirden uzak, saray ise devletin idaresini ele almıştı. Ancak bu idare tarzı son derece keyfi olmaktaydı.

Mirat-ı Hakikat ihtilal öncesini şöyle anlatıyor: "görünen sebep odur ki: Hersek sancağına katılmış bulunan Nevesin kazası hristiyanlarından 160 kişi koyun vergisinin çokluğundan, 19 zabıtaların zulmünden dolayı, Karadağ'a geçerek şikayet etme mecburiyetinde kaldıklarından Karadağ Prensi Nikola vakayı anlatışınızı Rusya devletinin İstanbul sefirine yazarım. Şikayet ettiğiniz ödemelerni tahakkuku hususunda Osmanlı devletinden, özel bir memur gönderilmesini iltimas ettiririm." demiş. Şikayetçiler ise, "Karadağ'a sığınmamızdan dolayı Osmanlı devleti bizi azarlar" cevabını vererek köye dönüşte tereddüd

gösterdiklerinden "Rasim Bey (1) numara koyup bir alıntı yapmış: Balkan kavimlerinin isyanları daima ya vergilerin tahsilindeki suistimallerden yahud umumi tekliflerin eşit bir şekilde taksim edilememesinden veya vergi bahanesiyle zulüm yapılmamasından ortaya çıkmıştır." (Engelhard) (2227) gösterdiklerinden prens, Rusya elçisi general İgnatiyef'e vaziyeti bildirmekle beraber bunların uzun zaman iaşe ve ibateleri, Karadağ'ın kaldıracağı yükten değildir. Osmanlı devleti tarafından biran evvel yerlerine dönmelerini sağlamalarını elde ediniz şeklinde ricada bulunmuş imiş. Esad Paşa bu fesadın içinde Rusların tahriklerinin bulunduğunu ve nice senelerden beri gerçekleştirilmeye çalışılanların Bulgaristan'da yapılmaya çalışılan ifsat hareketlerinin Sırbistan ve Karadağ yardımları ile Bosna tarafından meydana getirilmek için yapılan bir planın başlangıcı bulunduğunu anladığından ürküp, şaşırmış ve herhangi bir şeyi yapmağa iktidarı olmadığından, tereddütler içinde kalmış, vaktin geçmesi hadisenin büyümesini sağlayıp vehametin artmasını sağlamış.

Sadrazam ve serasker Saip Paşa'nın Derviş Paşa ile arası açıktı. Firarilerin tahkikatını ona havale etti. Esasen ihtilalin tertipçisi olan Rus elçisi İgnatiyef, padişah ile Esad Paşa'ya isyanın teskini hususunda kan dökülmeyip, gerek rus gerekse diğer devletler konsoloslarına tahkikatın havale edilmesini tavsiye ve kabul ettirdi. Namus ve istiklali devlete kendi elleri

ile bir darbe indirtmeye muvaffak oldu. Çünkü daha evvel böyle (2228) büyük işlerin kararları kimseye sorulmadan mabeyni hümayuna bağlı ve oraya ait işlerdendi.

Nevesinliler, Karadağ'dan zafer kazanmış olarak dönünce mültezimlerin zulümlerinden ve vergilerinin servet ve iktidarları derecatıyla mütenasip uygunukta olmadığından, emlak senetlerinin değişmesi, karşılığında Osmanlı hükümetinin hazine için vergi almak gibi teşebbüslerinden dolayı hemşehrileriyle bir cemiyet-i ihtilaliye kurarak müdürü tehdit ederek firara mecbur kıldılar. Üzerlerine giden zabıtaları da öldürdüler.

Bu arada Bosna valisi hâla babıâli'nin reyini sormaktaydı. Eşkıya ise Nevesin caddesine siperler yapıp engelleri ortadan kaldırıyorlardı. Hatta nasihat etmeye giden mirliva Hüseyin Paşa ile Kontan efendiyi de kovdular.

Babıâli sert ve şiddetli muamele yapmaktan ve Karadağlı'ların harp etmeye olan eyilimlerinin bir ecnebi müdahaleye sebep vereceği endişesi taşımaktaydı. Bu yüzden gösterilmesinin tavsiye olunduğu yumuşak tavır, vilayet tarafından yapılan kötü ve yanlış hareket üzerine, ihtilal ateşi Lapoşka'dan Gabele'ye, Mostar'dan, Avusturya hududuna kadar yayılacaaktır. Baziyac, Banal ve Piyevah nahiyelerinin asilerince Karadağ ve Dalmaçya taraflarından ihtilale katılımlar çoğaldı. Avusturyalılar, Dalmaç-

ya'ya girecek haydutların silahlarını almak, katılacak olanlara engel olmak bahanesiyle Mitokaviçe asker topladılar. Maksatları Hersek voyvodalarına Rusya'dan yardım mümkün olmadığını anlatmaktı. Ancak Rusya'da yayımlanan gazetelerin yazılarının bu planı bozduğu görüldü. (2229) Gerek Avusturya'nın gerekse Karadağ'ın bitaraflık ilanları Osmanlı devletini oyalama düşüncesinin neticesiydi. Çünkü isyanın Sırbistan, Bulgaristan ile Karadağ'a bulaşması onların hesabına uygun sayılırdı. Hakikaten isyan Hersek'ten Bosna'ya sıçradı. Banyaluka sancağında Kuzara Garadşika, Rebke sancağındaki Peridor taraflarıyla Gaçika, istolçe, Beyleke, Terebin kazaları köylerini de sardı. Müslüman hanelerini yakıp geçti. Ferik Selim Paşa ricat etmeye mecbur oldu. Eşkıya Karadağ hududuna yakın ve Raguza ile Klaik, Lobeyn, Sileke yollarının birleştiği noktada bulunan Trebeyni muhasara ettiler.

Bundan başka Raguza yolundaki Çarina, Zeviçe, İstoryine kaleleriyle İstolçe, Lobin zapt olunup, Nakşik kalesini de kuşatmak ameliyesine başladılar. Vâlinin gerek vaziriazam gerekse serasker ile arasında olan küskünlük cevap alamaması gibi aklın alamayacağı bir durumla karşılaşıyordu. Daha sonra da vali azledildi. Yerine tayin olunan Ahmed Hamdi Paşa, harekatı idare etmekten aciz bir kimseydi. Bu sırada ise, Hersek'te ıslahat yapılması hususunda ecnebi devletler tarafından ortak bir tebliğ yayımlamış bulu-

nuyorlardı. Rusya, Avusturya, Almanya (Bismark'ın Osmanlı devleti aleyhinde bu işde teşebbüsleri görülmüştür.) Bir taraftan, İngiltere diğer taraftan ıslah niyetlerini ve konsoloslarına verdikelri talimatta Herseklilerin şikayetlerini Osmanlı devleti fevkalade komiseri tayin edilen şura-i devlet reisi Sururi Paşa'ya arz etmelerini bildiriyorlardı. Sururi Paşa Mostar'a gitti. Hersek'te 30 tabur piyade (2230) 4 bölük suvari askeriyle bunlara karşılık 8-10 bin haydut vardı. Çarpışmaların devam ettiği görülüyordu. Duga boğazı eşkıya elinde bulunduğundan Nakşik'de muhasara altına alınmış bulunuyordu. Peküpoloviç, Levi, Byratiç, Lazarso ve Behke bölgelerinde Noverin, Mesaronoviç, Buğdan Simsoniç isimlerindeki haydut reisleriyle Rauf Paşa kumandasındaki Şevket ve Osman Paşa uğraşmaktaydılar. Rauf Paşa'nın rahatsızlığı yüzünden Ahmed Muhtar Paşa yerine Bosna Hersek baş komutanlığına tayin edildi.

-8-

Mahmud Nedim Paşa Siyaseti

Hükümeti keyfiyeyi aziziye iflasa isyanların genişlemesi ve devam etmesi azim bir sıkıntıya gidileceğini göstermekteydi. Mali ve siyaseti dahiliye ile harici münasebetler nokta-i nazarından en müthiş çukurlara körü körüne düşen bu hükümet Mahmud Nedim

Paşa'nın ihtiraslı elleriyle idare olunmaktaydı. Padişah Esad Paşa'yı azil, Atina vâliliği görevinde bulunan Mahmud Paşa'yı sadarete getirmek için 1292/1875 de Mahmud Paşa'yı şura-ı devlet riyasetine getirdi. Üçüncü günü de sadaret makamına getirdi. Mithad Paşa'yı adliye'ye, Sururi Paşa'yı şuray-ı devlete, Hüseyin Avni Paşayı da (2231) serasker olarak tayin eyledi. O zaman yaptığı siyasette İgnatiyef meramını anlatabiliyordu.

Hersek isyanının Sırbistan'a ve Karadağ'a bilhassa Bulgaristan'a sıçrattığı yağlı paçavralar icab eden işgal kuvvetlerine sahipti. Mahmud Paşa tutuşmaya hazır olan bu maddelere bir kibrit çakmak kabilinden olmak üzere ilk önce mali vaziyeti ıslahen garib bir teşebbüste bulundu. 1291/1874 sene-i maliyesi bütçe dengesinde 5 milyon lira açık vardı: <devletin dış borcu ve demiryolları tahvilatı ve bütün senetlerin kıymeti de, 106 milyon lira civarında idi. Böyle büyük bir yeküne varan muntazam borcun senede Avrupa'ya 14 milyon lira faiz ve ana para ödemesi mecburiyetinde kalınmıştı. M. Nedim Paşa bu 5 milyon açığı kapamak için bu 14 bilyonu yarıya indirdiğini ilan etti. Bu ilanın hemen arkasından gerek dışta gerekse içte büyük bir buhran şikayetini ortaya çıkardı. İç buhran-kelimenin tam anlamıyla-malını mülkünü satarak elde ettiğini ayda bir liraya bir kuruş getiren sened-i umumiye ve demiryolları senetlerine yatırmak galetinde bulunan Osmanlı tebasının bir çoğu elleri

boyunlarında kalmasından bu kağıtlarla yapılan evkaf ile eytam (yetim) akçalarını havaya gitmekten, dış buhran ise, Avrupalıların gözünde zaten, borcu borç ile ödemek gibi kötü bir mali leke ile yaşadığımızdan böyle hakiki iflastan bir sonuç çıkıyordu. Fransa ve İngiltere'de bulunan senet sahipleri elçilerimizi hakarete tabi tuttukları gibi gazeteleri dahi: (2232) <Türkler bizi dolandırdılar. Altınlarımızı sefahat uğrunda telef ettiler. Bunların devam etmesi Avrupa'ya zararlıdır.> Mealinde şiddetli başlıklarla donatılmış yazılar yazdılar. İşte bu sırada ünlü Gladeston hakkımızda aleyhimizde olmak üzere nutuklar atmaktaydı. Mali siyasetimiz tamamen mahvolmuştu. Bu sebepler yüzünden içte hükümet aleyhine mühim ve çok kuvvetli memnuniyetsizlik doğdu. Dünyada yapılan siyasi politikada muhibbimiz olduğunu sandığımız Fransa ve İngiltere gaib edildi. Fakat Ruslar, kazanıyordu. Diğer taraftan Bulgaristan'da alıp vermekteydi. Genç Bulgar kitleler büyük göçler gerçekleştiriyorlardı. Rusya ve Sırplardan silah almaktaydılar. Rus konsolosluklarının Kızanlık, Eski Zağra, Çırpan, Hasköy kazalarında Filibe ile Ruscuk'da yapmış oldukları ihtilal teşvikkârlığı nihayetinde ihtilal komiteleri kurulmuştu. Zağra ve Kızanlık memurlarının şarta bağlı çalışmaları sayesinde fesatçılar yakalanıp, hapsedildiler. Bulgarların ihtilallerini yapmak üzere oldukları anlaşıldı. Rus sefiri İgnatiyef M. Nedim Paşa'yı tehdid ile Edirne valisi Hurşid Paşa'yı azil, Filibe

mutasarrıfı ile Zağra ve Kızanlık kaimmakamlarını değiştirip, hapiste bulunan Bulgarları salıverdirdi. Gösterilen bu zaaf Bulgarlara ne duruyorsunuz? Arş ileri komutası yerine geçmişti. Bu kumanda,İgnatiyef tarafından Sırplara da adeta verilmiş gibi bir hal zuhur etti. Hüseyin Avni Paşa bir taraftan Bosna ve Hersek'e ihtilalci ihrac eden, diğer yandan da, Bulgaristan'a saldırı adımları atmak düşünce ve hareketlerinde olan Sırpların yapacakları muhtemel harekatlarına karşı, Niş, Vidin kalelerinde önemli miktarda asker toplamaya muvaffak olmuştu. İgnatiyef buna da itiraz ederek, Hüseyin Avni Paşa'yı azlettirdi. Padişah yazdığımız kuvvetin geri çekilmesini emretti. (2233) Ancak yeni serasker Namık Paşa bir mazbata yazarak söz konusu emri engellemeye muvaffak oldu.

Hakikaten prens Milan geniş bir Slav hareketinin başında bulunmak istiyordu. Rus generallerinden Çerniyef, Sırbistan'ın hizmetine girdi. İlk işi sınır istihkâmlarını teftiş etmek oldu. Bu sırada idi ki Berlin'de toplanmış olan üç kuzey devlet başvekillerinden Avusturya ve Macaristan başkanı Kont Andiraşi'nin bir layihası öne çıktı. Bu layiha şu mealde idi:

1. Hristiyan ahalinin ayinlerini serbestçe yapabilmeleri.
2. İltizam usulünün kaldırılması.
3. Ziraat arazisinin kullanılabilmesi bakımından ıslah durumları.

4. Azaları müslim ve gayrımüslim kişilerden meydana gelmek üzere bölgesel bir kontrol meclisi kurmak.
5. Vergilerin mahalli ihtiyaçlar için sarfı.

Bu teklif henüz tebliğ edilmemişken; Mithad Paşa adliye nezaretinden çekilmiş olduğu gibi Mahmud Nedim Paşa'da yazılı layihaya karşılık adalet fermanı adıyla bir ferman yayımladı ki şunlar vardı: "Bosna ve Hersek taraflarında en çok şikayet edilen husus arazi bölüşümü ve vergi toplama usulü gibi maddelerin ıslahına ve tanzimine başlanarak 1272/1856 ferman münderacatından olan serbestliği bütün din ve mezheplerin hür olma tey'idi, hristiyanlardan alınan askerlik bedelinin azaltılması, değiştirilmesi ve bazı mahkemelerce bazı düzeltmelerin yapılacağına, gerek meclis gerek mahkeme azaları seçim hakkının genişletilmesine, memuriyet vazifelerini kötü yönde kullananlar hakkında ahalinin şikayet etme selahiyetleri olmasına ve bazı şeylere dairdi. (2234) Bu fermanın maddelerinin izahını tetkik için bir de icraat meclisi kurulduğu gibi, adliye nazırı Cevdet Paşa bu işleri tanzime Sofya'ya yollandı. Fakat adalet fermanına kimse inanmadı. Kont Andraşi layihası Babıâli'ye sözlü olarak tebliğ olundu. Babıâli kendi içinde yaptığı müzekere neticesinde şöyle böyle söz konusu layihanın dört maddesini kabul etti. Verginin mahalli ihtiyaçlar için sarf edilmesi maddesini "Devletçe fayda sağlayıcı işler için müsait meblağın elverdiği im-

kanda miktarının arttırılabileceği" düşüncesi hoş görüldü.

Halbuki layihanın girişindeki: "Hristiyanların gerek fiilen gerekse hukuken İslam dini ile tamamen eşit tutularak müsaade şekline ermek değil mazhar-ı tastik ve riayet olması" kaydı devletlerin hristiyan teba haklarında apaçık özel bir cümle ile himaye edici bulunduklarını, Rusların hristiyan tebanın esir gibi yaşadıklarına dair olan önceki ifadelerine uygunluk göstermekte idi. İcraat meclisi dikkat nazarlarını bu yöne çeviremedi. Yine bu sırada Rusya sefiri general İgnatiyef'e nahiyelerin idaresi hakkında bir teklifte bulundu. Bu layiha Mithad Paşa'nın hatıratında yazıldığına göre: "Rumeli'de bulunan kazaların müslim ve gayrımüslim ahalisinden hangi sınıf yani hangi taraf çoğunlukta ise o kazanın hakim ve kadısı onlardan olmak, Bulgarlardan milis askeri yapılmak, Çerkezleri Anadolu'ya sevketmek. Devletin gelirinin belli bir suretle belli yüzde miktarıyla hazineye alınıp kalanı milis askerine sarf edilmek üzere mahallinde bırakılmak yoluna gidilmesi başka yerlerde de nizami asker bulundurulmamak gibi mühim şartlar bulunmaktaydı. (2235) Bu layihanın birinci maddesi tetkik olunduğu takdirde çıkan netice Rumeli'nin Bulgarlara tamamen teslim edilmesini zaruri kılmasıydı. Babıâli böyle körü körüne uğraşmakta ve Avusturya layihasının kabulü yüzünden Hersek ihtilalinin sönmesini bekletmekte iken Karadağlıların Doga boğazındaki Os-

manlı askerini kuşatma altına almış olduğu haberi erişti.

Ahmet Muhtar Paşa kışın büyük şiddeti yüzünden Nakşik'e zahire gönderemediyse de ilkbaharda iki koldan harekete geçerek eşkiyayı dağıtmak yoluna gitti. Pıraşika mevkiine dönüldüğünde ve Nevezere'de karşılaştığı eşkiyayı bir defa daha bozdu. Bunların kalabalıklığına göre Karadağlıların da iltihak etmiş oldukları manası anlaşıldı. Bunun üzerine padişah İşkodra'da kuvvetli bir askeri alayın bulundurulmasına ve eski serasker Rıza Paşa'nın seraskerliğe yani başkomutanlığa getirilmesini emreyledi. Osmanlı devleti Hersek ihtilalinin ileri gelenleri ile Sırbistan ve Karadağ'a karşı 148 tabur asker bulundurmakta iken Hersek'e 10 İşkodra'ya da 20 tabur asker sevkini kararlaştırarak Mirad-ı Hakikat diyor ki: "Bu taburların çoğu 2-3 yüz erden mürekkep olmakla ortalama hesapla yekin 70000 kişi olup silahlı askeri 50000 kişiye erişmiş erişmemiş gibiydi. Yalnız Hersek isyanı 30 Sırbistan'ın kuvvey-i askeriyesi 80 ve Karadağlıların 400000 den aşağı olmadığı irtibariyle o günkü günde savaşmak üzere bulunan şu üç yönün 150000'i aşan ordularına 50000 kişilik askerle karşı koymak mecburiyetinde kalınmıştı."

Diğer taraftan Osmanlı devleti Rusya'nın tehditlerinden ve Bulgaristan'a karşı uyguladığı açık himaye ve sevkiyatından çok şikayetçiydi. Mahmud Nedim

Paşa siyasetteki atağı ignatiyef'in eline kaptırmıştı. (2236)

Otluk Köyü Vakası: Kırım savaşında Rusya casusluğuyla itham olunduğundan kaçma yolunu seçen Tyadın Kerof isimli bir Bulgar,bu sırada Rusların Filibe konsolosluğunda bulunmaktaydı. Bu adam, yerli ahaliden konsolos tayini caiz olmaz kaydının aksine olarak tayin edilmiş ve eline bir de ferman verilmişti. Filibe'de geceli gündüzlü çalışarak Sırbistan ve Viyana'dan gelen mektep hocaları, metropolit Panartosun kardeşi Asmas ile birlikte ihtilal hazırlıklarına girişmişti. Böyle bir durumdaki Balkanların eteğinde bulunan Otluk köyü ile Avrat olan mevkileri civarı kuvvetli istihkamlarla asker ve cephane bakımından kuvvetlendirilmişti. İstihkamlara demir çemberler ve katranlı iplerle sarılı ağaç toprak, kadınlar için süngülü sopalar koymak gibi cerasetler gösterilmişti. Resmi şahitlere göre: Derbent ve booğazlar civarında bulunması zararlı olan Bulgar köylerinin kendileri tarafından yakılması, kadınlarla çoluk çocuk ve yaşlı insanların bu köye nakli, eli silah tutanların Balkan geçitlerine sevk edilmesi bundan başka Filibe'ye 16 ve Pazarcık'a 12 yerden ateş verilmesi,bura ahalisi yangınlarla meşgulken köylerden hücum edilerek müslümanların öldürülüp ve mallarının yağma edilmesi, Edirne ile sofya'ya dahi köylerden adam gönderilerek yakılması komite tarafından kararlaştırı-

lıp 20 Nisan 1876'da işe başlanmıştır. Hakikaten Bulgarlar Otluk Köyü ve Pazarcık'ta en alçakça cinayetleri işlediler. Filibe mutasarrıfı Aziz Paşa önceden ihtilal hareketlerini haber alıp lazım yerlere bildirmişken malesef kaale alınmamıştı. (2237) Bu vaka üzerine lazım gelen tedbirlere başvurulduysa da Bulgarlar Pazarcık ve Filibe kazalarına bağlı köyleri dahi yakıp rast geldikleri erkek olsun kadın olsun yeter ki müslüman olsun dediklerini öldürüp telgraf hatlarıyla köprüleri tahrip edip Balkan geçitlerinedki kaleleri kuşatma altın aldıkları gibi Beleveh tren istasyonunu içinde buldukları insanlarla beraber Avratalan naniyesi müdürüyle onun eş ve çocuklarını, başkatip ve onun zaptiyelerini tamamen idam ettiler. Hatta müdürün kızını katlettikten sonra avret yerini keserek bilezik şeklinde teşhir eylediler. Ötede beride İslam çocuklarını katranlara bulayıp yaktılar.

Mirat-ı Hakikat sahibi Mahmud Celaleddin Paşa diyor ki: "Sonunda Otluk köyünde haydutluk ateşi alev aldı. Aziz Paşa bir tabur olsun asker gönderilmesini büyük bir ehemmiyet içinde Babıâli'ye yazmış olmasına rağmen buna Rusya sefaretiyle ,arızai mahalliye şekli verilerek büyütülmemesi yolunda söyledikleri ihtar-ki hasbel memuriye yani memuriyet icabı isyancılar malum olmuştur. Ona binaen asker sevkinden birkaç gün kaçınılıp isyancıların durdurulması için Edirne'ye sadece emirler verilmiş olması ihtilal çemberinin genişlemesiyle Filibe ve Pazarcık

kazaların hemen 25 İslam ve hristiyan köylerinin yakılmasını ve bunca canın yok olmasına sebep teşkil etti."

Bu sırada Edirne valisi Akif Paşa dikkatli ve harekata hazır davranarak demiryolu köprü ve hatlarını korumak ve redif askerinin toplanmasana emirler verdi. İstanbul'dan da beş altı tabur asker ve bir batarya top sevk olundu. Serasker Derviş Paşa 15. Günde azledilip, boşalan mevkiine bahriye nazırı Abdi Paşa tayin olundu. Filibe havalisi kumandanı Hafız Paşa Otluk Köyü ve Avrat alan köylerinin (2238) zapt ve tanzimine vazifelendirilerek 29 Nisanda diğer livanın kumandanı Selami Paşa ile yapılan askeri harekat altı saat kadar devam etti.

Bulgarlar savunmalarında devam edip, ağaçtan yapılma toplarıyla atışlar yaptılar. Otluk Köyü iki bin hanesi olan bir yerdi. Sağlam olduğu gibi tahkimatla bu sağlamlığı artırılan evlerini bir istihkam gibi kullandılar. Neticede mukavemetleri kırıldı. Bir kısmı aman dileyerek teslim olurken, büyük bir kısmı da Balkanlara doğru kaçtılar. Bereket versin, hükümetin buraya vaktiyle asker göndermediğini gören Müslüman ahali, boş durmamış, Bulgarlardan gelecek bir tehlikeye karşı, silahlanma tedbirine başvurmuştu.

Bu silahlanma, Bulgar taarruzu karşısında karşılıklı kavga demek olan bir mukateleye dönüşmüştü. Olay sadece Otluk köyünde değil Yatak köyünde de feci boyutlara varan çatışmalar meydana geldi. Ne

çare ki Avrupa'ya akseden feryad: "Türkler, hristiyanları kesiyorlar!" olmuştu.

Bu haksız ve yalana dayalı feryadların akabinde Osmanlı devletini büyük ithamlar altına iten nümayişler gerekleştirildi. Mahmud Nedim Paşa'nın gütmekte olduğu siyaset devleti büyük sıkıntılara düçar ediyordu. Avrupalılar senetler meselesinden uğradıkları zararlar sebebiyle Osmanlı devletine bir hayli kızgındılar. Hatta bu kızgınlık o dereceye vardı ki, kendi kendilerine tahkikat memurları gönderdiler. Mahmud Nedim Paşa; bu davranışta son derece kısır bir davranış içine girdiği gibi, bu tahkikat memurlarının Bâbıâli'den bazı memurlar tayin ederek büyük bir müsamaha gösterdi. Ruslar da bu müsamahadan bir hayli istifade edip, onlar da memurlarını bu heyet içine sokma şansı buldular. Halin böyle olması yüzünden heyetin verdiği raporlar tabiatıyla Rusların arzu ve emellerine uygun tarzda gelmekteydi. Bütün dünya maatessüf Bulgarların mağduriyetlerini konuşur olmuştu. (2239)

Mahmud Nedim Paşa; vaziyete hiç bir şekilde göz atmıyordu. Devletin bütün borçlarını birleştirerek, beş-on milyon daha sokuşturmak üzere yeniden büyük bir borç antlaşması için Avrupa sarrafları vekilleri ile gizli müzakereler yapmaya devam ediyordu. Mithad Paşa'nın hatıratında kayıt edildiği gibi, bu borçlanmanın kontratosu imzalandığı anda mabeyne bir milyon lira takdim olunması kararlaştırılmış hatta

Banker Zarifi imzasıyla Sultan Abdülaziz'e verilmiş olan taahhüd senedi, çok zaman geçmeden tatbike konan Abdülaziz'i hal etme vakasından sonra ortadan çıkmıştır. (2240) Dördüncü Cildin ve Eserin Sonu.

ENDERUN: Saray, Mabeyn karşılıgı olarak kullanılır. bir tabirdir. Devletin idaresine memur olanlarada, bu nun mukabili olmak üzere BİRUN denilirdi.Farsça olan bu iki tabirden enderun iç, Birunda dış demektir. Yal nız olarak enderun denildiği gibi" Enderuni Hümayun" suretinde de kullanılırdı. Osmanlı devletinin teşekkülü sırasında devlet işeri pek basit ve ibtidai vasıtalarla görülüyordu..Orhan ve oğlu Murat taraflarından yapılan teş kilat ile askerlik bir nizam ve intizam kazandı. Memleket büyümye başladığı için yavaş yavaş saray teşkilatı da yapılmaga başlandı. Asıl saray Yıldırım ve daha sonra ikinci Murat tarafından kurulmuş, debdebe ve şaşaa yı ise fatih tesis eylemişti..Enderun sarayın iç hayatı ve düzeni demektir.Bununla ilgili kanunnameler ve düzenlemeler mükemmel olarak yapılmıştı. Enderun bir nevi mektepti bu Altmış sadrazam, üç Şeyhülislam, yirmi üç kaptan paşa yetişmiştir. (Tarih deyimleri c,2,s,533) İdamı gecesi üzerine gökten Nur indiğini bir karakol neferi görüp haber vermiş,durum Alemdara bildirilince asla ehemmiyet vermeyip: "Oda lazım! Varsın ahirette bana şefaat etsin" demişmiş ! (MÜELLİF)

ŞUBARA: Tepesi yuvarlak,dilimli çuha kalpak(başlık çeşşitlerinden biri) adıdır.Yeni çeri zamanında suvari askerlerinin gydikleri serpuş, yeniçerilerin

kaldırılmasıyle teşkll olunan eşkinci zâbitlerine de giy.-dirilmiş idi. Sadrazam mahmut şevket paşa eşkinci Muaallim teşkilatının kıyafetlerini yazarken (Osmanlı teşkilat ve kıyafeti askeriyyesi,2.kısım,c.2,40) şu bilgiyi veriyor:"Eşkinci Muallim binbaşıları başlarına yedi sekiz dilimli çuha kalpaktan ibaret olmak üzere Rumeli ahalisinin giydikleri "Şubra"adında bir kisve giyib bunu üzerine Lahur şalı sarar ve arkalarına kadifeden sırma çaprastlı boy çepkeni ve bacaklarına da sıkma adında birde şalvar giyerlerdi.."kolağalarla bunların mülazimleri başlarına yine Şubara giyip bunun üzerine bağdatkari şal sarar ve arkalarına çuhaban kısa çepken ve bunun altına entari ve bacaklarına kezalik "sıkma" giyerlerdi. yüzbaşılarla mülazimleri ve sancaktar ve çavuşlarda şaldan başjka bu elbiseyi giyip askeri neferler sade ŞUBARA ve talim abası ve çuhadan kısa entari ve çuhadan yelek ve karacalar kuşağı giyer, ve omuzlarına hamailvari bir palaska takarlardı." (Tarih Deyimleri c,3,s,360)

HAZİNE MANDE: Tasarruf karşılığı kullanılır bir tabirdir. Mande;Farsça kalmak manasına gelen manden mastaraından muştaktır.Tabirin karşılıgı"hazineye kalmış" demektir.buna binaen tasarrufu tam karşılıgı sayılır Vaka nüvis Lütfi efendi 1280 (1863) senesi olaylarını anlattıgı sırada bir kısım nezaretlerin maaşları hakkında yapılan degişiklikleri şu surretle kayd etmiştir.:"Tanzimat meclisinin lagvuyle riyaste mahsus yetmiş bir bin ikiyüz yetmiş beş kuruş ile meclisi vala riyasetinin altmışbir bin ikiyüz dokuz ve hariciye bakanlıgının altmış yedi bini altı yüz yetmişbeş ve tica-

ret bakanlıgının kırk dokuz bin altı yüz yetmişbeş kuruş maaşları birleştirilerek aylık meydana gelen iki yüz kırk sekiz bin sekiz yüz seksen dört kururşun yetmişbeş bin kuruşu nun haricye bakanlıgın,yetmiş beş bin kuruşunun meclisi vala başkanlıgına, otuz beş bin kuruşunun ticaret bakanlıgı tahsisiyle küsur altmış sekiz bin sekiz yüz seksen dört kuruş HAZİNE MANDE edilmiştir. (T.D. c,1,s,793)

TUĞ: At kuyrruğu bağlanmış,ucunada altın yaldızlı top geçrilmiş mızrak çeşidinden alamet adıdır.Osman lılarda tuğ,Hükümdarlık,vezirlik beyler beyilik,sancak beyiliği ve daha umumi tabirle askeri vazife ve memu riyet alameti idi.Vazifesinin derecesine ve ehemmiyetine göre adedi çok veya az olurdu.Münif paşa bu sayıyı şöyle ifade eder:

"Üç tuğlu vezir olurdu evvel,
üç tüylüsü oldu şimdi peyda
Mazi ile hali bir kıyas eyle
Devlet ne idi ne oldu hala."
(a,g, e, c,3,s,524)

TABL: Arabça davul adıdır. Mehterhanelerde diğer çalgılarla beraber davulda çalınırdı. Davulun büyüğüne Kös" denir.

Çalındı kösler tabl-ü nakkare kaldı avaze
Düğün bayram idi güya Guzata cenk meydanı.
(a,g,e, c,3,s, 370)

SEKBAN-İ CEDİT:Rumeliden gelip dördüncü Sultan Mustafayı halederek ikinci Mahmudu tahta çıkaran Ruscuk ayanı Alemdar Mustafa paşa tarafından meydana getirilen talimli askere verilen addır. 1222(1808) yılında kurulan bu teşkilat gene o sene yeni çerilerin isyanı ile sadrazam bulunan Alemdar Mustafa paşayı babı alide bastırmalar ve barut deposunu ateşlemek surtiyle intiharına sebeb olmaları üzerine ilga edilmiştir (Tarih d.c.3,s,149)

HARBECİ :Babı alide sadrazam tarafından istenilen adamları getirmek ve kabahat işleyenleri habsetmek ve bunladan sucları büyük olanları tomruga vurdurmak gibi işlerle mükellef olan muhzir ağanın maiyetinde bulunanlara verilen addır.Bunlar arkalarına laplan postundan birer post,başlarına keçe giyer,bellerine birer balta astıkları gibi ellerindede harbe taşırlardı.kendilerine Harbeci denilmeside harbe taşımalarından ileri geliyordu.Muhzir ağa tarafından istenilen kimseleri davet ederler, kabahatlileri tutup tomruga vurulardı. Harbeciler yeni çerilerden sayıldıkları için ocagın 1241-1826 senesinde ilgası üzerine bunlarda ortadan kaldırılmış,muhzir ağanın unvanı "Tomruk agalıgı" na değiştirildiği gibi bunların yerlerindede taşralarda vezir dairelerinde ellerinde gümüş değnek taşıyan kavaslara kıyasen kavas istidam edilmeye başlanmıştır. Ye ni çeri ağalarıda bir yere gittikleri zaman beraberlerinde Harbeci bulundururlardı. (T.D.c,1,s,737)

SOFALI: Hırka-i saadet dairesinde süpürücü ,temizleyici hademe hakkında kullanılır bir tabirdir.Bunların men-

sup oldukları kuruma "Sofalı ocagı" denilirdi (t.d.c,3,s,244)

KATAR AĞALARI: Yeni çeri ocagının büyük rütbeli zabitleri hakkında kullanılır bir tabirdir. (t.d. c,2,s,312)

SÜRÜCÜ : Devşirme suretiyle alınan hıristiyan çocukları nı kafile halinde hükümet merkezine getirmeye memur olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. sürü adı verilen ve yüzer,yüz ellişer,ikiyüzer ve daha ziyade kişilik olan bu kafileler de sürücülerden başka muhafızlarda bulunurdu. (Tarih d. c,3,s,300)

AKKAM: Lugat mansı çadır mehteri, yük kaldıran arap hizmetkar demek olan bu kelime ıstılah olarak sürre alayında vazife gören hicazlı Şamlı ,Halepli adamalara verilen unvandı.(T.D.c,1,s,40)

HARBENDE: saray katırcılarına verilen addır.Harbende; farsça eşege ve diğer yük hayvanlarına bakan adam demektir.başlarına "harbende başı" denilirdi. Saraya mahsus katırlara bakan haebendeler on bir bölüğe ayrılmıştı her bölüğün bölük başıları vardı.Bundan başka yine her bölükte bir miktar da şakirt mevcuttu.On sekizinci asırad büyük mirahurluga tabi olan on bir harbende bölüğünden birinci bölüğün bölük başısı harbendelerin bölük başısı idi. Harbendeler bir ocak teşkil ederlerdi. Ocakta bunlardan başka katırların palanlarını yapmak için Bitanin denilen sekiz neferlik kolancı sınıfı ile katırları nallayan yirmi üç nalbant,on iki de nalbant şakirdi bulumakta idi. Yine burada Kebe-i hımari denilen ve şek kebesi yapan kebecilerde vardı.(T.D.c,1,s,737)

SEĞİRDİM; Sekmek suretiyle yapılan yürüyüş hakkında kullanılır bir tabirdir.'Lehçe-i Osmani'de yaya koşusu,seğirdim yolu;kale bedenlerinde mahfuz yollar gibi manalarının olduğu kaydedilmiştir.Yeniçeri ocağı mensupları için kesilen etlerin nakli sırasında bu vazifeyle mükellef olanların etleri sekerek naklettiklerinden dolayı bu tabir kullanılırdı.(T.D.c,3,s,142)

KALTAK; Hayvan üzerinde oturmağa mahsus eğerin tahta kısımları hakkında kullanılırbir tabirdir.Buna eğer kaltağı veya eğer ağacı da denir.Çerkez Kaltağı,Tatar Kaltağı gibi çeşitleri vardır.Bazı yerlerde eğere kaltak denilir.(T.D.c,2,s,153)

ÇARHACI; yürüyüş halındaki ordunun pişdarlıgı (öncü) vazifesini görenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunlar ordunun en seçkin efradının teşkil ederlerdi. Süvari olan çarhacıların sayısı dört beş bindi. bunların amiri "Çarhacıbaşı" idi. Kırım tatarları yardımcı askerleri orduya iltihak etmiş ise bunlar pişdar olarak sevk edilirdi. (Tarih D. c,1,s,326)

VEHHABİLİK; İslam dinini ,yeni bir anlayışla katıı kaidelere bağlayan bir hareket alarak ortaya çıktıktan bir müddet sonra siyasi mahiyete bürünerek devam etmiş bir mezhebdir.Bu tutum ve anlayış,kendilerininde söylediği gibi,belki de arap çöllerinde şahısları kudsi ve mübarek sayamak ve onların kabirlerini bu duygular için ziyaret etmek suretiyle Allah'a yaklaşılacagını sanmak gibi aşırılılıkların ve dinde olamayan bid'atların çogalması yüzünden ortaya çıkmıştır. Vehhabilik 13. asırda Necit adının taşıyan ve medinenin şimali garbisinden bahreyne kadar uzanan geniş bir bölgeden çık-

mış ve yayılmıştır.Vehhabiliğin ·kurucusu teym kab,ilesinden Muhammed bin Abd ül Vahhab bin Süleymandır.Kurdugu mezhebe babasının adına nisbetle vahhabilik"vahhabiya" denildi.Bu zat necit bölgesinin Riyad şehrine yetmiş kilometre uzaklıktaki Uyayna kasabasında 1703 senesinde doğmuştur.Bu zatın kurdugu mezheb,prensibleri ehli sünnet ile ayrıldıgı noktaları tarih içinde açtıkları gaileleri daha iyi öğrene bilmek için İslam ansiklopedisi c, 13,s, 262 de ki "Vehhabilik" Meddesine bakmanızı tavsiye ederiz.Okuyucu doyurucu bilgiyi orada bula bilecektir.

İHTİSAP; Terk edildiği açık olan maruf ile emreylemek, irtikap edildiği görülen münkerden nehyeylemek vazifesi hakkında kulanılır bir tabirdir.Bu vazife uhdesine verilene Muhtesip denir.Osmanlılarda bu vazife sahibine "ihtisap" agası "ihtisap emini" "ihtisap nazırı" en sonrada bazı degişikliklerle şehremini denilmiştir. (t.d.c,2,s,40)

İNHA; Bir memurun kendi üstündeki memura yani amirine bir maddeyi havi yazdıgı kağıt hakkında kullanılır bir tabirdir.Bildirmek manasınada gelir.İnha; arapça bir maddeyi birine tebliğ etmek,sözü veyahut haberi yetiştirmek demektir.Bu tabir son zamnlarda bir memurun tayin veya terfii hakkında yazılan kağıt hakkında kullanılmaktadır.Vasıf tayin manasına olarak bir beytinde şöle kullanmıştır;

Beni bir semti muhaliftemi gördün aya?
Ne suçum varsa efendim kerem et kıl inha."
(T.D.c,2,s,67)

NİŞANCI; Osmanlılar zamanındaki yüksek vazifelerden birinin adıdır.İslam hükmetlerinde "sahib-i kalem-i a-la",Sahibi divan-ı inşa",Muvakki, "Tuğrai", "pervane" adları verilen makam sahibine osmanluılar "Nişancı" ve gördüğü vazifeden kinaye olarak da"teki-i" ismini vermişlerdir. Resmi dairekerde tevki denilince imza anlaşıırdı. Hükümdarların alametlerini taşıyan ferman ve beratlara türklerde nişan adı verildiğinden bu alemeti çekmeğe izinli makam sahibinede nişancı denilmştir. (T.D. c,2,s,697)

8 Sübhanellah demekten başka çare yoktur.! (MÜELLİF)

8* Yusuf ziya paşa (MÜELLİF)

9 Mustafa Ağa (Müellif)

10 Ne çarpık Düşünüş ! (Müellif)

11 Tarhihi cevdet diyor ki; Serdarı ekrem Ruscuk tarafındaki gailenin kaldırılmasını daha çok mühim görerek beri tarafa geçmek murat edip ancak Tunada lüzümu kadar şalopa ve çete kayıkları ve savaş şaykaları olamdıgından askerin bir mıktarını "cabbarzade Celalüddin" ve maraşlı Kalender paşalarla yergöğü tarafında bırakarak kendisi geri kalan askeri alarak güç hal ile tarafına geçebildi.

Bu durumda Rusyalıya göre Ruscuk tarafında kalan islam askerinin hali daha müşküldü. İşte bua hali Rusyalı mütarekeye vesile ve sebeb yaparak serdarı ekreme özel memur göndererek iş bir düzene girene kadar Yergöğü tarafındaki islam askerine o taraftan ve Ruscuk tarafındaki Rusya askerine bu taraftan

parasıyle zahra vermesini teklif etmiş, beri taraftanda kabul olunarak bu yolda bir mukavele yapılmıştı. " ! "

(MÜELLİF)

Cümle sonuna Müellif tırnak içinde bir ünlem koyarak tarihi cevdetin verdiği bu bilgiyi şübhe ile karşıladıgını hatta buna inanmadıgını ima etmekte. Başka yerlerdede osmanlı tarhçilerini pek ciddiye almadıgın işmam etmektedir. Ecnebi tarihçilerin sözleri Müellifimizin yanında daha gövenilir kabul edilmekte oldugu görülüyor. Osmanlı tarihçilerinden naklettiği fıkralarda bu durum hep gözükmekte.

Napolyon,General davuya yazdıgı mektubda:"Ruslar kaba hayvanlar gibi hareket eden Türkler üzerine büyük bir galibiyyet saglamıştır." demiştir. (MÜELLİF)

12 Anadolu tarafinda Faş ırmagının bulundugu yerde bir küçük kıtanın kendisine terk edilmesini.. (tarihi Cevdet) (MÜELLİF)

13 Kethüda galip, Orduyu hümayun kadısı Müftizade selim,ve yeni çeri efendisi hamit efendiler (MÜELLİF)

14 Ruslar ise napolyona karşı büyük bir hazırlıkla meşgul oldugundan yokarıda görüldüğü şekilde devleti aliyye ile barış yapmak isteginde olup ancak içinde olanı gizleyerek İnsan haklarına saygı ve askerlere merhamet bahislerinden dem vurarak kanunu evvelin başlarında Cabbarzade Celalüddin ve Kalender paşalar ve diğer asker komutanlarıyle beraber petesburgdan ve İstanbuldan haber gelinceye kadar müsafirlerimiz olsunlar diye hepsini

Eflak köylerine yerleştirdi. ve kendisinin Ruscuk tarfındaki askerlerini Eflak yakasına geçirdi. serdarı ekrem de orduyu hümayun ile "Müştanşi" olmak üzre Şumnıya geri döndü. (Tarihi Cevdet) (MÜELLİF)

16 Bu zat 1818 miladi senesinde ondördüncü Şarl unıyle isveç kıralı olmuş ve 1844 miladi senesinde vefat etmiştir. (MÜELLİF)

17 Müellif Avrupalılar hakkında son derece hayran görünüyör.osmanlı padişahları hakkında akıllılık vasfını bile esirgeyen müellifimiz,Avrupa komutanları hakkında son derece hayranlık ifadelerini devamlı tekrar ediyor.Avrupa hayranlığının Ne zamanlardan beri başladığını bu sayfalarda göre biliyoruz.

18 HUMBARACI; Yeni çeri teşkilatı zanında topçu yerinde kullanılır bir tabirdir.Bu teşkilat mensupları havan toplarıyle humbara attıkları için bu adı almışlardı. Halk tarafından kumbaracı denilirdi. Müteaadit ortalara ayrılan Humbaracalıların başlarına humbaracı başı denilirdi. (T.D. c,1,s,854) Hamza Tekin

19 FERMENECİ; Sırma ve kaytanla işlemeli işler yapan esnaf hakkında kullanılır bir tabirdir.Galata'da bu türlü elbise yapıp satanlara hala fermeneciler denir. Büyük çarşı içinde de bu sanatı yapanlar vardır. Vakyiyle fermeneciler gedikli idiler.Bu sebeble inhısar usülunun cari oldugu hicri 1277(1860) senesine kadar gediklilerden başkaları bu snatı yapınazlardı. (T.D. c,1,s, 608)

20 Şehrin muhafızları zabıta memurları. (MÜELLİF)

20 ÇUHADAR; Eskiden sarayın büyük memurlarından ve padişahların hizmetlerinde bulunanlardan birine verilen addır. Sonraları resmi dairelerin ayak ayak hizmetlerini

yapanlara da bu ad verilmiştir. çuha eski yazıda çuka suretinde yazıldıgı için kanunnamelerle vesikalarda Çukadar şeklinde geçer. Vezirlerin ve ümeranın dairelerinde kaspıların perdelerini açıp kapayan hademe hakkındada kullanılırdı. bunlar çuha elbise giydiklrti için bu adı almışlardı. Askeri ümeranın bu hizmetlerini görenlere "perde çavuşu" denilirdi. Resmi dairelerin dışarıya müteallik işlerinin tesviyesine memur,öte beriyi dolaşıp ayak hizmeti göerenlere de Kapı çuhadarı adı verilirdi. (T.D. c,1,s,384)

23 SUHTE; Medrese talebesi hakkında kullanılır bir tabirdir.Talebeye medrese istılahınca "Talip" denildiği için ilim aşkıyle yanmalarından kinaye olarak halk arasında "Suhte" denilmiştir. Suhtegan suretinde cemilendirilir..Bu tabir sonradan tahrife ugrayar Softa olmuştur.FENNİ bir mısraında Bu cemiyi şöyle kullanmıştır:

"Sındılar duhter-ireze araplarla yancuk,
SUHTEGAN zümresine ca olalı kuzguncuk". (T.D.c,3,s, 263)

24 Patriğin boynuna asılan yaftanın son cümleleri şunlardır;".... Sırf devleti aliyyenin reaya ve berayası hakkında taşıdıgı rahmEt ve şefkat özelliği geregince kendilerini beşinci kere ikaz ve ve cadde-i selamete davet için gerekli uyarıları taşıyan patrikhaneye alenen buyrultuyu ali çıkarılmış,Habis-i mersum tarafından derhal gereken yerlere şiddetli afaroz kagıtları gönderilerek bir yerde reayadan herhangi bir çeşit fesat meydana gelmemesi tenbih olunmuşken devam eden habasetinin geregi üzere herkesden daha çok kendisi uyanmıyarak şimdiye kadar

meydana gelen fesat ve şikak ve emniyetin yok edilmesi ve asayişin karışmasına başlıca sebebi oldugundan ayrıca kendisi Moralı olmak hasebiyle bu defa mora adasında vilayeti olan kalavrita kazası reayasından bazı aldatılmış ve saptırılmış düşüncesiz ve akılsız eşkıya taraflarından reaya davranışına uymayan tavır ve hareketler meydana gelen bazı fazahat ve şenaatta tam elinin ve medhalinin oldugu meydana çıkmış, bunun için Eşkıyayı merkumun Allahın izniyle yakalanacakları kahır ve felakete bu hain-i mersum tek sebeb olarak gerek devleti aliyye aleyhinde ve gerek zımnen kendi milleti hakkında her yönden hıyanet ve habaseti bütün bütün açıga çıkmış dolayısıyle pisliğe bulaşmış habis vucudunun yok edilmesi lazım gelmiş oldugundan Hain-i mersum(görünen bu hain) diğerlerine ibret olsun için asılmıştır. (MÜELLİF)

25 HACEGAN; Devlet direlerindeki yazı işlerinin başında bulunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir.Bunu yerine Hacegan-i divan-ı hümayun da denilirdi. İlhanilerde divan katiblerine hacegi veya hocegi denildiğine göre bu tabir onlardan Osmanlılara geçmiş sayılabilir. Hacegan halk tarafından hoca suretinde kullanılan farsca hacenin çoguludur. Hoca efendi,aga muteber zat, ev sahibi, reis, Tüccar, muallim manalarına gelir. Haceganlıktan vezirliğe terfi edilebildiği için mühim bir rütbe idi İkinci mahmut zamanında yenilikler yapılır ve memuriyete mahsus rütbeler ihdas olunurken Hacehganlık rütbe sayılmaış ve bunlara mahsus nişanlar resmi günlerde giyecekleri elbise tayin olunmuştu. (Tarih Deyimleri, c,1, s,693) Hamza TEKİN

26 Babı ali bile bunun farkına varabilmişti (Müellif)

29 Avrupa tarihlerinde Bu zatın ismi Minciacki yazılıdır (Müellif)

BEYLİKÇİ; Divanı hümayun zabıtının unvanıydı.Reisül küttabların tercüme-i hallerini ihtiva eden "sefine tür-rüesa "nın mukaddimesinde tarih ve ihdası hakkında deniyorki: "Bin altmıştansonra da nişancılık cafer paşa ve tarihçi Abdi paşa misilli saye perver ve teneam küster ve zirler ve meclistekilere tahsis olunan eshabı dalal ve erfal menasıbıbndan olamktan naşi yüce divanın hizmetçilerinden reisül küttablara mahsur beylikçilik unvanı dai zuhur eldi."vazifesi divanı hümayuna gelen iradeleri,fermanları kaydetmekti.
Bundan başka"muktazası divanı hümayundan kabul edillen" ve sadrazam tarafaından sorulan evrak üzerine o iş hakkındaki muahedatı ve muakarratı arz ederdi. Hariciye nazareti teşekkül ve hukuk muşavirliği ihdasına kadar babı alinin anlaşmalara,mukarrerata dayanan ahmının araştırıp arz ederdi.
Fermanlar, Beratlar bu kalemde tebyiz olunur,Miriye ait vergi ve harçlar tahsil edildikten sonra sahiplerine verilirdi.
Tanzimata kadar "Reisül küttab"ın muavini mesabesindeydi. bu sebeble "berat"larla menşurların tanzim ve tebyizinde alakadar oldugu gibi muahedelerlede meşgul olurdu. hicri 1253 senesinde ikinci Sultan mahmut zamanında "Reisül küttab"lık "hariciye nazareti" unvanını alınca büyükelçilik irtibatı oradan ayrılmış , sadarete bagIı yarı müstakil bir şekilde idare olunmuştur.

Beylikçilik,Osmanlı İmparatorlugunun sonuna kadar devam etmiştir. Son zamnlard babı alinin büyük memurlarından sayılırdı. (Tarih Deyimleri, c,1,s, 221)
31 Hatta tarihi lütfü bunu tasdik etmek üzere şöyle bir fıkra zikrediyor;" zamanın malumat ve vukuf sahiplerinden bulunanların çogu samimi savaşı doğru görmemişlermiş.O esnada görüş sahibi büyüklerden Reisül küttab Pertev efendi ile Hüsnü bey ve sudurdan Hekim başı Behçet efendi babı alide özel bir toplantı yaptıları günde bir iş için Mısır kapı kethüdası Necip efendi pertev efendiyi görmeye gelir. Haber verirler. Mahrem kabul edilerek meclis egetirirler.Meger pertev efendi Rusya sefirinin devleti aliyyeye hayırlı olacagına dair rüyasının hikaye edermiş.Bunu müteakip ve pertev efendiyi tasdik eden hasan bey de moradan dönüşünde İzmirde karşılaştıgı fal ve yıldız namecilerden meşhur Natur zadeden naklederek kırk üç senesi nihayetinde orduyu hümayun kırıma girecekmiş deyince efendi şaşırarak behçet fendinin yüzüne baktıktan Behçet Efendi'ye cesaret gelerek - lisan kekemeliğindenm ve mana meraklısı oldugundan dolayıta ta ta tar olsa ordu bu sene kırıma giremez" demiştir. (fe'tebiru ya ülil ebsar) ibret alın ey akıl sahipleri. (Müellif)
32 Edirne Barış anlaşmasından yirmi beş sene sonra İngiltere dış işleri bakanı Lord Aberdeennın parlemontoda irat ettiği nutugun aşagıdakı bölümü yunanistanın nasıl kurulduğunu izah eder.;
"Edirne ahit namesinin imzalandıgı haberi ulaşınca devleti aliyyenini bakası o drece şüpheli görünmeye başladıki yeniden kurulması düşünülen yunanistan idaresi kendi

bwekasından emin olmayan diğer bir hükümete baglanmak akli kaidelere aykırı zan olunmuş ve dük Dö Velington da tamamıyle bu mutalalara ortak olmuş oldugundan zaman geçirmeden Yunanistan idaresini Osmanlı hükümetine tabi kılacagımıza bagımsız bir devlet mertebesine ulaşmış olunmasını ittifak devletlerine suratle teklif ettik. Bu devletler muvafakat göstermiş oldukları gibi babı ali de razı olmuş görünmüş oldugundan yunanistan bagımsız ve serbest bir devlet olmuş ve bu surtte bağımsızlık kazanması edirne muahedesindend olayı bizi kaplamış olan korku ve tedirginlikten doğmuştur."

Halbuki yeni eserlerde Fransa ile İngilterenin,Yunanlılar mezhep olarak ortodoks olamaları hasebiyle devleti aliyyeye haraç verdikleri takdirde Rusyanın istila emellerine tabi oalacaklarını düşünerek bu korku ile bağımsızlığına karar verdiği anlatılmaktadır. (Müellif)

33 DÜRZİ; Mısırda hükümet süren Fatimiyeden hakim bi emrillahın Allahlığına kail olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Aslen imamiyeden olan Hakim bi emrillah sonradan Allahlık dasına kalkışmış ve bu münasebetle kendisini "hakim bi emr" diye telkinm etmeişti. Hakimin en evvel davasını tasdik eden Muhammet dürzi oldugu için "dürzi" adı buradan kalmıştır. sonra hamza bin Ali zuhur ederek, halkı hakime ibadete davet etmişti. dürziler, davete icabet edenlerle birlikte Mısırda mabetler kurmuşlardı. Dürziler Hakimi ilah, Hamzayı onun nebisi mesabesinde tutarlar. Hamzaya "Hüccetül Kaim" derler bunlara saadet asrını Hamzası Selmani farisidir. Dürziler Müslümanların galebesiyle Mısırdan Şama kaçarak, orada gittik-

çe çoğalmışlar, dürzi denilenm taifenini meydana gelmesine vasıta olmuşlardır.

Fâide 283: Hünkâr İskelesi Antlaşması

1. Şevketl-û, kudretl-û padişah-ı Âli Osman Efendimiz hazretleriyle, fahametl-û, mekinetl-û (1859) Rusya imparatoru cenabları ve devletleri ve halkları arasında gerek karada gerekse deniz de, ilelebed sulh ve yakınlık içinde anlaşmaları geçerli olup, işbu, yeni ittifak antlaşması ülkelerenin her türlü tecavüzi ve saldırıdan muhafazası maksadından dolayı asayiş ve emniyette karşılıklı olarak bütün madde ve hususlarda noksansız düzenleyip bu mevzuda birbirlerine imdad-ı maddiye, yardımda tesirli faydalar yapmayı vaad eyleriz.
2. 1829 yılı Eylül ayının 2. Çarşamba günü Edirne'de imzalanmış bulunan (1860) sulh antlaşması, bahse konu antlaşmaya dahil olan bütün antlaşmalar, yine 1830 yılı Nisan ayının 14. Çarşamba günü Petersburg'da imza olunan senet ve 1822 senesi Temmuzunun 9. Salı günü Yunanlılara dair İstanbul'da imzalanan bu düzenleme savunmada işbirliği ittifakı maddesiyle adı geçen antlaşmanın kelime kelime yazdığı ifadeler tasdik olunmuştur.
3. İşbu ittifak antlaşmasına esas olan muhafaza ve müdafa-i mütekabile usuli (1861) gereğince Osmanlı devletinin istiklâl ve istikrar namını temin eylemek Rusya devletinin ikmâl-i arzuyu halisanesi olmak hasebiyle fahametlü, mekinetli bütün Rusyalar imparatoru cenabları devleti âliye'yi Rusyanın yardımını gerek-

tirecek kuvvetlerini yeniden taleb edip kullanmak isteyecek halin çıkacağını inşallahu teâla ummuyorsa da, şayed böyle bir vaziyet vukubulursa iki tarafın yaptığı antlaşma ne kadar asker ve kuvvetler lüzum görürse kara ve deniz yardımını taahhüt eder. Bunun için anlaşma yapılmıştırki öyle hâl ve takdirde Osmanlı (1862) devletinin baş vurup isteyeceği gerek kara gerek deniz reyi ve iradesine müfaviz yâni ortak ola.

4. Bundan sonra iki devleti fahimanenin hangisi diğerinden yardım isterse verilecek kara ve deniz gücünün yeme içme masrafı taleb eden devlete aid ola.
5. Her iki devlet yapılan antlaşmanın uzun müddet korunup bekasını niyet-i hâlisanelerinde isede gelecekteki durumlar iş bu antlaşmada (1863) bazı değişikliği istida olabileceğinden müddeti tasdiknamelerin değiştirilmesinden itibaren sekiz sene olmak üzere kararlaştırılmıştır. İki tarafın yazılan müddetin çökmesinden önce iş bu tarihdeki duruma göre yazılı antlaşmaya yenilenme hususunda müzakere edeler.
6. İş bu savunma antlaşması ittifakı iki ay içinde mümkünse dahada önce iki tarafın antlaşmayı konuşanların tarafından tasdik ve tasdiknameleri İstanbul'da mübadele oluna.

20 Sefer 1249 (10 Temmuz 1833) Çarşamba (1864)

Fâide 284: Gülhane Hattı Hümayunu

Cümleye malum olduğu üzere devlet-i âliyemizin ortaya çıkışından beri ahkâm-ı celile-i kur'aniye ve şer'i kanunlara bütün kemalatıyla riayet etmiş olduğundan saltanatımızın

güç ve sağlamlığı bütün tebasının refah ve mamuriyetini yüksek derecede temin etmişken yüzelli (1865) seneye yakındırki birbirini takip eden çeşitli sebeblere dayanarak, ne şer'i şerife ve nede kanunların yüceliğine uygun davranmak hasebiyle önceki güç ve mamuriyet tam aksine zayıflama ve fakirliğe dönüşmüş halbki, şer'i kanunlar tahtında idare olunmayan ülkelerin payidar, yâni sürüp gelemeyeceği izahatı bulunmuş olup, tahta çıkışımız yeni ve uğurlu gününden beri düşüncenin güzelliği tarafımızca dahi sırf memleketin imarı ve yükselmesi fakir halkın faydalı bilginlerine bağlı ve ülke ile devlet-i âliyemizin coğrafi durumuna ve arazisinin verimliliğine, halkın kabiliyet-i istidatlarına nazaran lazımiyet sebeblerine teşebbüs olunduğu (1866) halde, beşon sene zarfında bitevfik-i teâla makbul sesin hasıl olacağı görülen Allahın inayeti ve peygamberin imdad-ı ruhani yesine dayanıp başvurmakla memleketimizin güzel şekilde idare edilmesi bazı yeni kanunlara müracaatı icab ettirmektedir. Bu kanunların icabı gereğince siyasi maddeleri dahi can emniyeti ırzı ve namusu korumayı tayin, vergi ve askerliğin icab ettirdiği şekilde celp ve istihdamı müddetince hükümlerinden (1867) ibarettir. Şöyleki: Dünya'da candan, ırz ve namustan önemli bir şey olmadığından, bir insan bunları tehlikede gördükçe yaratılışındaki cibilliyete göre hiyanete eğilimi olmasa bile canını muhafaza ve namusu için elbette bazı hususlara teşebbüs edeceği ve bunun dahi devlet ve ülkeye zararlı neticeleri verdiği görülüp, bilakis can ve namusundan emin olmasına rağmen doğruluk ve bu yoldaki istikametinden ayrılmayacağı işini gücünü millete güzel hizmetler vermekten ibaret olacağı esası açıkça görül-

mektedir. Can ve mal emniyeti kaidelerinin az olması, herkes ne devlete ne millete ısınabilir. Ülkenin imarına bakılmayıp devamlı endişe ve ızdırabdan ayrı kalmadığı gibi aksi takdirde, yâni emval ve emlâkinden tam bir emniyeti olduğu halde hemen kendi işiyle uğraşıp ve kendisinde gün begün devlet ve millet gayreti, vatan sevgisi çoğalıp ona göre güzel harekete çalışacağı şüpheden azadedir. Vergi koyma maddesi de, çünkü bir devlet memleketin muhafazası için elbette askere yapacağı masrafa lazım gelen akçayı tebadan aldığı vergiyle karşılayacaktır. Bu bakımdan (1869) verginin güzel bir yolla alınması gerekir. Meğerki önceleri gelirlerden sanılmış olan yed-i vahid yâni tekel usulünden şükrolsun ülkemizin ahalisi daha önce bu vaziyetten kurtulmuşsada tahrib edici aletlerden olan, hiç bir zamanda faydalı bir işi görülmeyen muzır iltizam usulü bu gün cari olarak tutulması, bir memleketin siyasi işlerinin ve mâli durumunun bir kişinin seçimine bağlı belki de, pençe-i cebir ve kahredici davranışına teslim etmek demektir. Eğer teslim ettiğiniz adam iyi bir kimse değilse hemen çıkarına dalıp, bütün hareketleri ve davranışı gaddarane zulümlere yol açmak olur. Bundan böyle ülke ahalisinden her ferdin (1870) mal ve kudretine göre verebileceği bir vergi tayin olunarak, kimseden fazlası taleb edilip alınmaması sağlanacaktır. Devlet-i âliyyemizin kara ve deniz askeri masrafı vesairesi de kanunların icab ettirdiği tarzda tahdid tebeyyün ettirilip ona göre alınmasını temin gerekecektir. Asker maddesi ise, bundan böyle yazılı ve mühim maddeden olarak, eğer vatanın muhafazası için ahalinin asker vermesi farzlardan isede, şimdiye kadar kullanılan usul gibi bir memleketin

nüfus sayısına bakılmayarak kiminden taşımakta imkânı olmayan talepte bulunmak, kiminden ise noksan asker istemek, nizamı ortadan kaldırır hemde ziraat ve ticaret işlerine zarar veriyordu. (1871) Bundan böyle her bölgeden lâzım olduğu kadar erat talebinde bulunulacaktır. Askerin istihdam müddetini dört veya beş seneye bağlamak hususunda nöbetleşe yapılma gibi bir sistem koymak hâlin icabındandır. Velhasıl bu kanun ve nizamlar yerine getirilmedikçe kuvvetli olmayı ve mamur, asayişi mümkün kılmak başarılamayacaktır. Bütün bu işlerin esasını teşkil eden işaret olunan maddeler olması bundan böyle günah sahiplerinin davaları şer'i kanunların gereği (1872) halka açık bir usulde bakılıp hüküm olunması yapılmadıkça açık veya gizli idam muamelesi yapılmayacaktır. Hiç kimse tarafından bir başkasının ırz ve namusuna tasallut vuku bulmamak herkes, emlak ve mallarına tamamen ve bütün serbestliğiyle sahip ve kullanabilme hakkına sahip olarak, ona hiç bir tarafdan müdehale edilmeyerek ve tebamızdan olan müslim olsun diğcrleri olsun hepsi müsaadat-ı şahanemize hiç ayırım yapılmadan mazhardır. Can, mal ve ırz hususlarında maddeler şer'i hükümler icabınca bütün ülke ahalimize taraf-ı şahanem-izce tam bir itimat ile verilmiştir. (1873) Diğer meselelerde hep birlikte ve ittifakla karar vermek lâzım gelmiş olduğundan, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye azasını daha luzuklu mertebeye çoğaltıp, vekillcr ve devlet adamlarımız bazen bildirilecek gün ve zamanda orada toplanarak hepsi, düşünce ve görüşlerini hiç bir şeyden çekinmeyerek serbestçe söyleyecek, böylece bu can ve mal emniyeti ile vergi tâyini hususları için icab eden kanunların kararlaştırılması ve tanzimi askeriye maddesi dahi

seraskerlik şurâ'sında da konuşulup, bir biri ardına kararlar alınıp kanunlaşmalı. (1874) İnşaallah bundan böyle Düstur-ül âmel tutulmak üzere gerisi hatt-ı hümayunumuz ile tasdik edilmek üzere bize arz olunsun. İş bu şer'i kanunlar yalnız din-ü devlet ve mülk-ü milleti ihya için konulacak olduğundan tarafımızdan hilafına ait bir hareket vukubulmayacağına ahd-u misak (yemin) olunup, Hırka-i şerif odasında toplanan ulema ve vekiller hazır oldukları halde kasem-i billah dahi olunarak ulema ve vükelayada tahlif (yemin) olunacağından ona göre ulema ve vüzeradan velhasıl herkim olursa olsun kavanin-i şer'i yeye muhalif hareket edenlerin kabahati (1875) sabitelerine göre layıki şekilde cezalanmalarının hiç bir rütbe ve hatıra gönüle bakılmaksızın yapılması bilhassa ceza kanunnamesi dahi tanzim ettirilsin. Bütün memurların vazifelerini bugün yeterli miktar maaşları olarak şayed henüz olmıyanları varsa onlarda çok kısa zamanda düzenlenip, şer'an menfur olan bir çok ülkenin helak olmasının en büyük sebebini teşkil eden rüşvet olaylarının bundan böyle yok edilmesi için kuvvetli bir kanun ile sağlam şekilde bakılmasını temin lâzımdır. Hali hazırda devam eden eski usul bütün bütün değiştirilmeli ve yenisinin tatbike konması (1876) irademizdir. İşbu irade-i şahanemiz İstanbul ve bütün memleketimizde ahaliye ilân olunacağı gibi muhatabımız olan devletlerede bu usulün inşallahü teâla ilelebed bekasına şahid olmak üzere İstanbulumuzda oturmakta olan sefirlere resmen bildirilsin. Hemen rabbimiz teâla hazretleri hepimizi muvaffak buyursun, bu kanun hilafına hareket edenler, Allah-u Teâla Hz.lerinin lanetine mazhar olsunlar

ve ilelebed felâh bulmasınlar, amin. Fi 26 Şaban 1255 5 Kasım 1839 Salı (1877)

Fâide 285: Gülhane Hattı Hümayunu Sonrası Gayri Müslim Milletler

Gayri müslimlerin ayinlerine ve diğer milletlere dair vukubulacak sunuşların ilk önce patriklere ve hahambaşıya havalesi, oralarca verilen kararların da, babıâliye bildirilmesi. (1878) Usulü iltizamın terk edilmesi ve "muhassıl emval" yâni malları meydana getiren adıyla gidilmesi gereken yerlere gönderilmekte olan memurların sevki. Cizye: Her bir kaza ve köyün eski hasları ayrılıp ne miktar akça isabet etmişse Kocabaş ve vekilleri taraflarından tahsilen maliye hazinesine gönderilmek üzere toplayıcı olan muhassıllara teslimi. Mübayaat Usulü: Bu usulden vazgeçildi. Mübayaat, ziraatçılardan alınan zahireye denirdi. Bu zahireler İstanbul ahalisinin ihtiyacını (1879) gidermek içindi. Bu işte suistimal, cebir ve zor meydana geldiğinden hem ziraatın azalmasını hemde ziraatçilerin gadre uğramalarına sebeb oluyordu. Bu zamanlarda ekmek unları Tekirdağ'ından veya civardaki mahallerden gelirdi. Hükümet İs-tanbul ve havalisinde bir takım yeldeğirmenleri yaptırdığı gibi arzu edenlerinde yaptırmakta serbest olduklarını ilân eyledi. Meclis-i Ahkâmı Adliye: Bu müessesede bir tanzim gerekmekteydi ve babıâli bunu savsaklamıştı.

Babıâlide yapılan toplantılarda ve meşveret şurâ'larında idare-i kelâm etmişlerdi. (1880) Yüksek rütbe ve ikbal sahiplerine münhasır olanlar diğer oy sahibi azalar tarafından red ve cerh edilmek veya ilave-i efkâr yâni farklı fikirler ileri sürmek adeta imkânsızdı. Meclisin bir nevi meşveret usulüne yakınlaşması için bundan böyle meclis-i ahkâm-ı adliye'de "mühim bir madde müzakere olunarak veyahut lâyihası kaleme alınarak birer suretinin meclis azalarına verilmesi, söz konusu madde hakkında lehte veya aleyhte söz irad edecek azanın, reis'e müracaatla yanındaki deftere adlarını yazdırmaları, takdim ve tehir davasına mahal kalmamak için ismini yazdırma sırasına riayet olunarak velevki rütbesi (1881) en aşağı olsun, ilkönce o zâtın söz söyleme hakkı olması, konuşmasının başından sonuna kadar diğer azalar tarafından dinlenmesi, velhasıl münazara usulünün ve bahislerin Salim bir şekle sokulması, müzakerelerin hızlı kalem sahibi kâtiplerin zaptı, zabıt varakalarının rey sahiplerine gösterilip, tasdikten sonra dosyalarına konması. Müzakerede lehte ve aleyhteki oylar toplanarak ekseriyet ne tarafta ise karar alınır. Bu karar padişaha arz edilmesi reyler bir tarafta toplanmadığında (1882) padişahın hüküm olarak tensip edilecek cihetin meramiyeti zâtı şahaneye vasıtasız olarak veyahut diğer yollarla şu tarafın reyi yerine getirilirse münasib ve hayırlı olur, veyahut bu tarafın rey'i yanlıştır gibi söz söylenmesine cesaret gösterilememesi,

adi maddeleri yazan layihaların maddebe madde yazılması meclisten sonra şurada burada itiraz suretiyle söz söyleyenler ümmet içinde tefrika ayrılık çıkaranlar günahını işleyenlerden olacaklarına binaen durumu tahkikattan sonra meclisde açıkça muhakeme olundukdan sonra eğer (1883) meclis azasındansa uzaklaştırılıp ihraç ve mansıb sahiplerinden ise azl ve cezalandırılması hakkında irade çıkarılması. Ceza Kanunu: Evvelâ yapılmış olan ceza kanunnamesinin 1.5.6. ve 13. fasıllarına ek olarak meclisi ahkâmı adliyede sonradan bir takım maddeler eklenip yazıldı. Yazılı ceza hükümlerinin hakkı ile ve tamamiyle yerine getirilmesi ahd ve misak yâni yemin tahtında bulunduğundan bundan böyle hatır, gönül ve rütbe ile (1884) makam ve itibara bakılmayıp umumen ve eşit olarak muamele olunacağı herkese bildirildi. Murur (Geçiş) Nizamnamesi: Geçiş nizamının muhafazası maksadına tezkeresiz yolculuk edilmemesi usulüne dikkat ve itina kılınması emredildi. Tıbbiye Meclisi: Mekteb-i tıbbiyede bir meclis açılarak elleri şahadetnameli olmayan tabib, cerrah, eczacı, kehhal (göz hekimi), dişçilerin mesleklerini yapmaları yasaklanması kararı alındı. (1885) Meclis-i Muhasebe-i Maliye: Tanzimatı hayriye icabınca hazineler birleştirilmiş böylece maliye dairesi büyümüştü. Muhasebatı maliye için maliye dairesinde Meclis-i muhasebe-i maliye adıyla bir meclis açılışı yapıldı. Bu zamana kadar maliyenin emirlerinin bir takımı divan-ı hümayun

kaleminde ve bazıları, maliye kaleminde yazılırdı. Tek cihet husulü için bu gibi emirler maliye dairesinden verilmek üzere "Evami-i maliye müdürlüğü" kuruldu. Esham İhracı: (İstikraz-ı dahili yâni iç borçlanma) 1256/1840 se-nesinde İstanbul'da ahali arasında (1886) nakit yerine tedavüle hazine ve maliye dairelerinde matlubat-ı miriye'ye mahsuben kabul olunup 50, 100, 250 beş yüz ve bin kuruşa kadar beş çeşit olmak üzere onbin kese fâiz ve seksenbin kese muaccelelü kavaim-i nakdiye tertib olunup, tedavül meydanına çıkarıldı. Taksitlerin dönemi sonu fâizinin tamamen maliye hazinesinden sahiplerine verilmesi karar altına alındı. (1887) Tahrir-i Emlâk ve Nüfus: Emlakların ve nüfusların yazılması için vilayetlere yazı yazıldı. Gülhane hattı hümayununun okunmasından 2-3 ay sonra vilayetlere yazılan bir tamimde "Umuru zaptiyenin eyalet, sancak müşir ve ferikleri (yâni mareşal ve Paşaları) tarafından tayin olunacak subaylar marifetiyle yapımına bakılması. Tayarat (ceremeler) Vesaire: Tayarat denilen ceremelerle esassız olarak voyvodalar zamanlarında "aralık tevziler" alına gelen bir takım masrafın (Cild 2 sh.1154 fâide 230 a müracaat) (1888) ve kasaba ve kırda misafirler için konak masrafı ve müşiran vesaire taraflarından gelen mübaşirlere verildi diyenlerin, tahsil oluna gelen "hizmet-i mübaşiriye"nin ve buna benzer bir takımı olan meblağın vazgeçilip yok edilmesi. Muhassıllarla kâtiplerine ve hizmetlilerine: Maaş ve aylıkları

muhassıllık emlâkinden verilecek olduğundan bunlar için asla ahali ve fukaradan bir akça, bir habbe alınmaması (bu muhassıllar daha sonra kaldırıldı) kaza ve liva merkezlerine askeriyeden (1889) diğerlerine kaimmakamlar ve küçük kazalara her yerin muteber ve hanedanından idareciler tayin olunarak aşar-ı şeriyenin onda birinden fazla bir şey alınmasına başvurulmamasına kazaların işlerinin bu memurlara idare ettirilerek yaptırılması vâlilerin maiyetlerinde bir defterdar bulundurulması kabul edildi. Heyet-i Müte'min-i Sarrafiye: Anadolu ve Rumeli kumpanyaları adıyla muteber sarraflardan meydana gelmiş heyet-i müte'mine, (yâni emniyet eden, güvenen) kuruldu. 1258/1842'de Osmanlı devleti geliri bu kumpanyalar tarafından nakden ve poliçe yoluyla ödeme yapılıp (1890) her cins gelirin günü geçtiğinde İstanbul'da bu kumpanyalar tarafından hazine tarafına ve hazinenin havale ettiği yerlere teslim olunması usulü kararlaştırıldı. Kumpanyalar sarraflarının feslerine tuğra nişanı konularak başsarraf olarak anılan Uzun Artinoğlu'na bir madalya verildi. Feriklik, Mirlivalık: Feriklik ve mirlivalık rütbeleri 1259/1843'de mülkiye işleri vazifelilerine de verilirdi. Bu rütbelerin askeri sınıfına tahsisle mülkiyeden (1891) ferik yâni korgeneral olanlara mirmiranlık ve mirliva yâni tuğgenerallere miralemlik rütbeleri verildi. Bundan böyle mülkiye memurlarına askeri rütbeleri verilmemesi usulü seçildi. Ziraat Meclisi: Maliye vekaleti emrinde

olmak üzere bir ziraat meclisi kuruldu. 1259/1843 Tensikat-ı Askeriye: 1242/1826 tarihine kadar askerlik hizmetleri için bir zaman tayini cihetine gidilmemişti. Askerlik etmek üzere alınanlar kurra usulü ile alınmıyordu. (1892) Her tarafta askerliğe el veren kimsesizler olup, fakir fukaradan kimselerdi. Mülki idare memurları zabitler eliyle haydut tutar gibi ele alınıp kışlalara götürülürlerdi. Askere alınan bir kişinin bu hizmetten yaşadıkça kurtulması adeta mümkün değildi. Ancak bazen sulh döneminde yolunu bulupda sıla izini alabilme şansını bulursa ailesini dünya gözüyle görebilirdi. Esasında her tarafta Redif sınıfı denen askerlik anlayışı faaliyete geçmişsede, (1893) nizamları icabından olarak senede bir kaç defa kendi bölgelerinde toplanarak talim yapmaktaydılar. Mabeyin ve Hassa ordusu müşiri Rıza paşa ile diğer zevattan meydana gelmiş bulunan komisyon ilk defa olarak muvazzaf askerliğin beş sene olmasını ve erlerin bundan böyle kura-i şer'iye ile alınmasını ve askerlik sanatını unutmamalarını temin içinde senede bir ay kadar merkez birliklerde toplanarak talim etmeleri, rediflerin yedi sene istihdamlarına karar verdi. Ümera ve zabitan-ı askeriyenin hizmet-i mülkiyede kullanılmaları ve asakir vazaifin Hassa, dersaadet, (1890) Rumeli, Anadolu, Arabistan orduları namıyla beş ordu tanzim edilerek buralarda istihdamları kararları dahil edildi. İstibdal muamelesi yâni, eski askerleri terhis edip, yeni askerleri hizmete alma merasimi pek

şaşaalı bir törenle Haydarpaşa sahrasında yapıldı. Kurbanlar kesilip, top atışları icra edildi. Askere Alma ve Teferruatı: Tarih-i Lütfi'ye göre, İstanbul ve bilâd-ı selasede yâni üç beldede oturan ne kadar taşralı esnaf-ı müslimin varsa ilk önce defterleri (1895) tanzim edilip de askere alınacakların isimleri üzerine bir (mim yâni m harfi) kondu. Bu defterler akşamdan düzenlenen heyetlere verilip her bir heyetin takımı o gece beraberce bir yerde kaldı. Sabahın seherinde maiyetlerinde bulunan subay ve erler ile birlikte önceden bilinen câmii şerife gidildi. Her mevkie kaç mahalle ve ev ayılmış ise, yoklama edilecek şayiasıyla ahali, cami şerifin avlularına doluşmuşlardı. Oralarda iki kapıları olan yerin ortasında memurlar yoklamaya başlayarak (1896) adı okunanlardan mim harfi işareti bulunanlar bir kapıdan, diğerlerini öbür kapıdan çıkardılar. Beşer onar karakol altında iskelelere hazırlanmış olan kayıklara bindirilerek takım takım adalara sevk olundu. Bu münasebetle hassa müşiri Rıza paşaya serasker ünvanı tevcih olundu. Bahse konu tanzimin nizam ve kanuna ait teferruatını müzakere etmek maksadıyla Üsküdar'da muhafız konağını merkez olarak olarak tensib ettiler. Bu askeri meclis reisülrüesa adıyla bir reis ve aza tayin olundu. Her bir orduda birer meclis-i askeri ve üçerde ferik bulunması nizam altına alındı. (1897)

Fâide 286: Mısır Valisi İmtiyaz Fermanı

Aşağıdaki şartlar dahilinde miras yoluyla Mısır eyaleti ibka ve takrir kılınan vezirim Mehmed Ali paşa'ya: "Bu defa ibraz ve ızhar ettiğin itaat ve gerek zât-ı hümayun-u şâhaneme (1898) ve gerek devlet-i âliyem hakkında arz eylediğin sadakat ve ubudiyet, niyet-i halisâne ve istikamette yakın bilgim olup bundan mahzuziyeti padişahanem olduğu yaradılış itibarıyla gayret ve ışıklı bakışınla uzun müddet süren Mısır vâliliğin hengamında Mısır'ın hali hakkında elde ettiğin tecrübe ve vukuf ve malumatın cihetiyle taraf-ı eşrafı mülükânemden hakkında, çok bol olan inayet ve itimada istihkak hakkettiğin, yâni kadr ve şükrünü bileceğine ve bu huylarla mahsusanın evlad ve ahfadına dahi intikali sebeblerinin elde edilmesine gayret eyleyeceğine (1899) delalet eylemesine binaen, bilfiil sadrazam tarafı ile mühürlenip gönderilen haritada işaretli eski ve bilinmekte olan hudud eyalet-i Mısri'ye senin üzerinde imtiyaz-ı veraset ilavesiyle ve aşağıdaki şartlarla bırakılmış olduğundan bundan böyle bir hal vukuunda doğrudan doğruya evlad erkek nesillerinin en büyüğüne intikal ile suret-i nasıbları taraf-ı devlet-i aliyemden icra kılınması ve hasbelkader evlâd zükurun inkıraz vukuunda eyalet-i merkumenin taraf-ı devlet-i âliyemden ahire teveccüh ve ihalesi lâzım geleceğinden kız evladdan doğmuş olan erkek çocuğun bu babda hiç bir hak ve selahiyeti olmaması (1900) Mısır vâlileri her ne kadar imtiyaz verasetine mazhar olmuşlarsa da, mertebe hususunda ve kıdem-i vezarette takdim ve tehir hususunda diğer vezirler ile eşitlik üzere bulunacaklarından devlet-i âliyemin vezirleri

haklarında nasıl muamele olunmaktaysa, nasıl lakab ve ünvan yazılmaktaysa Mısır vâlisi olanların da aynı muamelat, lâkab ve ünvana nâil olabilmesi ve gülhane hattı hümayunumuzun hükümleri icabınca da mal ve can emniyeti ve ırz ve namusun korunması şer'i maddeleriyle muktezası devlet-i âliyemin ve dünya devletleri ile yapılmış (1901) ve yapılacak bütün antlaşmaların Mısır eyaleti valiliğinde de tamamen yerine getirilmesi ve saltanat-ı seniyyenin teessüs olunmuş ve olunacak bütün kanun ve nizamlarında adı geçen eyaletin iktizayı mevkıine göre tatbikan ve usul-i adle ve insafa uygun olarak güzelce yapılması, Mısır eyaletini bütün vergi ve gelirleri ism-i şahaneme olarak tahsil ve toplanması, Mısır ahalisi de tebai devlet-i âliyemden olmalarıyla haklarında vakten vakit bir güna bir zulüm meydana gelmemesi için orada tahsil olunacak aşar, rüsumat ve diğer verginin devlet-i âliyyemin var olan usulü adliyesine (1902) kılınması ve de Mısır eyaletinin gümrük, cizye ve aşar geliri ve de hasılatı ve sairesinden diğer fermanı âlişanumda yazılıp açıklanmış olan miktardaki vergiyi seneviyenin yâni senelik verginin vakit ve zamanıyla ödenmesine dikkat edilmesi her sene, Haremeyn'e ve Muhteremeyn'e Mısır eyaletinden aynen verilip ulaştırılmasını şimdiye kadar mutad kılan zahire ve diğer vesaireler başkaca yerlerden gönderilmesi, ahalinin alış veriş ölçüsü olan meskükatın düzeltilmesi hususuna saltanatımın yanında karar verilerek bundan böyle ne ayar ve ne fiyatın değişmesi mümkün (1903) olamayacak surette tanzim olunacağından Mısır'da namı nâme-i şahaneme olarak kat'a ve darbına ruhsat-ı seniyyei mülükânem uygun ölçülü kılınan altun ve beyaz akçanın dahi gerek

ayar, gerek fiyatça ve gerek şekil ve görünüşüyle buranın meskukatına uygun bulunması ve Mısır eyaletinin sulh döneminde muhafazai dahiliyesine 18 bin asker yeterli olacağından bu sayının geçilmesi caiz olmaması ve Mısır-'ın kara ile deniz güçleri hizmet-i devleti âliyem için müretteb olduğundan savaş sırasında (1904) askerlerin tarafı devleti âliyemden tensib olunacak suretle sayının arttırılması caiz görülmesi ve memalik-i devleti âliyemin diğer yerlerinde müstahdem olan neferlerin beş sene müddetle hizmet ettikten sonra, yeni asker ile istibdal olunması usulü karargir olmuş olduğundan Mısır'da da yazılı usul üzere yapılması kararlaştırılmış olduğundan istihdamla ilgili müddet o bölge ahalisinin istidad ve hakkaniyet usulü göz önüne alınarak bakılması ve istibdal-i askeri için her sene dersaadetime dörtyüz tane asker gönderilmesi ve oradada istihdam olunacak askerin (1905) nişanlarında ve sancaklarında devlet-i âliyemin diğer askerlerden hiç fark bulunmaması ve Mısır gemilerinde kullanılacak zabitanın nişanları ve gemilerin sancakları da buranın aynı olarak yapılması ve kara ve deniz subaylarından miralaylık rütbesine kadar Mısır vâlisi bulunanların oylarıyla seçilen ve tayin olunan ol rütbeden yukarıda bulunmakta olan yâni mirliva ve ferik paşaların vazifeleri mutlaka bu taraftan irade-i seniyyemin çıkışını beklemesi ve izinden sonra Mısır vâlisi bulunanlara taraf-ı devlet-i âliyemden istizan ile apaçık ve kati izin olmadıkça, gemi yapılmaması işbu (1906) şartlarla kurulu her birisi imtiyaz-ı verasete bağlı olduğundan bunlardan birinin yerine getirilmemesinde ol imtiyaz derhal fesh kılınması hususu hakkında irade-i seniyyem şeref südu olduğundan, sen ve evlâd ile ahfadın,

bu inayet-i âliye-i şahanemin kadir ve şükrünü bilerek ona göre şartların gereğince yerine getirilmesine ve Mısır ahalisinin cevr ve itisafdan korunmaları, emniyet ve asayişlerinin temini (1907) gerçekleşip, hilafına hareket vukuundan kaçınıp içtinab olunması ve o havalinin mühim işleri adım adım bu tarafa duyurulup, sorularak beyanda balası hattı hümayunumda işbu emrim tarafımca ısdar olunup devlet adamlarım tarafından elân divan deavi nâzırı Seyid Muhib ile gönderilmiştir. İmdi keyfiyet malum kendin ona göre hareket ve ameline dikkat eylemek babında. 1257/ rebiülahir / 2-1849 / 24 Mayıs Pazartesi. İşbu ferman, ittifak halindeki dört devletin elçilerine Londra sefirimiz Şekip Efendi'nin vazifelendirilmesiyle duyurulmuş bulunmaktadır. (1908)

Fâide 287: İkinci Mahmud'un Musiki ile Alakası

3. Selim devrinde musikinin Osmanlılar arasında yayılması hususunda merhum padişahın bilfiil musikiye müntesib olması çok büyük tesirde bulunmuştur. (1909) 2. Mahmud döneminde de, 2. Mahmud'un musiki sahasında bihakkın vakıf olduğu tesiriyle bu inkişafı musiki devam eylemiştir. Hakikatten, Dede Efendiler, Dellalzâdeler, Müezzinbaşı Şâkir ağa-lar.. gibi esatize-i hatire olan büyük zevat 2.Mahmud devrinde yetişerek kadir kıymet bilen padişahın iltifatlarına mazhariyet kazanmışlardır. Böylece de, musikimizi (1910) o zamana kadar erişemediği yüksek mertebelere ulaştırmaya muvaffak olarak Osmanlı musiki tari-

hinde kendilerine unutulmaz bir nam elde etmişlerdir. Çocukluğundan itibaren sarayda, Osmanlı musikisinin en parlak fasıllarını dinleyen 2. Mahmud'da musikiye karşı hakiki bir meclubiyet hissi uyanmıştı. Amucazadesini kendi oğlu gibi sevmekte olan 3. Selim, şehzade Mahmud'un gerek ilim gerekse terbiyesi hususunda fevkalade yetişmesini kendine iş edinmişti. Ayrıca devlet hayatı ile ilgili düşünce ve fikirlerini genç şehzadeye anlatmaktan usanmazdı. Bu yaklaşımlar içinde 2. Mahmud'a yardımcı olurken genç şehzadenin musikiye olan derin alakasını ve istidadını sezdi. Bizzat kendisi şehzadeye musiki dersleri vermeye başladı. (1912) 2.Mahmud'un şehzadelik dönemi tam bir huzurla ve bir çok ilmin tâlim ve terbiyesini öğrenmekle geçmiştir. Genç şehzade siyaset ile fenni askeriyeyi öğrenmeye çalışırken, hüsnü hat ve musiki talimlerine başlamıştı. Hele hüsnü hattaki celi usulündeki inkar edilmez güçlülüğünün şahidi olarak Ayasofya camii duvarına asılmış bir levhası gösterilebilir. Musikiye ait vukufiyetinin derecesi de aşağıdaki satırlarda ortaya çıkar. (1913) İlk önce, 2.Mahmud'un musiki aletlerinden birini kullanması varit midir? Bu sorunun cevabına bir kaç rivayet buluyoruz: İlk rivayete göre 3.Selim'den tanbur meşk etmiş, 2.rivayet ise, kazasker Mustafa İzzet Efendi'den ney dersi alıp çalmayı öğrenmiştir. İhtimal ki, bu rivayetlerin ikiside hakikatin en yakınıdır. Sultan 2.Mahmud'un musikişinaslığı hakkında kesin ola-

rak da bildiğimiz bir şey varsa, o da, tavrı sırlarının nezaketi itibarıyla çoğunluğu büyük ehemmiyet taşıyan ve çeşitli makamlardan pek parlak ve zengin şarkıların bestekârı olması gücünün derecesini gösterir. Haşim bey merhumun mecmuasına "Şarkiye-i cennetmekân efendimiz" başlığı altında yayımlanan yirmibir şarkı, 2. Mahmud'un nefis eserleridir. Bu şarkıların bestelendiği makamların isimleri şunlardır. "Suzidilâra, nihavend, mahur, beyati, hicaz, arazban, acem puselik, evc puselik, şehnaz puselik, muhayyer puselik, müstear, hüzzam, puselik-i aşiran, şevk-ı tarâb, şetti araban ve ferahfeza" "Kelâm-il mülük mülükülkelâm" denildiği gibi, "Niğmetül mülük mülükülniam" denilmek dahi mümkün ise, bu sözün 2. Mahmud tarafından bestelenen şarkılara bir tabiri tastik olduğu teslim edilir. Hakan-ı müşarileyhin yâni Sultan Mahmud'un yukarıda bahse konu ettiğimiz makamlarda bestelemiş olduğu şarkıların tamamı hiç mübalağa etmeden şahane olarak vasıflanabilir. Bu şarkılar sağlam tavırla ve tutarlı mısralarla beraber bilhassa hüzzam makamındaki (1914)

Güller açıldı geldi yaz
Bülbüller oldu nağme-i sâz
Dilbesteler eyler niyaz
(Nakarat)
Gülzâra gel ey servinâz
Gül goncasın açıl biraz (1915)

güfteli şarkısı hüzzam faslında zor rastlanır ve numune olacak güzelliktedir. Sultan Mahmud'un şarkıları musiki kıymeti açısından amcasınınkileri aşamamışsa da, herhalde onlardan aşağıda değildir. 3. Selim musikiden olan murabbalar, semailer bulup, yeni makamlar icadı (1917) derecesine varmış bir üstad olduğundan her iki padişahı zişanında musikide görülen iktidarları hakkında yürütülecek mukayesede görülmesi tabii olan farkın bu cihetlere, bu yönlere doğru olacağı derkardır. (1917) Rauf Yekta

Faide 288: Paris Antlaşması

Osmanlı devleti seniyyesiyle, Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Sardunya devletleri arasında yapılan genel barışın tasdikname-i hümayunun giriş bölümüdür. Biz ki, Türkistan ve şamil olduğu memleket ve beldelerin padişahı (1918) Essultan İbni Sultan elgazi Abdülmecid Han İbn-i Sultan elgazi Mahmud Han İbn-Üssultan elgazi Abdülhamid Han'ız. İş bu tastikname-i hümayunumuzla beyan ve ilan ederiz ki, devlet-i aliyem ve müttefik-i mefhamları olan Fransa ve İngiltere ve diğer dünya devletleri ile Rusya devleti arasında bir müddettenberi zuhura gelen ihtilaf ve anlaşmazlıkların (1919) bertaraf olması ve saltanatı seniyyenin istiklal-i aliyesiyle memalik-i mahrusamın kefaleti müessire ve münkabele ile bittemin emr-i

sulhun iade ve teyid olunması zımnında taraf-ı hümayunumdan ve haşmetlü Avusturya imparatoru ve haşmetlü Fransa İmparatoru ve haşmetli Garan Biritanya ve İrlanda kraliçesi ve padişahı ve haşmetlü Prusya kralı ve padişahı ve haşmetlü bütün Rusyaların imparatoru ve haşmetla Sardunya kralı (1920) padişahı hazeratı taraflarından beyan olunan murahhaslar Paris'te toplanan meclis-i mükalemede hepsi hamil oldukları ruhsatnameleri mucibince 1856 senesi alafranga Martı'nın 30. günü imza ve temhir eyledikleri Fransızca ibareli umumi antlaşmayı ve mevkutesidir. Barı şevketkarar-ı şahaneme (1921) gelmiş olduğundan bervechi ati ayniyle ve Fransızca olarak, zikr ve beyan kılınır.

Fransızca ibare ile yazılmış antlaşma senedinin aynen tercümesi: "Zat-ı hazreti şahane ile haşmetlü Fransa imparatoru ve haşmetlü İngiltere (1922) kraliçesi ve padişahı ve haşmetlü bütün Rusyaların imparatoru ve haşmetlü Sardunya kralı ve padişahı hazeratı harbin zorluklarını bertaraf etmek arzusunda olarak savaşın doğmasına sebeb olan çeşitli hallerin yeniden dönüşünü men etmek isteyerek devletimin yüksek istiklaliyetiyle topraklarının tamamını tesirli bir kefalet ile ve mütekabile ile temine amir sulhun gerçekleşmesi ve kuvvetlendirilmesi için vaz olunacak, ortaya konacak esaslar üzerinde haşmetlü (1923) Avusturya imparatoru hazretleriyle müzakereye karar vermişlerdir. Yani mülükane-i Hazret tarafından Os-

manlı devletinin sadrazamı olup. mecidiye ve imtiyaz nişanlarının birinci rütbelerini ve Fransa devletinin Lejyon dünor, Avusturya devletinin Saint Etyen ve Prusya devletinin Egal Roji ve Rusya devletinin Saint An ve Sardunya devltinin Saint Moris (1924) ve Lazar, İsveç devletinin Etual Pular isimli nişanlarının garnd kuruvasını yani birinci rütbeleriyle daha sair devletlerin nişanlarının hamili bulunan Mehmed E-min Ali Paşa ile saltanat-ı seniyeNin Fransa ve Sardunya devletleri nezdinde fevkalade murahhas ve büyükelçilik ünvanıyla sefiri olup, Mecidiye nişan-ı hümayunun 2. rütbesini ve Sardunya devletinin sen Moris ve Lazar isimli nişanının 1. rütbesini haiz bulunan (1925) Mehmed Cemil Bey ve haşmetlü Avusturya imparatoru Hz. leri tarafından, adı geçen imparatorluğun has müsteşarlarından hariciye nazırı ve vekiller heyeti reisi olup, Avusturya devleti nişanlarından Leopold nişanının 1. rütbesi ve Kurun döfer nişanının (1926) şövalyeliğini ve Fransa devletinin Lejyon Dönor nişanının 1. rütbesi ve Prusya Devletinin Ağlenevar ve Ağleroj nişanlarının şövalyeliğini ve Rusya devletinin murassa Aliksandr Nefiski ve Eğlabelan ve Senjande Jeruzalem nişanlarının 1. rütbeleriyle Mecidiye nişanı hümayununun 1. rütbesi ve daha diğer nişanların sahibi olan Senyör (1927) Şarl Ferdinand Kont Döbol Şavanstayn ile imparator müşarileyhin müsteşarı haslarından Fransa devleti nezdinde murahhas orta elçisi olup, Avusturya devle-

tinin Kuvron dofer nişanının 1. rütbesini ve Fransa devletinin Lejyon Dönor nişanın grand ofisyeliğini hamil bulunan Senyör Aleksandr Jojef, Baron Dö Hopner ve haşmetlü Fransa imparatoru hazretleri tarafından, imparator müşarileyhin hariciye işleri nazırı olup (1928) Fransa devletinin senatörlük rütbesini ve Lejyon dönor nişanının grand oğusyeliğini ve Order ve Ekstereserafan ve Sen Moris ve Lazar adlı nişanların ve Mecidiye nişanı hümayununun 1. rütbelerini hamil bulunan Senyör Alksandr Kont Koluna Velfeski ile Fransa devletinin Avusturya devleti nezdinde fevkalade murahhas orta elçisi olup, Lejyon dönor nişanının ve Avusturya devletinin (1929) Leopold Dütriş nişanının 1. rütbeleriyle, bir kıt'a murassa tasvir-i hümayun-u padişahının hamili bulunan Sinyor Fransuva Adolf, Baron Döburkna ve haşmetlü İngiliz kraliçesi ve padişahı hazretleri tarafından İngiltere devletinin senatörlerinden ve kraliçenin has meclisinin has müsteşarlarından ve hariciye işleri nazırı olup, Jartiyer (Dizbağı), Veben (Hamam nişanı) nişanlarının 1. rütbelerini hamil bulunan Terezu Norabil, Jorji (1930) Gilyom Frederik, Kont Doklarandon, Baron Heydido Hindon ile İngiltere devleti senatörlerinden ve İngiliz kraliçesinin özel meclisi müsteşarlarından ve Fransa devleti nezdinde fevkalade murahhası büyük elçilik ünvanıyla sefiri olup, Ben nişanının 1. rütbesini hamil bulunan Terezu Norabel Hanri Rişar, Şarl Baron Kalvali ve haşmetlü

Rusya imparatoru hazretleri tarafından Rus imparatorunun başyaver (1931) erkanı harplerinden suvari generali ve hassa askeri kumandanı ve Rusya devleti meclisi ve bakanlar kurulu azası olup, imparator Nikola ile imparator 2. Aleksandr'ın resimli nişanlarını ve Rusya devletinin murassa, Saint Andre nişanının şövalyeliğini ve Avusturya devletinin Sent Etven ve Prusya devletinin murassa (1932) Ağalnuvar ve Sardunya devletinin Anvensiyad nişanlarının 1. rütbelerini ve diğer devletlerin nişanlarını hamil bulunan Aleksi Kont Orlof ile Rusya devleti özel müsteşarlarından fevkalade murahhas orta elçilik ünvanıyla hükümet-i müttehide-i Cermaniye ve Hes Dükası nezdinde sefiri olup, Rusya devleti nişanlarından Saint Vlademir ve Murassa Sent Alaksandr Nefski ve sent Anvesan İstenislas sınıfı evvel (1933) nişanlarının şövalyeliğini ve prusya devletinin Ağalnuvar nişanının 1. rütbesini ve Avusturya devletinin Saint Etyen ve Ağalbeland nişanının komandorluğunu ve daha bir çok nişanların hamili (sahibi) bulunan Filip baron dobrunof ve haşmetlü Sardunya kralı hazretleri tarafından Sardunya devleti maliye işleri nazırı ve meclis-i vükela reisi olup, Sant Moris ve lazar nişanının 1. rütbesini ve Merit Seyvil dö Saova nişanının (1934) nişanının şövalyeliğini ve Fransa devletinin Lejyon dönor nişanının ve mecidiye nişanı hümayunun 1. rütbelerini ve diğer devletler nişanlarının 1. rütbelerini hamil bulunan senyor Kasil Niysekont

Dokadur ile Sardunya devletinin fevkalade orta elçilik ünvünıyla Fransa devleti nezdinde sefir olup, Sent Moris ve Lazar (1935) nişanının 1. rutbesini ve Fransa devletinin Lejyon dönor nişanının grand ofisliğini hamil bulunan Senyör Salvatore Marki dövilla Marina, murahhas tayin olularak,Paris'te toplanıp,aralarındaanlaşma meydana gelmiş olmasıyla, haşmetlü Avusturya imparatoru, haşmetlü büyük Britanya ve İrlanda kraliçesi padişahı, haşmetlü bütün Rusyalar (1936) İmparatoru haşmetlü Sardunya padişahı hazaratı 1841 senesi Temmuz ayının 13. günü imzalanan mukavelenameyi haşmetlü Prusya padişahı hazretlerinin bu defa yapılacak yeni düzenlemelerden hissedar olmak üzere davet olunması lazım geleceğini Avrupanın menfaati iktizasından olduğu mütalaa edilerek iş bu sulh hareketi genelde padişahın yardımlarının zammı (1937) ve ilave edeceği kıymeti taktir ederek, meclise murahhaslar göndermk üzere kendisini davet etmişlerdir. Binaenaleyh padişahı mezkürhazretleri tarafından, Prusya devleti hariciye işleri nazırı ve meclis-i vükelası reisi olup Eğal Roj nişanının sınıf-ı evvel şövalyeliğini ve Hohenzoların nişanının büyük komandorluğunu ve Sen Jan nişanının şövalyeliğini ve Avusturya devletinin Sent Etyen nişanın 1. rütbesini, Rus devletinin (1938) devletin Sent Aleksandr Nefski nişanının şövalyeliğini ve Sardunya devletinin Sen Moris ve Lazar nişanının 1. rütbesini ve Osmanlı devletinin iftihar nişanını hamil

bulunan, Senyör Evton Teodor, Baron Domantaykıl ile Prusya devletinin müsteşarı haslarından fevkalade murahhaslarından orta elçilik ünvanıyla Fransa devleti nezdinde (1939) sefiri olup Ağle Roj nişanının sınıf-ı sanisi şövalyeliğini hamil bulunan Sinyor Maksimilyen Kara Deriykşarl, Fransuva Kont Dohatçelfeld ve Yeldenberuk Şuvasteyn murahhas tayin edilmiştir. Bu murahhasların ruhsatnamelerini birbirlerine vererek, tanzimlerini usule uygun bulduklarını bildirerek aşağıdaki maddeleri görüşmeye karar vermişlerdir. (1940)

Madde 1: İş bu antlaşmanın tasdiknamelerinin mübadelesi gününden itibaren bir taraftan zat-ı hazreti padişahi ve haşmetlü Fransa imparatoru ve haşmetlü Büyük Britanya ve İrlanda Kraliçesi ve Padişahı ve haşmetlü Sardunya kralı ve padişahı olmak üzere diğer taraftanda haşmetlü bütün Rusyalar imparatoru hazretleri arasında gerek ahlafı ve varisleri ve ülke ve halkları arasında müebbeden sulh ve dostluk olacaktır.

Madde 2: İki hükümdar arasında sulhun iade olunmasını teminen (1941) savaş esnasında her iki ordunun da ele geçirdiği arazi tahliye olunacaktır. Bu tahliyenin gerçekleşmesi için lazım gelen düzenleme çok kısa zamanda yapılacak süratle yerine getirilecektir.

Madde 3: Haşmetlü bütün Rusyalılar imparatoru Kars şehrini (1943) ve kalesini ve Rusya askeri elinde bulunan arazi ve memeleket iade edilecektir.

Madde 4: Zat-ı Hazreti Padişahı ve Haşmetlü Fransa imparatoru ve haşmetlü Büyük Britanya ve İrlanda kraliçesi ve padişahı ve haşmetlü Sardunya kralı ve padişahı Sivastopal, Bakolave, Kamyeş, Gözleve, Kerc, Yeni Kale (1943) ve Kılburun şehir ve limanlarını gerek müttefik askerleri elinde bulunan diğer araziyi haşmetlü bütün Rusyalar imparatoru hazretlerine iade etmeyi taahhüd ederler.

Madde 5: Zat-ı hazreti padişahı ve haşmetlü Fransa imparatoru ve haşmetlü Büyük Britanya ve İrlanda kraliçesi ve padişahı ve haşmetlü (1944) Rusya imparatoru ve haşmetlü Sardunya kralı ve padişahı hazaratı kendi tebalarından olupta düşmana uygun tarzda savaşda hissesi olmuşların hepsi için affı umumi ilan edeceklerdir. Şurasını da mutlaka belirtmek gerekirki; alınan karar icabı savaşan devletler tabiyetinden olupda, savaş esnasında diğer savaşan tarafın hizmetinde bulunmağa devam etmiş olanlar hakkında da ilan olunan affı umumi, şamil olacaktır.

Madde 6: Harpte esir alınanlar hemen iade olunacaktır. (1945)

Madde 7: Haşmetlü Fransa imparatoru ve haşmetlü Avusturya imparatoru, haşmetlü Büyük Britanya ve İrlanda kraliçesi ve padişahı, haşmetlü Sardunya kralı ve padişahı hazeratı, saltanatı seniyyenin, Avrupa hukuk-u umumiyesi ve cemiyeti menfaatlerinden hissedar alacağını ilan ederler ve sayılan hükümdarlar ayrı ayrı her biri Osmanlı devletinin istiklal-i tammesini (1946) riayet etmeği taahhüd eder. İş bu taahhütnamelerinin yerine getirilmesinde müştereken kefildirler. Taraflardan

biri bunu ihlali mucib olacak hareket ederse, umumi menfaate dokunur bir mesele olarak bakılacaktır.

Madde 8: Devlet-i aliyye ile muahede yapılan devletlerden biri veya bir kaçı arasında münasebetlerin ihlaline sebeb olacak bir anlaşmazlık olduğu takdirde (1947) Osmanlı devleti ve diğer adı geçen devletlerin her biri kuvvet kullanılmasına karar vermeden evvel iş bu uygunsuzluğu arabulucularla ortadan kaldırabilmeleri için imzacı devletlere imkan vereceklerdir.

Madde 9: Osmanlı devleti tebalarının saadet-i hayatiyelerine olan himmetlerine devama, kavmiyet ve din ayrımı yapmayarak (1948) hepsi için gereken ıslahatın sağlanması ile beraber, Osmanlı ülkesindeke Hristiyan ahali hakkında padişahın iyiniyetini göstermesi için bir ferman çıkartması ve hazreti padişahın iyiniyetini göstermesi için bir ferman imzacı devletlere duyurulması, tensip olunmuştur. Muahedeye imza koyan devletler bu fermanın tebliği (1949) ile padişahın büyüklüğünü te'yid ederler. Şurasını kati olarak bilmek lazımdır ki; bu tebliğ-i padişah, kendi tebasıyla olan muamelelerde ve ne de, dahili işlerine gerek tek başına gerekse hep birlikte müdahele etme hak ve selahiyeti vermeyeceği gayet açıktır.

Madde 10: Ak Deniz ve Kara Deniz boğazlarının idaresine dair (1950) eski kaidelere riayet etmek Osmanlı devletinin devamı olduğunu göstermesi bakımından 1842 senesi Temmuz ayının 3. günü imzalanan antlaşmaya ittifakla karar verildi. İşbu kaide ve usule tatbiken bu mevzuda muahede devletleri imzalanmış bulunan mev-

cut antlaşlaşmaya eklenerek bunun parçalarındanmış gibi kuvvet ve kıymeti olacaktır. (1951)

Madde 11: Karadeniz bitaraf kalıp, her ülkenin gemilerine açık kalacaktır, tabii bunlar ticaret gemileridir. Bu denizin suları ve limanları bu antlaşmanın 14. ve 19 maddelerinde yazan istisna madde ve adı geçen denizin sahillerini kullanan devletler olsun diğer devletler olsun bütün bunların gemilerine yani savaş gemilerine kapalıdır. (1952)

Madde 12: Ticaret etmenin gerektirdiği şartlar sağlanıp, zorluklar bertaraf edilerek, Karadeniz suları ve limanlarında sağlık ve gümrük polusleri nizamlarından başka kaidelere tabi olmayacaktır. Bütün faydalı malların ticaret gemileri ile emniyet içinde taşınma işini yapmak üzere (1953) Osmanlı ve Rusya devletleri Karadeniz sahilinde bulunan limanlarına milletler arası hukuk kaidesine tatbikan konsoloslar ikamesini kabul edeceklerdir.

Madde 13: Onbirinci maddenin meali mucibince, Karadeniz tarafsız kalmış olduğundan sahilinde savaş gemisi tersanelerinin durması veya yapılması luzumu ve maksadı olmaması icab ettiği binaenaleyh Padişah ve Çar Hazretleri adı geçen sahillerde hiç bir harp tersanesi yapmamak veya var olanı devam ettirmeyip kaldırmakta hem fikirdirler.

Madde 14: Osmanlı Padişahı ve Rus Çarı sahillerinin hizmetine lazım olacak kadar Karadeniz'de bulundurulacak hafif gemilerin kuvvet ve sayısını tayin etmek hususunda aralarında (1955) muahede-i mahsusa imzalamışlar olup, adı geçen antlaşmanın senidi iş bu antlaş-

maya rabt olunarak ve antlaşmanın tamamlayıcısı gibi kuvvet ve kıymet sahibi sayılacaktır. Muahede yapan devletlerin vereceği olurlar olmadıkça ne kaldırılabilecek ne de, değiştirilbilecektir.

Madde 15: Viyana konferansı bir kaç devlet ve memleketi birbirinden ayıran veyahud içinden geçen nehirleride ve bu nehirlerde gemi çalışmasının maddesini (1956) tanzim etmeğe mahsus olunan usul ve kaideyi kurmuş olduğundan muahede devletleri bu usul ve kaidenin bundan böyle, Tuna nehri ve boğazları hakkında dahi geçerli kılınmasını mukavele eder ve bu kararı bundan böyle Avrupa'nın devletlerinin hukuku parçasından addeylediklerini ve taht-ı kefaletlerine aldıklarını ilan eylerler. Tuna nehrinde gemilerin dolaşabilmesi maddesi gelecek maddede (1957) yazılı şartlar ile açıkça tayin olunmamış olan hiç bir teklif, tastike konulamayacaktır. Böylece adı geçen nehrin yalnız geçip giden gemilerin maddesi üzerine kurulu olarak ne gemiden ne de geminin içindeki yükten hiç bir vergi alınmayacaktır. Tuna nehrinin ayırdığı veya içinden geçtiği devletlerin emniyeti için kurulacak zabıta (1958) zabtiye ve sıhhiye nizamnameleri mümkün mertebe gemilerin geçişlerini kolaylaştıracak şekilde tertib ve tanzim olunacaktır. Bu nizamnamelerden başka geçmekte olan gemilere her nasıl olursa olsun hiç bir türlü engel vermeye teşebbüs olunmayacaktır.

Madde 16: Geçen maddede yazılı olan kararı düşünceden tatbike çıkarmak için saltanat-ı seniyye ve Avusturya, Fransa ve İngiltere, Rrusya, Rusya ile Sardunya devletlerinin her biri taraflarından birer memur tayin oluna-

rak kurulacak olan komisyon, İsakçı'dan beri Tuna (1959) boğazlarıyla bu boğazlar civarındaki denizi tıkamakta olan kum ve diğer engellerin kaldırılıp adı geçen nehirin bir bölümünü ve denizin yazılı olan taraflarını gemilerin geçişi için en büyük kolaylık ve emniyeti sağlayacak bir hale koymak için yapılması lazım gelen husuları bildirmek ve bunları yaptırmaya vazifelendirileceklerdir. Gerek bunların gerekse Tuna boğazlarını geçişi temin ve bu geçişi kolaylaştırmak için yapılacak binaların masrafına karşılık tespiti için (1960) hep beraber verilecek bir karar ile münasip düşücek rümasatın yani yapılacak ödeminin müsavat-ı tamme ile diğer millet bayrakları da olmak üzere bütün açıklığıyla şartlar konacaktır.

Madde 17: Osmanlı devleti ile Avusturya, Bavyera ve Vortenburg devletlerinin her biri karafından tayin olunacak birer memurdan meydana (1961) gelecek bir komisyon kurulacak ve bu komisyona Tuna sahilinde bulunan üç beyliklerin tayin ve nasbları Osmanlı devleti tarafından uygun görülecek olan komiserleri bünyesinde bulunduracaktır. Daimi komisyon olarak çalışacak bu komisyon ilk önce, nehrin geçişi ve zabıta nizamnamesini düzenleyip, ikinci olarak, Viyana muahedesinde yazılı bulunan kararın Tuna nehri hakkında icrasına engel olan (1962) her neden ibaretse düzeltilip bertaraf edilecek, 3. olarak, adı geçen nehrin lazım gelen yapılması icab eden şeyleri emderip yaptırmak olacaktır. Muahedeye imza koymuş devletlerin memurlarından meydana gelmiş olan komisyonun bozulmasından sonra nehrin boğazları ile deniz civarında olan de-

niz kenarındakilerin siyasi gemiler hakkında emniyet ve suhuletinin devamı ve muhafazasına nezaret eyleyecektir. (1963)

Madde 18: Anlaşmacı devletler memurlarından meydana gelen komisyon memuriyeti ve Tuna sahilinde sınırları olan devletlerin memurlarından teşkil olunmuş komisyonda geçen madde 1. ve 2. Rakamlarıyla bildirilen işleri iki sene içinde tamamlayacaklardır. İmza koyan devletler bu durumu (1964) öğrendikleri gibi meclisi toplayıp, konuşulacak ve kayıt edilip, sonra da imzacı devletlerin memurlarının meydana getirdiği komisyonun fesih ve kaldırılmasını emredeceklerdir. Bundan sonra Tuna sahillerine sahip devletler memurlarından teşkil olunmuş komisyonun o zamana kadar sahip olduğu iktidar ve mezuniyetinden istifade edilecektir.

Madde 19: Yukarıda beyan edilen usul ve esas üzerine ittifak (1965) oylarıyla yapılmış olan nizamatın tamamının icrasına başlamak için anlaşmış devletlerin her birinin Tuna'nın Karadeniz'e mensup olan yerlerinde her zaman ikişer kıta ufak gemi bulundurmaya hakkı olacaktır.

Madde 20: İşbu antlaşmanın 4. maddesinde sayılmış olan ve tahliyesi kararlaştırılmış bulunan şehir ve limanlar ile diğer araziler mukabilinde, Tuna su yolunun kullanılması serbestliğinin daha fazla temini için Baserabya hudunun Rusya imparatoru hazretleri izharı muvafakat ederler. Yeni hudud, Karadeniz sahilinden ve Britaslava gölünün bir kilometre yani (1966) tahminen yarım mil Osmanlı tarafının doğu yönünden başlayarak dikey olarak Akkirman tarafına ve oradan bu yol isti-

kametinde gelerek Terejan deresine ulaştıkan sonra, Bovilgrad kasabasının güney tarafından geçerek, Prut üzerinde bulunan Katamori isimli yere varacaktır. Osmanlı devleti ile Rusya devleti fahimanelerinin iş bu noktanın (1967) yukarı tarafında bulunan eski hudud sebebiyle aynen bırakılacaktır. İşbu hattı hududun diğer tafsilatı imzacı devletlerin memurları eliyle kararlaştırılacaktır.

Madde 21: Rusya devleti tarafından terk olunacak iş bu arazi-i mezkürün Osmanlı devletinin idaresinde bulunan Buğdan eyaletine ilave (1968) ilave kılınacaktır. Bahse konu araziden bulunan ahali-i memleketeyn, imtiyaz ve hukukundan olan kararlardan hissedar olacaktır. Bu ahali isterlerse, üç sene zarfında mallarını serbestçe satıp başka yerlere nakli mekan etmeğe muhtardır.

Madde 22: Eflâk ve Buğdan beylikleri Osmanlı devletinin (1969) tabiyyeti ve anlaşmış devletlerin kefaleti altında olarak sahip oldukları imtiyaz ve muafiyetinden istifade etmeye devam edeceklerdir. Yine bu anlaşmış devletlerin hiç birisi tarafından iş bu beyler üzerinde bir himayet-i müstakile yapmaya kalkmayacak ve dahili işlerine de hiç bir tarafın müdahale hususunda hakkı mahsusası olmayacaktır.

Madde 23: Osmanlı devleti iş bu beyliklerin müstakil idare ve maliye-i dahiliyelerini (1971) ve diyanetlerinde tam serbestiyi ticaret ve gemilerin dolaşmasında gerekenleri devam ettirmeye taahhüt buyurur. Bu gün geçerli olan kanun ve nizamlara memlekette yeniden rüyet kılınacaktır. Bu madde de ittifakla karar vermek için yapılışı

hakkında muahedeye taraf devletlerin verebilecekleri karar vechiyle, özel bir komisyon teşkil edilecektir. İş bu komisyon gecikmeden Bükreş'te Osmanlı devleti komiserine (1971) gelmişti. İltihak eyleyecektir. Ve memuriyeti Memleketeynin (Eflâk ve Buğdan) hali hazır durumunu tahkik etmek ve nizamatının geleceğinin esasını arz eylemek maddesinden ibaret olacaktır.

Madde 24: Zat-ı hazreti padişahî, Memleketyn'in her sınıf ahalisinin menfaatini gayet sağlıklı ve hakikat üzere arz ve beyan etmeye muktedir olacak surette Memleketyn'nin, her birinde birer divan-ı mahsus kurulacağını vaad buyurur. Bu divanlar ile (1972) yapılacak münasebetleri konuşma meclisi tarafından düzenlenecek talimatta beyan ve tayin kılınacaktır.

Madde 25: zikrolunan divanların ortaya koyacakları düşünceler komisyon tarafından görüşülerek, kendi görüşlerinin de ilavesiyle merkez meclisi olan Paris'e arz olunacaktır. Bağlı devletlerle bu mevzuda meydana gelecek anlaşma neticesinden sonra Paris'te imzacı devletler tarafından düzenlenecek özel mukaveleye te'yid ve tekrarlanacaktır. İşbu eyaletlerin bundan sonra (1973) anlaşmış devletlerin müşterek kefaletleri altına alınmış olan nizamatını yazılı mukavele hükümlerine uygun olarak çıkacak bir hatt-ı hümayun kesin olarak kuracaktır.

Madde 26: Beyliklerde iç emniyet ve hududlarının muhafazası için askeri bir kuvvet tertibi karar altına alınmıştır. Dışarıdan gelecek tecavüzün defi için Osmanlı devleti ile Memleketyn'in fevkalade olarak alacakları

ortak savunma tedbirlerine hiç bir taraftan sataşma ve itiraz olmayacaktır.

Madde 27: Memleketyn'in dahili bir rahatsızlık içine düştüğü takdirde veya asayişine zarar geldiğinde emniyet ve rabıta-i memleketin (1974) muhafaza ve kuvvetlendirilmesine lâzım olan sebep ve tedbirleri Osmanlı devleti ve diğer anlaşmış devletler ile müzakere edilecektir. İşbu devletler ile evvelbevvel bir karar hasıl olmaksızın tavassuta müracaat olunmayacaktır.

Madde 28: Her iki beylik böyle imzacı devletlerin müşterek kefaletleri altında bulunacak hukuk ve muafiyetini tensip ve tayin eyleyen hutut-u hümayun mucibince, saltanat-ı seniyye'ye tabiyetinde kalmaya devam eyleyecektir. Bununla beraber adı geçen beyliklerin, müstakil-i milliye-i idaresi, mezhebi işlerine ve kanuniye ve ticaret ve seyri sefain serbestisini muhafaza edecektir.

Madde 29: Saltanat-ı seniyye'nin muhafız asker koyması (1975) hukuk bundan evvelki nizamnamelerde yazılı olduğu ibka olunmuştur. Anlaşmış devletler ile bir anlaşma olmaksızın Sırbistan'da hiç bir işte arabuluculuğa girilmeyecektir.

Madde 30: Zatı Hz. Padişahî ve haşmetlü bütün Rusyalar imparatoru hazretleri, Asya'da kullandıkları topraklarının hududunu münasebetlerin kesilmesinden önceki halde nasılsa aynen ibka edeceklerdir. Her türlü münazaa mahalliyi ve çıkacak olayları men etmek için iki tarafta hiç birine arazi bakımından zarar vermeyecek şekilde hududları tahakkuk ve tashih gerekiyorsa yapılacaktır. Bu husus için saltanat-ı seniye ile Rusya devleti arasında politik münasebetlerin yeniden başlamasından

sonra iki (1976) hakkında tatmin edici hale gelmişken, tek bir adamın iradesiyle, arzusuyla Tuna kıyısında harp patladı. (1) "... kişi Osmanlı devletinden, iki kişi Rusya devletinden ve bir Fransız ve bir İngiliz devleti temsilcisinin katılacağı karma komisyon hudud mevkiine yollanacaktır. Bu komisyonun yapacağı işlerse, bu antlaşmanın mübadelesi tarihinden sonra geçen sekiz ay zarfında sona erdirilecektir.

Madde 31: İstanbul'da 1854 Miladi senesi (1977) alafranga Mart ayının 12. günü tarihiyle Osmanlı devleti ile Fransa ve İngiltere devletleri arasında imzalanmış olan ve yine aynı senenin haziran ayının 14. gününde Osmanlı devleti ile Avusturya devleti ve 1855 senesinde alafranga Mart'ın 15. günü Osmanlı devleti ile Sardunya devleti arasında yapılan antlaşmalar gereği haşmetlü Avusturya imparatoru ve Fransa imparatoru ve İngiliz kraliçesi ve padişahı (1978) ve Sardunya kralı ve padişahı hazaratının askerlerinin harp esnasında bulundukları arazi, işbu antlaşma tasdiknamelerinin mübadelesinden sonra ve mümkün olan süratle tahliye edilecektir. Bu maddenin mühlet ve gereğinin yapılması için, Osmanlı devleti ile onun topraklarında askerleri bulunan büyük devletler arasında bir düzenleme yapılacaktır.

Madde 32: Savaştan evvel, savaşan devletler arasında mevcud olan antlaşmalar ve mukaveleler yenilenince veya bunların yerine senetlerin yenilenmesine kadar, ithalat ve ihracat ticareti savaştan evvelki kullanılan her bir tarafta uyulan usul üzerine yapılacaktır. Tebaları di-

ğer maddeler için dahi çok mazhar-ı müsaade olan millet gibi müsadeye mazher olacaklardır. (1979)

Madde 33: Bir taraftan haşmetlü Fransa imparatoru ve İngiltere kraliçesi ve padişahı hazeratı ve diğer taraftan da, haşmetlü bütün Rusyaların imparatoru arasında Aland adalarına dair bugün yapılan antlaşma işbu antlaşmaya bağlı kalacak ve adı geçen antlaşmanın bir icrayı asliyesinden gibi kuvvet ve kıymeti olacaktır.

Madde 34: İşbu antlaşma tasdik olunarak, tasdiknameleri 4 hafta ve mümkün ise daha az zamanda mübadele kılınacaktır. Binaenaleyh her bir devletlerin murahhasları adı geçen antlaşmayı imza edip, armalarını koymuşlardır. (1980)

İşbu antlaşma 1856 Miladi senesinde mart ayının 31. Günü Paris'te tanzim olunmuştur.

İmza Yeri

Hubner, Pol Şuvanseyn, Mehmed Cemil, Ali, Kavle, Kalerandon, Borkne, Valfeski, Buronuf, Orlof, Hatçilfild, Mantafil, Dö Villa Marina, Kavur

Madde-i manzume-i mevkute, bugün boğazlara dair imza olunan antlaşma şartları (1981) savaşan devletler tarafından ordularının deniz yoluyla iadeleri maddesinde kullanılacak gemiler hakkında mer'i olmayacaktır. Lâkin yazılı şartların asker iadesi maddesi tamam olduğu anda derhal yerine getirmeye başlana-

caktır. İşbu madde-i manzume 1856 mart 31. günü Paris'te tanzim kılınmıştır.

Mahalli İmza

Hubner, Pol Şuvansteyn, Mehmed Cemil, Ali, Kavle, Kalerandon, Borkne, Valfeski, Buronuf, Orlof, Hatçilfild, Mantafil, Dö Villa Marina, Kavur (1982)

Tasdikname-i Hümayun Hatimesidir (sonudur).

İşbu antlaşma ile madde-i manzume ve mevkuteyi muayene ve tetkik ederek, havi olduğu maddelerin hepsi, her birisi tarafı şahanemizden kabul ve tastik kılınmış olmakla, anlaşmış devletlere başka başka verildiği misillü Fransa devleti fahimesi tarafına dahi işbu tasdikname-i hümayunum verildi. Tahriren 1272 senesi Şaban ayı Miladi 1856 Mart ayında imza edildi. (1983)

Saltanat-ı Seniyye ile Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya, Sardunya devletleri arasında İstanbul ve Çanakkale boğazlarının kapanmasına dair yapılan antlaşmanın tasdiknamesinin mukaddimesi: "Bilütfi mevlâ Türkistan ve şâmil olduğu memalik-i ve beldenin padişahı, essultan ibn-i sultan elgazi Abdülmecid hân ibn-issultan elgazi Mahmud-u hân ibn-issultan elgazi Abdülhamid hân. İşbu tasdikname-i hümayunumuzla beyan ve ilân ederiz ki, devleti âliyem, A-

vusturya, Fransa, İngiltere, Prusya, Rusya ve Sardunya devletleri Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının harb gemilerine açık veya kapalı olmasına dair olan eski usulü devletimizin destekleme (1984) ve devamını arzu ile bir özel antlaşlma imza ve tanzimi yapılmış olduğundan, Paris'te toplanılıp yapılan konuşmalardan murahhaslar arasındaki müzakerelerden sonra aşağıdaki maddelere karar verilerek, o mevcuda işbu 1856 martının 31. günü imza edilip, mühürlenmiş bulunan Fransızca ifadelerle yazılmış antlaşma senedi mülükâneme gelmiş olmasıyla aşağıda Fransızca olarak ayniyle zikr ve beyan olunur.

Fransızca yazılmış olan antlaşma metninin aynının tercümesidir: "1841 sene-i ise viyesinin temmuz ayının 13. günü yapılan antlaşmayı imza etmiş bulunan haşmetlü Avusturya imparatoru, haşmetlü Fransa imparatoru, haşmetlü Büyük Britanya ve İrlanda kraliçesi ve padişahı (1985) haşmetlü bütün Rusyalar imparatoru hazaratı ile, haşmetlü Sardunya kralı ve padişahı, Osmanlı devleti ile sulh içinde bulundukça Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının harp gemilerinin geçişine kapalı olmasına ait, Osmanlı devletinin eski usul ve kaidesine herkesin ittifakla kabullenip uyması kabul edilerek, bir taraftan yukarıda saydığımız devletler, diğer tarafta zat-ı şevketmeab hazreti padişahî 1841 senei İseviyesinin 13 Temmuzunda kararlaştırılan antlaşmayı ve havi olduğu maddeleri hiç bir şekilde ihlal edemeyecek füuratca bazı değişiklik ile ye-

nilemek kararı vermiş bununla beraber bu mevzuda taraflardan yâni taraf-ı eşrefi hazret-i mülükâneden (1986) saltanat-ı seniyyenin sadrazamı olup Mecidiye imtiyaz nişânı hümayunlarının 1. rütbelerini ve Fransa devletinin Lejyon dönor Avusturya devletinin Saint Etyen, Prusya devletinin Ağleroj, Sardunya devletinin Saint Moris ve Lazar, İsveç devletinin Etuvalpolar adlı nişanlarının birinci rütbelerini ve daha bir çok devletin nişanlarını hâmil bulunan (1987) Mehmed Emin Ali Paşa ile Saltanat-ı seniyye'nin Fransa ve Sardunya devletleri nezdinde fevkalade murahhas büyük elçilik ünvanıyla sefirlik yapan Mecidiye nişanı hümayununun 2. rütbesini, Sardunya devletinin Saint Moris ve Lazar adlı nişanının 1. rütbesini haiz bulunan Mehmed Cemil Bey, haşmetlü Avusturya imparatoru hazretleri tarafından kendi müstcşar ve danışmanlarından hariciye nâzırı ve meclis reisi olup Avusturya devleti (1988) nişanlarından Leopold isimli nişanın 1. rütbesini ve Kron döfer nişanın da şövalyeliğini, Fransa devletinin Lejyon döner nişanının 1. Rütbesi, Prusya'nın Eglanovar ve Ağleroj nişanlarının şövalyeliğini ve Rusya devletinin murassa Aleksandr Nefiski ve Ağlebelan ve Sen Jan dejer vezalem nişanlarının 1. rütbeleriyle mecidiye nişanı hümayununun 1. rütbesini ve diğer nişanların hâmili bulunan Sinyor Şarl Ferdinand Kont dö Pol Şavenstayn ile Avusturay imparatorunun özel müsteşarlarından, Fransa devleti nezdinde murahhas orta

elçisi olup, Avusturya devletinin Kavrun dofer nişanının 1. rütbesi ve Fransa devletinin Lejyön dönor nişanının grand ofisliğini hamil bulunan Sinyor Jozef Aleksandr Baron dö Hubner (1989) haşmetlü Fransa imparatoru hazretleri tarafından imparator Napolyon'un hariciye işlerindeki nâzırı olup, Fransa devletinin senatörlük rütbesini, Lejyon döner nişanının grand ofisliğini Oradra kestrede sarafan ve Saint Moris ve Lzaar isimli nişanların ve Mecidiye nişanı hümayununun 1. rütbelerini hâmil bulunan Sir Aleksandr Kont Koluna Velfeski ile Fransa devletinin, Avusturya devleti nezdinde fevkalade murahhas orta elçisi olup Lejyon Döner nişanının, Avusturya'nın Leopold Dutriş nişanının 1. rütbelerini bir kıta murassa tasvir-i hümayunu padişahının hamili bulunan Sir Fransuva Adolf Baron Dö Burakne ve haşmetlü İngiltere kraliçesi ve padişahı hazretleri tarafından İngiltere (1990) devletinin senatörlerinden ve kraliçenin özel meclis müsteşarlarından hariciye nâzırı olan Jartiyer (diz bağı ve Beyn) nişanlarının 1. rütbelerini hamil bulunan Trezunverebil Jorj Gilyom Fredrik Kont Dökalarendon Baron Habddohnedon ile İngiltere devleti senatörlerinden ve Fransa devleti nezdinde fevkalade murahhas büyükelçilik ünvanı ile sefir olup, beyn nişanının 1. rütbesini hamil bulunan Trezunverabil Hanri Rişar Şarl Baron Kalule ve haşmetlü Prusya kralı ve padişahı hazretleri tarafından Prusya devleti harici işler nâzırı ve meclis-i vü-

kelası (1991) reisi olup Ealroj nişanının birinci sınıf şövayeliğini ve Hohenzellern nişanının büyük kumandorluğunu ve Sen Jan nişanının şövalyeliğini, Avusturya devletinin Sent Etyen nişanının rütbesini ve Rusya devletinin Sent Aleksandr Nefski nişanının şövalyeliğini, Sardunya devletinin Son Moris ve Lazar nişanınını, rütbesine ve Saltanat-ı Seniye'nin iftihar nişanını hamil bulunan Eton Teodor Domantafil ile Prusya devletinin has müsteşarlarından fevkalade murahhas ortaelçilik ünvanıyla Fransa devleti nezdinde sefir olup Ağelroj nişanının 2. sınıfı (1992) şövalyeliğini ve Hohenzollern nişanının birinci sınıf şövalyeliğini hâmil bulunan Sir Maksimilyen Fredrik Şarl Fransuva Kont Döhatçilfild Vildenburg Şuvastayn ve Haşmetlü Rusya imparatoru tarafından ve imparatorun başyaveri harplerinden suvari generali ve Hassa askeri kumandanı, Rusya devleti meclis ve vükela meclisi azası olup, imparator Nikola ile imparator 2. Aleksandr'ın murassa resimli nişanlarını ve Rusya devletinin murassa Saint Andre nişanının şövalyeliğini ve Avusturya devletinin Saint Etyen ve Prusya devletinin murassa Ağlenuvar ve Sardunya devletinin Anonsiyad nişanlarının 1. rütbelerini ve daha (1993) diğer devletler nişanlarını hamil bulunan Sir aleksi Kont Orlof ile Rusya devleti has müsteşarlarından fevkalade murahhas orta elçilik ünvanıyla, Birleşik Cermenya hükümeti ve Hes Dükası nezdinde sefir olup Rusya devleti nişanlarından Saint Vlademir

ve Murassa Saint Aleksandr Nefski ve Prusya devletinin Ağlenovar nişanının 1. rütbesini ve Avusturya devletinin Saint Etyen ve Agle Belan nişanının komandorluğunu ve diğer devletlerin nişanlarını hamil bulunan Sir Filip Baron Dobranof ve haşmetlü Sardunya kralı ve padişahı hazretleri tarafından Sardunya maliye işleri nâzırı ve meclis-i vükelası (1994) reisi olup, Sen Moris ve Lazar nişanının 1. rütbesini ve merit suvil Devsaova nişanının şövalyeliğini ve Fransa devletinin Lejyon dönor nişanının ve Mecidiye nişanı hümayununun 1. rütbelerini ve daha diğer devletlerin nişanlarının 1. rütbelerini hamil bulunan Sir Kasil Nisokond dö Kavur ile Sardunya devletinin (1995) fevkalade orta elçilik ünvanıyla Fransa devleti nezdinde sefir olup, Saint Moris ve Lazar nişanının 1. rütbesini ve Fransa devletinin Lejyon döner nişanının grand ofisliğini hâmil bulunan Sir Salvatore Viylal marinayi murahhas tayin edilmiş olmalarıyla, bunlarda ruhsatnamelerini birbirlerine göstererek usule uygun bulmalarıyla gelecekteki maddeler üzerine karar vermişlerdir. (1996)

1. Madde: Bir taraftan zât-ı şevketmeab hz. padişahî, devleti âliyelerinin eski kaidelerinden bulunmuş olan ve bu kavaid iktizasınca ecnebi devletler harp gemilerinin Akdeniz ve Karadeniz boğazlarından geçişlerine her vakit ve halde mümanaat eden usulü, bundan sonra değişmesi yapılmamak üzere korumak kati niyetinde bu-

lunduğunu ve saltanatı seniye sulh içinde bulundukça adı geçen boğazlara (1997) ecnebi devlet gemilerini kabul etmeyeceğini ilan eder. Diğer taraftan da haşmetlü Avusturya imparatoru ve haşmetlü Fransa imparatoru, Büyük Britanya imparatoru, Prusya kralı ve padişahı, Bütün Rusyalar imparatoru hazeratı, Sardunya kralı ve padişahı, Hazreti şevketmeab-ı padişahinin işbu kararına riayeti ve zikr olunan usule uygun davranacaklarını taahhüd ederler.

2. Madde: Zât-ı hz. Padişahî geçmişte olduğu gibi dost sayılan devletler sefaretleri maiyetleri üzerinde (1998) adet üzere bulunduracakları harp gemileri hakkında ferman-ı âlileri çıkarması kaydını muhafaza buyururlar.
3. Madde: İş bu istisna maddesi antlaşmış devletlerin her biri tarafından Tuna nehri serbestiyetinden usul-ü tanzimiyesini temin için, Tuna boğazlarında bulundurulabilecek olan ve her bir devlet için iki taneyi geçmeyen hafif harp gemileri hakkında da icra olunacaktır.
4. Madde: Bu gün Paris'te imzalanmış ve umumi antlaşmaya bağlı olan işbu antlaşma tasdik olunup, tasdiknameleri 4 hafta mümkün olduğu (1999) kadar daha kısa zamanda mübadele olunacaktır. Bununla beraber diğer devletler murahhasları, yazılı olan antlaşmaya mühür ve imzalarını koymuş bulunmaktadırlar.

İşbu antlaşma 1850 sene-i iseviyesinin mart ayının 30. günü Paris'te tanzim kılınmıştır.

İmza Yeri.

Valfevski Hubner Pol Şuvansteyn Mehm et Cemil Ali Hatçilfild
Manteyfil Kavule Klarendon Brukno Dö Villa Marina Kavur
Burunof Orlof

Tasdikname-i Hümayun'un Hatimesidir

Yapılan bu antlaşmayı muayene ve tetkik ederek bulundurduğu maddelerin hepsi ve her birisi (2000) taraf-ı şahanemizden kabul ve tasdik edilmiştir. Bu muahede taraflarına başka başka verildiği gibi Avusturya dévlet-i fahimanesi tarafından da işbu tasdikname-i hümayunum verilmiş oldu.

Karadeniz'in tarafsızlığıyla, taraflarca kullanılacak hafif savaş gemilerinin saltanat-ı seniye ve Rusya devleti arasında yapılan özel muahede için başa alınan tasdikname-i hümayunun mukaddemesidir (giriş) "Biz ki, Allah (c.c)ün lûtfu ile Türkistan ve şâmil olduğu memleket ve beldelerin padişahı essultan (2001) İbn-üssultan kan elsultan elgazi Abdülmecid Hân İbnüssultan elgazi Mahmud Hân-sultan elgazi Abdülhamid Hân'ız. İşbu tasdikname-i hümayunumuzla beyan ve ilân ederiz ki, saltanat-ı seniyemle Rusya devleti arasında bu kere teminen husula gelen mesafat ve müsalemat iktizasınca Karadeniz'de bulunan iki tarafın sahillerine hizmeti için kullanılması lâzım gelen hafif harp gemilerinin sayı ve kuvvetleri-

nin tayin ve tahsisi hususunda bir antlaşma yapılması sadi ve tanzimi üşünülmüş ve kabul edilmiş bulunduğundan Paris'te toplanan meclis konuşmalarında vazifeli bulunan iki taraf temsilcileri arasında müzakereler neticesinde işbu 1856 senesi Mart ayının 30. günü imza ve mühürlenen (2002) Fransızca olarak yazılmış bir kıta antlaşma seneti şevket karar-ı şahaneme gelmiş olduğundan aşağıya ve Fransızca zikr ve beyan olunur.

Fransızca Yazılmış Antlaşma Senedinin Aynen Tercümesi

Zat-ı şevketmeab hazretleri padişahî ve haşmetlü bütün Rusyalar imparatoru hazretleri işbu M. 1856 Şubat'ının 25. günü kurdukları meclis çalışmasının bir neticesi olan mazbatasında imza edilmiş bulunan sulh esasları ile Karadeniz'in tarafsızlığı hakkında tesis kılınan kaideyi kabul edip kararlaştırarak ve buna bağlı olarak Karadeniz'de kullana geldikleri sahillerin (2003) hizmetlerini yapabilmek için kullanma hakkını muhafaza ettikleri hafif harp gemilerinin sayı ve kuvvetlerine ittifakla tanzimlerini murad eyleyerek bu mevzuda bir özel antlaşma imza etmeye karar vermişlerdir. Taraflardan biri Saltanat-ı seniyenin sadrazamı olup, mecidiye imtiyaz nişanlarının 1. rütbelerini ve Fransız devletinin Lejyon döner ve Avusturya devletinin Ağleroj ve Rusya devletinin Saint An, Sardunya devletinin Saint Moris ve Lazar ve İsveç devletinin Etuval Polar adlı nişanlarının hamili bulunan Mehmed Emin Ali Paşa ile sal-

tanat-ı seniyenin Fransa ve Sardunya devletleri nezdinde fevkalade murahhas büyük elçilik ünvanıyla sefir olup, mecidiye nişan-ı hümayununun 2. rütbesini ve Sardunya devletinin Saint Moris ve Lazar (2004) isimli nişanınınla rütbesini haiz bulunan Mehmed Cemil Paşa ve haşmetlü Rusya imparatoru hazretleri tarafından ve imparatorun başyaveri harplerinden suvari generali ve hassa askeri kumandası Rusya devleti meclisi ve meclis-i vükelası azasından olup imparator 2. Aleksandr nişanının şövalyeliğini, Avusturya devletinin Saint Etyen, Prusya devletinin Murassa Ağlenovar, Sardunya devletinin Alon Siyad nişanlarının 1. rütbelerini ve diğer devletler nişanlarını hâmil bulunan Sir Aleksi Kont Orlof ile Rusya devleti özel müsteşarlarından ve fevkalade murahhaslarından orta elçilik (2005) ünvanıyla Birleşmiş Cermenya hükümetleri ve Hes Dükası nezdinde sefir olup, Rusya devleti nişanlarından Saint Vilademr ve murassa Saint Aleksandr Nefiski ve Saint Stanislas birinci sınıfı nişanlarının şövalyeliğini ve Prusya devletinin Ağle nuvar nişanının 1. rütbesini, Avusturya devletinin Saint Etyen ve Ağle blan nişanlarının komandorluğunu ve daha diğer devletlerin nişanlarını hâmil bulunan, Sir Filip Baron Dö Brunof murahhas tayin edilmişti. Bunlarda ruhsatnamelerini birbirlerine göstererek uygun bulduklarından aşağıda zikredilen maddeleri kararlaştırmışlardır.

1. Madde: İki devlet taahhüt eder ki; Karadeniz'de kuvvet, sayı ve büyüklükleri (2006) aşağıda bulunan şartların dışında harp gemisi kullanmayacaklarını iki taraf taahhüd ederler.

2. Madde: Anlaşmış olan iki devletten her biri adı geçen denizde su kesiminden yukarıda 50 metre uzunluğunda en yüksek derecesi 8 yüz tonilatoluk büyüklüğünde olmak üzere altı vapur ile her biri 2 yüz tonilatoluk büyüklüğünü geçmeyerek dört tane vapur veya yelkenli gemi-i hafife den başka gemi kullanamayıp hakkını muhafaza ederler.
3. Madde: Bu gün Paris'te imza edilmiş bulunan umumi antlaşma (2007)

Bağlı bulunan işbu antlaşma tasdik olunup ve tasdiknameleri 4 hafta içinde ve mümkün ise daha az vakitte mübadele edilecektir.

Mahalli İmza
Bronuf Orlof Mehmed Cemil Ali

Tasdikname-i Hümayunun Hatimesidir (sonu)

İşbu muahedeyi muayene ve tetkik ederek dil-i havamıza muvafık bulduğumuzdan taraf-ı şahanemizden kabul ve tasdik kılınmış olmakla devleti müşarileyha tarafına işbu tasdikname-i hümayunum itaa olundu. Tahrir-i fil elyevm ennasaa men şehr-i şaban el mazimi sene esna ve sebiyn ve mateyn velf (2008)

Faide 289: Sultan Abdülmecid'in İcraat ve Ahvali

Nişan Kabulü: Abdülmecid Hân, Fransa'ya karşı o derece samimiyet hasıl etmişti ki, Lejyon Dönor nişanını alıp

kabulde tereddüd göstermedi. Bazı ecnebi sefirler, devletlerinin nişanlarını padişaha takdime gayret göstermişler fakat kabul ettirmede başarılı olamamışlardı. Hatta, bir kaç sene evvel Portekiz kralı tarafından nişan geldiği halde kabul etmeme hususunda mazeret gösterilmişti. Nişan alabilmek için Fransa hariciye nâzırı Kont Velfeski'ye müracaat eden sefir Tuvanil derhal muvafık cevabı almış, fevkalade merasimle hz. padişah'a tevdi edilmiştir (2009) Osmanlı padişahlarının ilk kabul ettiği nişan bu olmuştu. Bu tarihe kadar nişan verirler fakat almazlardı. Şimdiye kadar böyle bir olay meydana gelmediğinden, merasimi fevkalade idi. Fakat işin esasında başka bir fevkaladelik vardı. Fransa elçisini saraya ulaştıran araba az bir zaman önce imparator 3. Napolyon'un tasavvur halindeki gezisi için yaptırılmış saltanat-ı seniyye arabasıydı. Sarayda resmi karşılama bizzat sadrazam Ali Paşa ve vükela-i devlet tarafından yerine getirilmişti. Padişah pek güzel Fransızca konuşur ve Deba adlı Fransız gazetesini muntazam olarak takip ederdi. (2010) H. 1273 / M. 1856 senesinde İngiltere kraliçesi Viktorya tarafından meşhur Dizbağı nişanı hediye olunmuştur.

Baloya Gidiş: Fransa elçisi Tuvenel 4 Şubat 1856'da sefarethanede büyük bir balo tertipledi. Sultan Abdülmecid merhum, bizzat bu baloya giderek, dünyayı büsbütün hayretler içinde bıraktı. Padişahın bu azimeti şimdiye kadar değil yerine getirilmesi, düşünülecek şeylerden dahi değildi. Özel bir maksat takip eden Osmanlı hükümdarı bila tereddüd yâni hiç tereddüd etmeden, Murassa Lejyon Dönor nişanını hâmil olduğu halde Fransa

sefarethanesine gitti. Yaver-i mahsusu, padişahın teşriflerini haber verince elçi ve Fransız generalleri ile vekili askeri zevat sefaret kapısına koşup karşılamaya çalıştılar. Resmi karşılama hassa (2011) ve bahriye asakir-i şahaneden başka o sırada İstanbul'da bulunan Fransız askerlerinin muhtelif alaylarından meydana getirilmiş seçme bir heyet selam duruşunda bulundular. Fransız askeri bandosu yekahenk olarak Osmanlı marşını çaldı. Merhum Hakan, bir müddet sefarethanenin bir salonunda elçi ile ve yalnızca olarak konuşup Fransa devletinin ve Napolyon'un saltanat-ı seniyye hakkındaki dostluğundan memnuniyetini dile getirmiş, sonra Paris kongresinde 1. murahhas olarak bulunacak olan sadrazam Ali Paşa'yı nâm-ı hümayuna olmak üzere imparatora tavsiye etmesini elçi'den iltimas buyurmuştur. Bir müddet salona geçerek, yapılan dansları seyredip, bilahire ata binerek saraya dönmüşlerdir. 3. Napolyon'da 1 Nisan 1856'da Paris Osmanlı sefarethanesinde verilen baloya giderek, mukabele-i misilde bulunmuştur. Bu ana kadar sefarethanede bir hükümdarı kabul edecek eşya-i lâzime yoktu. Ali Paşa'nın işareti üzerine, gümüş, billur ve porselen (2012) takımlarıyla, hademe elbiseleri gibi levazım için devlet tarafından 150 bin franklık hatta daha da fazla sarfetmeye izin verildi. Sadrazam, şeyhülislâm, vükela, kazaskerler, nakibuleşraf, İstanbul kadısı, dahiliye müsteşarı, valide sultan kapı kethüdası gibi önemli kimselerin katıldığı bir alay yapıldı. Bu alaylarda geçerli usulden olmak üzere sefirlere ve eşlerine padişah tarafından kıymetli hediyeler verilirdi. Bu da bol bol verilerek kimseyi üz-

memek için yapılırdı. Fransa sefiri Lavalet, Fransa'ya dönüşünde, 3. numaradan nişanı âliyi haiz olmak üzere tasvir-i hümayun (padişah portresi) ile süslü bir kata ve murassa kutu ve madaması ise bir çift şâl ile taltif olunmuştur. İngiltere sefiri Kanin kendisi hasbel usul (2014) bir şey alamadığından hanımına bir defa murassa yıldız daha sonra bir çiçek hediye edilmiştir. Böyle hediyelerin bedeli 50 ile 100 bin kuruş arasında idi. Paris kongresi münasebetiyle Fransa devletleri murahhaslara gayet (2015) kıymetli hediyeler vermişti. Babıâli'ce kongre başkanlığını yapan Valfeski'nin hanımına 120 bin, Fransızların 2. murahhası ile hariciye nazırı müsteşarı ve kongre başkâtibinin ve Avusturya elçisinin hanımlarına 75'er bin, Avusturya hariciye nâzırı ile Fransa sefir-i kebirinin hanımlarına 100'er bin, İngiliz, Avusturya sefaretleri baştercümanlarının hanımlarına 25'er bin kuruş kıymetinde bir gerdanlık ve Fransa sefareti baştercümanı Mösyö Şeref'in hanımına 25 bin kuruşluk bir yüzük hediye edilmiştir. İngiliz murahhasları özür dilemişlerdir. H. 1266 / Muharrem / 25- M. 1849 Aralık 12'de Babıâli'de (2017) Padişahın huzurunda vekiller, devlet adamları mushaf-ı şerif üzerine el koyarak yemin ibaresini okuyarak ant içmişlerdir.

İbare: "Padişahıma, ve devlet-i âliyyelerine sadakattan ayrılmayacağıma, her nasıl nam ve te'vil ile olur ise olsun, rüşvet almayacağıma ve padişahımın ruhsat-ı seniyyesiyle kabul-u mücaz olan hedayay-ı resmiyeden başka memnû olan hedayayı kabul etmeyeceğime ve emvâl-i miriyeden irtikâp ve telef etmeyip ve hiç kimseye (2018) .... ettirmeyeceğime ve luzum-u hakikisi

tebeyyün etmedikçe hazine-i miriye'ye masarif vukuunu tecavüz eylemeyeceğime ve icabı sahih olmadıkça mücerred raiyet hatıra mebni me'mur istihdamına lüzum göstermeyeceğime "Vallahi Sadrazam ile Şeyhülislâm huzurda me'muriyetleri icra olunduktan sonra resmen babıâli'ye gelişlerinde arz odasında hatt-ı hümayun okunması ve akabinde Kur'an-ı Kerim üzerine yemin etmeleri vekiller ve diğer devlet adamalarının Meclis-i vâlada orada bulunacak ulema tarafından aynı şeklide yemin etmeleri ve sudur ile ulemanın da, huzur-u meşihatta yemin etmeleri usulü kararlaşmıştı. (2019)

Ulemaya mahsus olan yemin ibaresinde padişaha sadakat ve hediye fıkralarından sonra şöyleydi. "Ve tarafı padişahiden me'mur buyrulduğum umur-u şeri'nin icrasına mâliyetimin ahkâm-ı şeriyyaya tatbikan hasen muhafazasıyla bir akçası telef olmamasına kemal-i tekayyüd ve ihtimam edeceğime ve mutad olan resmi kısmetten ziyade akça almayacağıma elhasıl hilaf-ı şer'i şerif ve mugayir-i kanuna menfi harekatı bir vecihle tecavüz edmeyeceğime...

Reisler ve komutanlar askeri zabitan, padişaha sadakat ve hediye bölümlerinden (2020)

"Kanun ve nizam-ı askeriye'ye mugayir harekette bulunmayacağıma ve memur olduğum hizmetlerde sadakat ve istiamet üzere hareket edeceğime vezir-i idare-i kumandanemde olan asakir-i şehanenin tayinat ve melbsat ve saire mühimmatlarını daima hasen muhafaza ile telef etmeyeceğime ve ettirmeyeceğime ve hiç bir suretle istikâba meyil etmeyeceğime sabitan ve

neferattan terfi-i rütbeye ve sabitliğe kesb-i istihkak edenlerin haklarımını ketm etmeyeceğime"

Taşralarda dahi: "vüzera ve mutasarrıfiyn ve kaimmakamların bulunduğu mahallerde eday-ı salat (namaz kılmak için) cem oldukları mevkide yahud ona mümasil diğer bir mahalli vaside ol memleketin valisinden veya mutasarrıfından yahut kaimmakamdan bed'a ile defterdar (2022) mal müdürü, kâtibleri, meclis azası hepsi toplanarak yüksek bir yere Kur'an-ı Kerim konarak orda şer'i hâkim olarak bulunan zat yanında mülkiye memurları için düzenlenmiş olan şekliyle hepsi yemin edeceklerdir. Ahkâm-ı şeriye ve müftü efendiler de ulemaya mahsus olarak hazırlanmış yemini edeceklerdir. İşbu meclislerde ahaliden ve isteyen kimselerden bulunanlar yemin törenini takip edebileceklerdir. Rüşvet ve ondan farkı olmayan hediye-i gayri meşrununu tamamı yasaklanıp ve bundan sonra böyle şeyleri ve emvali miriyeyi irtikap edenlere insan nazarıyla bakılmayarak vali yahud (2023) mutasarrıf ve kaimmakamı bulunanlar tarafından herkese ilan kılınacaktır..."Tarzında emirler gönderilmiştir.

Yasak Hediyeler: Mücevherat, gümüşten kıymetli eşyalar, çabuk takımı, kürk, şal, Akmeşe, gulam, cariye, At, Beygir, diğer büyük hayvanlar, zahire, zahire yiyecekten sayılmayan kuru yemişler, odun ve kömür.

Yasak Olmayan Hediyeler: Üzüm, kavun, karpuz, çiçek, Gülbeşeker, bunlara benzer tatlılar, yoğurt, tereyağ, süt, kuzu, av, balık, tavuk ve diğer kuşlar... Mamafih bunların çok olmayacağından dolayı mubah ise, az miktarda olması, yağın kıyyesi (okkası) 5 ve kavun ve karpuzla

tavuğun, kuzunun, tatlı kâselerinin, şurub sürahilerinin sayısı beş-altıyı yumurta miktarının en çok 50 taneyi aşmaması şartı koşulmuştu. Bu kararların alındığı sırada, bundan sonra kim olursa olsun düğün edip de ahbablarını davet eyledikte davetli olan zevat icabet ederek hiç bir hediye götürmemek ve nikahlarda koca tarafından gelinlere, hanım tarafında bulunanlara yine ne ağır ne hafif hediyeler verilmeyecek, yalnız imam ve müezzin ve bekçi gibi nikahta bulunması şart ve mutad (2025) olanlara ücret yerine geçmek üzere akçe vesaire verile.

Nikâh ve Düğünlerde: Mühim muaccel ve nişan takımı gibi şeylerin kadri maarufu aşmaması, ebeveynlerinin kuvvetlerine göre kızlarının ve oğullarının evlenmeleri esnasında verilecek şeylerin daima onların işlerine yarayacak ve telef olmayacak surette olmasının, gelin odalarının ve geline ait mahallerin süslenmesine bürüncek ve kordela ile bağlama gibi sonralardan icad edilen askılar tamamen terk olunup, yalnız çevre veya şal gibi eski usule uygun (2026) şeylerle süslenmesinin ve ayak yaygısı usulünün terk edilip, hanımın ve beyin yüz görümlüğü ve kaimpederle ve kaimvalidenin Cuma günü damadlara münasib hediyeler vermesinin herkese bildirilip ihtarı...

Sayfiye'lere nakiller: Nakil hususu da, padişahın müsaade etmesi ile yapılırdı. Hatta her ikisi de H. 1269 / M. 1853 tarihli ilannamelerde bu maddeler yer almıştır. "Bilûtfi Teala sayfiye mevsim itakarrüb ederek yalılara nakil vakti girmiş olmasıyla sahilhane (yalı) sahibi olanların isteklileri...

Yine; Mevsim-i şitâ (kış)nın yaklaştığı cihetle sahilhane eshabının istekli olan zevatının hanelerine nakl etmeleri hususuna müsaade-i seniye-i paişahi şayan blmuştur." (2027)

"Osmanlı Devletinin Kuruluşunun
700. yıl Armağanı"

SEÇİL OFSET TEL: (0.212) 629 06 15